

निर्णय नं. ८११४

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
मुद्दा नं. ०६४-WS-००३३
आदेश मिति: २०६५।११।१५।५
मुद्दा:- उत्प्रेषण परमादेश समेत।

रिट निवेदक:- काठमाडौं जिल्ला जोरपाटी
गा.वि.स. वार्ड २ वस्ने केदार मैनाली
विरुद्ध

विपक्षी:-सञ्चालक समिति, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
केन्द्रीय कार्यालय समेत

- समानताको हकको प्रथम शर्त कानूनको दृष्टिमा अर्थात् कानूनको समानतापूर्ण नीति र व्यवहारको सुनिश्चिततामा हुने।

(प्रकरण नं.६)

- राज्यद्वारा नागरिकका सम्बन्धमा गरिने व्यवहार, उपलब्ध हुने सुविधा, अवसर आदिमा विभेद गर्न नहुने।
- नागरिकको समानताको हक भन्नाले समानहरूका बीचमा समान र असमानहरूका बीचमा असमान व्यवहार गर्नु पर्ने भन्ने हुने।

(प्रकरण नं.७)

- ऐन नियममा भएको व्यवस्थालाई नयाँ ऐन नियमले जे जति हदसम्म निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षण गरेको छ, सो हदसम्म मात्र कायम रहने हो। सो बाहेक पुरानो खारेज भैसकेको ऐन नियमको व्यवस्था कायम रहन नसक्ने।

- पुरानो नियमको व्यवस्थालाई नयाँ ऐन नियमले निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षण दिएकोमा पनि त्यसपछि आएको ऐन नियमले सो निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षणको व्यवस्था कायम राखेन भने त्यसरी निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षण गर्न छाडेको मितिदेखि सो व्यवस्था स्वतः खारेज भए सरह हुने।

(प्रकरण नं.८)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय
कृष्णप्रसाद भण्डारी र बन्नीबहादुर कार्की
एवं विद्वान अधिवक्ताहरू केदार मैनाली,
त्रिलोचन गौतम, हरिप्रसाद उप्रेती, बगला
रेग्मी

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताहरू पूर्णमान शाक्य,
भोलानाथ ढुंगाना, रमेश कार्की, माधव
वास्कोटा, सुरज अधिकारी, नरहरि आचार्य,
प्रेमप्रसाद पाण्डे र हरिकुमार नेपाल

अवलम्बित नजीर:

- सअ बुलेटिन, २०६२, वर्ष १२, अङ्क २४, पृष्ठ १८
- नेकाप २०५३, निर्णय नं.६१८९, पृष्ठ ३५८
- २०५६ सालको रिट नं. ३३८९,
- २०५६ सालको रिट नं. ३१९१,
- नेकाप २०५१, अङ्क ३, निर्णय नं. ४८७५, पृष्ठ १४३

सम्बद्ध कानून:

- बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ को दफा ९१
- राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०२३ को नियम ३४(१)
- राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०३३ को नियम ९, ३४, ८७,
- राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ को नियम ३४, ९३
- राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ५६, १०९, ११८

आदेश

न्या.रामप्रसाद श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(१)(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छः-

म निवेदक विपक्षी बाणिज्य बैंकमा मिति २०३४।२।२२ को पत्रअनुसार ऐ २४ गतेदेखि सेवा प्रवेश गरी ३० वर्ष सेवा अवधि पुगेको कारणले २०६४।२।२४ बाट अनिवार्य अवकाश दिइएको बाणिज्य बैंकको पूर्व कर्मचारी हुँ। सेवा प्रवेश गर्दा बैंकले मलाई दिएको नियुक्ति पत्रमा तपाईंको सेवा शर्त सुविधा र हक राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक नियमावली, २०२३ अनुसार हुनेछ भनी उल्लेख भएको र विपक्षी राष्ट्रिय बाणिज्य बैंकले नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृति लिई बनाएको कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ को नियम ५३ को प्रावधानअनुसार मिति २०६४।२।२४ बाट म निवेदकलाई सेवा अवधि ३० वर्ष पुगेको कारण अनिवार्य अवकाश दिइएको र उमेरको हद ६० वर्ष मात्र कायम गरी पेन्सन दिने भनी २०६४।३।१४ मा निर्णय गरेकोले सो कुरामा चित्त नबुझी बैंक कर्मचारी विनियमावली, २०६१ को नियम ११९ मा कर्मचारीको नियुक्ति हुँदा कायम निजको सेवा शर्त र अन्य सुविधा निजलाई मर्का पर्ने गरी बदलिने छैन भनी संरक्षण गरिरहेको आधारसमेत देखाई म निवेदक नियुक्ति हुँदा कायम रहेको राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०२३ को नियम ९, ३४(१) तथा ८७ ले अवकाशको उमेर हद ६५ वर्ष तोकेको छ र हालको नियमावलीले समेत सेवाको शर्त सुविधाहरू मर्का पर्ने गरी बदलिने छैन भनी ग्यारेण्टी गरेको र मेरो नियुक्तिपत्रमा तपाईंको सेवा अवधि राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०२३ अनुसार हुनेछ भनी उल्लेख गरेकोले उक्त नियमावलीको कानूनी व्यवस्थासमेतका आधारमा बाँकी उमेर अवधि थप गरी नियुक्ति हुँदाको शर्तअनुसार उमेर वर्ष ६५ नै कायम गरी पेन्सन सुविधा उपलब्ध

गराई पाऊँ भनी द.नं.११९ मिति २०६४।४।१३ मा विपक्षी राष्ट्रिय बाणिज्य बैंकसमक्ष निवेदन गरेकोमा करीब ९ महिनापछि मिति २०६५।१।५ च.नं. ३६९६ (क) २२६।५६ को पत्रबाट तपाईंले माग गरेबमोजिम ६५ वर्षको उमेर हद कायम गरी पेन्सन दिन नमिल्ने भनी लेखिएको पत्र २०६५।१।८।१ मा मलाई बुझाइएको र बैंकका पूर्व कर्मचारी महाप्रबन्धक श्री बेखामान सिंहसमेत लगायत २०४९।५।० भित्र अवकाश पाई पेन्सनमा रहेका बैंड कर्मचारीलाई बैंकले पेन्सन तथा उपदान रकम उपलब्ध गराउँदा उमेर वर्ष ६५ नै कायम गरी उपलब्ध गराएको र मलाई सो सुविधाबाट बञ्चित गराइएको छ। राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ५६ ले बैंकले कुनै कर्मचारीको उमेर ५८ वा सेवा अवधि ३० वर्ष पूरा भएपछि निजलाई बैंक सेवाबाट अनिवार्य अवकाश दिइनेछ भन्ने प्रावधान राखिएतापनि सो नियम लागू हुनुभन्दा अघि बैंकमा नियुक्त कर्मचारीको सेवा शर्त वा अन्य सुविधा निज नियुक्ति हुँदा तोकिएको शर्तविपरीत मर्का पर्ने गरी बदलिने छैन भनी सोही २०५० को नियमावलीको नियम ११८ मा उल्लिखित प्रावधानलाई उल्लंघन गर्न मिल्ने होइन र सो हदसम्म गरिएको संशोधन म निवेदकको हकमा लागू गर्न नमिल्ने भएकोले उक्त व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १२,१३,१८(३) र १९ द्वारा मलाई प्रत्याभूत मौलिक हक एवं बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ को दफा ९१ को उपदफा २(ग) समेतको विपरीत भएकोले उक्त ६५ वर्षलाई ६० कायम गर्ने गरेको व्यवस्था र निवेदकलाई ६५ वर्ष कायम नगर्ने निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी ६५ वर्ष नै कायम गरी निवृत्तिभरण दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपछि वा

अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

बैंकको वहाल रहेको विनियमावली, २०६१ बमोजिम नभई खारेज भइसकेको नियमअनुसार सुविधा पाउनु पर्ने भन्ने विपक्षीको माग कुनै पनि दृष्टिबाट कानूनसम्मत छैन । यस बैंकले दिने सुविधासम्बन्धी कुरा सारवान विषय भएकोले, जुन बखतमा अवकाश दिने निर्णय भएको हो सोही बखतको विनियममा उल्लेख भएबमोजिम सेवा सुविधा उपलब्ध गराउनु बैंकको धर्म हो । त्यसैले जुन-जुन मितिदेखि बैंक मा नियम लागू भयो तत् तत् मितिदेखि बैंकमा नियुक्ति हुने नयाँ प्रवेशी कर्मचारीहरूको हकमा मात्र ती नयाँ नियमहरूमा उल्लिखित सेवा अवधिको उमेर हद तोकिए बमोजिम बाध्यात्मक रुपमा लागू हुने कुरा होइन । संशोधन वा नयाँ बनाई जारी गरिएका सबै नियमहरू सबै कर्मचारीहरूलाई समान रुपमा लागू हुन्छ । नयाँ नियम जारी हुँदा त्यो नियम पुराना कर्मचारीहरूलाई लागू हुँदैन भन्ने होइन । विपक्षीले भने जस्तो आफ्नो निहीत स्वार्थ पूरा हुने भएमात्र कुनै कानून ठीक हुने नभए मान्य नहुने भन्ने होइन । कानूनको व्याख्या विपक्षीले भनेजस्तो स्वेच्छाचारी तरीकाबाट गर्न मिल्दैन । त्यसैले विपक्षीको रिट निवेदन तर्कहीन एवं पूर्णतः गैरकानूनी भएकोले खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक सञ्चालक समिति, ऐ का प्रमुख कार्याकारी अधिकृत ऐ. बैंकको मानव संशोधन विभागको लिखित जवाफ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको साविक कर्मचारी नियमावली, २०२३ पटक-पटक संशोधन हुँदै २०४३ मा नयाँ नियमावली वनी २०२३ को नियमावली प्रतिस्थापन भएको र २०५० सालमा आएर पुनः २०४३ सालको नियमावलीलाई पनि प्रतिस्थापन गरी नयाँ नियमावली ल्याइएको र यस नियमावलीले कर्मचारीको उमेर ५८ वर्ष वा सेवा अवधि ३० वर्ष जुन पहिले पुग्छ सोही आधारमा उक्त बैंकको कर्मचारीले सेवाबाट अनिवार्य अवकाश पाउने

व्यवस्था गरेकोमा उक्त व्यवस्थामा सहमत भै कुनै उजूरी वा विरोध नगरी निरन्तर सेवारत रही रहेकोमा उक्त नियमावली समेत खारेज भै नयाँ कर्मचारी विनियमावली, २०६१ जारी भई उक्त विनियमावलीमा भएको व्यवस्थाअनुसार सेवा अवधि ३० वर्ष पुगेको कारणले अवकाश पाएपछि मात्र रिट निवेदन दिनु कानून न्याय तथा विधिशास्त्र सम्मत हुन सक्दैन । २०५० सालको नियमावलीले नै सेवा अवधि ३० वर्ष वा ५८ वर्ष उमेर पुगेपछि अनिवार्य अवकाश पाउने गरी गरेको व्यवस्थाले विपक्षीको सेवा गर्ने अवधि कम भएकोमा असहमत भएको भए उक्त कर्मचारी नियमावली, २०५० ल्याउँदा नै असहमति व्यक्त गरी उजूरी गर्नुपर्ने हो । विपक्षीले त्यसो गर्नु भएको छैन । अतः विपक्षीको रिट निवेदन अनुचित विलम्ब एवं सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारमा खारेजभागी छ, खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत नेपाल राष्ट्र बैंकको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक र विपक्षीको तर्फबाट देहायमा लेखिए बमोजिम वरिष्ठ अधिवक्ताहरू तथा अधिवक्ताहरूले बहस गर्नुभयो -

निवेदकको तर्फबाट स्वयं निवेदक अधिवक्ता केदार मैनाली

विपक्षी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको २०३४।२।२४ को पत्रअनुसार सेवामा प्रवेश गरेकोमा २०६४।२।२४ मा ३० वर्ष उमेर पुगेको आधारमा अनिवार्य अवकाश दिइएको र सेवा प्रवेश गर्दाको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी विनियमावली, २०२३ भएको र उक्त नियमावलीबमोजिम नै ६५ वर्ष उमेरले हुने निवृत्तिभरणलगायतका सेवा सुविधा मलाई दिनुपर्नेमा नदिइएकोले एकै पटक एउटै सेवा समूहसम्बन्धी नियमावलीको आधारमा सेवा प्रवेश गरेका कसैले कसैले ६५ वर्ष उमेरको हिसावले निवृत्तिभरणलगायतका सुविधा पाएका र मलाई

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

नदिएकोले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको उक्त कार्य संविधानद्वारा प्रत्याभुत समानतासम्बन्धी प्रावधानको विपरीत भएकोले वाणिज्य बैंकको मलाई ६५ वर्ष उमेरको हिसाबले निवृत्तिभरण नदिने गरी भएको निर्णय बदर गरी ६५ वर्ष उमेर हदले पाउने सेवा सुविधा दिनु परमादेश जारी होस् ।

निवेदकका तर्फबाट त्रिलोचन गौतम

यस मुद्दामा Doctrine of Tenure, Doctrine of Pleasure र Doctrine of Equality को प्रश्न सन्निहीत छ । २०२३ सालको नियमावलीले गरेको Pensionary व्यवस्थालाई २०४३ सालको नियमले समेत बचाउ गरी राखेकोमा २०५० सालको नियमले Absolutely Negate गरेको छ, People under same circumstances लाई विभेद गर्ने गरी नियममा व्यवस्था गरिएको छ । यसरी एकपटक बचाउ गरिएको व्यवस्थालाई विनाआधार कारण प्रतिकूल असर पार्ने गरी संशोधन गर्न मिल्ने होइन । त्यसकारण निवेदकलाई निवृत्तिभरणमा असर पर्ने गरी भएको संशोधनको व्यवस्था र सोही व्यवस्थाको आधारमा भएको निर्णयसमेत समानताको सिद्धान्तसमेतको विरुद्ध भएकोले बदर गरी साविकको व्यवस्थाबमोजिम निवेदक मागबमोजिम निवृत्तिभरण दिनु भनी आदेश जारी हुनुपर्छ ।

निवेदक तर्फबाट बरिष्ठ अधिवक्ता वद्रीबहादुर कार्की
२०२३ सालको नियमावलीको ६५ वर्ष हदले पेन्सन पाउने व्यवस्थालाई २०४३ सालको नियमावलीको दफा ३४ ले Reaffirm गर्‍यो । कर्मचारीको उमेर ६० वर्षको भएपछि अवकाश दिने गरी २०४३ सालको नियमले व्यवस्था गर्‍यो । यो नियम प्रारम्भ भएका बखत कर्मचारीहरूको हकमा उमेरको हद छोट्याएको नमानिने भनी सोही नियमले Clause राखी दियो । त्यस्तै नियमको ११८ ले सेवा शर्तमा मर्का पर्ने गरी नबदलिने भनी व्यवस्था समेत गर्‍यो । सिद्धान्ततः What has been set that is

intended भन्ने हो । नियम ११८ र नियम ५६ लाई संगसंगै हेरिनुपर्दछ । उक्त नियमले पजनीबाट पुनः नियुक्ति लिनुपर्ने त गरेको होइन होला । त्यसकारण पनि दुवै नियमको व्यवस्थाको Scope हेरी दुवै व्यवस्था कायम रहने गरी व्याख्या गरिनुपर्दछ । निवेदकले पाउने सुविधासम्बन्धी कुरा खोसेको हो भन्ने व्याख्या गरिने हो भने त्यो Cut of Date सम्मका हकमा यो व्यवस्था बाकिन्छ र Ultra Vires हुन जान्छ । दुविधा भएमा सुविधा निवेदकको हकमा जान्छ । Same document at the same time valid र Invalid हुँदैन । Doctrine of pleasure service period मा लाग्न सक्छ तर पाउने सेवा सुविधामा लाग्न सक्दैन । Doctrine of Pleasure र Doctrine of Tenure बीचको भिन्नतामा अदालत स्पष्ट हुनु जरुरी छ । प्रीतमजंग राणा र रामबाबु काफ्लेको case मा व्याख्या भए पनि यिनमा Equality र Doctrine of ultra vires को Issue उठाइएको छैन । Delegated Legislation Parent Act र Constitutional Provision भित्र रहनु पर्दछ, सो भएको अवस्था छैन ।

निवेदकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती
Discrimination को लागि Reasonable classification हुनुपर्दछ । २०५० सालको नियममा यस्तो Reasonability छैन । लिखित जवाफमा पनि Reasonability देखाउन सकेको पाइँदैन । २०४३ सालको नियमावलीले ६५ वर्षसम्म भनी संरक्षण दिने तर २०५० सालको नियमावलीले त्यस्तो संरक्षण दिन नसकेको कारण खुलाउन नसकेकोले रिट जारी हुनुपर्दछ ।

निवेदकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री बगला रेग्मी
ज्ञानबहादुर बमलाई शिक्षा ऐनमा संशोधन भएपछि शैक्षिक योग्यता नपुगेको भनी स्तर घट्टुवा गरेकोमा घट्टुवा गर्न नमिल्ने भनी यस अदालतबाट २०४२।४।१० मा आदेश भएको छ । एकपटक सेवा

सुविधा लिन योग्य भएपछि उसको लिखित मंजूरीवेगर योग्य भएका व्यक्तिलाई कसरी अयोग्य गराउन मिल्छ ? निवेदकले ६५ वर्ष उमेर हदले पेन्सन पाउने व्यवस्थाबमोजिम नै पेन्सन पाउनु पर्दछ ।

निवेदक तर्फबाट वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद भण्डारी

निवेदक २०३४ सालमा सेवा प्रवेश गर्दा बैंकसँग ६५ वर्षको उमेरसम्म काम गर्छु यदि तिमी गराउँछौ भने भनी सेवा प्रवेश गरेका हुन् । ६५ वर्ष काम गराउने शर्तमा प्रवेश गरेको मलाई सेवाबाट हटाउँछौ भने मैले सेवा प्रवेश गर्दा भएको शर्त बमोजिम ६५ वर्ष बराबरको सुविधा देऊ भन्ने माग हो । नियमले निवेदकले पाउने सेवा सुविधा परिवर्तन गरेको अर्थ गर्न मिल्दैन । यो व्यवस्थापछि सेवा प्रवेश गर्नेका हकमा भएकोले निवेदकले ६५ वर्ष उमेर हदले पाउने सुविधा पाउनुपर्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री पूर्णमान शाक्य

२०२३ सालको नियमलाई निवेदकले स्वीकार गरी सेवा प्रवेश गरेका हुन् । यस्तो कर्मचारीले त्यस्तो नियमावलीमा भएको संशोधन प्रतिस्थापन समेतलाई स्वीकार गरेको मान्नुपर्ने हुन्छ । यसरी कर्मचारी नियमावलीमा निज २०६४ सालसम्म अर्थात् अवकाश हुनुभन्दा अघिसम्म भएको सबै संशोधन र नियमको प्रतिस्थापन समेतलाई स्वीकारेको मान्नुपर्ने हुन्छ । आफू बहाल रहेको अवधिमा २०५० र २०६१ सालको नियमलाई स्वीकार गरी रहेको अवस्थामा अवकाश प्राप्त गरिसकेपछि Ultra Vires भन्न मिल्ने हुँदैन । विधायनको सिद्धान्तअनुसार समान तहको विधायिकालाई अधिको विधायनले बन्देज लगाउन सक्दैन । एउटा संसदले बनाएको ऐनको व्यवस्था विपरीत अर्को निर्वाचन संसदलाई ऐन बनाउन रोक्न सकिने हुँदैन । यही कुरा Delegated Legislation को हकमा पनि लागू हुन्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट श्री भोलानाथ ढुंगाना संवत् २०५६ सालको रिट नं. ३३९८ रामबाबु शर्मा काफ्ले वि. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक समेत भएको मुद्दा र २०५६ सालको रिट नं. ३१९१ प्रल्हादजंग राय वि. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकसमेत भएका मुद्दाहरूमा प्रस्तुत विवादको निरोपण यस अदालतबाट भैसकेको अवस्था हुँदा असमान व्यवहार गरियो वा ६५ वर्षको पेन्सन दिइएन भन्ने जिकीर लाग्ने नसक्ने प्रकृतिको भएकोले रिट खारेज होस् ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री रमेश कार्की

सरकारलाई आफ्नो कर्मचारीको सेवा अवधि निर्धारण गर्न अधिकार भएको भनी सरकारी कर्मचारीका सम्बन्धमा (नेकाप २०५३ नि.नं.६१८६ पृ ३५८) यस अदालतले निर्णय गरिसकेको छ । निवेदक आफू बहाल रहेको अवस्थामा संशोधित व्यवस्थालाई स्वीकार गरी २०५० सालदेखि २०६४ सालसम्म चुप लागेर बस्नु भयो । मर्का परेको भए सोही समयमा बदर गराउन लाग्नु पर्नेमा सो नगरी अवकाश भएपछि मात्र रिट निवेदन दिएकोले रिट खारेज हुनुपर्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री माधव वास्कोटा

नियम बनाउने अधिकार राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐनले बैंकलाई प्रदान गरेकोमा निवेदकले त्यसलाई चुनौती दिन सक्नु भएको छैन । राष्ट्रिय बैंकको अनुमति लिई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नियम बनेको हो । नियमको व्यवस्था कुन ऐनको कुन दफासँग बाभिएको हो भन्ने प्रष्ट उल्लेख निवेदनमा छैन । साथै निवेदक कार्यरत् रहँदाकै अवस्थामा २०४३, २०५० र २०६१ गरी तीन पटक नियमावली प्रतिस्थापन भएको छ, यसरी तीन-तीन पटक नियम प्रतिस्थापन हुँदा चुप

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

लागेर बस्ने निवेदकलाई अहिले अदालतले सहयोग गर्नसक्ने होइन ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री सुरज अधिकारी

२०५० सालको नियमावलीको व्यवस्थाले नै ६५ वर्षको उमेरसम्बन्धी प्रावधान हटाएको र सोही व्यवस्थालाई २०६१ सालको विनियमावलीले निरन्तरता दिएको अवस्था छ । मानी आएको नियमावलीलाई अवकाश पाएपछि Ultra Vires भन्न नमिल्ने भनी यस अदालतको विशेष इजलासबाट (नेकाप २०५६ अंक ४ नि.नं. ६६९७ पृ २५९) निर्णय भएको समेत अवस्था हुँदा रिट निवेदन खारेज हुने अवस्थाको भएकोले खारेज होस् ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री नरहरि आचार्य

कुनै पनि निकायमा कार्यरत् कर्मचारी सो निकायसँग सम्बन्धित ऐन नियम र तिनमा समय समयमा हुने परिवर्तन तथा प्रतिस्थापन समेतबाट बाधिने हुन् । न कि आफू प्रवेश गर्दाको अवस्थाको मात्र ऐन नियमबाट । निवेदक प्रवेश गर्दाको नियमावली ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐनले तोकेको प्रक्रियासमेत पूरा गरी निज सेवामा प्रवेश गरेपछि तीन-तीन पटक प्रतिस्थापन भैसकेका र सोलाई निवेदकले समयमै चुनौती नदिएबाट स्वीकार गरिबसेको मान्नुपर्ने भएकोले निवेदन खारेज हुनुपर्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री प्रेमप्रसाद पाण्डे

निवेदक कानून अधिकृत भएकोले नियमावली बनाउँदा, संशोधन गर्दा वा प्रतिस्थापन गर्दा कानून शाखाको प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सँलग्नता वा सहभागीता हुनुपर्दछ ।

२०५० र २०६१ सालका नियमावली बनाउँदा आफू समेत सम्मिलित भै नियमावली

बनाएको हुँदा ती नियमको व्यवस्था Ultra Vires भन्ने निजलाई हक रहँदैन । समानहरूका बीच असमान व्यवहार गरिनु हुन्न भन्ने सिद्धान्त समानताको हो । २०५० र २०६१ सालको नियमावली लागू भै अवकाश पाएकाहरू बीच विभेद गरेको देखाउन सक्नु भएको छैन । निवेदन खारेज होस् ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको तर्फबाट अधिवक्ता श्री हरिकुमार नेपाल

नेपाल राष्ट्र बैंकलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कारण निवेदकले निवेदनमा खुलाउनु भएको छैन । राष्ट्र बैंकले तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ९१ बमोजिम विनियमलाई स्वीकृतिसम्म दिएको हो । अवकाश र नोकरी गर्ने अवधि तोक्ने र तय गर्ने राष्ट्र बैंकको जिम्मेवारी हैन । यो संविधानको धारा १०७(१) को विषय होइन र विशेष इजलासमा आउने विषय पनि होइन । यो विषय धारा १०७(२) अन्तर्गतको विषय हो । निवेदकले Legislative Biasness भयो भन्ने कुराको पुष्टि गर्न सक्नु भएको छैन । रिट खारेज हुने अवस्थाको हुँदा खारेज होस् ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूको उपरोक्त बहस जिकीर समेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा देहायका प्रश्नहरूमा विचार गरी निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने अवस्था देखियो ।

१. कुनै पनि निकायमा कार्यरत् कर्मचारीहरूलाई प्रदान गर्ने सेवा सुविधा सो कर्मचारी उक्त निकायमा प्रवेश गर्दाको सेवा शर्तसम्बन्धी कानूनअनुसार प्रदान गर्नुपर्ने हो ? वा समय र परिस्थितिअनुसार परिमार्जन वा संशोधन भएको सेवा शर्तसम्बन्धी कानूनअनुसार प्रदान गर्नुपर्ने हो ?
२. निवेदकले दावी गरे जस्तो समानताको वर्खिलाप निर्णय भएको छ छैन ?
३. सेवाका शर्तसम्बन्धी विषयमा विगतमा भएको व्यवस्थालाई संशोधन हुँदा बचाउ

गरिएकोमा सो व्यवस्था पुनःसंशोधन हुँदा बचाउको व्यवस्था नगरिएकोमा सोको परिणाम के हुने हो ?

४. निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन ?

उपरोक्त प्रश्नहरूका सम्बन्धमा विवेचना गर्नुअघि निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरेका कानूनी व्यवस्था यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुन जान्छ ।

निवेदक राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारीको रूपमा निज सेवा प्रवेश गर्दाको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐन २०३१ को दफा ५१, जसले उक्त बैंकलाई नियम बनाउने अधिकार दिएको छ, सो देहायबमोजिम रहेको छ भन्ने व्यवस्था गरी देहाय (१) मा आफ्नो काम कारोबार व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न र यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्न बैंकले नियम बनाउन सक्नेछ ।

तर सो नियम श्री ५ को सरकारबाट स्वीकृत हुनु पर्नेछ भन्ने र देहाय (२) मा उपदफा (१) ले दिएको अधिकारको सर्वमान्यतामा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी बैंकले देहायको सबै वा केही विषयहरूमा नियम बनाउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरी देहाय (ग) मा बैंकका कर्मचारीहरूको नियुक्ति बढुवा, सरुवा, बर्खासी, तलब, भत्ता, उत्पादन, निवृत्तिभरण, विदा, आचरण, अनुशासन समेत सेवाको शर्तहरू र गठनबारे, नियम बनाउन सक्ने अधिकार दिएको देखिन्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ मिति २०६१।१।१६ बाट लागू गर्दाको बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ लागू भैरहेको देखिन्छ । उक्त अध्यादेशको दफा ९१ र निवेदकले २०६४।२।२४ मा अनिवार्य अवकाश पाउँदा लागू रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ९१ जो हुबहु मिल्छ सो कानूनी व्यवस्था हेर्दा उक्त कानूनी व्यवस्थाले बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई विनियम

बनाउने अधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाको देहाय (१) मा आफ्नो काम कारोबार सुव्यवस्थितरूपले सञ्चालन गर्न र यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्न इजाजत प्राप्त संस्थाले विनियम बनाउन सक्नेछ । त्यस्तो विनियम राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृत भएपछि लागू हुनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको र देहाय (२) मा उपदफा (१) ले दिएको अधिकारको सर्वमान्यतामा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी इजाजत प्राप्त संस्थाले देहायको सबै वा केही विषयहरूमा नियम बनाउन सक्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था गरी देहाय (२) को (ग) मा इजलास प्राप्त संस्थाका कर्मचारीहरूको नियुक्ति, बढुवा, सरुवा, बर्खासी, तलब, भत्ता, उपदान, निवृत्तिभरण, विदा, आचरण, अनुशासनसमेत सेवाका शर्त र गठनबारे, विनियम बनाउन सक्ने अधिकार दिएको देखिन्छ । निवेदकले आफ्नो निवेदन जिकीरमा उल्लेख गरेका राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली र विनियमावलीका कानूनी व्यवस्थाहरू देहायबमोजिम रहेको पाइन्छ :-

(क) राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ को (१) नियम ९ को व्यवस्था देहायबमोजिम रहेको छ:-

“यस नियमावलीबमोजिम अन्यथा हुनेमा बाहेक बैंकको प्रत्येक कर्मचारी पैसट्टी वर्षको उमेर नपुगेसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहने छ ।”

(२) नियम ३४ को व्यवस्था देहायबमोजिम रहेको छ :-

अनिवार्य अवकाश:- (१) ६५ पैसट्टी वर्ष उमेर पुगेका प्रत्येक कर्मचारीलाई बैंकको नोकरीबाट अवकाश दिइनेछ ।

तर बैंकको हितको निमित्त कुनै कर्मचारीको सेवाको आवश्यकता अनिवार्य देखिएमा सञ्चालक समितिले बढीमा एक वर्षको म्याद थप गर्नसक्नेछ ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

- (२) २५ पच्चिस वर्षसम्म लगातार बैंकको नोकरी गरी सकेको कर्मचारीलाई निजले वा सञ्चालक समितिले चाहेमा बैंकको सेवाबाट अवकाश लिने अनुमति वा आदेश दिन सक्नेछ ।
- (३) नियम ८७ को व्यवस्था देहाय बमोजिम छः
 "सेवाका शर्त मर्का पर्ने गरी बदलिन नहुने:- कुनै कर्मचारी वा सल्लाहकारको नियुक्ति हुँदा पाएको सुविधा वा हक निजलाई मर्का पर्ने गरी बदलिन सकिने छैन ।"
- (ख) राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ को
 (१) नियम ३४ को व्यवस्था देहायबमोजिम छः-
 अवकाश (१) कर्मचारीको उमेर ६० वर्ष भएपछि निजलाई बैंकको नोकरीबाट अवकाश दिइनेछ ।
- तर,
 (क) यो नियमावली प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि नियुक्ति भएका कर्मचारीको हकमा सो कर्मचारी नियुक्ति हुँदा कायम रहेको नियमद्वारा निर्धारित अवकाशको उमेरलाई यो नियमले छोट्याएको मानिने छैन ।
- (ख) बैंकको लागि कुनै कर्मचारीको सेवा अनिवार्य वा वाञ्छनीय देखिएमा अधिकृतस्तरको भए सञ्चालक समितिले र सहायक स्तर वा सोभन्दा तल्लो स्तरको भए महाप्रबन्धकले बढीमा २ वर्ष म्याद थप गर्न सकिने छ ।
 यसरी थप भएका अवधिमा निजले बढुवाको लागि उम्मेदवार हुन पाउने छैन ।
- (ग) यो नियमावली प्रारम्भ हुँदा बहाल रहेको कर्मचारीले साठी वर्ष उमेर पूरा भएपछि अवकाश लिन चाहेमा कम्तीमा तीन महिनाअगावै बैंकलाई लिखित सूचना दिई अवकाश लिन सक्नेछ ।
- (२) २० (बीस) वर्षसम्म लगातार बैंकको नोकरी गरी सकेको कर्मचारीले उपनियम (१) बमोजिम उमेर नपुग्दै बैंकको सेवाबाट अवकाश लिन चाहेमा अधिकृतस्तरको भए सञ्चालक समितिले सहायक स्तर वा सोभन्दा तल्लो स्तरको भए महाप्रबन्धले निजलाई अवकाश लिने अनुमति दिन सक्नेछ ।
 तर प्रत्येक वर्ष सञ्चालक समितिले निर्धारण गरेको कोटाभित्र मात्र स्वेच्छिक अवकाश लिन पाउने छ ।
- (३) २० (बीस) वर्ष सेवा अवधि पुगेका बैंक कर्मचारीलाई अधिकृतस्तरको भए सञ्चालक समितिले र सहायकस्तर वा सोभन्दा तल्लोस्तरको भए महाप्रबन्धकले निजलाई अवकाश लिने अनुमति दिन सक्नेछ ।
- (२) नियम ९३ को व्यवस्था देहायबमोजिम छः-
 "सेवाको शर्त मर्का पर्ने गरी बदलिन नहुने: बैंकको कर्मचारी सल्लाहकारको नियुक्ति हुँदा कायम रहेको निजको सेवा शर्त वा अन्य सुविधा निजलाई मर्का पर्ने गरी बदलिने छैन ।"
- (ग) राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ५६ को व्यवस्था देहायबमोजिम छः-
 (१) "अनिवार्य अवकाश: बैंकको कुनै कर्मचारीको उमेर ५८ वर्ष वा ३० वर्ष सेवा अवधि पूरा भएपछि निजलाई बैंकको सेवाबाट अनिवार्य अवकाश दिइनेछ ।
 तर यो नियमावली प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि नियुक्ति भएका कर्मचारीको उमेरको हकमा ६० वर्ष उमेर पुग्न बाँकी अवधि

- जोडी मात्र निवृत्तिभरण वा उपदान दिइने छ ।
- (२) नियम ११८ को व्यवस्था देहायबमोजिम छः
- "सेवाको शर्त मर्का पर्ने गरी बदलिन नहुने: बैंकको कर्मचारीको नियुक्ति हुँदा कायम रहेको निजको सेवा शर्त वा अन्य सुविधा निजलाई मर्का पर्ने गरी बदलिनै छैन ।"
- (घ) राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ को
- (१) नियम ५३ को व्यवस्था देहायबमोजिम छः-
- "अनिवार्य अवकाशः-
- बैंकको कुनै कर्मचारीको उमेर ५८ वर्ष वा ३० वर्ष सेवा अवधि पूरा भएपछि निजलाई बैंक सेवाबाट अनिवार्य अवकाश दिइनेछ । बैंकको सुरक्षा सम्बन्धी काम गर्ने कर्मचारीको हकमा निजको उमेर ५५ वर्ष वा ३० वर्ष सेवा अवधि पूरा भएपछि निजलाई बैंक सेवाबाट अनिवार्य अवकाश दिइनेछ ।
- तर कर्मचारी नियमावली, २०५० प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि नियुक्ति भएका कर्मचारीको उमेरको हकमा ६० वर्ष उमेर पुग्न बाँकी अवधि जोडी मात्र निवृत्तिभरण वा उपदान दिइनेछ ।
- (२) नियम १०९ को व्यवस्था देहायबमोजिम छः-
- "सेवाको शर्त मर्का पर्ने गरी बदलिन नहुने: कर्मचारीको नियुक्ति हुँदा कायम रहेको निजको सेवा शर्त वा अन्य सुविधा निजलाई मर्का पर्ने गरी बदलिनै छैन ।"
२. उक्त कानूनी व्यवस्थाको आधारमा निवेदकले आफू राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ बमोजिम सेवा प्रवेश गरेको र सेवा प्रवेश गर्दा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका कर्मचारीले अनिवार्य अवकाश पाउने उमेर ६५ वर्ष कायम भएकोमा सो व्यवस्थालाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ को नियम ३४ को व्यवस्थाले साविक नियमबमोजिम प्रवेश गरेका कर्मचारीहरूको हकमा बचाउको व्यवस्था गरेको तर राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ ले भने त्यस प्रकारको बचाउको व्यवस्था गरेको देखिँदैन । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले निवेदकलाई ३० वर्ष सेवा अवधिको आधारमा अवकाश दिई ६० वर्षको नोकरी अवधिको मात्र पेन्सन सुविधा दिने गरी निर्णय गरेकोले सो निर्णय र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ जारी भई बहाल रहेकोमा सो २०६१ सालको विनियमावलीले अनिवार्य अवकाशको उमेर ५८ वर्ष सेवा अवधि ३० वर्ष पुगेपछि अनिवार्य अवकाश हुने भनी भएको व्यवस्था संविधानमा भएको समानताको सिद्धान्त प्रतिकूल भनी सो नियम ५३ अमान्य गरी साविक नियमबमोजिम ६५ वर्ष उमेरले हुने पेन्सन सुविधा दिनु भनी परमादेश जारी गरिपाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकीर देखिन्छ ।
३. यस निवेदक २०३४।२।२४ देखि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सेवामा प्रवेश गरी स्थायी सेवा अवधि ३० वर्ष पुगी २०६४।२।२४ मा अनिवार्य अवकाश पाएको कर्मचारी देखिएको र सेवा प्रवेश गर्दा बहाल रहेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ बहाल रही सोको नियम ३० (१) ले अनिवार्य अवकाशको उमेर ६५ वर्ष तोकेकोमा हाल सोको सट्टा लागू रहेको कर्मचारी विनियमावली, २०६१ लागू रहेकोमा अनिवार्य अवकाशको उमेर ५८ वर्ष सेवा अवधि ३० वर्ष पुगेपछि अनिवार्य अवकाश हुने भनी कानूनी व्यवस्था भएको छ ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०४३ बाट खारेज भएको, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० बाट खारेज भएको र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०५० राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ बाट खारेज भै हाल राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ बहाल रहेको अवस्था छ । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०४३ र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ५१ को अधिकार प्रयोग गरी तत्कालीन श्री ५ को सरकारको स्वीकृति लिई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले बनाएकोमा विवाद छैन । यी निवेदक राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ बहाल रहेको अवस्थामा सेवा प्रवेश गरेकोले आफ्नो हकमा सोही अवस्था बहाल रहेको नियम लागू हुने भन्ने कथन छ । तर राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ को नियम ३४(१) मा अनिवार्य अवकाशको उमेर ६५ वर्षको भन्ने व्यवस्था भए पनि निवेदकले आफ्नो हकमा सो ६५ वर्ष पूरा भएपछि अवकाश दिनुपर्नेमा सो उमेर नपुग्दै अवकाश दिएको नियम विपरीत भयो भन्ने दावी छैन । निवेदक सेवा प्रवेश गर्दा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ को नियम ३४ को व्यवस्थाले कर्मचारीले अनिवार्य अवकाश लिने उमेर ६५ वर्ष रहेकोमा सोलाई प्रतिस्थापन गरेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ ले सो उमेरलाई घटाई ६० वर्ष कायम गरेको तर नियमावली प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि नियुक्त भएको कर्मचारीको हकमा अवकाशको उमेर छोट्याएको नमानिने भन्ने व्यवस्था गरेबाट साविकको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली , २०२३ को नियम ३४ को व्यवस्था कर्मचारीहरूको हकमा नयाँ

नियमको व्यवस्था लागू नहुने गरी बचाउको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ५६ मा भएको व्यवस्थाले त्यस्तो बचाउको व्यवस्थालाई कायम नराखी उक्त नियमावली प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि नियुक्त भएका कर्मचारीको उमेरको हकमा ६० वर्ष बाँकी अवधि जोडी मात्र निवृत्तिभरण वा उपदान दिइनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको र उक्त व्यवस्थालाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ को नियम ५३ को व्यवस्थाले समेत कायम राखेको देखिन्छ । ऐन कानून समय र परिस्थितिको आवश्यकतानुसार नयाँ बन्ने, बनेकोमा संशोधन हुने वा भैरहेको खारेज हुने हो । त्यसैले ऐन कानूनको व्यवस्था सधैंका लागि स्थिर रहने विषय हो भनी भन्न मिल्ने होइन । समय र परिस्थितिअनुसार संशोधन वा खारेज गरिएको विषयलाई अन्यथा गरी आफू नियुक्त हुँदा कायम रहेको व्यवस्था नै आफ्नो हकमा सदाका लागि कायम रही रहनुपर्छ भनी भन्न कानून एवं न्यायका दृष्टिले मिल्दैन । संशोधन भएको व्यवस्था निवेदकका हकमा मात्र लागू हुने नभै समग्र संगठनमा रहेका कर्मचारीहरूको हकमा समानरूपले लागू हुने विषय हो । कुनै पनि कर्मचारी कुनै पनि संगठनमा सो संगठनको नीति र ऐन नियमबमोजिम नियुक्त भएपछि यस्ता नीति एवं ऐन नियममा कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी समय-समयमा हुने संशोधनबाट हुने परिवर्तित व्यवस्थामा निजलाई ऐन नियममा नै अन्यथा व्यवस्था गरी छुट वा संरक्षण दिएमा बाहेक अनिवार्य रूपमा मान्नुपर्छ । यसरी संशोधन भै कायम भएको नीति ऐन नियम सबै कर्मचारी(हरूका हकमा समान रूपले लागू हुने हुन्छ । आफ्नो कर्मचारीले सेवा गर्ने न्यूनतम् र अधिकतम् उमेर, तलब भत्ता, निवृत्तिभरण जस्ता कुरा नीतिगत कुरा भएको र व्यवस्थापक (Employer) ले नै निर्धारण गर्ने हुँदा त्यसरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक सञ्चालक समितिले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ५१ बमोजिम प्रत्योजित अधिकारबमोजिम कर्मचारीको

सेवा शर्तसम्बन्धी नियमावली बनाई त्यसमा अधिको व्यवस्थालाई संशोधन, परिमार्जन र थपघट गरेकोलाई अन्यथा भन्न नसकिने हुन्छ। साथै राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ लाई प्रतिस्थापन गरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ र सो लाई प्रतिस्थापन गरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० मा नै अवकाशको उमेर र पदावधिसम्बन्धी पूर्व व्यवस्थालाई हेरफेर गरेको र सोही व्यवस्थालाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ ले समेत निरन्तरता दिएकोलाई संविधानसँग बाभिएको भनी भन्न नमिल्ने हुन्छ। यस्तै विषय समावेश भएको संवत् २०६० सालको रिट नं. ४६ निवेदक रामेश्वरप्रसाद घिमिरे वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेत भएको निवेदनमा (स.अ.बुलेटिन वर्ष १२ अंक २४ पूर्णाङ्क २०२ पृष्ठ १८ २०६२) र संवत् २०५२ सालको रिट नं. २४९८ निवेदक सुदर्शनबहादुर सिंह वि. सामान्य प्रशासन मन्त्रालय समेत भएको रिट निवेदनमा (नेकाप २०५३ अंक ४ पृष्ठ ३५८ नि.नं. ६१८९) मा निजामती सेवामा कार्यरत निवेदकको उमेर ५८ वर्ष पूरा भएको र नोकरी ३० वर्ष पूरा भैसकेकोमा निवेदक सेवा प्रवेश गर्दा निजामती सेवा नियममा अवकाशको उमेर ६३ वर्ष भएकोले सो अवधिसम्म बहाल रहनु पर्छ भन्ने निवेदन जिकीर पुग्न नसक्ने भनी रिट निवेदन खारेज भएको पाइन्छ। त्यसैगरी संवत् २०५६ सालको रिट नं. ३३९८ निवेदक रामबाबु शर्मा काफ्ले विपक्षी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक केन्द्रीय कार्यालयसमेत भएको रिट निवेदनमा अवकाश पश्चात् पाइने सुविधाहरूको हकमा रिट निवेदक रामबाबु शर्मा काफ्लेले २०५२।१।२२ मा अनिवार्य अवकाश पाएको र सो मितिमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० बहाल रही उक्त नियमावली लागू हुनुभन्दा पहिलेको नियमबमोजिम सुविधा पाउनुपर्छ भनी माग गरेको सन्दर्भमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली २०५० को नियम ५६

प्रारम्भ हुनुभन्दा पहिले अर्सिनयुक्ति भएका कर्मचारीहरूको उमेरको हकमा ६० वर्ष पुग्न बाँकी अवधि जोडी मात्र निवृत्तिभरण वा उपदान दिइने भन्ने किटानीसाथ व्यवस्था गरिएको हुँदा सो हद नघाई ६५ वर्ष पुग्न बाँकी अवधि जोडी सुविधा पाउने भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकीर बमोजिम रिट जारी हुन नसक्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज हुने भनी रिट निवेदन खारेज भएको पाइन्छ।

४. त्यसैगरी संवत् २०५६ सालको रिट नं. ३१९१ प्रितमजंग राणा वि.राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत भएको रिट निवेदनमा म निवेदकलाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ५६ बमोजिम तपाईंको उमेर ३० वर्ष स्थायी सेवा अवधि पुगेको भनी अनिवार्य अवकाश दिइएको र मैले २०२२।१।२६ मा नियुक्ति पत्र बुझी २०२२।१।२३ देखि सेवा शुरु गरेको र म सेवा प्रवेश गर्दाको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०२३ को नियम ९ ले बैंकको प्रत्येक कर्मचारी ६५ वर्ष उमेर नपुगेजेलसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ११८ ले बैंकको कर्मचारीको नियुक्ति हुँदा कायम रहेको सेवाको शर्त वा अन्य सुविधा निजलाई मर्का पर्ने गरी बदलिने छैन भनी प्रत्याभूत गरेकोले मलाई २०५३।१।२५ देखि अवकाश दिने गरेको निर्णय बदर घोषित गरी हक प्रचलन गराइपाउँ भनी परेको रिट निवेदनमा अवकाश दिँदाका अवस्थामा बहाल रहेको नियमावलीले उमेर ५८ वर्ष र नोकरी अवधि ३० वर्ष भएपछि अनिवार्य अवकाश दिने व्यवस्था गरेको देखिएको अवस्थामा निवेदकको स्थायी नोकरी अवधि ३० वर्ष भएपछि निवेदकले स्वतः अवकाश पाउने नै देखियो। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ५६ बमोजिम अनिवार्य अवकाश दिएको देखिएवाट निजलाई दिएको अवकाश कानूनसम्मत नै देखिएको र नियम ५६ को

प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम ६० वर्ष उमेर पुग्न बाँकी अवधि जोडी निवृत्तिभरण वा उपदान नदिइएको वा नियमावलीबमोजिम अन्य सुविधा नदिइएको भन्ने माग दावीसमेत भएको नदेखिँदा निवेदन खारेज हुन्छ भनी रिट निवेदन खारेज भएको पाइन्छ। ऐन नियमहरू समय-समयमा समयानुकूल संशोधन र परिवर्तन भैरहने र यस अदालतबाट प्रतिपादित उपरोक्त कानूनी सिद्धान्तहरूमा असहमत हुनुपर्ने कुनै कारण पनि नभएकोले निवेदकले पाउने सेवा सुविधा आफू सेवा प्रवेश गर्दा कायम रहेको नियमावलीबमोजिम नै पाउनुपर्छ भन्ने जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन।

५. प्रश्न नं.२ का सम्बन्धमा विचार गर्दा, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ ले गरेको अनिवार्य अवकाशको व्यवस्थालाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ ले बचाउ गरी राखेकोमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० ले सो व्यवस्थालाई बचाउ गरेको देखिँदैन। यही बचाउको व्यवस्था कायम रहिरहेको अवस्थामा पूर्व कर्मचारी तत्कालीन महाप्रबन्धक श्री वेखामान सिंहले २०४३।१।१७ मा उमेरका कारण तत्काल बहाल रहेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ बमोजिम ६५ वर्षको उमेर पूरा गरी अवकाश लिएको भन्ने राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको लिखित जवाफबाट देखिन्छ। निवेदकले निज वेखामानलाई ६५ वर्ष पूरा भएपछि अवकाश दिई सेवा सुविधा पनि ६५ वर्षको दिइएको तर आफूलाई उक्त सुविधाबाट बञ्चित गरी समानताको हकबाट समेत बञ्चित गरिएको भनी जिकीर लिनभएको देखिन्छ। यस सन्दर्भमा समानतासम्बन्धी अवधारण कस्तो अवधारण हो र यस अदालतले यस विषयलाई कसरी लिएको छ भन्ने विषयमा केही विवेचना हुनु सान्दर्भिक हुन आयो।

६. समानताका पनि विभिन्न पाटा हुन्छन् तीमध्ये कानूनको दृष्टिमा समानता

(Equality before Law) र कानूनको समान संरक्षण (Equal protection of law) भन्ने दुई कुरा महत्वपूर्ण छ। कानूनको दृष्टिमा समानता (Equality before Law) भन्ने शब्दावली विधिशास्त्री ए.भि. डाइसेले प्रतिपादन गरेको कानूनको राजको नियममा आधारित भएको पाइन्छ। तसर्थ, यसलाई कानूनी राजको एउटा नियमको रूपमा अंग्रेजी कमेन ल प्रणालीमा अंगालिएको छ र यसै प्रणालीको उपजको रूपमा लिइएको पाइन्छ। यस अदालतले एउटा रिट यो नकारात्मक दृष्टिकोण (Negative Concept) हो। यसले कुनै पनि व्यक्ति विशेषको लागि कुनै खास सुविधा प्रदान गरेको हुँदैन। कानूनसमक्ष सबै बराबर र समान हुन्छन्। साधारण कानूनसमक्ष सबै वर्गको समानरूपमा संरक्षण भएको हुन्छ (बाबुराम पौडेल वि. मन्त्रपरिषद् सचिवालय नेकाप २०५१, अंक ३, नि.नं. ४८७५, पृ.१४३) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन गरेको छ। समानताको हकको प्रथम शर्त कानूनको दृष्टिमा अर्थात् कानूनको समानतापूर्ण नीति र व्यवहारको सुनिश्चितता हो।

७. समानताको हकसम्बन्धी अवधारणाको अर्को पक्ष कानूनको समान संरक्षण (Equal Protection of Law) लाई मानिन्छ। प्राकृतिक, आर्थिक हैसियत, संस्कृतिक, धार्मिक आदिका कारण मानिस असमान रहेकोले पूर्णरूपमा समानताको प्रयोग हुन सम्भव हुँदैन। तसर्थ समान परिस्थितिमा रहेकाहरूलाई समान र असमान परिस्थितिमा रहेकाहरूलाई असमान व्यवहार गरिनु पर्दछ भन्ने मान्यता राखिन्छ। यसैले यसलाई समानताको हकको सकारात्मक पक्ष भनिन्छ। उस्तै परिस्थितिमा रहेका समानहरू बीच असमान व्यवहार गरिनु मात्र होइन असमानहरूका बीच समान व्यवहार गरिनु पनि यो सिद्धान्तको प्रतिकूल रहेको मानिन्छ। उही कानून सबैमाथि समानरूपले लागू हुनुपर्छ र परिस्थितिलाई वास्तै नगरी समस्त देशभरि र सबै व्यक्तिहरूका बीच समानरूपमा लागू हुन्छ भन्ने होइन। समानतापूर्ण र निरपेक्ष नभै सापेक्षक विषय हो। यसको सापेक्षता

लक्षित वर्गको हैसियत अवस्था क्षमता आदि सँग सम्बन्धित हुन्छ। उस्तै परिस्थिति उस्तै हैसियत, क्षमता भएका व्यक्तिहरू एउटा वर्ग हुन्। राज्यद्वारा नागरिकका सम्बन्धमा गरिने व्यवहार, उपलब्ध हुने सुविधा, अवसर आदिमा विभेद गर्न पाइन्न भन्ने यसको मर्म हो। नागरिकको समानताको हक भन्नाले समानहरूका बीचमा समान र असमानहरूका बीचमा असमान व्यवहार गर्नु पर्दछ। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ बहाल रहेको अवस्थामा अवकाश पाउने बेखामान सिंह र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६१ लागू रहेको अवस्थामा अवकाश लिने यी निवेदकको हैसियत समान भनी किमार्थ भन्न मिल्दैन।

८. अब तेस्रो प्रश्न सेवामा शर्त सम्बन्धी विषयमा विगतमा भएको व्यवस्थालाई संशोधन हुँदा बचाउ गरिएकोमा सो व्यवस्था पुनः संशोधन हुँदा बचाउको व्यवस्था नगरिएकोमा सोको परिणाम के हुने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, ऐन नियममा भएको व्यवस्थालाई नयाँ ऐन नियमले जे जति हदसम्म निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षण गरेको छ, सो हदसम्म मात्र कायम रहने हो। सो बाहेक पुरानो खारेज भैसकेको ऐन नियमको व्यवस्था कायम रहन सक्ने होइन। पुरानो ऐन नियमकै व्यवस्था पूरै कायम रहने हो भने सो खारेज गर्नु र नयाँ बनाउनुको कुनै अर्थ रहदैन। पुरानो नियमको व्यवस्थालाई नयाँ ऐन नियमले निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षण दिएकोमा पनि त्यसपछि आएको ऐन नियमले सो निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षणको व्यवस्था कायम राखेन भने त्यसरी निरन्तरता, बचाउ वा संरक्षण गर्न छाडेको मितिदेखि सो व्यवस्था स्वतः खारेज भए सरह हुन्छ। त्यसकारण राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०२३ को व्यवस्थालाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी (सेवा शर्त) नियमावली, २०४३ ले बचाउ गरी निरन्तरता दिइरहने तर राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली २०५० को नियम ५६ ले सो नियममा उक्त नियम प्रारम्भ

हुनुभन्दा पहिले नियुक्ति भएका कर्मचारीहरूको उमेरको हकमा समेत ६० वर्ष पुग्न बाँकी अवधि जोडी मात्र निवृत्तिभरण वा उपदान दिइने भन्ने किटानीसाथ व्यवस्था गरिएको र सोहीबमोजिम हालको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६१ जुन बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ को दफा ९१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बनेको छ, मा पनि सोही २०५० सालको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिएको देखिन्छ। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० को नियम ५६ मा कर्मचारीको उमेर ५८ वर्ष वा सेवा अवधि ३० वर्ष पुगेपछि अनिवार्य अवकाश पाउने व्यवस्थाबमोजिम निजको सेवा अवधि ३० वर्ष पूरा भएको भन्ने आधारमा अवकाश दिएको भन्ने कुरा निवेदनको प्रकरण नं. १ मा उल्लेख भएको छ। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०५० मा भएको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिई हाल चालु रहेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६१ आएकोमा निवेदकले अन्यथा भन्न सकेको देखिँदैन। सोही व्यवस्थाबमोजिम निजले अवकाश पाएको देखिन्छ। संशोधित विनियमको कुनै व्यवस्थालाई स्वीकार गर्न र कुनै व्यवस्थालाई अस्वीकार गर्न मिल्ने हुँदैन। साथै संविधानसँग नियमको व्यवस्था बाझिएको भन्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन। के कस्तो आधार र कारण संविधानसँग बाझिएको हो ? निवेदकले सो स्पष्टरूपमा उल्लेख गर्न सकेको पाइँदैन। संविधानसँग कुनै नियम बाझिएको छ भनी भन्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन र सो बाझिएको आधार र कारण दिन सक्नुपर्नेमा सो निवेदनमा खुलाइएको छैन। मर्का परेको भए नियममा संशोधन हुँदाकै समयमा यो यस व्यवस्थाबाट आफूलाई मर्का पत्थो भनी तत्काल उपचारको मार्ग अवलम्बन गर्नुपर्नेमा सो पनि गरेको पाइँएन। यसबाट यी निवेदकले यति लामो समयसम्म नियमलाई पालना गरी बसेपछि सोही नियमलाई अन्यथा भन्न मिल्ने अवस्था पनि हुँदैन।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

९. अब चौथो प्रश्न निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा विचार गर्दा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी नियमावली, २०२३ को सुविधा पाउनु पर्ने दावी लिएका निवेदकले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ बमोजिमको उमेरको आधारमा नभई ३० वर्ष सेवा अवधिको आधारमा अवकाश दिएकोलाई स्वीकार गरी सो लाई चुनौती नदिएको, निवेदकले सेवा प्रवेश गर्दाका अवस्थाको नियमावलीको व्यवस्थाबमोजिम नभै हाल बहाल रहेको नियमावलीबमोजिम सुविधा पाउने भएको, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ र हाल लागू रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ९१ (२) (ग) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सञ्चालक समितिले हालको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ बनाएको देखिएको र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सञ्चालक समितिलाई अख्तियार दिने उक्त कानूनी व्यवस्थालाई निवेदकले चुनौती नदई स्वीकार गरी बसेको देखिएको र मातृ ऐनलाई स्वीकार गरी बसेपछि सोबमोजिम बनेको नियम विनियमलाई निवेदकले स्वीकार गरेको मान्नुपर्ने हुँदा र हालको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६१ बमोजिमको सुविधा दिइएन भन्ने निवेदन जिकीर नभै साविकको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली, २०२३ बमोजिमको सुविधा दिइएन भन्ने निवेदन भन्ने निवेदन जिकीर भएकोले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कर्मचारी नियमावली २०२३ बमोजिम निवृत्तिभरण पाउनु पर्ने भन्ने निवेदन कानूनसंगत देखिन आएन ।

अतः उल्लिखित बुँदा प्रमाण समेतबाट निवेदकको मागबमोजिम राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सेवा विनियमावली २०६१ को नियम ५३ संविधानसँग बाभिएको नदेखिँदा मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन खारेज हुने

ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमबमोजिम बुझाइदनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या.रामकुमारप्रसाद शाह

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०६५ साल फागुन १५ गते रोज ५ शुभम्

इजलास अधिकृतः नारायण पन्थी

नि.नं. ८११५

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
फौ.पु.ई.नं.-०६५-CF-००१२
फैसला मिति: २०६६।३।४।५

मुद्दा :- कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक / वादी: शुकबहादुर राईको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी: सुनसरी जिल्ला, धरान नगरपालिका वडा नं. ११ मंगलवारे बस्ने अजय राई समेत

शुरु फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या. श्री हरिकुमार पोखरेल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.का.मु.मु.न्या. श्री कामानन्दप्रसाद देव

मा.न्या. श्री खेमराज शर्मा

- अदालतसमक्ष इन्कार रहँदैमा सफाइ पाउने भन्ने हुँदैन । अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयानलाई समर्थन गर्ने अन्य तथ्यहरू छन् भने ती

तथ्यहरूलाई घटनाको समग्रतासँग
दाँजेर हेर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.३)

- जसको पोलका आधारमा सन्दर्भ उठेको हो स्वयंले नै किटानीसाथ नभै सुनेको भनी व्यक्त गरेको कथनका आधारमा कसैलाई ज्यानसम्बन्धी कसूरमा कसूरदार ठहर्‍याउन नमिल्ने ।
- केवल अभियोग लगाउनु मात्र कसूर स्थापित गर्ने आधार हुन सक्दैन, अभियोग प्रमाणित गर्ने दायित्व पनि वादी पक्षले वहन गर्नुपर्छ । फौजदारी मुद्दामा शंकाको भरमा कसैलाई कसूरदार ठहर्‍याउन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक वादी तर्फबाट:विद्वान सहन्यायाधिवक्ता
श्री बलराम शर्मा

प्रत्यर्थी प्रतिवादी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. र १३(३) नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०

फैसला

न्या.रामप्रसाद श्रेष्ठ: पुनरावेदन अदालत धनकुटाको मिति २०६२।१।२१ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ख) बमोजिम मिति २०६३।५।५ मा वादीको पुनरावेदन परेको र यसै मुद्दामा प्रतिवादी अजय राईको पुनरावेदन परी यस अदालतबाट मिति २०६३।१।१२ मा नै फैसला भइसकेको देखिँदा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनको हकमा समानस्तरको संयुक्त इजलासबाट विचार गर्न नमिल्ने भई पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भनी भएको आदेशबमोजिम यस इजलासमा पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :

जिल्ला धनकुटा आहाले स्थित पुरानो मूल गोठ घरमा रहेको बुवा पदमबहादुर राई आमा जयभक्ति राईलाई मिति २०६०।७।२७ गते राति अन्दाजी २.०० बजेको समयमा अज्ञात व्यक्तिहरू आई बाबुआमालाई धारिलो हतियारले प्रहार गरी बेहोस घाइते बनाई ३ तोला बराबरका सुनका गहना र नगद रु.३९,०००।- डाँका गरी फरार भएका र बाबुको मृत्यु भएको हुँदा अपराधीलाई खोजतलास गरी कानूनबमोजिम हदैसम्मको कारवाही सजाय गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

मृतक पदमबहादुर राईको देब्रे कानको बीच भागबाट देब्रेगालातर्फ ५ इन्च लम्बाइको धारिलो हतियारले काटेको, दाइने कुम पातोमा ७ इन्च लम्बाई धारिलो हतियारले काटेको, गहिरो चोट र निलो चोट देखिएको भन्ने समेत व्यहोराको लाश प्रकृति मुचुल्का ।

मृतक पदमबहादुरको टाउको पछाडि पट्टि काँधमा धारिलो हतियारद्वारा गहिरो चोट लागी अत्याधिक रक्तश्राव भएको कारण मृत्यु भएको भन्ने समेत व्यहोराको लाश परीक्षण प्रतिवेदन ।

जयभक्ति राईको शरीरको विभिन्न भागमा बाँसको भाटाले कुटेको निलडाम र हातमा खुकुरीले काटेको गहिरो चोट रहेको भन्ने समेत व्यहोराको निजको घाउ जाँच केश फारम ।

मेरो श्रीमानलाई धारिलो हतियार खुकुरी प्रयोग गरी मारेको र मलाई समेत घाइते बनाई सुनका गहना र नगद डाँका गरी लाने मध्येका यी अजय राई पनि एक हुन् भन्ने समेत व्यहोराको जयभक्ति राईले गरी दिएको सनाखत कागज ।

सुरज राई, विनोद तामाङ्ग, रन्जन राई, विनोद राई, अविनास राई, दीपक थापा र मसमेत भई ताम्राङ्ग मेलामा गई डाईस खेलाउँदा पैसा सकिएकोले लुटपाट गर्ने योजना बनाई फर्केकोमा बाटोमा एकान्तमा पदमबहादुर राईको घर पर्ने हुँदा निज पदमबहादुरलाई खुकुरी, बञ्चरोले हानी जयभक्ति राईसमेतलाई घाइते बनाई सुनका गहना र नगद डाँका गरेको हो भन्ने समेत व्यहोराको

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

प्रतिवादी अजय राईको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान ।

जिल्ला धनकुटा आहाले गा.वि.स.वार्ड नं. २ स्थित पदमबहादुर राईको घरको सिकुवाको खाटमा सुतिरहेको अवस्थामा पदमबहादुर राईलाई धारिलो हतियार खुकुरी प्रहार गरी मारेको र मृतकको श्रीमती जयभक्ति राईलाई घाइते बनाएको भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

मिति २०६०।७।२७ गते राति जाहेरवालाका बाबु पदमबहादुरलाई मारी जयभक्तिलाई घाइते बनाएको र धनमाल डाँका गरेको सुनेको हो । उक्त घटना अविनास राई, दीपक थापा, सुरज तामाङ, विनोद तामाङ, विनोद राई र रञ्जन राई समेतले गरेका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको इमान सिंह राई समेतले गरी दिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी अजय राई, सुरज लामा, विनोद तामाङ, अविनास राई, विनोद राई र दीपक थापा समेतले जाहेरवालाको बाबु पदमबहादुरलाई निजकै घरमा धारिलो हतियार खुकुरी, बच्चो प्रहार गरी बेहोस बनाई मारी र आमा जयभक्तिलाई घाइते बनाई सुनका गहना र नगदसमेत डाँका गरी लगेको व्यहोरा मिसिल संलग्न कागज प्रमाण र प्रतिवादी अजय राईको बयानबाट पुष्टि हुन आएकोले निजहरूको उक्त कसूर ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. तथा चोरीको १४(४) नं. बमोजिमको अपराध हुँदा निजहरूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. तथा चोरीको १४(४) नं. बमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग पत्र ।

प्रवीन राई, किरण राई, कुमार राई, अमर सुब्बा, विमल सुब्बा, सञ्जु तामाङ र मसमेत वारदात भएको भनिएको मिति र समयमा ताम्राङ मेलामा थियौं । उल्लिखित वारदात मसमेत भई घटाएको भन्ने व्यहोरा भूठा हो । सुरज लामा, विनोद तामाङ, अविनास राई, विनोद राई र दीपक थापा समेतले अपराध गरेका हुन् भन्ने सुनेको हुँ । तसर्थ मैले अभियोग मागदावीअनुसारको कसूर नगरेकोले

अभियोग दावीबाट फुर्सद गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अजय राईको अदालतसमक्षको बयान ।

तत्काल प्राप्त आधार प्रमाणबाट प्रतिवादी अजय राईले आरोपित कसूर गरेको होइनन् भनी विश्वास गर्नसक्ने अवस्था नहुँदा पछि ठहरेबमोजिम हुने गरी प्रतिवादीलाई अ.व. ११८ नं. को देहाय २ बमोजिम पुर्पक्षको निमित्त थुनामा राख्नु भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६०।१२।२८ को थुनछेक आदेश ।

फरारमध्येका प्रतिवादीहरूका नाममा वारेन्टसहितको म्याद जारी गर्नु भन्ने मिति २०६०।१२।२८ को आदेशानुसार फरार प्रतिवादीहरूका नाममा वारेन्टसहितको म्याद जारी भएकोमा प्रतिवादीहरू रञ्जन राई, अविनास राई, विनोद राई, सुरज लामा र विनोद तामाङ म्यादमा हाजिर हुन नआई गुजारी बसेको ।

जाहेरीमा उल्लिखित घटना को-कसले के-कसरी घटाए मलाई केही थाहा छैन । वारदात भएको भनिएको मिति र समयमा म आफ्नै घरमा थिएँ । प्रतिवादी अजय राईले मेरो नाम किन पोलेका हुन् उनै जानून् । अभियोग पत्र व्यहोरामा लेखिएको कसूरमा मेरो कुनै किसिमको संलग्नता छैन, तसर्थ मैले सफाइ पाउनु पर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको म्यादमा हाजिर हुन आएका प्रतिवादी दीपक थापाले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी सुरज लामा, विनोद तामाङ, विनोद राई, अविनास राई तथा रञ्जन राईका नाउँमा जारी भएको म्याद मिति २०६१।३।७ मा तामेल भएकोमा प्रतिवादीहरू म्यादमा हाजिर नभई गुजारी बसेकोले वादी प्रतिवादीका साक्षी बुभुन् भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६१।८।१४ को आदेशानुसार सुकबहादुर राई, अरुण कटुवाल, देवी राई र लाशबहादुर राईले अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र ।

फरार प्रतिवादीहरूका नामको अंश रोक्का गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६१।१०।६ को आदेशानुसार अंश रोक्काको लागि लेखी पठाएकोमा

फरार प्रतिवादीहरूको अंश रोक्काको मुचुल्का भई च.नं ५३५७ को पत्र साथ प्राप्त भएको ।

प्रतिवेदकहरू प्र.स.नि.गणेशप्रसाद भट्टराई र प्र.ह.उपेन्द्र पराजुलीलाई भिकाई बुझ्नु भन्ने मिति २०६१।१२।२९ मा भएको आदेशानुसार निजहरूलाई बुझ्न जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय धनकुटामार्फत पत्राचार भएकोमा निजहरू उपस्थित हुन नआएका ।

प्रतिवादीमध्येका अजय राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान, सो बयानलाई घाउ जाँच केश फारामले पुष्टिसमेत गरेको, प्रतिवादीको यस अदालतमा भएको बयान र निजको साक्षीको बकपत्रमा एकरूपता नभई विरोधाभाष देखिएको, श्रीमती जयभक्ति राई वारदातको प्रत्यक्षदर्शी भएको र निजले यी प्रतिवादी अजय राईसमेतले प्रस्तुत वारदात घटाएको भनी स्पष्ट उल्लेख गरी यस अदालतमा आई बकपत्र समेत गरेबाट प्रतिवादी अजय राईले आरोपित ज्यानसम्बन्धीको कसूर गरेको ठहरेकोले निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्छ, साथै अर्का प्रतिवादी दीपक थापाको हकमा आरोपित कसूरमा इन्कार रही यस अदालतमा बयान गरेको, निजले आरोपित कसूर गरेको भन्ने प्रतिवेदन दिने प्रतिवेदक प्रहरीहरू उपस्थित गराई अभियोगलाई पुष्टि गरेको अवस्था पनि मिसिलबाट नदेखिएबाट भरपर्दो प्रमाणको अभावमा प्रतिवादी दीपक थापाले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहर्नुका साथै डाँकातर्फको माग दावीतर्फ केवल जाहेरी दरखास्तमा मात्र उल्लेख भएको, डाँकातर्फ अनुसन्धान गरेको मिसिलबाट नदेखिई नगदी, जिन्सी कुनै सामान बरामद भएको नदेखिएबाट प्रतिवादीहरूले डाँका समेत गरेको भन्ने प्रमाणको अभाव देखिँदा डाँकातर्फको अभियोग दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको शुरु धनकुटा जिल्ला अदालतको मिति २०६२।३।९ को फैसला ।

प्रत्यक्षदर्शी तथा पीडित जयभक्ति राईले प्रहरीमा गरेको कागज एवं जाहेरवालासमेतले

अदालतमा आई गरेको बकपत्र तथा प्रतिवादी अजय राईसमेतको अनुसन्धान अधिकारी एवं अदालतमा गरेको बयानसमेतबाट निज प्रतिवादी दीपक थापा घटनास्थलमा उपस्थित भई वारदात घटाउन संलग्न देखिएबाट निजलाई समेत कसूरदार ठहर्नुपर्नेमा निजलाई सफाई दिने ठहर्नुको धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसलालाई बदर गरी अभियोग माग दावीबमोजिम नै निज प्रतिवादी दीपक थापालाई सजाय गरिपाऊँ । साथै डाँका भएको हो भन्ने कुरा सुकबहादुर राईको जाहेरीबाट देखिएहेको, प्र.स.नि. गणेशप्रसाद भट्टराई समेतको प्रतिवेदन व्यहोराले पुष्टि गरेको छ । प्रहरीमा कागज गर्ने लाशबहादुर राईसमेतले लेखाइदिएको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा समेत डाँका भएको कुरा उल्लेख भएको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दाका अन्य ५ जना प्रतिवादी हालसम्म फरार नै रहेको स्थिति र प्रतिवादी दीपक थापा पनि वारदात भएको दश महिनापछि मात्र हाजिर हुन आएको देखिएकोले, डाँका भएको नगदी जिन्सी वरामद हुन नसक्नु स्वाभाविक देखिन्छ । डाँका गर्ने उद्देश्यबाट नै प्रतिवादीहरूले मृतक पदमबहादुर राईलाई धारिलो हतियारले काटी मारेकाले शुरु धनकुटा जिल्ला अदालतले डाँकातर्फको माग दावी पुग्न नसक्ने ठहर्नुको फैसला बदरभागी हुँदा बदर गरी डाँका तर्फ समेत सजाय गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत धनकुटामा परेको पुनरावेदन पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दामा दुई वटा छुट्टाछुट्टै विरोधाभाषपूर्ण जाहेरी पर्न आएकोले सोतर्फ कुनै विवेचना नभएको, अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष सही गर भनी गराएको बयानलाई आधार लिएको, मैले अदालतसमक्ष गरेको इन्कारी बयानलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरिएको, प्रहरीहरू अदालतमा उपस्थित भई अभियोग दावीलाई प्रमाणित गराउन नसकेको अवस्था हुँदाहुँदै मलाई सफाई दिनु पर्नेमा जन्मकैदको सजाय गर्ने गरेको धनकुटा जिल्ला

अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी भ्रूठो अभियोगबाट फुसँद पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अजय राईले कारागार शाखा धनकुटामार्फत पुनरावेदन अदालत धनकुटामा गरेको पुनरावेदन जिकीर ।

यसमा आरोपित ज्यानसम्बन्धी कसूर ठहर भएतर्फ प्रतिवादी अजय राईको र प्रतिवादी दीपक थापालाई अभियोग दावीबाट सफाइ दिने गरी भएको फैसलाउपर नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेको देखिएकोमा फैसलामा विवेचित आधार दुवै पक्षलाई चित्त नबुझेको देखिँदा अ.वं. २०२ नं. बमोजिम वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन सम्बन्धमा प्रतिवादीहरूलाई भिकाउने र प्रतिवादीको पुनरावेदन सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सूचना दिई आएपछि वा अवधि व्यतीत भएपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६२६६ को पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

यसमा घटनास्थल लाश जाँच मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदनसमेतबाट मृतक पदमबहादुर राईको कर्तव्यबाट मृत्यु भएको देखिँदा प्रतिवादी मध्येका अजय राईले अदालतसमक्ष आरोपित कसूरमा इन्कारी बयान गरेको भएपनि निजको मौकामा अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको साविती बयान, घटनाका प्रत्यक्षदर्शी मृतकको श्रीमती जयभक्ति राईले यी प्रतिवादीहरूले खुकुरी प्रहार गरेको भनी बयान गरेको र निज जयभक्ति राईलाई पनि कुटपीट गरेकोमा निजको घाउ केश फारममा Cut Injury उल्लेख भएको देखिँदा निज प्रतिवादी अजय राईको अदालतसमक्ष गरेको इन्कारी बयान र सोलाई प्रमाणित गर्ने निजको साक्षीको बयानमा एकरूपता नरहेबाट इन्कारी प्रमाणित हुन आएको समेत नपाईदा प्रतिवादी अजय राईले ज्यानसम्बन्धीको कसूर गरेको ठहर्छ । जहाँसम्म यी प्रतिवादीहरूलाई अ.वं. १७३ नं. बमोजिम प्रत्यक्षदर्शीले सनाखत गर्न नसकेको भन्ने प्रश्नतर्फ हेर्दा अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्षको प्रतिवादीको साविती तथा वारदातमा उपस्थित रहेको

प्रमाणित आधार र यी प्रत्यक्षदर्शीले देखेको अवस्थालाई आफू समेतलाई कुटपीट गरेको स्थिति अवस्थाले प्रमाणित भएको स्थितिमा अ.वं. १७३ नं. को आधारबाट सनाखत नै हुनुपर्छ भन्ने पनि नरहेको समेत आधारबाट शुरु अदालतले निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्म कैद हुने ठहर्‍याएको फैसला मिलेकै पाइन्छ ।

प्रतिवादी दीपक थापाको हकमा विचार गर्दा निजले इन्कार रही अदालतसमक्ष बयान गरी अर्का सहअभियुक्तले अपराध गरेको भनी अदालतको बयानको जवाफ नं. १४ मा पोल गरे पनि उक्त भनाई सुनेको हो भन्ने हुँदा र सुनेकोलाई प्रमाण लिन नमिल्ने हुनाले यी प्रतिवादीसमेतले आरोपित कसूर गरेको भनी प्रतिवेदक प्रहरीहरू उपस्थित गराई अभियोग दावीलाई पुष्टि गराउन नसकेको र प्रत्यक्षदर्शीले अदालतसमक्षको वकपत्रको स.ज.५ मा दीपक थापा समेतको नाउँ उल्लेख गरे पनि निजले के कुन प्रकारबाट हतियार हानी मारेको हो भन्ने उल्लेख गर्न नसकी अनुसन्धानको क्रममा २०६०१११६ मा दीपकको नाउँ खोल्न समेत नसकेको, देखिँ चिने भन्ने सम्म रहेकोमा निजको संलग्नता मृतकको कर्तव्य गरेकोमा रहेको पाईदैन । त्यसतर्फ प्रतिवादी दीपक थापालाई सफाइ दिने गरेको शुरु फैसला मिलेको पाइन्छ । जहाँसम्म डाँका समेतको कसूर यी प्रतिवादीहरूले गरेको भन्ने तर्फ हेर्दा डाँकातर्फ अनुसन्धान भएको भए डाँका भएको नगद जिन्सी बरामद भएको हुनुपर्ने सो देखिँदैन । सोको अतिरिक्त डाँकातर्फ अन्य आधार प्रमाणहरू समेत रहनु पर्ने सो नभएको हुँदा समेत डाँकामा सजाय गरी बिगो भराई पाऊँ भन्ने अभियोग दावी नपुग्ने ठहराई गरेको फैसलासमेत मिलेकै पाइन्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको मिति २०६२११२१ को फैसला ।

प्रस्तुत मुद्दामा मृतकलाई धारिलो हतियार खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको कुरामा विवाद नै नरहेको अवस्थामा प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको

१३(१) नं. बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको छ। प्रतिवादी अजय राईले स्वीकार गरेको दुईवटा तथ्यहरू मध्ये कर्तव्य ज्यानतर्फको तथ्यलाई प्रमाणमा ग्रहण गरी डाँकातर्फको तथ्यलाई ग्रहण गरिएको छैन, फरार रहेका अभियुक्तहरूले लिई गएको धनमाललाई वरामद हुन नसकेको भन्ने आधारमा डाँकातर्फको अभियोग दावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको फैसला विवादित रहेको छ। मौकामा पक्राउ परेका अजय राईले प्रतिवादी दीपक थापा समेत भई वारदात गरेको भनी उल्लेख गरेको र वारदातमा परी घाइते भएकी जयभक्ति राईले पनि दीपक थापासमेतलाई वारदातमा संलग्न व्यक्तिका रूपमा उल्लेख गरेको अवस्थामा अदालतसमक्ष इन्कार रहेकै आधारमा निज प्रतिवादी दीपक थापालाई सफाइ दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मिलेको छैन। तसर्थ प्रतिवादी अजय राईको हकमा ज्यानतर्फको दावी परिवर्तन गरी र डाँकातर्फ अजय राईलाई र कर्तव्य ज्यान तथा डाँकातर्फ दीपक थापालाई सफाइ दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला सो हदसम्म उल्टी गरी प्रतिवादी अजय राई तथा दीपक थापालाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पीडितलाई प्रतिवादीहरूबाट विगोसमेत भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र।

यसमा प्रतिवादी अजय राईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. को दावी भएकोमा १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलाउपर नेपाल सरकारको प्रस्तुत पुनरावेदन परेको देखिएको तर निज प्रतिवादी अजय राईलाई भएको सो सजायउपर निजले यस अदालतमा फौ.पु.नं. ३७२४ को पुनरावेदन दायर गरी मिति २०६३।१।१२ मा यस अदालतबाट सदर हुने ठहरी फैसला भइसकेको देखिँदा नेपाल सरकारको प्रस्तुत पुनरावेदनउपर समानस्तरको इजलासबाट विचार गर्न नमिल्ने हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९

को नियम ३(घ) बमोजिम प्रस्तुत पुनरावेदन पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६५।१।१४ मा भएको आदेश।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा बुवा पदमबहादुर राई र आमा जयभक्ति राई गोठ घरमा रहेको समयमा मिति २०६०।७।२७ गते राति अन्दाजी २.०० बजेको समयमा अज्ञात व्यक्तिहरू आई बाबु आमालाई धारिलो हतियारले प्रहार गरी बेहोस घाइते बनाई सुनका गहना र नगदसमेत डाँका गरी फरार भएका र बाबुको मृत्यु भएको हुँदा कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाऊँ भनी परेको जाहेरीका आधारमा अनुसन्धान हुँदा पक्राउ परेका अजय राईले आफू र अन्य व्यक्तिहरू समेत भई एकान्तमा रहेको पदमबहादुर राईको घरमा पसी निज पदमबहादुरलाई खुकुरी, बञ्चरोले हानी जयभक्ति राईसमेतलाई घाइते बनाई सुनका गहना र नगद डाँका गरेको भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष वयान गरेको देखिन्छ। त्यसबाहेक घटनास्थल मुचुल्का, लाश प्रकृति मुचुल्का, वस्तुस्थिति मुचुल्का र शव परीक्षण प्रतिवेदन समेतका आधारमा अजय राईसमेतका प्रतिवादीहरूले पदमबहादुरलाई निजकै घरमा धारिलो हतियार खुकुरी, बञ्चरो प्रहार गरी बेहोस बनाई मारी र जयभक्ति राईलाई घाइते बनाई सुनका गहना र नगदसमेत डाँका गरी लगेको पुष्टि हुन आएकोले निजहरूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. तथा चोरीको १४ (४) नं. बमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने अभियोग पत्र दायर भएको देखिन्छ। प्रतिवादी अजय राई अदालतसमक्ष उपस्थित भै वयान गर्दा कसूर गरेको कुरामा इन्कार रहेका छन् भने अर्का प्रतिवादी दीपक थापाले घटनाप्रति नै अनभिज्ञता प्रकट गरी इन्कारी वयान दिएका छन्। शुरु अदालतले प्रतिवादी अजय राईले आरोपित कसूर अपराध गरेकोले निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैदको सजाय हुने, अर्का प्रतिवादी दीपक थापाले

अभियोग दावीबाट सफाई पाउने र डाँकातर्फको अभियोग दावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याई गरेको फैसला उपर वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी अजय राईको पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालत धनकुटाले शुरु फैसला सदर हुने ठहर्‍याएउपर यस अदालतमा वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी अजय राईको छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन पर्न आएको अवस्था देखिन्छ। तर अजय राईको पुनरावेदनका हकमा यस अधि नै मिति २०६३।१।१२ मा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई फैसला भैसकेको सन्दर्भमा वादी नेपाल सरकारको प्रस्तुत पुनरावेदनको हकमा समानस्तरको संयुक्त इजलासबाट विचार गर्न नमिल्ने भई पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भनी भएको आदेशबमोजिम प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको देखिन्छ।

उल्लिखित तथ्य रहेको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक/वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम शर्माले प्रतिवादीहरूको पहिलो उद्देश्य नै डाँका गर्ने रहेको भन्ने कुरा जाहेरी दरखास्त र प्रतिवादी अजय राईको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयानबाट पुष्टि भैरहेको र प्रस्तुत मुद्दामा संगसंगै भएका डाँका र कर्तव्य ज्यानसम्बन्धी वारदातमध्ये डाँकालाई अलग गरी ज्यानतर्फ मात्र बोल्न नमिल्ने, साथै प्रतिवादी मध्येका दीपक थापा पनि कसूरदार रहेको भन्ने कुरा अर्का प्रतिवादी अजय राईको वयानबाट देखिई रहेको स्थितिमा त्यसतर्फ ध्यान नै नदिई भएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको हुँदा उल्टी गरी अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

प्रस्तुत मुद्दामा विद्यमान रहेको तथ्य, वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट परेको पुनरावेदनपत्र र इजलाससमक्ष पेश भएको बहस बुँदा समेतलाई दृष्टिगत गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा देहायका प्रश्नहरूको निरूपण गरी निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने देखिन्छ -

१. प्रस्तुत मुद्दासँग सम्बन्धित घटनाक्रमका आधारमा ज्यानसम्बन्धीको १३(१) र ऐ. को १३ (३) नं. मध्ये कुन नं. अनुसारको कसूर अपराध भएको अवस्था छ ? र प्रतिवादी अजय राईलाई १३(३) नं बमोजिम सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मिलेको छ वा छैन ?
२. अभियोग पत्रमा दावी लिइएजस्तो कसूर अपराधमा प्रतिवादीमध्येका दीपक थापाको संलग्नता देखिन्छ वा देखिँदैन ? र निज दीपक थापालाई सफाई दिने ठहर्‍याएको हदसम्म पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मिलेको छ, छैन ?
३. प्रस्तुत मुद्दामा अभियोग पत्रमा दावी लिइएको डाँकातर्फको माग दावी पुग्न सक्ने अवस्था छ, छैन ? र डाँकातर्फको अभियोग माग दावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मिलेको छ, छैन ?

२. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नमा विचार गरौं। ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. र १३(३) नं. का बीचको फरक छुट्टयाउँदा के कस्तो हतियारको प्रयोग भएको छ र को कसको चोटले मरेको हो भन्ने खुलेको छ, छैन भन्ने जस्ता विषयमा स्पष्ट हुनु जरुरी हुन्छ। त्यसका लागि मृतकको मृत्युको कारण, शरीरमा देखिएका घाउ चोटको अवस्था र प्रकृतिलाई गहिरिएर हेर्नुपर्ने हुँदा जाहेरी दरखास्त, लाश जाँच मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदन, प्रतिवादीको कथन र अन्य सम्बद्ध प्रमाणहरूको विश्लेषण गर्नु आवश्यक हुन्छ। प्रथमतः जाहेरी दरखास्तको व्यहोरालाई हेर्दा मिति २०६०।७।२७ गते राति २.०० वजेको समयमा एक जना अज्ञात व्यक्तिले सुतिरहेको अवस्थामा रहेका आफ्ना बाबु पदमबहादुर राईलाई टाउकोको दाहिने पट्टि एक्कासी हतियारले प्रहार गरेको र प्रहारको चोट खप्न नसकी कराउँदा आमाले थाहा पाई प्रतिकार गर्न खोज्दा आमा जयभक्ति राईलाई समेत

कानको माथिल्लो भाग टाउको र दाहिने हत्केलामा समेत हतियारले प्रहार गरी रक्ताम्ये बनाएको, त्यही प्रहारबाट बाबुको मृत्यु भएकोले शव वी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको शव गृहमा राखी आमाको उपचार सोही प्रतिष्ठानमा भैरहेको अवस्था समेत दर्शाई आवश्यक कारवाही गरिपाऊँ भनी मृतकका छोरा शुकबहादुर राईको जाहेरी परेको देखिन्छ। जाहेरी दरखास्त पश्चात् गरिएको घटनास्थल/लाश जाँच मुचुल्कामा मृतक लाशको देब्रे कानको बीच भागबाट देब्रे गालातर्फ ५ इञ्च लम्बाईको धारिलो हतियारले काटिएको गहिरो चोट रहेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएको छ भने शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृत्युको कारणमा Injury to brain and lung as a result of sharp weapon injury to head and back of right shoulder भनिएको छ। त्यसैगरी घाइते जयभक्ति राईको घाउ जाँच केश फाराम (Injury Report) मा Physical assault (Hit by Khukuri and Bamboo Stick) भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएको छ। घटनाको प्रत्यक्षदर्शीका रूपमा रहेकी र आफूसमेत घाइते भएकी जयभक्ति राईले प्रहरीसमक्ष गरिदिएको कागजमा सुतिरहेका आफ्ना पतिलाई उठाई काट्ने हिकार्उने गरेपछि पीडा खप्न नसकी चिच्याएका पतिको आवाज सुनी बाहिर आई हेर्दा बच्चरो, खुकुरीले शरीरको विभिन्न भागमा प्रहार गरेको देखी बचाउ गर्न खोज्दा आफूलाई समेत खुकुरीले टाउकोमा प्रहार गरी घाइते तुल्याएको व्यहोरा उल्लेख गरेकी छन्। प्रतिवादीमध्ये प्रहरीसमक्ष उपस्थित हुने अजय राईले मृतक पदमबहादुरलाई खुकुरी र बच्चरोसमेतले प्रहार भएको कुरालाई स्वीकार गरेका छन्, तर उनको वयानमा पनि कसैले मुख थुनेको, कसैले खुकुरीले प्रहार गरेको, सुरज लामाले बच्चरो टिपी टाउकोमा हिकार्ई भूईँमा लडाएको भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख छ। प्रस्तुत मुद्दामा संकलन भै वादी पक्षबाट पेश गरिएका प्रमाणहरूमध्ये कुनै पनि प्रमाणबाट यो यसले मारेको वा यसैको चोटले मरेको भन्ने कहिँ कतैबाट

स्पष्टरूपमा खुलेको पाईदैन। घटनाको प्रत्यक्षदर्शी र आफूसमेत घाइते भएकी जयभक्ति राईले समेत फलानाले गरेको प्रहारले आफ्ना पतिको मृत्यु भएको भनी खुलाउन सकेको अवस्था छैन। निजले अदालतसमक्ष गरेको वकपत्रमा पति पदमबहादुर ऐया, आथ्या भनी चिच्याउँदा के भएछ भनी वती हातमा लिएर बाहिर आउँदा पतिलाई बच्चरो आदिले हानी ढालिसकेका रहेछन् भनी लेखाएबाट पनि को कसको चोटबाट पदमबहादुर राईको मृत्यु भएको हो भन्ने सम्बन्धमा स्पष्टता देखिँदैन। यसरी हतियारको प्रहारबाट घाइते भै त्यसैको चोटबाट पदमबहादुर राईको मृत्यु भएको भन्ने तथ्यमा विवाद नभएको भएतापनि को कसले छाडेको के कस्तो हतियारको चोटले ज्यान मरेको हो भन्ने खुल्न सकेको अवस्था देखिएन।

३. प्रतिवादी अजय राईलाई ज्यानसम्बन्धीको १३(३) नं बमोजिम सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मिले नमिलेको भन्ने पनि यसै प्रश्नबाट निरुपण हुनुपर्ने हुँदा घटनामा अजय राईको संलग्नताको विषयमा पनि विवेचना हुनुपर्ने देखिन्छ। प्रतिवादी अजय राईको संलग्नताको सम्बन्धमा घटनाका प्रत्यक्षदर्शी एवं घटनामा आफूसमेत घाइते भएकी जयभक्ति राईको कथन र प्रतिवादी अजय राई स्वयंको वयान महत्वपूर्ण देखिन्छ। प्रतिवादी अजय राईले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयानमा घरबाहिर सिकुवामा सुतिरहेका पदमबहादुर राईलाई उठाई निजलाई डर त्रास देखाई निजसँग भएको सम्पत्ति माग्दा कराएकाले निजलाई कसैले मुख थुन्ने, कसैले खुकुरीले प्रहार गर्ने र कसैले बच्चरो प्रहार गर्ने गर्थ्यौं भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख गरेका छन् भने अदालतसमक्ष उपस्थित भै वयान गर्दा आफूले अभियोग दावीबमोजिमको कसूर नगरेको भनी कसूर गरेको कुरालाई इन्कार गरेका छन्। यसरी अदालतसमक्ष कसूर गरेको कुरामा इन्कार रहेका प्रतिवादीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयानको प्रामाणिक

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

मूल्य के हुने भन्ने प्रश्न उठ्नु स्वाभाविक छ । तर, अदालतसमक्ष इन्कार रहँदा सफाई पाउने भन्ने हुँदैन । अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयानलाई समर्थन गर्ने अन्य तथ्यहरू छुन भने ती तथ्यहरूलाई घटनाको समग्रतासँग दाँजेर हेर्नुपर्ने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयानमा घटनाको पृष्ठभूमि, घटनामा आफ्नो संलग्नता र हातहतियारको प्रयोग र प्रहारसमेतका सबै कुराहरू सिलसिलेवार रूपमा उल्लेख गरेका छन् । उनको सो कथन जाहेरी दरखास्त, घटनाका प्रत्यक्षदर्शी जयभक्ति राईको भनाइ, लाश जाँच मुचुल्का र घाउ जाँच केश फाराममा देखिएको घाउ चोटको प्रकृति समेतबाट समर्थित हुन पुगेको छ । जहाँसम्म प्रतिवादीले अदालतसमक्ष गरेको आफ्नो इन्कारी वयानको समर्थनमा पेश गरेको साक्षी प्रमाणको सन्दर्भ छ, निजका साक्षी देवी राईको वकपत्र र प्रतिवादीको वयानका बीचमा सामञ्जस्यता कायम हुन सकेको देखिँदैन । देवी राईले वारदातको मितिमा प्रतिवादी धरानस्थित आफ्नै घरमा रहेको भनी भनेको देखिन्छ, भने प्रतिवादी स्वयंले भने आफू सो मितिमा धनकुटाको ताम्राड मेलामा गएको बताएका छन् । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागजमा नपढी सही गरेको भनी सो कागजमा उल्लेख भएको व्यहोरा बारे आफू अनभिज्ञ रहेको देखाउन खोजेको भएतापनि सो कागजमा सही गर्नका लागि प्रहरीले लस्कुटपीट नगरेको कुरा पनि निज स्वयंले नै स्वीकार गरेका छन् । त्यसरी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष वयान गर्दा आफू पूर्णरूपमा सचेत अवस्थामा रहेको, आफूलाई कुनै प्रकारको बाध्यता, दवाव, प्रभाव वा यातनाको अवस्था नरहेको भन्ने कुरा निजको अदालतसमक्षको वयानबाट देखिएको हुँदा निजको उक्त कथनलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ का सन्दर्भमा निजका विरुद्धमा प्रमाणमा लिन हुने कथनका रूपमा लिन मिल्ने नै देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० लाई पनि हेर्नु

सान्दर्भिक हुन आउँछ । सो दफामा रहेको कानूनी व्यवस्था यस प्रकार रहेको छ :

(१) कुनै काम घटना वा अवस्थाका सम्बन्धमा देहायका कुनै व्यक्तिले मौकामा वा त्यसको तत्काल अघि वा पछि व्यक्त गरेको कुरा प्रमाणमा लिन हुन्छ:

(क) सो काम गर्ने वा सो काम, घटना वा अवस्था प्रत्यक्ष रूपमा देख्ने वा थाहा पाउने व्यक्ति, वा

(ख) सो काम, घटना वा अवस्थाबाट पीडित भएका व्यक्ति ।

यो कानूनी व्यवस्थाका आधारमा घटनालाई प्रत्यक्ष देख्ने र त्यसबाट पीडितसमेत भएकी जयभक्ति राईको कथनलाई प्रस्तुत मुद्दामा प्रमुख आधार बनाउन सकिने अवस्था देखिन्छ । निजले प्रहरीसमक्ष गरेको कागजमा यी प्रतिवादी अजय राईलाई घटनास्थलमा देखेकोले चिनेँ भनी सनाखतसमेत गरिदिएको अवस्थामा प्रतिवादी अजय राईले अदालतसमक्ष गरेको इन्कारी वयान निजलाई सफाई दिने आधार बन्न सक्दैन । तसर्थ निज प्रतिवादी अजय राईलाई ज्यानसम्बन्धी कसूर गरेको भनी ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम जन्म कैदको सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मिलेकै देखिन्छ ।

४. अब, दोस्रो प्रश्नमा विचार गर्दा कसूर अपराधमा प्रतिवादीमध्येका दीपक थापाको संलग्नता रहे नरहेको सन्दर्भमा हेर्नुपर्ने देखिन्छ । घटनामा प्रतिवादी दीपक थापाको संलग्नताको सन्दर्भ अर्का प्रतिवादी अजय राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयानका क्रममा उठाएको देखिन्छ । त्यसबाहेक जाहेरी दरखास्त र घटनालाई प्रत्यक्ष देख्ने र त्यसबाट पीडितसमेत भएकी जयभक्ति राईको प्रहरीसमक्षको कागजमा समेत घटनामा निज प्रतिवादी दीपक थापाको संलग्नता रहेको भन्ने कुरा खुल्दैन । प्रतिवादी अजय राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयानका क्रममा दीपक

थापालाई समेत मुछेको भएतापनि निज राईले अदालतसमक्ष आई गरेको वयानमा घटनामा दीपक थापाको संलग्नताको विषयलाई सुनी थाहा पाएको भन्ने रूपमा व्यक्त गरेका छन्। त्यसरी जसको पोलका आधारमा दीपक थापाको संलग्नताको सन्दर्भ उठेको हो निज स्वयंले नै किटानीसाथ नभै सुनेको भनी व्यक्त गरेको कथनका आधारमा मात्र कसैलाई ज्यानसम्बन्धी कसूरमा कसूरदार ठहर्‍याउन मिल्ने हुँदैन। दीपक थापा स्वयं पनि अदालतसमक्ष उपस्थित भई वयान गरेका छन्। निजको वयानमा घटनाका सम्बन्धमा पूरै अनभिज्ञता प्रकट गरी आफूले प्रतिवादी अजय राईलाई नचिनेको, वारदातको मिति र समयमा आफू आफ्नै घरमा रहेको भनी उल्लेख भएको पाइन्छ। उनको सो कथनलाई खण्डन गर्ने किसिमका कुनै पनि प्रमाण वादी पक्षबाट पेश हुन सकेको देखिँदैन। केवल अभियोग लगाउनुमात्र कसूर स्थापित गर्ने आधार हुन सक्दैन, अभियोग प्रमाणित गर्ने दायित्व पनि वादी पक्षले वहन गर्नु पर्छ। फौजदारी मुद्दामा शंकाको भरमा कसैलाई कसूरदार ठहर्‍याउन मिल्दैन। अतः अर्का प्रतिवादी अजय राईले पोल गरेको भन्ने बाहेक कुनै पनि स्वतन्त्र प्रमाणद्वारा प्रतिवादी दीपक थापा कसूर अपराधमा संलग्न रहेको भन्ने वादी पक्षले देखाउन नसकेको हुँदा निज दीपक थापालाई सफाई दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मिलेकै देखिन्छ।

५. अब, पुनरावेदक वादीले मुख्यरूपमा जिकीर लिएको डाँकातर्फको माग दावी पुग्न सक्ने अवस्था छ छैन ? भन्ने अन्तिम प्रश्नमा विचार गर्दा जाहेरी दरखास्तमा ज्यानसम्बन्धी कसूर अपराध सँगै डाँकासमेत गरेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। प्रतिवादी अजय राईको अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष वयानमा पनि डाँका गर्ने उद्देश्यले गई डाँका गर्ने क्रममा पदमबहादुर र जयभक्ति राईलाई हतियारले प्रहार गरेको सन्दर्भ उल्लेख गरेका छन्। यस बाहेक जयभक्ति राईले प्रहरीसमक्ष गरेको कागजमा पनि केही नगद र

गहना डाँका गरी लगेको व्यहोरा लेखाइदिएको पाइन्छ। उल्लिखित कथनकै आधारमा अभियोग पत्रमा डाँकातर्फको माग दावी लिइएको अवस्था मिसिलबाट देखिन्छ। त्यसबाहेक डाँका गरी लगेको भनिएका नगद र गहनालगायतका सामानहरू कसैबाट वरामद भएको अवस्था छैन भने डाँका गरी लगेको भनिएका सुनका गहना के के थिए भन्ने जस्ता आधारभूत कुरा समेत न त जाहेरी दरखास्तमा खुलाइएको छ, न त जयभक्ति राई स्वयंले नै प्रहरीसमक्षको कागजमा खुलाउन सकेको पाइन्छ। त्यसरी डाँकातर्फ हचुवाको भरमा उल्लेख गरिएको जाहेरी व्यहोरा र प्रहरीसमक्षको कागजलाई मात्र आधार बनाएर अभियोग पत्रमा माग दावी लिइएको देखिन्छ। अभियोग पत्र र वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्रमा पनि डाँका तर्फका थप प्रमाणहरूको उल्लेखन गरिएको देखिँदैन। अतः डाँकातर्फको माग दावी पुग्न सक्ने खालका प्रमाणहरू पेश गर्न नसकेको र त्यसतर्फ छुट्टै अनुसन्धान गरी दावीको समर्थनका आधारहरू जुटाउन नसकेको अवस्थासमेतलाई दृष्टिगत गर्दा डाँकातर्फको माग दावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला मनाशिव नै देखिन्छ।

६. तसर्थ माथि गरिएको विश्लेषण समेतका आधारमा प्रतिवादी अजय राईले ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिमको कसूर अपराध गरेको ठहर्‍याई निजलाई सोही महल बमोजिम जन्मकैदको सजाय गर्ने र अर्का प्रतिवादी दीपक थापालाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने गरेको र डाँकातर्फको अभियोग मागदावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको शुरु धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत धनकुटाको मिति २०६२।१।२९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक/वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन। साथै यस अदालतमा परेको प्रतिवादी अजय राईको

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

पुनरावेदनका रोहमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६३।१।२ मा भएको फैसलामा पनि पुनरावेदन अदालत धनकुटाको फैसला सदर हुने ठहरेको हुँदा त्यसलाई अन्यथा गरिरहनु पर्ने देखिएन । यो फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

न्या.ताहिर अली अन्सारी

इति संवत् २०६६ साल असार ४ गते रोज ५ शुभम्
इजलास अधिकृत: उमेश कोइराला

निर्णय नं. ८११६

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
मुद्दा नं. २०६४-WF-०००३
आदेश मिति: २०६५।१।०।२३।

विषय :- उत्प्रेषण परमादेश ।

रिट निवेदक : रेशमबहादुर पौडेल समेत
विरुद्ध

विपक्षी : स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय समेत

- एकै विषयमा भिन्न-भिन्न निर्णय भएको भनी औल्याएका मुद्दामा भिन्न-भिन्न विषयमा भएको निर्णयलाई लिएर एकै विषयमा फरक-फरक निर्णय भएको भनी भन्न नमिल्ने ।
- आफू मध्येका अन्य निवेदकहरूले दिएको निवेदनमा यस अदालतबाट

निर्णय नहुँदा निवेदन नगरी उक्त निवेदनमा यस अदालतबाट रिट जारी हुने गरी आदेश भएपछि सो निवेदन दिएको देखिन्छ । तसर्थ प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तु हेर्दा एकै विषयमा भिन्न भिन्न निर्णय भएको नभै प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तु फरक भएको देखिएकोले संयुक्त इजलासले नै हेर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.५)

रिट निवेदक तर्फबाट:

विपक्षी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

- संवत् २०५५ सालको रिट न. ३६८५
- संवत् २०६० सालको रिट नं. ३३५० र ३२८८
- संवत् २०५५ सालको रिट नं. ३६०५
- रिट नं. ०६४-WF-०००४ खुमलाल रेग्मी वि.स्वास्थ्य मन्त्रालय समेत
- रिट नं. ०६४-WF-०००५ विष्णुप्रसाद सुवेदी वि.स्वास्थ्य मन्त्रालय समेत

सम्बद्ध कानून:

- लोकसेवा आयोग (कार्यविधि) ऐन, २०४८ को दफा १२(१)
- निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम २५(२)

आदेश

१. यसमा यी निवेदन स्वयंले २०५५ सालमा आफूलाई पियन पदबाट हटाउने निर्णय विरुद्ध रिट दायर गर्दा सो निर्णय कानूनसम्मत ठहराई कायम हुने गरी यस अदालतले शुभनाथ अधिकारी समेत विरुद्ध लोकसेवा आयोग समेत भएको २०५५ सालको रिट नं. ३६८५ बाट निर्णय भएको कारण दावी गरेको पियन पदमा हक नरहेका व्यक्तिले हाल

अरु व्यक्ति रिट निवेदक तिलकप्रसाद लामिछाने विरुद्ध लोकसेवा आयोग कमलपोखरी समेत भएको उत्प्रेषण मुद्दा संवत् २०६० सालको रिट नं. ३२८८ र रिट नं. ३३५० रिट निवेदक भूपाल सिँ थापा विरुद्ध जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय स्याङ्गासमेत भएको उत्प्रेषण मुद्दाबाट बदर गराएकोले मैले पनि पियन पदमा काम गर्न पाउनुपर्छ भनी २०५९।१०।२ को निर्णय र सो निर्णयलाई कार्यान्वयन गर्न मिति २०५९।१०।५ को पत्र बदर गराउन उल्लेख गरेअनुसार यस अदालतबाट दोहोरो परी भएको निर्णयलाई सिरान थापी प्रस्तुत रिट निवेदन परेको देखिन्छ। यस अवस्थामा कानूनबमोजिम सेवाबाट हटाउने गरेको वैध भनी यस अदालतले २०५८।१२।१२।२ मा ठहराई सकेको निर्णयको आधारमा दिएको निर्णय तथा पत्राचारहरू नै पुनः यस अदालतले संवत् २०६० को उपरोक्त रिट नं. ३२८८, ३३५० र ३१४१ का निर्णयहरूबाट बदर गरेको देखिन आएका यस अदालतका दुई डिभिजन वेञ्चबाट परस्पर विरोधी निर्णय भएको कारण प्रस्तुत रिट निवेदनको मुद्दामा निर्णय गर्न यस अदालतको उपरोक्त निर्णयमध्ये कुन निर्णयलाई आधार मानी निर्णय गर्ने भन्ने बारेमा कठिनाई यस वेञ्चसमक्ष उपस्थित हुन आयो। यसरी यस अदालतबाट एक पटक सही ठहराएको मिति २०५०।१२।१२ को संयुक्त इजलासको निर्णय अनुरूप सो निर्णय कार्यान्वयन गर्न २०५९।१०।२ को निर्णयलाई मिति २०६२।३।८।४ मा डिभिजन वेञ्चबाटै बदर भएको फैसलालाई आधार मानी निर्णय गर्ने कुरामा गम्भीर कानूनी प्रश्न उपस्थित भएकोले यस वेञ्चबाट निर्णय गर्न कठिनाई भएबाट एकै विषयका कुरामा यस अदालतको एक डिभिजन वेञ्चबाट फैसला भई अन्तिम भैसकेपछि सोही विषयमा सो निर्णयको प्रतिकूल हुने गरी अर्को डिभिजन वेञ्चबाट फैसलासमेत कार्यान्वयन भैसकेको स्थितिमा सोही विषयको मुद्दा कार्यान्वयन भैसकेको फैसलाको जरियाबाट उठी आएमा पछिल्लो मुद्दा हेर्ने वेञ्चले कुन फैसलालाई आधार लिनुपर्ने हो भन्ने कानूनी

प्रश्नको समाधानार्थ सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ (१) (ख) बमोजिम पूर्ण इजलास पेश गर्नु भन्ने संयुक्त इजलासको मिति २०६४।२।२८ को आदेशबमोजिम प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको देखियो।

२. निवेदकहरू समेत भै यस अदालतमा दायर गरेको संवत् २०५५ सालको रिट नं. ३६८५ मा विज्ञापन नं. २।०५।४।५५ को जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय स्याङ्गाको विज्ञापनअनुसारको परीक्षामा सामेल भै सो परीक्षा उत्तीर्ण गरी २०५५।२।१८ मा स्थायी नियुक्ति पाई कार्यरत रहेको अवस्थामा लोकसेवा आयोग पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय निर्देशनालय पोखराबाट उक्त जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय स्याङ्गाको पियन पदको पदपूर्तिसम्बन्धी कार्य अनियमित भएको ठहर गरी जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयलाई लेखेको लोकसेवा आयोग पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय निर्देशनालय पोखराको मिति २०५५।३।१५ च.नं. २३१८ को पत्र र सोसँग सम्बन्धित ठहर निर्णय र काम कारवाहीहरू बदर गरिपाऊँ भन्ने रहेकोमा यस्तो नियुक्तिलाई अनियमित ठहर गर्ने गरी अधिकारप्राप्त लोकसेवा आयोग क्षेत्रीय निर्देशकबाट निर्णय भएको फाइलबाट देखिन आएको र निवेदन जिकीर बमोजिम तल्लो तह शाखा अधिकृतबाट निर्णय भएको नदेखिएकोले प्रस्तुत रिटमा विचार गरिरहनु परेन भनी रिट खारेज भएको पाइन्छ।

३. संवत् २०६० सालको रिट नं. ३३५० र रिट नं. ३२८८ का रिट निवेदकहरू निवेदन उक्त विज्ञापन नं. २।०५।४।५५ मा सफल भई परीक्षणकाल समाप्त भै सकेपछि हामीहरूको नियुक्ति २०५९।२।१८ मा स्वास्थ्य मन्त्रालय सचिव स्तरबाट बदर गर्ने निर्णय भएकोले २०५९।१०।५ बाट लागू हुने गरी तपाईंको स्थायी पियन पदको नियुक्ति बदर अवकाश दिएको छ भनी जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय स्याङ्गाले अवकाश दिएकोले उक्त अवकाश दिन निर्णय बदर गरिपाऊँ भन्ने भएकोमा निवेदकहरूलाई परीक्षणकाल पूरा भएपछि २०५९।१०।२ को

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

निर्णय अनुसार सेवाबाट अवकाश दिएको देखिँदा सो अवकाश दिने गरी भएको विपक्षी जिल्ला जन स्वास्थ्य कार्यालयको उक्त मिति २०५९।१०।२ को निर्णय र २०५९।१०।५ देखि लागू गरी दिएको अवकाशपत्रलगायत यस सम्बन्धमा भए गरेका निर्णय र कामकारवाही कानूनअनुरूप भएको नदेखिएको भनी बदर गरि निवेदकलाई सेवामा पुनर्वहाली गर्नु भनी परमादेशको आदेश जारी भएको देखिन्छ।

४. यसरी संवत् २०५५ सालको रिट नं. ३६८५ मा लोकसेवा आयोग (कार्यविधि) ऐन, २०४८ को दफा १२(१) अनुसार पदपूर्तिसम्बन्धी कारवाहीको निरीक्षण गर्दा लोकसेवा आयोगबाट अधिकार प्रत्यायोजन भएबमोजिम रिक्त पदपूर्ति गर्ने कार्यविधिको निर्देशिका, २०५१ को दफा ५,४२ र ४४ मा उल्लिखित प्रक्रिया पूरा नगरेको भनी तथ्यगत आधारमा पदपूर्तिसम्बन्धी कारवाही अनियमित ठहर गर्ने अधिकार भए नभएको सम्बन्धमा निर्णय भएको देखिन्छ भने, संवत् २०६० सालको रिट नं. ३३५० र ३२८८ मा निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम २५(२) बमोजिम निर्धारित प्रक्रिया र शर्तको पालना नगरी नियुक्ति गरेको अवस्थामा त्यसरी नियुक्ति भएको कर्मचारीलाई हटाउन सकिने तर त्यसरी नियुक्ति भएको कर्मचारीको परीक्षणकालभित्र लेखी आएमा सोही अवधिभित्र हटाउनुपर्नेछ भनी नियुक्ति अनियमित ठहर भएको खण्डमा परीक्षणकालभित्र मात्र हटाउन सकिने अन्यथा सदर हुन जाने भन्ने व्याख्या भएको देखिन्छ। यसरी संयुक्त इजलासले औल्याएको एकै विषयमा भिन्न भिन्न निर्णय भएको भनी औल्याएका मुद्दामा भएको निर्णय हेर्दा ती मुद्दामा भिन्न-भिन्न विषयमा निर्णय भएको देखिन्छ। यसरी भिन्न-भिन्न विषयमा भएको निर्णयलाई लिएर एकै विषयमा फरक-फरक निर्णय भएको भनी संयुक्त इजलासले पूर्ण इजलासमा पठाएको आदेश मिलेको देखिएन।

५. तर प्रस्तुत मुद्दा र उपरोक्त मुद्दाको तथ्य समान भए पनि प्रस्तुत मुद्दाका निवेदकहरू

जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय स्याङ्गाबाट मिति २०५५।२।१८ मा एक वर्षको परीक्षणकालमा रहने गरी स्थायी नियुक्ति भएकोमा सो नियुक्तिको प्रक्रिया अनियमित भएको भनी लोकसेवा आयोग पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय पोखराबाट च.नं.२३१८ मिति २०५५।३।१५ को पत्रबाट लेखी आएकोले उक्त पत्र र सोसँग सम्बन्धित ठहर निर्णयसमेत बदर गरिपाऊँ भनी परेको संवत् २०५५ सालको रिट नं. ३६०५ को निवेदन यस अदालतबाट मिति २०५८।१२।१२ मा खारेज भएको र यी निवेदकहरू समेत उक्त निवेदनका निवेदक भएको अवस्था मिसिलबाट देखिन्छ। उक्त निवेदन खारेज भएपछि लोकसेवा आयोग पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय पोखराको उक्त पत्रको आधारमा २०५९।१०।५ बाट लागू हुने गरी अवकाश दिएका निवेदकहरू मध्ये भूपाल सिंह थापाले यस अदालतमा संवत् २०६० सालको रिट नं. ३३५० मिति २०६०।१०।२७३ मा र तिलकप्रसाद लामिछाने र शुभनाथ अधिकारीले संवत् २०६० सालको रिट नं. ३२८८ मिति २०६०।१।३० मा यस अदालतमा दायर गरेकोमा यस अदालतबाट मिति २०६२।३।८ मा रिट जारी हुने गरी निर्णय भएको देखिन्छ। उक्त २०६० सालका दुई वटा रिट निवेदनहरूमा रिट जारी गर्ने गरी आदेश जारी भएपश्चात् अर्थात् उक्त मुद्दाको आदेशलाई समेत विचार गरी यी रिट निवेदनहरू रिट नं. ०६४-WF-०००४ निवेदक खुमलमल रेग्मी बी.स्वास्थ्य मन्त्रालय समेत भएको मुद्दा मिति २०६२।१।१३ मा रिट नं. ०६४-WF-०००३ निवेदक रेशमबहादुर पौडेल समेत वि. स्वास्थ्य मन्त्रालयसमेत भएको मुद्दा मिति २०६२।७।४ मा र रिट नं. ०६४-WF-०००५ निवेदक विष्णुप्रसाद सुवेदी वि. स्वास्थ्य मन्त्रालय समेत भएको मुद्दा मिति २०६२।१२।१८ मा दर्ता भएको देखिन्छ। यसरी आफूमध्येका अन्य निवेदकहरूले दिएको निवेदनमा यस अदालतबाट निर्णय नहुँदा निवेदन नगरी उक्त निवेदनमा यस अदालतबाट रिट जारी हुने गरी आदेश भएपछि सो

निवेदन दिएको देखिन्छ। तसर्थ प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तु हेर्दा एकै विषयमा भिन्न-भिन्न निर्णय भएको नभै प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तु फरक भएको देखिएकोले संयुक्त इजलासले हेर्ने विषय भएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको पूर्ण इजलासको लगत कट्टा गरी नियमानुसार संयुक्त इजलासमा पेश गर्नु।

न्या.बलराम के.सी.

न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

न्या.गौरी ठकाल

इति संवत् २०६५ साल माघ २३ गते रोज शुभम्
इजलास अधिकृत: नारायण प्रसाद पन्थी

निर्णय नं. ८११७

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
संवत् २०६५ सालको रिट नं. ०६५-WO-०००६
आदेश मिति: २०६६।४।१६
विषय:- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश।

निवेदक: काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. ३२ बस्ने अधिवक्ता बालकृष्ण
नेउपाने

विरुद्ध

विपक्षी: राष्ट्रपति डा. रामवरण यादव, राष्ट्रपतिको
कार्यालय, शीतल निवास समेत

- सार्वजनिक सरोकारको विषय यति नै हो भनेर किटानी गर्न सकिन्न। तर यस सम्बन्धमा संविधानअन्तर्गत अदालतबाट निरूपण हुनुपर्ने विवादको सन्दर्भमा सार्वजनिक सरोकारको अर्थ गर्दा कानूनको सिमा भित्र नै रहेर गर्नु आवश्यक हुने।

(प्रकरण नं. २)

- सार्वजनिक पद धारण गर्ने व्यक्तिलाई पदको शपथ लिन कानूनी रूपमा नै अनिवार्य हुने।

(प्रकरण नं. ४)

- संविधानको संरक्षण र पालना गर्नुपर्ने उपराष्ट्रपतिलाई राजनीतिक गतिविधिमुक्त राख्ने संविधानको स्पष्ट उद्देश्य हुँदा उपराष्ट्रपतिले आफूलाई राजनीतिक व्यक्तिको हैसियतमा राख्नु उचित देखिन नआउने।

(प्रकरण नं. ५)

- सरोकार नभएको असम्बन्धित वा असर नपर्ने पक्षलाई अदालतसम्म बोलाउनु भन्फट वा दुःख दिनु हो। त्यसैले यस्तो अवस्था नपरोस भन्नका खातिर अदालतले यस्ता विवादसँग सम्बन्ध नरहेका असम्बन्धित वा निर्णयबाट असर नपर्ने व्यक्तिलाई विपक्षी बनाएको भए पनि अवस्था हेरी अदालतले लिखित जवाफ नमगाउन पनि सक्ने।

- संविधान एवं कानूनले राष्ट्रपतिलाई विशेषाधिकार (Privilege) वा उन्मुक्ति (Immunity) प्रदान नगरेको अवस्थामा राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिबाट गरिने कार्य सम्पन्न गर्ने उपराष्ट्रपतिलाई कानूनविपरीत भएका कार्यका सम्बन्धमा अदालती कारवाहीबाट उन्मुक्ति प्रदान गरेको भन्न नसकिने।

(प्रकरण नं. ६)

- संविधानसभा सदस्यलाई संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेशको दफा ५९क ले व्यवस्था गरेबमोजिम मातृभाषामा शपथ लिन छूट दिए जस्तै उपराष्ट्रपतिलाई संविधानले हिन्दी

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

भाषामा शपथ लिन छूट नदिएको अवस्थामा उपराष्ट्रपतिले नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३६भ (२) को व्यवस्था अनुसरण गरी अनुसूची-१क को ढाँचामा राष्ट्रपतिसमक्ष पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनुको अरु विकल्प देखिन आउँदैन। यस विपरीतको कार्य संविधानसम्मत हुन नसक्ने।

(प्रकरण नं.१६)

- उपराष्ट्रपतिले हिन्दी भाषामा राष्ट्रपतिसमक्ष लिनु भएको हिन्दी भाषाको शपथ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ (२) एवं अनुसूची-१क प्रतिकूल हुनुको साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भावना विपरीत भै संविधानअनुकूल देखिन आउँदैन। यस्तो संविधानविपरीत कार्यले संवैधानिक मान्यता पाउन नसक्ने। (प्रकरण नं.१८)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताहरू श्री बालकृष्ण नेउपाने, श्री भीमार्जुन आचार्य, श्री माधवकुमार बस्नेत, श्री कुमार रेग्मी, श्री टिकाराम भट्टराई, श्री चन्द्रकान्त ज्ञवाली र श्री विकास भट्टराई

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान नायव महान्यायाधिवक्ता श्री कुमार चुडाल र विद्वान अधिवक्ता श्री मिथिलेशकुमार सिंह

अवलम्बित नजीर: ने. का. प. २०४८ नि.नं. ४४३०, नेकाप २०६२ नि.नं. ७६१८

सम्बद्ध कानून:

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ५(१), २७(३), ३६क (३), ३६भ (२), ३६छ(

३), ४२, ५३, ५९क(१), ७१(२), ८८, १०७(२), १६५ र अनुसूची १, १(क)

आदेश

न्या.मीनबहादुर रायमाझी: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ एवं १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको टिपोट र आदेश यस प्रकार छः

म निवेदक कानून व्यवसायीको रूपमा काम गरेको र संवैधानिक, कानूनी एवं सार्वजनिक सरोकारको विषयमा अदालतबाट शान्तिपूर्ण रूपमा विवाद समाधान गराउन प्रयत्नशील रहेको एक नेपाली नागरिक हुँ। सार्वभौम नेपाली जनताले संविधानबमोजिम निर्वाचित भएका राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिले २०६५।४।८ गते बेलुका ३:०० बजे गरेको शपथग्रहणमा राष्ट्रपतिले प्रधान न्यायाधीशसमक्ष संविधानले तोकेबमोजिम शपथ लिनु भएको तर उपराष्ट्रपतिले शपथ लिँदा राष्ट्रपतिले संविधानको धारा ३६भ(२) बमोजिम शपथ वाचन गरेतापनि उपराष्ट्रपतिले हिन्दी भाषामा शपथ लिएको कुरा सबै नेपालीले सुनेको विदितै छ। संविधानको रक्षा गर्नुपर्ने उपराष्ट्रपतिले संविधानले तोकेभन्दा विपरीत हुने गरी शपथ लिन मिल्ने नमिल्ने, संविधानले शपथको ढाँचा र भाषा तय गरी सकेपछि त्यसको विपरीत खाएको शपथले संवैधानिक मान्यता पाउने नपाउने र संविधान बमोजिमको शपथ नलिएका उपराष्ट्रपतिले संविधान बमोजिमको कार्य गर्न पाउने हो होइन भन्ने विषयमा उठेका विभिन्न संवैधानिक एवं कानूनी प्रश्नहरूमा निरोपण गर्ने अधिकार नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १०७(२) ले यस अदालतलाई प्रदान गरेको हुँदा यो निवेदन गर्न आएको छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ(२) मा उपराष्ट्रपतिले आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नुअघि अनुसूची-१क को ढाँचामा

राष्ट्रपतिसमक्ष पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनु पर्नेछ भन्ने संवैधानिक व्यवस्था छ। अनुसूची-१क मा नेपालको अन्तरिम संविधानप्रति पूर्ण बफादार रहँदै उपराष्ट्रपतिको कामकाज प्रचलित कानूनको अधीनमा रही गर्छु भन्ने उल्लेख हुँदाहुँदै उपराष्ट्रपतिले शपथ लिँदादेखि नै संविधानको उल्लंघन गरी संविधानले नतोकेको भाषामा शपथ लिनुले संविधानको संरक्षण कसरी हुन्छ आफैँमा प्रश्न चिन्ह उठेको छ। संविधानसभा सदस्यलाई संविधानसभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०६४ को दफा ५९क मा आफ्नो मातृभाषामा शपथ लिन छूट दिएको छ भने राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिलाई यस्तो छूट छैन। संविधानसभा मा सदस्य कुनै पार्टी, जात, जाति, वर्ग क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गर्ने हुन सक्छन्। सदस्यले पदग्रहण गर्नुभन्दा पहिला पार्टीबाट राजीनामा दिनु पर्दैन। तर राष्ट्रपति वा उपराष्ट्रपतिले पार्टीको साधारण सदस्यबाट समेत राजीनामा दिनु पर्ने भएबाट पनि राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति कुनै पार्टी विशेषको नभई राष्ट्रको हुने हुनाले त्यस्ता व्यक्तिले सरकारी कामकाजको भाषा संविधानको अनुसूचीमा उल्लेख भएबमोजिम नै शपथ खानुपर्ने हुन्छ। विपक्षी उपराष्ट्रपति जन्मेको जिल्लाको मातृभाषा मैथिली, भोजपुरी वा अवधि हुन सक्दछ। तर निजको मातृभाषा हिन्दी हुने सम्भावना पनि छैन। निज सर्वोच्च अदालतको भु.पू. न्यायाधीश भै सकेको व्यक्ति हुँदा संविधानको अनुसूची-१क को भाषा बोल्न नजानेको भन्न सकिने पनि होइन। उपराष्ट्रपतिले संविधानले तोकेबमोजिमको शपथ नखाएको अवस्थामा सार्वजनिक जवाफदेहीको उपराष्ट्रपतिको पदको जिम्मेवारी सम्हाल्न मिल्दैन। नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ५(२) ले देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको र उपराष्ट्रपतिको पद संविधानबमोजिमको सरकारी पद भएको हुँदा उपराष्ट्रपतिले शपथग्रहण गर्नु भनेको सरकारी कामकाज थाल्नु हो। सरकारी कामकाजमा संविधानको अनुसूची-१क बमोजिमको भाषा नै प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ।

उपराष्ट्रपति परमानन्द भ्राले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ५(२), धारा ३६भ(२) र अनुसूची-१क विपरीत हुने गरी २०६५।४।८ मा लिएको शपथ संविधानविपरीत भएको हुँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी संविधानको धारा ३६भ(२) र अनुसूची-१क बमोजिमको शपथ लिएपछि मात्र उपराष्ट्रपतिको कार्यभार सम्हाल्नु भनी परमादेशको आदेश समेत जारी गरी निवेदनको अन्तिम किनारा नलागेसम्म उपराष्ट्रपतिको कार्यभार नसम्हाल्नु भनी अन्तरिम आदेश समेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकको निवेदन पत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक ७ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी राष्ट्रपति बाहेकका अन्य विपक्षीहरू उपराष्ट्रपति, परमानन्द भ्रा तथा नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयलाई सूचना पठाई दिनु। रिट निवेदक अधिवक्ता बालकृष्ण नेउपाने एवं निजका तर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरू टीकाराम भट्टराई समेतले अन्तरिम आदेश समेत जारी गरी मुद्दा चाँडो किनारा हुने अवस्था हुनुपर्दछ भनी लिएको निवेदन जिकीरका सम्बन्धमा विचार गर्दा, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६छ को उपधारा (२) को अवस्थामा मात्र उपराष्ट्रपतिबाट कार्यहरू सम्पादन हुने संवैधानिक व्यवस्था र विषयवस्तुको गाम्भीर्यतालाई ध्यानमा राखी ७ दिनभित्र लिखित जवाफ मगाउने आदेश भएको अवस्थामा हाल मागबमोजिमको अन्तरिम आदेश जारी गरिरहनु परेन। विवादमा आएको संवैधानिक विषयको अन्तिम निराकरण नै छिटो हुन उपयुक्त देखिएकोले लिखित जवाफ परेपछि प्रस्तुत निवेदनलाई अग्राधिकार दिई नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको आदेश।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

विपक्षी निवेदकको यस कार्यालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट हकअधिकार हनन् भएको छ, सो कुराको स्पष्ट जिकीर नलिई बिनाआधार र कारण यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाउन मिल्दैन। उपराष्ट्रपतिले आफ्नो कार्यभार सम्हाल्ने तथा शपथ लिने विषय राजनीतिक प्रकृतिको विषय भएकोले सो विषय न्याययोग्य (Justicial) हुन सक्दैन। जुन विषय न्याययोग्य हुँदैन त्यस्तो विषयमा अदालतले न्यायिक रोहबाट न्यायिक निरोपण गर्न नसक्ने हुनाले त्यस्तो विषयमा परेको रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै खारेजभागी छ। उपराष्ट्रपतिले अन्तरिम संविधानको अनुसूची-१क बमोजिमको ढाँचामा पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। उपराष्ट्रपतिले संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम नेपाली भाषामा लेखिएको शपथको ढाँचामा समेत हस्ताक्षर गर्नु भएकोलेभन्ने यो विषयमा न्यायिक निरूपण भइरहनु पर्ने होइन। निवेदकको निवेदन खारेज गरिपाऊँ भनी नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ।

साविक नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले नेपाली भाषालाई राष्ट्र भाषाको रूपमा र नेपाली भाषाबाहेक अन्य सबै मातृभाषालाई राष्ट्रिय भाषाको रूपमा स्थापित गरे पनि हाल कायम रहेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले नेपाली भाषालगायत नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरूलाई राष्ट्र भाषाका रूपमा मान्यता प्रदान गरेको छ। नेपालका राजनेताहरूले समय समयमा हिन्दी भाषाको सन्दर्भमा व्यक्त गरेका विचारअनुसार पनि हिन्दी भाषा नेपालमा बोलिने मातृभाषा र सम्पर्क भाषाको रूपमा रहिआएको छ। ई.स. २००१ मा लिएको भाषिक सरकारी तथ्याङ्क अनुसार नेपालमा बोलिने ९३ भाषामध्ये हिन्दी भाषा १६ औँ स्थानमा उल्लेख रहेको छ। नेपालका विभिन्न भाषाभाषीहरू बीचको सम्पर्क भाषाको रूपमा बोलिने विभिन्न भाषाहरू मध्ये हिन्दी भाषा पनि एक भएको हुँदा अन्तरिम

संविधानको धारा ५ अनुसार हिन्दी भाषा पनि राष्ट्र भाषाकै रूपमा पर्दछ। नेपालमा हिन्दी मातृभाषा र विभिन्न समुदायले बुझ्ने सम्पर्क भाषा भएकोले सबै समुदायले शपथको अर्थ र मर्म सहजताका साथ बुझ्न सकून भन्ने अभिप्रायले मैले शपथ वाचन गर्दा हिन्दी भाषा प्रयोग गरेको हुँ। उपराष्ट्रपति पदको शपथ लिँदा हिन्दी र नेपाली भाषा अर्थात् दुवै भाषामा रहेको दुईवटा वेग्लावेग्लै शपथपत्रमा हस्ताक्षर गरी शपथग्रहण स्को कार्य सम्पन्न भएको छ। शपथग्रहण सम्पन्न भएपश्चात् मैले आफ्नो पदीय जिम्मेवारीअनुसारको काम कारवाही गरिआएको छु। उपराष्ट्रपति पद ग्रहण गर्न कुनै निश्चित भाषा जानेकै हुनु पर्दछ वा बोल्नु पर्दछ भन्ने कुरा नेपालको अन्तरिम संविधानले व्यवस्था गरेको छैन। राजनीतिक पदाधिकारीले शपथ लिने विषय राजनीतिक प्रकृतिको विषय भएकोले त्यस्तो विषय अदालतको न्यायिक निरूपणको क्षेत्रभित्र पर्दैन। संविधान वा कानूनको व्याख्या गर्दा प्रचलित कानून, कानूनी व्यवस्था, व्यवहार, परम्परा, समसामयिक परिस्थिति र आवश्यकतासमेतलाई मध्यनजर राखी व्याख्या गर्नुपर्ने हुन्छ। न्यायिक निरूपणका लागि सम्मानित अदालतमा प्रस्तुत गर्ने कुनै पनि विवाद काल्पनिक वा अनुमानित नभएर यथार्थमा अदालतबाट निरूपण हुन सक्ने प्रकृतिको हुनुपर्दछ। शपथ शब्दसँग मात्र सम्बन्धित हुँदैन यो भावनात्मक कुरा पनि हो। शपथको ढाँचा र शपथ लिँदाको वाचित हिन्दी भाषामा शपथको मर्म, अर्थ र भावनामा कतै कुनै फरक रहेको छैन। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६क (३) ले राष्ट्रपतिलाई संविधानको संरक्षकको रूपमा अंगीकार गरेको छ। राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिबाट गरिने कार्यहरू उपराष्ट्रपतिबाट सम्पादन हुने भनी अन्तरिम संविधानको धारा ३६छ (२) मा संवैधानिक प्रावधान रहेको छ। म उपराष्ट्रपतिलाई पद तथा गोपनीयताको शपथ लिन लगाउनु भएका राष्ट्रपतिका नाममा अदालतबाट लिखित जवाफ माग नगर्ने आदेश

भएबाट राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा काम गर्ने म उपराष्ट्रपतिलाई विपक्षी बनाई लिखित जवाफ माग गर्न मिल्दैन । विपक्षी निवेदकले आफ्नो लोकप्रियताका लागि र मेरो व्यक्तिगत चरित्रमा आघात पुऱ्याउने उद्देश्यले दायर गरेको त्यस्तो असंवैधानिक रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाऊँ भनी उपराष्ट्रपति परमानन्द भ्नाको तर्फबाट प्रस्तुत हुन आएको लिखित जवाफ ।

यसमा यस्तै विषयवस्तु समावेश भएको निवेदक खडानन्द भण्डारीको रिट निवेदन दरपीठ गरे उपर परेको निवेदनमा रजिष्टारबाट कैफियत प्रतिवेदन माग भएकोमा सो निवेदन हाल कुन अवस्थामा छ, दर्ता भई कारवाहीयुक्त अवस्थामा भए सो मिसिल समेत साथै राखी र दर्ता नभएको भए सोको जानकारी मिसिल सामेल राखी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको २०६५।५।३० को आदेश ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट स्वयं निवेदक विद्वान अधिवक्ता बालकृष्ण नेउपाने, विद्वान अधिवक्ताहरू भीमार्जुन आचार्य, माधवकुमार बस्नेत, कुमार रेग्मी, टीकाराम भट्टराई, चन्द्रकान्त ज्ञवाली र विकास भट्टराईले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ (२) मा उपराष्ट्रपतिले आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नु अघि अनुसूची-१क को ढाँचामा राष्ट्रपतिसमक्ष पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनु पर्नेछ, भन्ने उल्लेख भएको छ । सोही संविधानको अनुसूची-१क मा राष्ट्रपति एवं उपराष्ट्रपतिले लिने शपथको ढाँचा नेपाली भाषामा लेखिएको छ । अन्तरिम संविधानको धारा ३६क (३) मा संविधानको संरक्षण र पालन गर्नु राष्ट्रपतिको प्रमुख कर्तव्य हुनेछ, भन्ने व्यवस्था रहेको छ भने सोही संविधानको धारा ३६छ (२) मा राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिबाट गरिने कार्यहरू उपराष्ट्रपतिबाट सम्पादन गरिनेछ, भन्ने व्यवस्था भएबमोजिम राष्ट्रपतिको जिम्मेवारी पूरा

गर्नुपर्ने दायित्व भएका उपराष्ट्रपतिले पनि संविधानको संरक्षण र पालना गर्नु निजको पनि कर्तव्य हुन आउने हुन्छ । अन्तरिम संविधानको धारा ५ को उपधारा (१) मा नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन् भनी उल्लेख गरेको छ भने सोही धाराको उपधारा (२) मा देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ भन्ने उल्लेख भएबाट के देखिन्छ, भने उपराष्ट्रपतिले गर्ने शपथ कार्यक्रम सरकारी कामकाजभित्रकै भएको हुँदा निजको शपथ पनि संविधानबमोजिम नेपाली भाषामै लिनुपर्ने हुन्छ । संविधानमा शपथको ढाँचा नेपाली भाषामा तोकिएको अवस्थामा संविधानको संरक्षण गर्ने प्रमुख कर्तव्य भएका उपराष्ट्रपतिले पनि नेपाली भाषामा शपथ लिनु पर्नेमा नेपाली भाषामा शपथ नलिई नेपालको राष्ट्रभाषा नै नभएको हिन्दी भाषामा शपथ लिनुलाई संविधानको संरक्षण र पालन गरेको भन्ने देखिँदैन ।

उपराष्ट्रपति परमानन्द भ्नाले लिने शपथ व्यक्तिले लिने शपथ होइन । कुनै पनि व्यक्तिलाई सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा संस्थागत गराउँदा शपथ गराइन्छ । प्राकृतिक व्यक्तिले वैधता पाउने काम गर्नको लागि शपथ गराउने गरिन्छ । शपथ लिनुको अर्थ संविधान र कानूनको सर्वोच्चतालाई मान्यता दिनु र त्यसको पालन गर्नु पनि हो । जुन पदाधिकारीले संविधानको अक्षरसः पालन गर्दैन त्यस्तो पदाधिकारीले कानूनतः पद ग्रहण गरेको मान्न मिल्दैन । उपराष्ट्रपति परमानन्द भ्नाले संविधानबमोजिम शपथ नलिएको हुँदा उहाँ संस्थाकृत हुन सक्नुभएको छैन ।

उपराष्ट्रपतिले शपथ लिन्न भन्न सक्नु हुन्छ । तर शपथ लिँदा संविधानले व्यवस्था गरे बमोजिम नै लिनुपर्ने हुन्छ । उपराष्ट्रपतिले सार्वजनिक पद धारण गर्ने र त्यसको सुविधा उपभोग गर्ने तर सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा रहने व्यक्तिले आफ्नो ओहोदाअनुसार पालन गर्नुपर्ने संवैधानिक प्रावधानलाई मान्दिन भन्न मिल्दैन । नेपालको अन्तरिम संविधानले

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

वाध्यात्मक गरेको कुरालाई उपराष्ट्रपतिले स्वेच्छक बनाउन मिल्दैन। वर्तमान अन्तरिम संविधानले निजलाई कुनै उन्मुक्ति नदिएको अवस्थामा संविधानको अक्षरसः पालन गर्नुपर्ने हुन्छ। उपराष्ट्रपतिले संविधान बमोजिमको शपथ नलिए उपर प्रश्न उठाई अदालतमा आएको विवादलाई अदालतले न्यायिक पुनरावलोकनको माध्यमबाट हेर्न मिल्दैन भन्न मिल्दैन। संविधानको संरक्षण र पालन गर्ने दायित्व भएका उपराष्ट्रपतिले अन्तरिम संविधानको धारा ३६भ(२) र अनुसूची-१क बमोजिम तोकिएको ढाँचामा उल्लिखित भाषाको विपरीत हुने गरी गरेको शपथ संविधानसम्मत भएको भन्न मिल्दैन। त्यस्तो असंवैधानिक रूपमा लिएको शपथ उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी दिई अन्तरिम संविधानको धारा ३६भ(२) र अनुसूची-१क बमोजिमको शपथ खाएपछि मात्र उपराष्ट्रपतिको कार्यभार सम्हाल्नु भनी परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।

त्यसैगरी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट नायब महान्यायाधिवक्ता कुमार चुडालले संविधानको संरक्षण र पालना गर्नुपर्ने दायित्व राष्ट्रपतिको हो। राष्ट्रपतिबाट उपराष्ट्रपतिको हिन्दी भाषाको शपथलाई ग्रहण गरिएको छ। राष्ट्रपतिलाई विपक्षी बनाई लिखित जवाफ माग गरिएको छैन। उपराष्ट्रपतिलाई पुनः शपथ गराउनु भनी आदेश दिन सकिने अवस्था छैन। उपराष्ट्रपतिलाई शपथ गराउने पदाधिकारी राष्ट्रपतिले कुनै प्रतिक्रिया नजनाएको अवस्थामा शपथ स्वतः स्वीकार्य छ। नेपालको अन्तरिम संविधानमा उपराष्ट्रपति हुन नेपाली भाषा बोल्न र लेख्न जानेको हुनु पर्दछ भन्ने कहीं कतै उल्लेख छैन। अन्तरिम संविधान नेपाली भाषामा लेखिएको हुँदा शपथको ढाँचा पनि नेपाली भाषामा नै राखिएको सम्म हो। संविधानमा उल्लिखित ढाँचामा लेखिएको भाषामा नै शपथ लिनुपर्ने भन्ने कुनै संवैधानिक व्यवस्था भएको छैन। अन्तरिम संविधानले तोकेको

ढाँचाबमोजिम नै शपथ लिएको हुँदा भाषा फरक पर्दैन शपथ नै बदर हुने अवस्था आउँदैन। निवेदकको निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो।

विपक्षी उपराष्ट्रपति परमानन्द भट्टको तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता मिथिलेशकुमार सिंहले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ५(१) मा नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्र भाषा हुनु भन्ने उल्लेख भएको छ। सन् २००१ मा लिएको जनगणनामा नेपालमा बोलिने ९३ भाषा मध्ये हिन्दी भाषा बोल्नेको स्थान १६ औं भएको अवस्थामा हिन्दी पनि नेपालको राष्ट्रिय भाषा अन्तर्गतको भाषा होइन भन्न मिल्दैन। अन्तरिम संविधानले उपराष्ट्रपतिले गर्ने शपथको ढाँचासम्म तोकेको छ। शपथ लिँदा कुन भाषामा लिनुपर्ने हो भन्ने कुरामा संविधान मौन भएको हुँदा नेपालमा धेरै प्रकारका राष्ट्र भाषा भएको हुँदा जुन व्यक्ति जुन भाषा परिवारभित्रको हो त्यसले त्यसै भाषामा शपथ लिन मिल्दैन भन्न संविधानतः मिल्दैन। नेपाली भाषा लेख्न र बोल्न नजान्ने वा नबोल्ने व्यक्तिले उपराष्ट्रपतिको पद ग्रहण गर्न सक्दैन भन्न मिल्दैन। उपराष्ट्रपतिले हिन्दी भाषामा शपथ बाचन गरी सो शपथलाई राष्ट्रपतिले स्वीकार गरी उपराष्ट्रपतिको पदसमेत ग्रहण गरी सकेपश्चात् निजको शपथ कानूनसम्मत छैन बदर हुनुपर्दछ भनी दिएको निवेदकको निवेदन मनोगत एवं आफू प्रचारमा आउने उद्देश्यले मात्र दिएको हुँदा त्यस्तो निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।

निवेदक एवं विपक्षीतर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ताहरूको बहस सुनी आज निर्णय सुनाउन तारिख तोकिएकोमा निवेदन व्यहोरा, विपक्षीहरूको लिखित जवाफ, निवेदक र विपक्षी तर्फबाट रहनु भएका कानून व्यवसायीको बहसलाई मध्यनजर राखी हेर्दा यस अदालतले देहायका विषयमा विचार गरी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो -

- (क) निवेदकको निवेदन दिने हकद्वारा छ वा छैन ?
- (ख) शपथको मूल उद्देश्य के हो ? किन शपथ लिइन्छ ?

- (ग) उपराष्ट्रपतिबाट लिखित जवाफ माग्न मिल्ने वा नमिल्ने के हो ?
- (घ) उपराष्ट्रपतिले लिने शपथ सम्बन्धमा कानूनले के कस्तो व्यवस्था गरेको छ र लिएको शपथ कानूनसम्मत रहे नरहेको के हो ?
- (ङ) निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने नपर्ने के हो ?

२. सर्वप्रथम (क) प्रश्नतर्फ विचार गरी हेर्दा निवेदक कानून व्यवसायमा संलग्न अधिवक्ता देखिन आउनु भएको छ। राष्ट्रपतिले संविधानको धारा ३६भ (२) बमोजिम शपथ वाचन गरेतापनि उपराष्ट्रपतिले हिन्दी भाषामा शपथ लिएको सबै नेपालीले सुनेको, राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा उपराष्ट्रपतिले संविधानको रक्षा गर्नुपर्नेमा संविधानले तोकेभन्दा विपरीत हुने गरी शपथ लिन नमिल्ने भनी प्रस्तुत निवेदन दायर भएकोमा आफ्नो लोकप्रियताका लागि व्यक्तिगत चरित्रमा आघात पुऱ्याउने उद्देश्यले निवेदन दायर गरेको हुँदा खारेज हुनुपर्ने भन्ने भनाई उपराष्ट्रपतिको रहेको देखिन आयो। प्रस्तुत निवेदन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ (२) अन्तर्गत दायर भएको देखिन्छ। धारा १०७(२) ले “यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भएपनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विषयमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइयो। प्रस्तुत विवादमा निवेदक संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक वा कानूनी हकको प्रचलन निमित्त अदालत प्रवेश गरेको नभै सार्वजनिक सरोकारको विषयमा समावेश भएको संवैधानिक प्रश्नका सम्बन्धमा अदालत प्रवेश गरेको देखिन्छ। लिखित

जवाफमा निवेदक आफ्नो लोकप्रियता निमित्त अदालत प्रवेश गरेको भनिएको छ। निश्चय नै सार्वजनिक सरोकारको विषय अगाडि सारेर प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा आफ्नो निजी स्वार्थ वा आफ्नो लोकप्रियता निमित्त अदालत प्रवेश गर्नु शोभनीय कुरो हैन तथापि कुनै विवाद सार्वजनिक सरोकारको छ र त्यसमा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न सन्निहित छ भने त्यस्तो संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको सार्वजनिक महत्वको विषयलाई लोकप्रियताको निमित्त अदालत प्रवेश गरेको भनी पन्छाउनु उपयुक्त हुँदैन। सार्वजनिक सरोकारको विषयमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नका सम्बन्धमा अदालत प्रवेश गर्ने हकाधिकार (Locus Standi) का सम्बन्धमा राधेश्याम अधिकारी विरुद्ध नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद् सचिवालय (नेकाप २०४८, नि.नं. ४४३०) मा विषद् रूपमा विवेचना एवं व्याख्या भै सो व्याख्यालाई अदालतले अनुशरण गरी निरन्तरता प्रदान गर्दै आएको छ। सार्वजनिक सरोकारको सम्बन्धमा सो निर्णयमा “सर्वसाधारण जनता वा कुनै जनसमुदायको सामूहिक हित वा स्वार्थको प्रतिनिधित्व गर्ने वा त्यस्तो हित वा स्वार्थ अनुकूल वा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने कुनै पनि कुरा सार्वजनिक सरोकारको विषय बन्दछ। देशको सुरक्षा, शासन व्यवस्था, सामाजिक शान्ति, जनसाधारणको शिक्षा, स्वास्थ्य, नैतिकता, देशको आर्थिक अवस्था, मूल्य वृद्धि, संविधानमा राज्य नीतिका निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा व्यवस्थित सामाजिक न्यायका कुराहरूमा जनसाधारणको सरोकार रहेको हुन्छ। यथार्थमा सार्वजनिक सरोकारको विषय यति नै हो भनेर किटानी गर्न सकिन्न। तर यस सम्बन्धमा एउटा कुरो के बुझ्नु आवश्यक छ भने संविधानअन्तर्गत अदालतबाट निरूपण हुनुपर्ने विवादको सन्दर्भमा सार्वजनिक सरोकारको अर्थ गर्दा कानूनको सीमा भित्र नै रहेर गर्नु आवश्यक हुन्छ। तसर्थ उक्त संवैधानिक व्यवस्थाअन्तर्गत कुनै विषयलाई सार्वजनिक विवादको रूपमा यस अदालतमा

ल्याउनको लागि कानून वा संविधानमा आधारित हुनुपर्दछ” भन्ने यस अदालतको पूर्व धारणा रहेको सन्दर्भमा राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिबाट गरिने कार्यहरू उपराष्ट्रपतिबाट सम्पन्न हुने संवैधानिक व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा राष्ट्रको उपराष्ट्रपति जस्तो महत्वपूर्ण पदको शपथ संविधानको व्यवस्थाअनुरूप नभएको भन्ने प्रश्न सार्वजनिक सरोकारको विषय रहेको न्यायिक निरोपणको मापदण्डभित्र पर्ने र संविधानतः यस अदालतबाट निरोपण हुनुपर्ने विषय भएको यस्तो महत्वपूर्ण सार्वजनिक सरोकारको विषयका सम्बन्धमा उठेको संवैधानिक प्रश्नका सम्बन्धमा कानून व्यवसायीको रूपमा रहेका निवेदकलाई अदालत प्रवेश गर्ने हकअधिकार (Locus Standi) नभएको भन्न सुहाउने देखिएन ।

३. “नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ३१ ले श्री ५ बाट गरी वक्सेको कुनै कामको सम्बन्धमा अदालतमा प्रश्न उठाइने छैन भनी उन्मुक्ति दिएको अवस्था पनि यस अदालतबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले सामाजिक, राजनीतिक एवं आर्थिक समुन्नतिको आधार नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को संवैधानिक व्यवस्थालाई स्वीकार गरी संवैधानिक सर्वोच्चताको अवधारणालाई ग्रहण गरेको छ । संविधानको धारा २७ को उपधारा (३) मा श्री ५ बाट नेपाली जनताको सर्वोत्तम हित र समुन्नतिको लागि संविधानको पालना र संरक्षण गरी वक्सनेछ भन्ने व्यवस्था भएकोले संवैधानिक व्यवस्थाबाट मात्र नेपाली जनताको सर्वोत्तम हित हुने भएबाट नेपाली जनताको हित निमित्त संविधानको पालना र संरक्षणको दायित्व संविधानले श्री ५ मा तोकेको अवस्था छ । संवैधानिक व्यवस्था नै नेपाली जनताको सर्वतोमुखी प्रगतिको आधार भन्ने कुराको अठोट संविधानको रहेको र संवैधानिक सर्वोच्चताको अवधारणालाई स्वीकार गरिएको स्थितिमा राज्य शक्ति संवैधानिक व्यवस्थाविपरीत प्रयोग भएको भनी संवैधानिक विवाद उठाई सर्वोच्च अदालत प्रवेश गरेकोमा सर्वोच्च

अदालतबाट संवैधानिक प्रश्नको निरूपण नहुने हो भने नेपाली जनताको शान्ति र उन्नतिको संवैधानिक आधारमा विघ्न आउन सक्ने स्थिति पर्न सक्दछ । संवैधानिक विवादहरू अनिर्णित रहनु हुँदैन । यसको समाधान उपयुक्त माध्यमबाट नभए अफठ्यारो र असहज परिस्थिति सिर्जना हुन जान्छ र राज्य व्यवस्था असहज अवस्थामा पुग्न जान्छ । संविधान तथा कानूनको संरक्षण जनताको हकको प्रचलन वा संवैधानिक विवादको न्यायिक निरोपणको जिम्मेवारी संविधानको धारा ८८ ले सर्वोच्च अदालतलाई सुम्पिएको संवैधानिकताको प्रश्नमा सर्वोच्च अदालत प्रवेश गर्न नपाउने भन्न संविधान अनुकूल हुँदैन” भनी निवेदक राजीव पराजुली विरुद्ध भ्रष्टाचार नियन्त्रण शाही आयोग, हरिहर भवन ललितपुर समेतमा (नेकाप २०६२, नि.नं. ७६१८) संवैधानिकताको परीक्षण भएको देखिन्छ । संविधान मूल कानून भएको र यसको पालना गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य भएको हुँदा संवैधानिकताको प्रश्नमा अदालत विशेष गम्भीर एवं जिम्मेवार हुन आवश्यक हुन्छ ।

४. अब (ख) प्रश्नतर्फ विचार गरौं । नेपालको अन्तरिम संविधानको भाग २४ धारा १६५ को उपधारा (२) ले विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस संविधानमा व्यक्त भएका कुराहरूको अधीनमा रही कानून व्याख्यासम्बन्धी प्रचलित कानूनी व्यवस्था नेपाल कानूनको व्याख्यामा लागू भएसरह यस संविधानको व्याख्यामा पनि लागू हुनेछ भन्ने व्यवस्था भएको र कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २ खण्ड (त) ले शपथलाई, “यो शब्दले धर्म भाकनुको सट्टा ऐनले प्रतिज्ञा वा घोषणा गर्न पाउने व्यक्तिले गरेको प्रतिज्ञा वा घोषणालाई समेत जनाउँछ” भन्ने परिभाषा गरेको देखियो । कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २ खण्ड (त) ले शपथ शब्दको परिभाषा गरेको, यो परिभाषाबाट संविधानमा भएको शपथको अर्थ बुझ्न मद्दत पुग्ने तथा व्याख्यामा सहायक हुने देखिन्छ ।

सार्वजनिक पद धारण गर्ने व्यक्तिले कानूनले तोकेबमोजिमको शपथ लिने कार्य सम्पन्न भएपछि मात्र कार्यभार सम्हाल्न योग्य मानिन्छ र पदसँग गाँसिएको सुविधा शपथपछि मात्र प्राप्त हुन्छ। शपथ लिएपछि शपथप्रति कानूनी एवं नैतिक दुवै दायित्व सिर्जना हुन्छ। शपथ लिँदा आफूले गरेको घोषणा वा प्रतिज्ञाप्रति वफादार वा प्रतिवद्ध रहनु बान्छनीय ठानिन्छ। पदको शपथ लिँदा आफूले गरेको प्रतिज्ञा प्रतिकूलको कार्य पदअनुसारको आचरण ठानिन सक्दैन र शपथ प्रतिकूलको कार्य महाअभियोग वा पदमुक्तको आधार बन्न सक्दछ। यसैले सार्वजनिक पद धारण गर्ने व्यक्तिलाई पदको शपथ लिन कानूनीरूपमा नै अनिवार्य हुन्छ। उपराष्ट्रपतिले आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नुअगाडि पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था भएकोमा शपथको भाषा हिन्दी भएको हिन्दी भाषा पनि नेपालीले बुझ्ने राष्ट्र भाषाकै रूपमा पर्दछ तसर्थ हिन्दी भाषामा लिएको शपथलाई अन्यथा मान्न नमिल्ने भन्ने भनाइ रहेबाट भाषाको कुरोमा बाहेक अन्तरिम संविधानको व्यवस्थाबमोजिम पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनुपर्ने तथ्यलाई स्वीकार नै गरेको देखिँदा शपथको उद्देश्य र आवश्यकता तर्फ विशेष चर्चाको आवश्यकता देखिन आएन।

५. अब (ग) प्रश्नतर्फ विचार गरौं। उपराष्ट्रपतिले आफ्नो लिखित जवाफमा राजनीतिक पदाधिकारीले शपथ लिने विषय राजनीतिक प्रकृतिको विषय भएकोले त्यस्तो न्यायिक निरोपणको क्षेत्रभित्र पर्दैन भनी उल्लेख गर्नु भएबाट उपराष्ट्रपतिले आफूलाई राजनीतिक पदाधिकारीको रूपमा राखेको देखिन आयो। उपराष्ट्रपतिको पद राजनीतिक हो वा कस्तो हो भन्ने सम्बन्धमा संवैधानिक, कानूनी व्यवस्था नै हेर्नुपर्ने हुन्छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६छ (३) ले, “निर्वाचन, मनोनयन वा नियुक्तिद्वारा पूर्ति हुने कुनै राजनीतिक पदमा बहाल रहेको कुनै व्यक्ति उपराष्ट्रपतिको पदमा निर्वाचित भएमा निजको त्यस्तो पद स्वतः रिक्त हुनेछ” भन्ने

व्यवस्थाले उपराष्ट्रपतिमा निर्वाचित व्यक्ति निर्वाचित हुनुपूर्व राजनीतिक व्यक्तिको हैसियत वा पदमा रहेको हुन सक्ने भएतापनि उपराष्ट्रपतिमा निर्वाचित भएपछि त्यस्तो राजनीतिक हैसियत समाप्त हुने स्पष्ट संवैधानिक व्यवस्था देखिन आयो। राजनीतिक व्यक्ति भन्ने वित्तिकै कुनै राजनीतिक दल वा संगठनसँग सम्बन्धित राजनीतिक विचारधारा, दर्शन वा कार्यक्रमप्रति प्रतिवद्ध सरकार निर्माण एवं सञ्चालनलगायत राजनीतिक गतिविधिसँग सम्बन्धित हुन्छ। हाम्रो संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिको काम सम्पादन गर्ने उपराष्ट्रपति कुनै राजनीतिक दल वा संगठन वा कुनै दलको राजनीतिक विचारधारा वा दर्शन वा कार्यक्रमसँग सम्बन्धित नभै संविधानको संरक्षण र पालनाको जिम्मेवारी बोकेको महत्वपूर्ण पदाधिकारीका रूपमा संविधानले राखेको देखिन्छ। गणतन्त्र भारतको संविधानको धारा ५३ ले संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम प्रयोग हुने गरी कार्यकारणी अधिकार राष्ट्रपतिलाई प्रदान गरेको छ। संयुक्त राज्य अमेरिकाको राष्ट्रपतिलाई भारतको राष्ट्रपति भन्दा व्यापक अर्को शब्दमा पूर्णरूपमा कार्यकारणी अधिकार सुम्पिएको देखिन्छ। तर नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३७(१) ले नेपालको कार्यकारिणी अधिकार मन्त्रिपरिषद्मा निहित राखेको छ। धारा ३६क(३) ले गणतन्त्र भारत वा संयुक्त राज्य अमेरिकामा जस्तो कार्यकारिणी अधिकार राष्ट्रपतिमा नतोकी संविधानको संरक्षण र पालना गर्नु राष्ट्रपतिको प्रमुख कर्तव्य हुनेछ भनी तोकेको छ। भट्ट वा सतही रूपमा हेर्दा उपराष्ट्रपति राजनीतिक पद जस्तो लाग्न सक्दछ। तर नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३६छ (२) ले राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिबाट गरिने कार्य अर्थात अन्तरिम संविधानको धारा ३६क(३) को व्यवस्थाबमोजिम संविधानको संरक्षण र पालना गर्नुपर्ने उपराष्ट्रपतिलाई राजनीतिक गतिविधिमुक्त राख्ने संविधानको स्पष्ट उद्देश्य हुँदा

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

उपराष्ट्रपतिले आफूलाई राजनीतिक व्यक्तिको हैसियतमा राख्नु उचित देखिन आउँदैन ।

६. म उपराष्ट्रपतिलाई पद तथा गोपनीयताको शपथ लिन आउनु भएका राष्ट्रपतिको नाममा अदालतबाट लिखित जवाफ माग नगर्ने आदेश भएबाट राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा काम गर्ने म उपराष्ट्रपतिलाई विपक्षी बनाई लिखित जवाफ माग गर्न मिल्दैन भनी जिकीर लिएको पाइयो । अन्तरिम संविधानको धारा १०७(२) अन्तर्गत पर्ने निवेदनमा कारण देखाउ आदेश अन्तर्गत लिखित जवाफ मागउने कार्य Audi Alterm Partem अर्को पक्ष अर्थात असर पर्ने पक्षको कुरा सुन भन्ने सिद्धान्तमा आधारित छ । कुनै व्यक्तिको हकहित वा स्वार्थ गाँसिएका व्यक्तिलाई असर पर्दछ भने त्यस्तो व्यक्तिलाई आफ्नो कुरा भन्ने दिनुपर्दछ भन्ने प्राकृतिक न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त हो । यो स्वच्छ सुनुवाइको स्वर्णिम नियम पनि हो । सरोकार नभएको असम्बन्धित वा असर नपर्ने पक्षलाई अदालतसम्म बोलाउनु भन्कट वा दुःख दिनु हो । त्यसैले यस्तो अवस्था नपरोसभ्र् भन्नका खातिर अदालतले यस्ता विवादसँग सम्बन्ध नरहेका असम्बन्धित वा निर्णयबाट असर नपर्ने व्यक्तिलाई विपक्षी बनाएको भए पनि अवस्था हेरी अदालतले लिखित जवाफ नमगाउन पनि सक्दछ । कुनै पदाधिकारीलाई अदालती कारवाही या न्यायिक प्रक्रियाबाट संविधान वा कानूनले कुनै विशेषाधिकार (Privilege) वा उन्मुक्ति (Immunity) दिएको अवस्थामा त्यस्ता पदाधिकारी अवस्थाअनुसार न्यायिक प्रक्रियाबाट उन्मुक्त हुन्छन् र त्यस्ता व्यक्तिलाई अदालतले केही नसोध्न सक्दछ वा लिखित जवाफ नमाग्न सक्दछ । गणतन्त्र भारतको संविधानको धारा ३६१ ले भारतको राष्ट्रपतिलाई केही न्यायिक प्रक्रियाबाट मुक्त राखेको छ । संयुक्त राज्य अमेरिकाका राष्ट्रपतिलाई पनि यो उन्मुक्ति प्राप्त छ । नेपालको अन्तरिम संविधान वा कानूनले राष्ट्रपतिलाई कुनै विशेषाधिकार (Privilege) वा उन्मुक्ति प्रदान गरेको अवस्था देखिँदैन । उपराष्ट्रपति आफैले राष्ट्रपतिको

विशेषाधिकार (Privilege) वा उन्मुक्ति (Immunity) का सम्बन्धमा केही भन्न खोल्न सक्नु भएको छैन । संविधान एवं कानूनले राष्ट्रपतिलाई विशेषाधिकार (Privilege) वा उन्मुक्ति (Immunity) प्रदान नगरेको अवस्थामा राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिबाट गरिने कार्य सम्पन्न गर्ने उपराष्ट्रपतिलाई कानूनविपरीत भएका कार्यका सम्बन्धमा अदालती कारवाहीबाट उन्मुक्ति प्रदान गरेको भन्न सकिने अवस्था भएन । त्यसमा पनि उपराष्ट्रपति विपक्षीमात्र नभै निवेदन दावीबाट प्रस्तुत विवादको निर्णयबाट असर पुग्न सक्ने व्यक्ति भएबाट उपराष्ट्रपतिबाट लिखित जवाफ माग गर्न नमिल्ने भन्ने भनाइ विशेषाधिकार (Privilege) वा उन्मुक्ति (Immunity) को अभावमा र अर्को पक्षको कुरा सुन (Audi Alterm Partem) भन्ने प्राकृतिक न्यायको स्वर्णिम सिद्धान्तबाट मिल्ने देखिन आएन ।

७. अब (घ) प्रश्नतर्फ अर्थात उपराष्ट्रपतिले लिने शपथ सम्बन्धमा कानूनले के कस्तो व्यवस्था गरेको छ, लिएको शपथ कानूनसम्मत रहे नरहेको के हो ? यसतर्फ विचार गरी हेर्दा, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ (२) ले, “उपराष्ट्रपतिले आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नुअघि अनुसूची-१क को ढाँचामा राष्ट्रपतिसमक्ष पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनु पर्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरेकोमा अनुसूची-१क निम्न बमोजिम रहेको पाइयो -

धारा ३६च र धारा ३६भ को उपधारा (२) सँग
सम्बन्धित

(राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिले लिने पद तथा
गोपनीयताको शपथको ढाँचा)

म (राष्ट्रपति/उपराष्ट्रपतिको पूरा नाम)
..... मुलुक र जनताप्रति पूर्ण वफादार रही
सत्यनिष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु/ ईश्वरको नाममा शपथ

लिन्छु कि नेपालको राजकीय सत्ता र सार्वभौमसत्ता नेपाली जनतामा रहेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ प्रति पूर्ण बफादार रहँदै राष्ट्रपति/उपराष्ट्रपति पदको कामकाज प्रचलित कानूनको अधीनमा रही मुलुक र जनताको सोभो चितार्इ, कसैको डर नमानी, पक्षपात नगरी, पूर्वाग्रह वा खराव भावना नलिई इमानदारीताका साथ गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्य पालनाको सिलसिलामा आफूलाई जानकारीमा आएको कुरा म पदमा बहाल रहँदा वा नरहँदा जुनसुकै अवस्थामा पनि कानूनको पालना गर्दा बाहेक अरु अवस्थामा कुनै किसिमबाट पनि प्रकट वा सङ्केत गर्ने छैन ।

नाम, थर:.....

मिति:..... सही:

उपराष्ट्रपतिले संवत् २०६५ साल साउन ८ गते बुधवार देहायबमोजिम शपथ गर्नु भएको देखिन्छ ।

उपराष्ट्रपति के पद तथा गोपनीयता के शपथ मै परमानन्द भ्ना राष्ट्र और जनता के प्रति पूर्ण बफादार रहते हुए सत्यनिष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा करता हूँ/ईश्वर के नाम में शपथ लेता हूँ कि नेपाल के राजकीयसत्ता और सार्वभौमसत्ता नेपाली जनता में प्रत्याभूत किया गया नेपाल के अन्तरिम संविधान, २०६३ प्रति पूर्ण बफादार रहते हुए उपराष्ट्रपति पदके कामकाज प्रचलित कानून के अधीन में रहते हुए एवम् राष्ट्र और जनता के सर्वोपरि हितको हृदयाङ्गम करके किसीका डर न मानके, पक्षपात न करके, पूर्वाग्रह अथवा खराब भावना न लेकर इमान्दारी के साथ करूंगा और अपने कर्तव्य पालन के सिलसिला में अपने जानकारी में आई हुई वात में पद में रहते वा नहीं रहते जिस किसी अवस्था में भी कानून के पालन के सिवाय अन्य किसी अवस्था में किसी भी प्रकार से प्रगट वा सङ्केत नही करूंगा ।

नाम, थर: परमानन्द भ्ना

सही:

मिति: संवत् २०६५ साल साउन ८ गते बुधवार शुभम्

८. अन्य पदाधिकारीहरूको सम्बन्धमा के कस्तो शपथको व्यवस्था गरेको रहेछ भनी नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ४२ ले “प्रधानमन्त्रीले राष्ट्रपतिसमक्ष उपप्रधानमन्त्री, मन्त्री, राज्यमन्त्री तथा सहायक मन्त्रीले प्रधानमन्त्रीसमक्ष आफ्नो पद र गोपनीयताको शपथग्रहण गर्नुपर्नेछ” भन्नेसम्म व्यवस्था गरेको तर शपथको ढाँचा भने संविधानले तोकेको देखिन आएन । तथापि प्रधानमन्त्री, उपप्रधानमन्त्री, मन्त्री, राज्यमन्त्री, सहायकमन्त्रीहरूले राष्ट्रपति उपराष्ट्रपतिको निमित्त तोकेको ढाँचाबमोजिम लिने परिपाटी विकास भएको देखिन आयो । यसै परिप्रेक्ष्यमा संविधानसभा सदस्यको शपथग्रहण सम्बन्धमा के कस्तो व्यवस्था रहेको छ भनी हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले खास केही व्यवस्था नगरेको र संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०६५ को दफा ५९क ले देहायको व्यवस्था गरेको पाइयो -

५९क (१) दफा ३ बमोजिम निर्वाचित वा मनोनयन भएको सदस्यले संविधानसभा वा यसको कुनै समितिको पहिलो बैठकमा भाग लिनुअघि संविधानसभाको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिसमक्ष अनुसूची-६ बमोजिमको ढाँचामा पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनु पर्नेछ ।

तर संविधानको धारा ७१ को उपधारा (२) बमोजिम अध्यक्षता गर्ने सदस्यले उपस्थित सदस्यसमक्ष आफै शपथ लिनु पर्नेछ ।

(२) कुनै सदस्यले आफ्नो मातृभाषामा शपथ लिन चाहेमा त्यस्तो सदस्यले उपदफा (१) बमोजिमको शपथको व्यहोरा आफ्नो मातृभाषामा अनुवाद गरी सो अनुवादको प्रति संविधानसभा वा यसको कुनै समितिको पहिलो बैठकमा भाग लिनु तीनदिनअगावै व्यवस्थापिका-संसदको महासचिवलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरी निम्न ढाँचा तोकेको पाइयो ।

(दफा ५९क संग सम्बन्धित)
(संविधानसभा सदस्यले लिने पद तथा
गोपनीयताको शपथको ढाँचा)

म (सम्बन्धित सदस्यको पूरा नाम).....
मुलुक र जनताप्रति पूर्ण वफादार रही सत्यनिष्ठापूर्वक
प्रतिज्ञा गर्छु/ ईश्वरको नाममा शपथ लिन्छु कि
नेपालको राजकीय सत्ता र सार्वभौमसत्ता नेपाली
जनतामा रहेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
प्रति पूर्ण वफादार रहँदै संविधानसभाको सदस्य पदको
कामकाज प्रचलित कानूनको अधीनमा रही मुलुक
र जनताको सोभो चिताई, कसैको डर नमानी,
पक्षपात नगरी, पूर्वाग्रह वा खराब भावना नलिई
पदीय गोपनीयता कायम राखी इमानदारीका साथ
गर्नेछु।

नाम, थर:.....

मिति:..... सही:

९. उपरोक्त व्यवस्थाबाट राष्ट्रपति
उपराष्ट्रपतिले पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनुपर्ने
गरी संविधानले व्यवस्था गरी संविधानमै ढाँचा
तोकेको, प्रधानमन्त्री, उपप्रधानमन्त्री, मन्त्री, राज्यमन्त्री
र सहायक मन्त्रीले पद तथा गोपनीयताको शपथ
लिनुपर्ने संविधानले व्यवस्था गरेको तर शपथको
ढाँचा संविधान वा कानूनले नतोकेको भएपनि राष्ट्रपति
तथा उपराष्ट्रपतिले लिने पद तथा गोपनीयताको
शपथको ढाँचालाई प्रयोग गरी व्यवहारमा ल्याइएको,
संविधानसभा सदस्यको शपथ संविधानसभा सदस्य
निर्वाचन अध्यादेश, २०६५ ले गरेको र शपथको
ढाँचा पनि तोकिएको अवस्था देखियो।

१०. विभिन्न भाषाभाषीहरू बीचको
सम्पर्क भाषाको रूपमा बोलिने विभिन्न भाषाहरू
मध्ये हिन्दी पनि एक भाषा भएको हुँदा अन्तरिम
संविधानको धारा ५ अनुसार हिन्दी भाषा पनि राष्ट्रकै

भाषाको रूपमा पर्दछ। शपथको अर्थ र मर्म
सहजताकासाथ बुझ्न सकून भन्ने अभिप्रायले मैले
शपथ वाचन गर्दा हिन्दी भाषा प्रयोग गरेको हुँ भन्ने
लिखित जवाफबाट देखिँदा हिन्दी भाषामा शपथ
वाचन गरेको तथ्यलाई उपराष्ट्रपतिले स्वीकार नै
गरेको देखियो। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
को अनुसूची-१क मा राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिले
लिने पद तथा गोपनीयताको ढाँचा देवनागरी लिपिमा
नेपाली भाषामा राखिएको छ। नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा ५ ले निम्न व्यवस्था
गरेको छ:-

राष्ट्रभाषा: (१) नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू
राष्ट्र भाषा हुन्।

(२) देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा
सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ।

(३) उपधारा (२) मा जुनसुकै कुरा
लेखिएको भए तापनि स्थानीय निकाय तथा
कार्यालयमा मातृभाषा प्रयोग गर्न कुनै बाधा पुऱ्याएको
मानिने छैन। त्यसरी प्रयोग गरिएको भाषालाई राज्यले
सरकारी कामकाजको भाषामा रूपान्तरण गरी
अभिलेख राख्नेछ।

११. उपरोक्त व्यवस्थाबाट नेपालमा
बोलिने सबै मातृभाषा राष्ट्र भाषा हुने, देवनागरी
लिपिमा नेपाली भाषालाई सरकारी कामकाजको
भाषा हुने र स्थानीय निकाय तथा कार्यालयमा
मातृभाषा प्रयोग गर्न सकिने, त्यसरी प्रयोग गरिएको
मातृभाषालाई सरकारी कामकाजको भाषा अर्थात
देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषामा रूपान्तरण गरिराख्नु
पर्ने व्यवस्था गरेको पाइयो।

१२. नेपालको अन्तरिम संविधान,
२०६३ को धारा ५(२) ले देवनागरी लिपिमा नेपाली
भाषा सरकारी कामकाजको भाषा तोकेकोमा सोही
धाराको उपधारा (३) ले स्थानीय निकाय तथा
कार्यालयमा मातृभाषा प्रयोग गर्न सकिने गरी छूट

दिएको तर त्यसरी प्रयोग भएको मातृभाषालाई कामकाजको भाषामा रूपान्तरण गरी राख्नपर्ने भन्ने व्यवस्थाले मातृभाषाको प्रयोग स्थानीय निकाय तथा कार्यालयसम्म सीमित गरेको स्पष्ट छ । संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०६५ को दफा ५९क मा संविधानसभा सदस्यले अनुसूची-६ बमोजिमको ढाँचामा पद तथा गोपनीयताको शपथ गर्ने गर्नुपर्ने व्यवस्था गरी शपथको ढाँचा पनि दिएकोमा अध्यादेशको दफा ५९क को उपदफा (२) ले कुनै सदस्यले आफ्नो मातृभाषामा शपथ लिन चाहेमा त्यस्तो सदस्यले शपथको व्यहोरा आफ्नो मातृभाषामा अनुवाद गरी सो अनुवादको प्रति संविधानसभा वा यसको कुनै समितिको पहिलो बैठकमा भाग लिनु तीन दिनअगावै व्यवस्थापिका-संसदको महासचिवलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था संविधानसभा सदस्यका सम्बन्धमा गरेबाट आफ्नो मातृभाषामा कुनै संविधानसभा सदस्यले शपथ लिन चाहेमा शपथको व्यहोरा आफ्नो मातृभाषामा अनुवाद गरी व्यवस्थापिका-संसदको महासचिवलाई बुझाउने व्यवस्थाले कानूनले तोकेको शपथको अनुवाद पूर्णरूपबाट ठीक एवं दुरुस्त भए नभएको हेरिने समेत ऐनको उद्देश्य रहेको र त्यसरी आफूले लिएको शपथको प्रतिमा हस्ताक्षर गर्नुपर्ने व्यवस्थाबाट संविधानसभा सदस्यले मातृभाषामा शपथ गर्दा केही प्रक्रिया तोकेको, तोकेको प्रक्रिया अवलम्बन गरी मातृभाषामा शपथ लिन सक्ने छुट दिएको देखिन्छ । शपथ लिने कार्य सरकारी काम होइन भन्न मिल्ने अवस्था देखिन आउँदैन । कानूनले सुविधा वा छुट दिएको अवस्थामा बाहेक अरु अवस्थामा सरकारी कामकाज देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषामा सम्पन्न हुनुपर्ने नेपालको अन्तरिम संविधानको भावना र व्यवस्था स्पष्टरूपमा रहेको छ ।

१३. सार्वजनिक पद धारण गर्ने व्यक्ति सबैको शपथग्रहण समारोह ज्यादै महत्वपूर्ण हुन्छ । त्यसमा पनि राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री, प्रधानन्यायाधीशको शपथ ठूलो महत्वका साथ

हेरिन्छ । शपथको ढाँचा र त्यसभित्र परेका शब्द शपथ लिँदा कतै छुट्न जान्छ वा कुनै शब्द तल माथि पर्दछ कि भनी ज्यादै होसियारीका साथ शपथ लिने कार्य सम्पन्न गरिन्छ ।

१४. २०, जनवरी, २००९ मा संयुक्त राज्य अमेरिकाका ४४ औं राष्ट्रपति वाराक ओबामाले आफ्नो पदको शपथ लिए । संयुक्त राज्य अमेरिकाको संविधानको धारा ३ ले राष्ट्रपतिले लिने शपथ निम्नबमोजिम तोकेको छ:

"I do so solemnly swear (or affirm) that I will faithfully execute the office of President of the United States, and will to the best of my ability, preserve protect and defend the Constitution of United States"

तर राष्ट्रपतिले शपथ लिँदा शपथको ढाँचामा रहेको Faithfully लाई शपथमा राखिएको क्रम अनुसार नपढी Faithfully आखिरमा अर्थात United States पछि राखेर शपथ लिए । Faithfully आखिरमा रहेर शपथको भावना केही अन्तर पर्दैन थियो । तथापि शपथको ढाँचा संविधानमा दिएकोमा ढाँचाअनुसार नभएको कारण सम्भावित खतरा र विवादबाट मुक्त रहन पुनः २२, जनवरी २००९ मा संविधानमा रहेको ढाँचामा राष्ट्रपति वाराक ओबामाले दोस्रो पटक शपथ लिए ।

१५. नेपालको अन्तरिम संविधानले कानूनी राज्यको अवधारणा आत्मसात् गरेको छ । संविधानको धारा १ ले संविधानलाई मूल कानूनको रूपमा राखेको छ । कानूनको राज्यमा कानून सर्वोपरि हुन्छ । कानूनभन्दा माथि कोही हुँदैन । अन्तरिम संविधानको धारा १(२) मा संविधानको पालना गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य हुनेछ भनी तोकेको छ । संविधानविपरीत जान वा गर्न कसैलाई छुट छैन ।

१६. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ (२) ले उपराष्ट्रपतिले आफ्नो

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

कार्यभार सम्हाल्नु अगाडि अनुसूची-१क को ढाँचामा राष्ट्रपतिसमक्ष पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था भएको र संविधानको धारा ५ ले देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ भन्दै स्थानीय निकाय तथा कार्यालयमा मातृभाषा प्रयोग गर्न बाधा नपुग्ने तर त्यस्तो भाषा सरकारी कामकाजको भाषामा रूपान्तरित गरिराख्ने भन्ने भएपछि उपराष्ट्रपतिको मातृभाषा हिन्दी भएकै अवस्थामा पनि उपराष्ट्रपति पदको शपथग्रहण सम्बन्धमा हिन्दी भाषा प्रयोग हुनसक्ने अवस्था देखिँदैन । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ(२) ले उपराष्ट्रपतिले आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नुअघि अनुसूची-१क को ढाँचामा राष्ट्रपतिसमक्ष पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनु पर्नेछ भन्ने भएपछि र संविधानसभा सदस्यलाई संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेशको दफा ५९क ले व्यवस्था गरेबमोजिम मातृभाषामा शपथ लिन छूट दिए जस्तै उपराष्ट्रपतिलाई संविधानले हिन्दी भाषामा शपथ लिन छूट नदिएको अवस्थामा उपराष्ट्रपतिले नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३६भ (२) को व्यवस्था अनुशरण गरी अनुसूची-१क को ढाँचामा राष्ट्रपतिसमक्ष पद तथा गोपनीयताको शपथ लिनुको अरु विकल्प देखिन आउँदैन । यस विपरीतको कार्य संविधानसम्मत हुन सक्दैन ।

१७. अब (ङ) प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६छ (२) ले राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा राष्ट्रपतिबाट गरिने कार्यहरू उपराष्ट्रपतिबाट सम्पादन गरिनेछ भन्ने व्यवस्थाबाट राष्ट्रपतिको अनुपस्थितिमा मात्र उपराष्ट्रपतिले राष्ट्रपतिको काम गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था भएको, सो व्यवस्थाबाहेक संविधान वा कानूनले उपराष्ट्रपतिलाई अन्य काम कर्तव्य नतोकेको, राष्ट्रपति अनुपस्थित भै राष्ट्रपतिको काम उपराष्ट्रपतिले गरेको भनी निवेदन छलफलको क्रममा विपक्षले भन्न नसकेको र नेपाल राजपत्रबाट पनि यस्तो अवस्था नदेखिएबाट उपराष्ट्रपतिले संविधानले

तोकेको राष्ट्रपतिको काम गरिसकेको भन्ने देखिन आएन ।

१८. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को अनुसूची-१क को शपथको ढाँचाको व्यहोरा उपराष्ट्रपतिलाई वाचन गराउन राष्ट्रपतिले अनुसूची-१क बमोजिमको व्यहोरा पढेको सो व्यहोरालाई उपराष्ट्रपतिले हिन्दीमा उल्था गरी आधिकारिक रूपमा वाचन गरी शपथ लिएको र सही गरेको देखिन्छ । लिखित जवाफमा अनुसूची-१क बमोजिमको ढाँचा अर्थात् देवनागरी लिपि नेपाली भाषाको शपथमा पनि सही गरेको भनिएको छ । शपथ पूरा हुन कानूनले तोकेको अधिकारीसमक्ष वाचन अनि सही दुवै आवश्यक हुन्छ । संविधानले तोकेको पदाधिकारी अर्थात् राष्ट्रपतिसमक्ष शपथग्रहण समारोहमा अनुसूची-१क को देवनागरी लिपिको नेपाली भाषाको व्यहोरा नपढिएको अवस्थामा सही गरेको भन्ने भनाइबाट उपराष्ट्रपतिले २०६५।४।८ मा हिन्दी भाषामा राष्ट्रपतिसमक्ष लिनु भएको हिन्दी भाषाको शपथ माथि उल्लेख गरिएका कारण र आधार समेतबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ (२) एवं अनुसूची-१क प्रतिकूल हुनुको साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भावना विपरीत भै संविधान अनुकूल देखिन आउँदैन । यस्तो संविधान विपरीत कार्यले संवैधानिक मान्यता पाउन नसक्ने हुँदा २०६५।४।८ मा उपराष्ट्रपतिद्वारा गरिएको असंवैधानिक शपथ उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुन्छ । संविधानको धारा ३६भ (२) बमोजिम शपथ लिएपछि मात्र उपराष्ट्रपतिको कार्यभार सम्हाल्नु भनी परमादेशको पनि माग गरेकोमा उपराष्ट्रपतिले २०६५।४।८ मा हिन्दीमा राष्ट्रपतिसमक्ष गर्नु भएको शपथ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३६भ (२) एवं अनुसूची-१क प्रतिकूल एवं संविधानको भावना विपरीत भएका कारण उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर भएको अवस्था छ । निर्वाचन, मनोनयन वा नियुक्त जुनसुकै व्यहोराद्वारा पूर्ति हुने पदमा निर्वाचन, मनोनयन वा नियुक्त भएपछि शपथको कार्य सम्पन्न

भएपछि मात्र कार्यभार सम्हाल्न योग्य मानिन्छ र यो विन्दु आई पुगेपछि पनि शपथ लिने नलिने कुरा व्यक्तिको इच्छामा भर पर्दछ । निर्वाचन, मनोनयन वा नियुक्तिपछि संविधान वा कानूनले अनिवार्य गरेको शपथ नलिई पद त्याग गर्न सक्दछन् र शपथ नलिई पद त्याग गर्न त्यस्ता व्यक्ति स्वतन्त्र रहन्छन् । कानूनले शपथ लिनेपछि भनी बाध्य गर्न सक्दैन । शपथ गर्ने कार्य कानूनले बाध्य गर्न नसकिने व्यक्तिको इच्छामा भर पर्ने कुरा देखिँदा यस्तो कानूनले बाध्य गर्न नसकिने कुरामा शपथ लिनु भनी परमादेश आदेश जारी गर्नु उपयुक्त देखिन आएन । शपथ बदर भएको अवस्था हुँदा नेपालको अन्तरिम संविधानले व्यवस्था गरेबमोजिम शपथको प्रक्रियालाई अगाडि बढाई उपराष्ट्रपतिबाट लिइने शपथलाई संविधानसम्मत एवं विवादमुक्त राख्नु आवश्यक हुन्छ । त्रुटि सुर्धान कहिले ढिलो हुन्न । उपराष्ट्रपतिबाट संविधानसम्मत तरिकाबाट शपथ लिने कार्य सम्पन्न हुनेछ भन्ने यस अदालतको विश्वास छ । यो आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई उपलब्ध गराई मिसिल नियमबमोजिम बुझाई दिनु । उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.बलराम के.सी.

इति संवत् २०६६ साल साउन ९ गते रोज ६ शुभम्

निर्णय नं. ८११८

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु. प्रधानन्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रेम शर्मा
संवत् २०६२ सालको दे.पु.नं ७९५१
फैसला मिति: २०६६।३।३४
मुद्दा:- अंश ।
पुनरावेदक/ प्रतिवादी: मीनबहादुरको छोरा गण्डकी
अञ्चल कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.३ बस्ने वर्ष
६१ को नारायणबहादुर श्रेष्ठ

विरुद्ध

विपक्षी वादी: मीनबहादुरको छोरा ऐ. ऐ. बस्ने
वर्ष ५४ को रामप्रसाद श्रेष्ठ समेत

शुरु फैसला गर्ने

मा.न्या.श्री विष्णुप्रसाद पौडेल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री ताहिर अली अन्सारी

मा.न्या. श्री पुरुषोत्तम पराजुली

- मानो छुट्टिएको वा मानो जोडिएको लिखत गरेको अवस्थामा रजिष्ट्रेशन गराउनु पर्ने वाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था रहेकोमा केवल बाबुसंग मानो छुट्टिएको र हजुरआमा र बाबुबीच परेको मुद्दामा पहिले वारेस बसी पछि हजुरआमाको मृत्युपछि मुद्दा सकार गरेको कारणमात्र दाजु भाइका बीचमा मानो छुट्टिएको पर्याप्त आधार बन्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- रीतपूर्वकको बण्डापत्र नभएको अवस्थामा नावालकले गरिदिएको लिखतमा छुट्टिभिन्न भैसकेको व्यहोरा उल्लेख भएको भन्ने आधारमा मात्र वादीहरूले पाउने अंश जस्तो नैसर्गिक हकबाट बञ्चित गर्न न्यायका मान्य सिद्धान्त समेतले नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बसन्तराम भण्डारी

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री रमण श्रेष्ठ र रोहितराज बास्तोला

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

अवलम्बित नजीर: नेकाप२०४९, अङ्क १, नि.नं.
४४६१, पृष्ठ ९८

सम्बद्ध कानून:

- अंशवण्डाको १८ र ३० नं.
- अ.बं. २०२
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क)

फैसला

का.मु.प्र.न्या.अनूपराज शर्मा: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)ग बमोजिम पुनरावेदन परी दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ -

विपक्षी मीनबहादुर पिता हुनुहुन्छ। आमा अघि नै परलोक भै सक्नु भयो। पिता मीनबहादुर का चार छोरोमा विपक्ष नारायणबहादुर जेठा, म फिरादी शम्भुलाल कान्छा हौं। अघि हाम्रा बज्यै लोककुमारी र पिता मीनबहादुरका बीच मुद्दा मामिला पर्न गएको कारणले बज्यैको देहवसानपछि विपक्षी नारायणबहादुरले मुद्दा सकार गर्नु भएको थियो। मुद्दा सकार गरी त्यसतर्फको सम्पत्ति एकलौटी खाउँला भनी पिता मीनबहादुरको र माताको समेत विपक्षी नारायणबहादुरले कुनै हेरविचार गर्नु भएन। फलस्वरूप विपक्षी पिताले विभिन्न जग्गा बिक्री गरी खर्च जुटाउने काम गर्नु भएतापनि रोगले ग्रस्त भएकी हाम्री आमा परलोक हुनु भयो। शायद २०२२ साल तिर हो जस्तो लाग्छ, त्यसपछि हामी तत्काल नाबालक भएको अवस्था हामीमाथि विभिन्न विपत्त र दुख आइपरे यता पिता मीनबहादुरको कुनै आयश्रोत नहुनुका साथै वृद्ध हुँदै जानु भएको थियो भने अर्कोतर्फ हामीहरू आयआर्जनविहीन भै लेखपढ र जीवन धान्न समेत असमर्थ थियौं। तत्काल जागिरे हुनु भएका विपक्षी नारायणबहादुरले हाम्रो कुनै हेरविचार पुऱ्याउनु भएन। आखिर केही नलागी २०२७ साल जेठ १९ गतेका दिन तीन कित्ता जग्गा हाल विदेश गएका साहिला भाई कृष्णबहादुरको नाउँबाट विपक्षी पिता संरक्षक भै बिक्री गराउनु

भएछ र बिक्री भएको जग्गामा विपक्ष नारायणबहादुरले अन्यथा गर्न नपाओस् भनी विपक्षी पिताले त्यस प्रकारसँग आफूलाई छुटिएको बाबु भन्ने देखाउनु भएतापनि वस्तुतः छुट्टिभिन्न भएको थिएन छैन, हामी सबै सगोलमा नै छौं। त्यसपछि विपक्षी नारायणबहादुरले हामीसमेतको अंश हक लाग्ने मूल कि.नं. ३१२ को रो १२-७-१-^१/_४ को जग्गा दुई कित्ता गरी खेमनाथ अधिकारी र भवानीप्रसाद बास्तोलालाई २०४८।८।२७ मा राजीनामा पारित गरिदिनु भएकोमा हामी समेतको लिखत बदर र जालसाजी मुद्दा परी हाल पुनरावेदन अदालत पोखरामा कारवाही चलिरहेछ। उक्त मुद्दाहरूमा विपक्ष नारायणबहादुरले प्रतिवाद गर्दा आफू २०१८ सालतिर मानो छुट्टिएको भन्ने र हामीलाई २०२३।२०२४ सालतिर पितासँग छुट्टिएको भन्ने जनाई विपक्ष पिता र विपक्ष दाजुका नाउँको जग्गाहरू एकलौटी खाने अपवित्र उद्देश्य लिनु भएको देखिन्छ। विपक्षी २०१८ सालमा र हामी २०२३/२०२४ सालतिर हामी नाबालक हुँदैका अवस्था छुट्टिएको भन्ने भूठा हो, हामी छुट्टिका छैनौं। हामीलाई बाल्यावस्थादेखि नै पेट पाल्न केही काम गर्ने बाध्यता पऱ्यो र हामीले आ- आफ्नो हैसियत र क्षमताअनुसार ऋणधन गरी साइकल र मोटरसाइकल मर्मत गर्ने मिस्त्री काम गरिआएका छौं। यसरी हामी कतिसम्म बस्ने अंशवण्डा गर्नु पऱ्यो भनी हामीले २०४८।९।१५ गते विपक्षहरूसँग भन्दा विपक्ष पिताले मबाट तिमीहरूको हेरविचार हुने नसक्ने भै हाल्यो म ज्यूँदो छुउञ्जेल अंश दिन सकिदैन, यस्ता कुरा गर्न आउने तिमीहरू घरमा नबस खानलाउन दिन सकिदैन भनी हाँक जवाफ दिनु भएको र विपक्षी नारायणबहादुरले पनि मेरो नाउँको जग्गा मेरो एकलौटी हो, तिमीहरूले पाउनुभै भन्नु भएबाट बाध्य भै अदालतको शरणमा आएकाछौं। अतः हामीहरू पाँच अंशियार हुँदा पाँच भागको दुई भाग अंशवण्डा गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रामप्रसाद श्रेष्ठ र शम्भुलाल श्रेष्ठको २०४८।१०।१३ को संयुक्त फिराद दावी।

वादी भाइहरूले आफ्नो इज्जत आमदअनुसार खान लाउन नपाउको र अंश पनि नपाउको भए पिताजीसँग मात्र अंशमा दावा गर्नुपर्छ । मेरोउपर अंशमा दावा गर्नु औचित्यपूर्ण छैन । हाम्रो हजुरबाबा बयानबहादुर १९९९ सालमा परलोक हुनु भएको बज्यै लोककुमारीसँग पिताजी मीनबहादुर २००१ सालमा मानो छुटिएको र २०१० सालमा वण्डापत्र खडा गरी अचल सम्पत्तिको विधिवत अंशवण्डा भएको कुरा विवाद छैन । पिताजी र मेरो बीच सौहार्दपूर्ण सम्बन्ध कायम हुन नसकेको र हजुरआमा लोककुमारी वृद्ध अवस्थामा एक्लो जीवन विताइरहनु भएकोले २०१८ सालमा म पिताजीसँग मानो छुटी भिन्न भै म हजुरआमासँग बसी स्याहारसुसार खति उपति एकलै गरी जीवन यापन गर्दैआएको छु । मैले पिताजीबाट अंश भाग पाएको छैन । पिताजी मीनबहादुरको अव्यवहारिक कारणले आफ्नै छोराहरू विरुद्ध हजुरआमा लोककुमारीले दिनुभएको मुद्दामा म नारायणबहादुरको वारेस भै लिखत बदर र जालसाजी मुद्दा दायर गरी लडभीड गर्दै आएकोमा हजुरआमाको २०२३ सालमा स्वर्गारोहण भएपछि म एकाघर सगोलमा बसेको नातिले मुद्दा सकार गरी श्री सर्वोच्च अदालतबाट समेत फैसला भै हाल पुनरावेदन अदालत पोखरामा मुलतवीमा छन् । २०१८ सालमा मानो छुटी भिन्न भै हजुरआमासँग एकासगोलमा बसेको र हजुरआमाको स्वर्गपश्चात् पनि मुद्दामा लडभीड गर्दै आएकोमा यी वादीहरूले पिताजी र हामी छोराहरू एकासगोलमा छौं भन्ने वादी दावा भूठा हो, भाइहरूले २०२७ साल जेठ १९ गते लालबहादुर गुरुडलाई पेवाको दुई कित्ता जग्गा र पिताजीबाट विपक्षी भाइहरूले अंश पाएको अर्को एक कित्ता जग्गासमेत अंशको भनी राजीनामा पारित गरी दिंदा पिताजी मीनबहादुरसँग छुटी भिन्न भएको कुरा स्वीकार गरी सनाखत दस्तखतसमेत गरेका छन् । यसरी आ-आफ्नो छुट्टाछुट्टै भएको र पिताजीले पनि बेच बिखन गर्नु भएको भाइहरूले पनि आफ्नो अंशभागको जग्गा विक्री

गरी तेस्रोपट्टि पोखरामा साइकल दोकान नया बजार पोखरामा मोटरसाइकल दोकान तथा टेक्सी आदि समेत खरिद गरी व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएको कुराबाट पनि म नारायणबहादुर श्रेष्ठ एकाघर सगोलमा नभएको र विपक्ष भाइहरू छुट्टी बेगल भएको भन्ने कुरा पुष्टि हुन आउँछ । यसरी मलाई ठग्नको निमित्त पिताजी दिने र तीन भाई लिने गरी हालैको बकसपत्र पास गरेकामा मेरो सम्मानित अदालतमा मुद्दा परिरहेको छ । यस्तो अवस्थामा हामी चार भाई र पिता एकासगोलमा छौं भन्नु भूठा हो । मैले उपभोग गरेको जग्गा बज्यैको अंश भाग र आमाको पेवाधनले राजीनामा लिएको जग्गामध्ये दुई कित्ता खेत विपक्षका भाइहरूले र एक कित्ता पाखो मैले उपभोग गरेको छु । यसरी पिताजी समेतसँगबाट म २०१८ सालमा मानो छुटी भिन्न भै बेगल बसेको कुरालाई गुमराहमा राखी आमाको मैले पाएको पेवाको जग्गा तथा मानो छुट्टिएपछि मेरो निजी आर्जनबाट किनेको मेरा नाउँको जग्गा खाने दूषित उद्देश्यले भूठा फिराद दिएको मात्र हो, तसर्थ फिराद खारेज गरी भूठा वादी दावीबाट अलग फुर्सद दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको २०४९।४।२२ को नारायणबहादुर श्रेष्ठको प्रतिउत्तर जिकीर ।

यसमा प्रतिवादीमध्येका मीनबहादुर श्रेष्ठले यस अदालतबाट जारी भएको मिति २०४८।१२।१० मा कानूनबमोजिम तामेल भएको म्यादमा प्रतिउत्तर नफिराई शुरु म्यादै गुजारी बसेका रहेछन् ।

यसमा अदालतका विभिन्न मितिका आदेशानुसार वादी प्रतिवादीबाट पेश भएका तायदाती फांटवारी तथा सो फांटवारीमा उल्लिखित जग्गाहरूको मा.पो.का. बाट प्राप्त राजीनामा तथा दर्ता सेस्तासमेतको प्रमाणित प्रतिलिपि मिसिल सामेल रहेको र यसै लगाउका यिनै वादी र यिनै प्रतिवादीहरू समेत भएको दे.दा.नं. ६४९ र ६५० का लिखत बदर गरिपाऊँ भन्ने मुद्दाको मिसिल थान दुई यिनै प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठ वादी यिनै वादी रामप्रसाद

नेपाल कानून पत्रिका, २०७६, साउन

श्रेष्ठसमेत प्रतिवादी भएको बक्सपत्र बदर मुद्दाको दे.दा.नं. ५६४ को मिसिल समेत दायरी मिसिलहरू र वादी कृष्णबहादुर श्रेष्ठसमेत प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठ समेत भएको लिखत बदर मुद्दाका प्रमाण मिसिल समेत साथै रहेछन् ।

तायदाती फाँटवारीहरूमा उल्लिखित गैह्र श्री सम्पत्तिमध्ये मानो छुट्ट्याएको मितिभन्दा अगाडिको वादी प्रतिवादीहरूको नाममा रहेको दर्ता भिडेसम्मको सम्पत्तिमा वादी प्रतिवादीहरू पाँच अंशियारा देखिँदा पाँच भाग गरी तीन भाग प्रतिवादीहरूको भाग पर सारी दुई भाग अंश वादीहरूले छुट्ट्याई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने शुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०५८।२।१० को फैसला ।

उक्त इन्साफमा चित्त बुझेन । पेश भएका प्रमाणहरूको तथा मेरो प्रतिउत्तर जिकीरको कुनै मुल्याङ्कन नै नगरी मनोगत रूपमा गलत अर्थ निकाली विपक्षीहरूको भुटा फिराद दावीमा मात्र निर्भर गरी वादीहरूले पाँच भागको दुई भाग अंश पाउने ठहर्न्याई गरेको शुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी गरी मेरो प्रतिउत्तर जिकीरबमोजिम गरी न्याय पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठले यस अदालतमा प्रस्तुत गरेको पुनरावेदन जिकीर ।

उक्त इन्साफमा चित्त बुझेन । हामीले बक्स पाएको निजी सम्पत्ति फाँटवारीमा देखाएको भन्दैमा सो सम्पत्ति समेतमा पाँच वण्डा लाग्ने भनी शुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको नहुँदा सो फैसला उल्टी गरी हामीले बक्स पाएको सम्पत्ति हाम्रो निजी ठहर गरी वण्डा नलाग्ने गरी न्याय पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी रामप्रसाद श्रेष्ठसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन जिकीर ।

वादी र प्रतिवादीहरू एकाघरका बाबु छोरा एवं दाजुभाई नाताका व्यक्तिहरू भएकोले नाता तर्फ विवाद छैन । यी वादी प्रतिवादीहरू पाँच अंशियारा भएका र निजहरू बीचमा कानूनबमोजिम वण्डापत्र

गरी छुट्टिभिन्न नभएको तथ्यमा समेत मुख मिलेकै देखिन आउँछ । यी वादी प्रतिवादीहरू बीच अंशवण्डाको लिखत पारित भएको छैन । यस्तो अवस्थामा वादीहरूले आफ्नो अंशभाग छुट्ट्याई लिन पाउने नै हुँदा फिराद परेको मिति २०४८।१०।१३ को दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सोभन्दा अघिल्लो दिन अर्थात् मिति २०४८।१०।१२ गतेसम्मको वण्डा गर्नुपर्ने चल, अचल सम्पूर्ण सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी मांग गरिएकोमा वादी र प्रतिवादीहरूले पेश गरेका तायदाती फाँटवारीमा वण्डा नलाग्ने भनी देखाएको सम्पत्ति मानो छुट्टिएको मितिभन्दा अगाडि नै खरिद गरी लिएको देखिँदा त्यस्तो एकाघर सगोलमा रहेको अवस्थामा जुनसुकै व्यहोराबाट जुनसुकै अंशियारको नाममा खरिद गरी लिएको वा जुनसुकै अंशियाराका नाउँमा रहेको भएतापनि प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) अनुसार त्यस्तो सम्पत्तिमा एकाघर सगोलमा रहेको सबै अंशियाराहरूको समान अंश हक लाग्ने हुँदा सो सम्पत्ति समेतलाई पाँच भाग लगाई पाँच भागको दुई भागबाट एक-एक भाग वादीहरूले अंश छुट्ट्याई लिन पाउने ठहर्न्याएको शुरुको फैसला सो हदसम्म मिलेको देखियो । वादी प्रतिवादीहरू बीच मानो छुट्टिएको मिति २०४८।१०।१३ भन्दा अगावै मिति २०४७।१।२१ मा वादीहरू मध्येका रामप्रसाद श्रेष्ठ र बाबुराम पौडेलले संयुक्त रूपमा क्षेत्रबहादुर अधिकारीबाट राजीनामा गरी लिएको कि.नं. १०९० को जग्गा रोपनी ४-१-०-२ मध्ये आधी ज.रो. २-८-०-१ मा वादी रामप्रसादको हक भएको आधारमा उक्त जग्गामा यी वादी प्रतिवादीहरू पाँचै अंशियारहरूको अंश हक रहेकोले उक्त कि.नं. १०९० मध्ये आधी जग्गा रोपनी २-८-०-१ बाट पनि वादी प्रतिवादीहरूले बराबर अंश पाउनु पर्नेमा शुरुको फैसलाको तपसिल खण्डमा उक्त किता उल्लेख नगरेको हदसम्म कास्की जिल्ला अदालतले मिति २०५८।२।१० मा गरेको फैसला केही उल्टी भई उक्त ज.रो. २-८-०-१ बाट प्रतिवादीहरूले पाँच भागको एक-एक भाग अंश भागसम्म पाउने ठहर्छ ।

त्यसबाहेक वादी र प्रतिवादीहरूको अरु पुनरावेदन जिकीर पुग्न सबैभन्ने २०५९/१/२ को पुनरावेदन अदालतको फैसला ।

भाइहरूले २०२७ साल जेष्ठ १९ गते लालबहादुर गुरुङलाई पेवाको दुई कित्ता जग्गा र पिताजीबाट विपक्षी भाइहरूले अंश पाएको अर्को १ कित्ता जग्गासमेत अंशको भनी राजीनामा पारित गरी दिंदा पिताजी मीनबहादुरसँग छुट्टिभिन्न भएको कुरा र स्वीकार गरी सनाखत दस्तखतसमेत गरेका छन् । यसरी आ-आफ्नो छुट्टाछुट्टै भएको र पिताजीले पनि बेचन बिखन गर्नु भएको भाइहरूले पनि आफ्नो अंश भागको जग्गा बिक्री गरी तेस्रापट्टि पोखरामा साईकल दोकान नयाँ बजार पोखरामा मोटरसाइकल दोकान तथा टेक्सी आदि समेत खरिद गरी व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएको र मेरो निजी आर्जनबाट खरिद गरेको सम्पत्तिमात्र मसँग भएबाट पनि म नारायणबहादुर श्रेष्ठ एकाघर सगोलमा नभएको र विपक्ष भाइहरू छुट्टिई बेगल भएको भन्ने कुरा पुष्टि हुन आउँछ । पेश भएका प्रमाणहरूको तथा मेरो प्रतिउत्तर जिकीरको कुनै मूल्याङ्कन नै नगरी मनोगत रूपमा गलत अर्थ निकाली विपक्षीहरूको भूठा फिराद दावीमा मात्र निर्भर गरी वादीहरूले शुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट वादीहरूले पाँच भागको दुई भाग अंश पाउने ठहर्‍याई गरेको त्रुटिपूर्ण फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी गरी मेरो पुनरावेदन जिकीरबमोजिम गरी न्याय पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठले यस अदालतमा प्रस्तुत गरेको पुनरावेदन ।

बज्यै लोककुमारी र पिता मीनबहादुरबीच चलेको अंश मुद्दामा यी नारायणबहादुर श्रेष्ठ वारिस बसी मुद्दा सकार गरी सम्पत्ति प्राप्त गरेको र मीनबहादुरको साहिलो छोरा कृष्णबहादुरले लालबहादुरलाई २०२७/२/१९मा पारित गरिदिएको राजीनामा लिखतमा बाबुसँग छुट्टिएको व्यहोरा उल्लेख गरी यी वादीहरूसमेत साक्षी बसेको र वादी प्रतिवादीहरूको दर्ता तिरो अलग-अलग भई भोग

बिक्री व्यवहारबाट समेत अलग-अलग बसेको देखिएको अवस्थामा फिराद परेको दिनलाई मानो अलग भएको भनी ठहर गरेको फैसलामा अंशवण्डाको १८ तथा ३० नं को त्रुटि देखिएकोले छलफलका लागि अं. ब. २०२ न.बमोजिम वादी प्रतिवादी भिकाई लगाउका मुद्दाहरू समेत साथै राखी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठको तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ विद्वान अधिवक्ता श्री बसन्तराम भण्डारीले प्रस्तुत मुद्दामा विवाद मानो छुट्टिएको मितिमा हो । अंश पाउने वा लिनु दिनुपर्ने कुरामा दुवै पक्षको विवाद होइन । पुनरावेदक नारायणबहादुर २०१८ सालमा नै बाबुसँग अलग बसेकी हजुरआमा लोककुमारीसंग बसी निजलाई पालताल गरी बाबु मीनबहादुर हजुरआमा लोककुमारी बीच मुद्दा परेको अवस्थामा वारेस तथा निजको परलोकपछि हजुरआमाको मुद्दा सकार समेत गरेको स्थिति छ । यी पक्ष विपक्ष बीचमा अंशवण्डाको ३० नं. अनुसार अलग-अलग तरिकाले व्यवहार भै व्यवहार प्रमाणको आधारमा अन्य विपक्षीहरूले बाबु मीनबहादुरसँग अंश लिएको भएतापनि मेरो पक्ष नारायणबहादुरले बाबुसँग अंश लिएका छैनन् । २०२७/२/१९ को पारित राजीनामाको व्यहोराले यी वादीहरू अलग भै आफ्नो अंश लिई बसेको प्रमाणित भएको देखिन्छ । बाबु मीनबहादुरले छुट्टिभिन्न भएको छोरा भनी उल्लेख गर्नु र रामप्रसाद श्रेष्ठले एकाघरको बाबु भनी कृष्णबहादुरले बेचबिखन गरेको जग्गामा साक्षी बसी स्वीकृति जनाउनुले समेत छुट्टिभिन्न भै बसेको प्रमाणित हुन आउँछ । त्यस्तै २०४२/१/२५ मा पिता मीनबहादुरले नारायणबहादुर श्रेष्ठबाहेकका तीन वटा छोराहरू, रामप्रसाद, कृष्णबहादुर र श्यामलाललाई कि.नं. ४१४ को ५-३-३-^१/_२ जग्गा हालैको बकस गरिदिएको समेतबाट निजहरूको बीचमा अंशवण्डा भै सकेको कुरामा विवाद देखिँदैन । व्यवहार प्रमाणको आधारमा अलग

बसेकोलाई अंशवण्डा भएको भनी अदालतबाट स्वीकार गरी विभिन्न सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएका छन् । (नेकाप २०५० अंक १ नि.नं. ४६७९ पृ.५) एक पटक अंश भै सकेको भनी स्वीकार गरेको अवस्थामा पुनः अंश माग गर्नु प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ को समेत विपरीत देखिन्छ । नारायणबहादुर एकाघरमा नरहेको कुरा वादी पक्षले पटक-पटक स्वीकार समेत गरी रहेको स्थितिमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ समतेको त्रुटि गरी व्यवहार प्रमाणबाट अलग भै सकेका वादीलाई अंश दिलाउने गरी भएको शुरु फैसला बदर गरिपाऊँ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता तथा अधिवक्ताहरू हरिहर दाहाल, रमण श्रेष्ठ तथा रोहितराज वास्तोलाले यी पक्ष विपक्षका बीच अंशवण्डा नभएको कुरामा विवाद छैन । विवाद केवल मानो अलग भएको मितिमा मात्र हो । व्यवहार प्रमाणबाट अलग भै सकेको भन्ने पुनरावेदकको भनाइ आफैमा विरोधाभासपूर्ण छ । बाबु तथा भाईहरू बीच अंशवण्डा भै सकेको, तर आफू मानो बेगल भै बसेतापनि आफ्नो हकमा वण्डा नभएको भन्ने पुनरावेदकको भनाइमा सत्यता देखिदैन । अंश जस्तो नैसर्गिक हकको छिनोफानो लिखतको अभावमा हुन सक्ने होइन । यी वादी प्रतिवादीका बीच अंशवण्डा भएको लिखत देखिँदैन । २०२७/२१९ को लिखतमा छुट्टिभिन्न भएको बाबु तथा भाई भनेको आधारमा मान्न छुट्टिभिन्न एवं अंशवण्डा भै सकेको मान्न सकिँदैन । हजुरआमा सँगसँगै बसेको, हजुरआमाले वारेसनामा दिएको तथा वारेसनामा दिएको अवस्थामा हजुरआमाको मृत्यु भै मुद्दा नाति नारायणबहादुरले सकारेको मात्र आधारमा बाबु तथा भाईहरू बीच अंशवण्डा भएको एवं मानो बेगल गरी बसेको भन्न मिल्दैन । नारायणबहादुर श्रेष्ठ हजुरआमा लोककुमारीको वारेस बसेको आधारमा मात्र कसैको अंश हक मेटिन तथा त्यो अवस्थाले मानो छुट्टिएको स्थान ग्रहण गर्ने होइन । नारायणप्रसादका नाउँको

जग्गा आफ्नो निजी ज्ञान र सीपबाट मानो बेगल भै सकेपछि खरिद गरेको भन्ने कुराको कुनै प्रमाण देखिँदैन । परिवारको जेठो छोरासमेत भएकोले व्यवहारमा चलखेल गरेको हो । उनाउ लिखतमा अंशवण्डा भै सकेको भन्ने सन्दर्भसँग जोडेर व्यक्तिको अंश जस्तो नैसर्गिक हकको सम्बन्धमा अनुमान गर्न मिल्दैन । यी पक्ष विपक्षहरूका बीच रीतपूर्वकको अंशवण्डा नभएको कुरा यी पुनरावेदक नारायणबहादुरले आफ्नो अंशवण्डा नभएको भनी उल्लेख गरेको तथ्यबाट स्थापित हुन्छ । यसरी अंशवण्डा नभएको भन्ने कुरा प्रमाणित भै रहेको एवं निस्सा प्रदान गरी उद्धरण गरिएको असान्दर्भिक एवं गलत नजीरका आधारमा मात्र पुनरावेदक मागदावीबमोजिम गर्नुपर्ने होइन अतः पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला सदर कायम राखी पाऊँ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुवै पक्षबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा शुरु फैसला मिलेको छ, छैन । निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. आमाको पहिल्यै परलोक भैसकेको र दाजु नारायणबहादुर जेठो बाठो भै बाबु मीनबहादुरसमेतले अंशवण्डा गरी दिनुहोस् भन्दा बाबु तथा दाजुले अंशवण्डाका लागि सहमत हुनु भएन । आमा परलोक भएपछि दाजु तथा बाबुले वास्ता नगरेकोले हामीले अलग व्यवहार गरी आएकोमा अंशवण्डा गरौँ भन्दा बाबु तथा पिता असहमत भएकोले हामी जम्मा पाँच अंशियार हुँदा पाँच भागको दुई भाग अंश पाऊँ भन्ने दावी भएको बाबु तथा हजुरआमा बीच २००१ सालमा मानो अलग भै २०१० सालमा अंशवण्डा भएको हो । बाबा मीनबहादुर र हजुर आमा लोककुमारीबची पनि लिखत बदर जालसाज मुद्दा परेको र हजुररेखदेख गर्ने कोही नहुँदा बाबु तथा भाईहरूसँग २०१८ सालमा मानो बेगल भै हजुरआमाको स्याहारसुसार गर्नुका अतिरिक्त वारेस भै हजुरआमाको मुद्दासमेत लडेको र पछि २०२३ सालमा हजुरआमाको स्वर्गारोहणपछि

मुद्दा समेत सकार गरेको थिए । भाइहरू तथा बुवाबीच २०२७ सालमा अंशवण्डा भै सकेको तर मैले बुवाबाट अंश नलिएको स्थिति हो । म अलग भै सकेपछि आर्जन गरेको सम्पत्ति समेत खाने नियत राखी मलाई विपक्षी बनाई अंश मुद्दा दिएको हो । मैले भाइहरूलाई अंश दिनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवाद भएको प्रस्तुत मुद्दामा शुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट वादी दावीबमोजिम पाँच भागको दुई भाग वण्डा पाउने फैसला भएउपर दुवै पक्षको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत पोखराबाट केही उल्टी हुने ठहरी फैसला भएउपर यी पुनरावेदक प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको अवस्था देखियो ।

३. मीनबहादुरका चार छोरा जेठा नारायणबहादुर, माहिला कृष्णबहादुर, साहिला रामप्रसाद, एवं कान्छा शम्भुलाल श्रेष्ठ भै आमाको मृत्यु भैसकेको अवस्था हुँदा रामप्रसाद र शम्भु लालले बाबु तथा दाजुसमेतलाई विपक्षी बनाई अंश मुद्दा दायर गरेकोमा बाबु मीनबहादुरले प्रतिवाद नै नगरेको र यी नारायणबहादुर श्रेष्ठले बाबुबाट आफूले अंश नलिएको अवस्था हुँदा अंश आफूले पाउनु पर्ने तर आफ्नो नाममा भएको जग्गा जमिन तथा बेचबिखन गरेको सम्पत्ति बाबु तथा दाजुभाइसँग मानो अलग भै सकेपछि खरिद तथा आर्जन गरेको हुँदा वण्डा नलाग्ने तथा अंशवण्डाको ३० नं. बमोजिम व्यवहार प्रमाणबाट मानो बेगल भएको स्थापित भै सकेको अवस्था छ, भनी मुख्य जिकीर लिएको भएतापनि बाबु तथा भाइहरू बीच रीतपूर्वकको अंशवण्डाको लिखत भएको तथा यी वादी प्रतिवादीहरू एकआपसमा अशियार नभएको भन्ने भनाइरहेको देखिन आउँदैन । बाबु तथा हजुरआमा (बज्यै) लोककुमारीबीच परेको मुद्दामा प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठ वारेस बसेको तथा बज्यैको मृत्युपश्चात् सोही मुद्दामा नारायणबहादुरले मुद्दा सकार गरेको आधारमा आफू बाबु तथा भाइहरूसँग मानो बेगल गरी बसेको तथ्य स्थापित गर्न खोजे

तापनि लिखत प्रमाणबाट यी वादी एवं प्रतिवादीबीच अंशवण्डा भै सकेको वा मानो बेगल भएको प्रमाणको अभावमा अंशवण्डा भै सकेको वा मानो बेगल भएको मान्न नमिल्ने हुँदा र प्रतिवादी नारायणबहादुरले आफ्नो प्रतिउत्तर पत्रमा आफूले पनि अंश लिन बाँकी नै छ भनी अंशवण्डा हुन बाँकी रहेको तथ्यलाई स्वीकार गरी अंशवण्डा हुन बाँकी रहेको तथ्यमा मुख मिलेकै देखिँदा वादीहरूले अंश पाउने कुरामा विवाद देखिएन ।

४. अव के कुन सम्पत्तिबाट वादीहरूले अंश पाउने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा यी प्रतिवादीले आफू २०१८ सालमा पिताजीसँग मानो बेगल भै हजुरआमा लोककुमारीसँग बसी निजलाई लालनपालन गरेको २०२३ सालमा हजुरआमाको मृत्युपश्चात् आ-आफ्नै खतिउपति गरी सम्पत्ति आर्जन गरी जग्गा जमीन जोडेको हुँदा आफ्ना नाउँमा रहेको सम्पत्तिबाहेक २०२७/२१९९ म भाइ तथा बुवाहरूका बीच अंशवण्डा भै सकेको तथ्य भाइ कृष्णबहादुरले लालबहादुर गुरुङलाई राजीनामा गरी दिँदाको राजीनामाको लिखतको पेटबोली व्यहोरामा स्थापित भै सकेको भनी जिकीर लिन भएको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा मानो छुट्टिएको मितिका वारेमा विवाद रहेको देखिन्छ । प्रतिवादी नारायणबहादुरले २०१८ सालमा मानो छुट्टिएको भन्ने जिकीर लिएतापनि मानो छुट्टिएको सम्बन्धमा यी वादी प्रतिवादीबीच कुनै लिखत भएको पाइदैन । मानो छुट्टिएको वा मानो जोडिएको लिखत गरेको अवस्थामा रजिष्ट्रेशन गराउनु पर्ने वाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था रहेकोमा केवल २०१८ सालमा बाबुसँग मानो छुट्टिएको र २०२३ सालमा हजुरआमा र बाबुबीच परेको मुद्दामा पहिले वारेस बसी पछि हजुरआमाको मृत्युपछि मुद्दा सकार गरेको कारणमात्र दाजु भाइका बीचमा मानो छुट्टिएको पर्याप्त आधार बन्न सक्ने होइन ।

५. वादी प्रतिवादीका बज्यै लोककुमारी र पिता मीनबहादुर श्रेष्ठका बीच चलेको अंश मुद्दामा यी प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठ वारेस

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

बसी निजको मृत्युपछि मुद्दासमेत सकार गरी लिई निजको सम्पत्ति प्राप्त गरेको समेत आधारमा अंशवण्डाको १८ नं. र ३० नं.समेतको त्रुटिका आधारमा यस अदालतबाट अ.व. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाउने आदेश भएको देखिन्छ। प्रथमतः लोककुमारी र मीनबहादुरबीच अंश मुद्दा परेको तथ्य मिसिलबाट देखिन आउदैन। प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीले आफ्नो प्रतिउत्तर पत्रमा लोककुमारीले मीनबहादुरलाई लिखत बदर र जालसाज मुद्दा दिई शुरुमा लोककुमारीको तर्फबाट वारेस बसेको र पछि निजको मृत्युपश्चात् मुद्दा सकार गरेको कुरा उल्लेख गरेको पाइन्छ। रीतपूर्वकको वण्डापत्र नभएको अवस्थामा २०२७/२१९ मा नावालक कृष्णबहादुरले गरी दिएको लिखतमा छुट्टिभिन्न भै सकेको व्यहोरा उल्लेख भएको भन्ने आधारमा मात्र वादीहरूले पाउने अंश जस्तो नैसर्गिक हकबाट बञ्चित गर्न न्यायका मान्य सिद्धान्त समेतले मिल्दैन। मानो छुट्टिएको मिति सम्बन्धमा वादी प्रतिवादीका बीच मुख मिलेको कुरामा सोहीबमोजिम र मुख नमिलेको सम्बन्धमा फिराद परेको अघिल्लो दिनलाई नै मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्छ। (चन्द्रसिंह राजपुत विरुद्ध शिवदेवी राजपुत नेकाप२०४९, अंक १, नि.न. ४४६१ पृ. ९८) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भै रहेको सन्दर्भमा लोककुमारी र मीनबहादुरबीच चल्दै नचलेको अंश मुद्दामा वारिस बसी मुद्दा सकार गरी प्रतिवादी नारायणबहादुर श्रेष्ठले सम्पत्ति प्राप्त गरेको भन्ने गलत तथ्य उल्लेख भएको देखिँदा उक्त आदेशसँग सहमत हुन सकिएन।

६. अतः यी वादी प्रतिवादीहरू एकघर सगोलका बाबु छोरा एवं दाजुभाइ नाताका व्यक्ति भएकोमा विवाद नदेखिएको, वादी प्रतिवादीहरूका बीच कानूनबमोजिम वण्डापत्र नभएको कुरामा पनि विवाद नरहेको, कानूनबमोजिम वण्डापत्र भएको कुनै लिखत नभएको अवस्थामा फिराद परेको मिति २०४८/१०/१३ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सोभन्दा अगाडिको सबै वादी प्रतिवादीहरूका

नाउँमा रहेको वादी तथा प्रतिवादीहरूले पेश गरेको तायदाती फांटवारीमा उल्लेख गरेको एकाघर सगोलका अंशियारहरूमध्ये जुनसुकै अंशियारहरूका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति मानिने प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) को कानूनी व्यवस्थाअनुसार यी वादी प्रतिवादीहरूका नाउँमा रहेको सम्पूर्ण सम्पत्तिको सबै अंशियारहरू बीच समान हक लाग्ने हुँदा सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई पाँच भाग लगाई पाँच भागको दुई भागबाट एक-एक भाग वादीहरूले अंश छुट्टयाई लिन पाउने ठहर्‍याएको २०५९/१/१२ को पुनरावेदन अदालत पोखराको फैसला मनासिव हुँदा सदर हुने ठहर्‍छ। दायरीबाट लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु। उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या.प्रेम शर्मा

इति संवत् २०६६ साल असार ३ गते रोज ४ शुभम्
इजलास अधिकृत: कृष्णरामकोइराला

निर्णय नं. ८११९

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णप्रसाद उपाध्याय
संवत् २०६३ सालको फौ.पु.नं.३८३४
फैसला मिति: २०६५/१२/१९
मुद्दा: ठगी।

पुनरावेदक: ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उप
महानगरपालिका वडा नं. १४ ताल्छीखेल
बस्ने नारायण थापा
विरुद्ध

प्रत्यर्थी: राजेन्द्र महर्जन समेतको जाहेरीले नेपाल
सरकार

शुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या.श्री जनार्दनबहादुर खड्का
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री नन्दराज अधिकारी
मा.न्या.श्री अली अकबर मिकरानी

- निश्चित समयपश्चात् रकम फिर्ता गर्नुपर्ने दायित्व भएको सञ्चालक समितिले आफ्नो दायित्व पूरा नगरेको र निज प्रतिवादीले अदालत एवं अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष वयान गर्दा जाहेरीवालहरूको वचत रकम फिर्ता गरिसकिएको छ भनी भन्न नसकेको अवस्थामा जाहेरी कथन र अभियोग दावी सत्य साँचो नै देखिने ।
(प्रकरण नं.४)
- आफ्नो सहकारी संस्थामा राम्रो व्याज दिने भनी आकर्षण देखाई रकम जम्मा गर्न लगाई निजहरूले मागेका वखत रकम फिर्ता नदिई संस्था नै बन्द गरी हिँडेको कार्यलाई वचतकर्ताहरूलाई गलफतमा पारी धोका दिएको होइन भन्न कानूनतः नमिल्ने ।
(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान वैतनिक अधिवक्ता श्री
टेकबहादुर रावल

प्रत्यर्थी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- मुलुकी ऐन ठगीको १, ४, ७ नं.
- सहकारी ऐन, २०४८

फैसला

न्या.कृष्णप्रसाद उपाध्याय: पुनरावेदन अदालत पाटनबाट २०६१।८।२१ मा भएको फैसलाउपर चित्त नबुझी प्रतिवादी पक्षबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ:-

हामी जाहेरवालाहरूले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड लगनखेल ललितपुरमा आफ्नो नाममा खाता खोली रकम जम्मा गर्दै आएकोमा हामीहरूको जम्मा भएको रकम फिर्ता माग्न जाँदा उक्त संस्थाका अध्यक्ष अशोककुमार पाठक, उपाध्यक्ष तुलसीभक्त श्रेष्ठ, सचिव नवीन महर्जन, कोषाध्यक्ष नारायण थापा, सदस्य सानोभाइ खड्का समेतका व्यक्तिहरूले रकम फिर्ता नदिई मिति २०५८।८।१ गते दिनेछौं भनी २०५८।५।१ को कान्तिपुर पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी २०५८।६।३० बाट संस्थामा ताला लगाई भागी हामीहरूको रुपैया ठगी गरेकाले यो जाहेरी दिन आएका छौं । उल्लिखित वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाका अध्यक्ष अशोक पाठकसमेतका सञ्चालकहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी हामीहरूले आफ्नो खातामा जम्मा गरेको रकम रु. ४२,००५५।- दिलाई भराई पाऊँ भन्ने व्यहोराको राजेन्द्र महर्जन समेतका ११ जनाको जाहेरी दर्खास्त ।

हामी जाहेरवालाहरूले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड लगनखेल ललितपुरमा खाता खोली जम्मा गरेको रकम फिर्ता माग्दा नदिई संस्थाका अध्यक्ष अशोककुमार पाठक समेतका पदाधिकारीहरूले वचतकर्ताको रकम मिति २०५८।८।१ गते फिर्ता दिनेछौं भनी २०५८।६।३० मा कान्तिपुर दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी सोही मितिबाट संस्थाको कार्यालय बन्द गरी भागी लुकी छिपी हिडेकाले यो जाहेरी दिनआएका छौं । हामीहरूले जम्मा गरेको रु. ३,६०,२३९।- विपक्षीहरूबाट दिलाई भराई निजहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको नेम महर्जन समेतको १६ जनाको जाहेरी दरखास्त ।

म र मेरो श्रीमती जनकुमारी लामा समेतले ललितपुर जिल्ला ललितपुर उप.म.न.पा.वडा.नं.६ स्थित लगनखेलमा रहेको पंचकन्या वचत तथा

नेपाल कानून पत्रिका, २०५६, साउन

सहकारी संस्था लिमिटेडमा खाताखोली जम्मा गरेको रुपैया फिर्ता माग्दा नदिई वचतकर्ताहरूको रकम मिति २०५६।०।१ गते फिर्ता गर्ने भनी कान्तिपुर पत्रिकामा मिति २०५६।१।३० मा सूचना प्रकाशित गरी सोही दिनदेखि संस्था बन्द गरी संस्थाका अध्यक्ष अशोककुमार पाठकसमेतका मानिसहरू भागी लुकिछिपी बसेकाले यो जाहेरी दिन आएको छु । विपक्षी संस्थानका अध्यक्ष सहितका कार्याकारिणी समेतलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम सजाय गरी म र मेरो श्रीमती जन कुमारी लामाको नामबाट जम्मा गरेको रु.१६,८००।- दिलाई भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रेम लामाको जाहेरी दरखास्त ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लगनखेलमा खाता खोली जम्मा गरेको रकम रु.२,५४०।- फिर्ता माग्दा नदिई २०५६।१।३० देखि संस्था नै बन्द गरी भागी हिडेकाले उक्त संस्थाका अध्यक्षसमेतका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी आवश्यक कारवाही गरी मेरो रुपैया दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको राजेन्द्र वानियाको जाहेरी दरखास्त ।

ललितपुर जिल्लाअन्तर्गत लगनखेलमा रहेको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा खाता खोली जम्मा गरेको रकम रु.४७००।- फिर्ता माग्दा नदिई संस्था नै बन्द गरी भागी संस्थाका अध्यक्ष अशोक पाठक समेतका पाँच जना पदाधिकारीले ठगी खाएकाले पाँच जनालाई नै पक्राउ गरी आवश्यक कारवाही गरी मेरो रु.४७००।- दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको गीता श्रेष्ठको जाहेरी दरखास्त ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड ललितपुरअन्तर्गत लगनखेलमा जम्मा गरेको रु ३२४०।- मलाई फिर्ता नदिई संस्था नै बन्द गरी भागे काले संस्थाका अध्यक्षसहितका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी आवश्यक कारवाही गरी मेरो रुपैया दिलाई भराई पाऊँ भन्ने सालिकराम परियारको जाहेरी दरखास्त ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडको खातामा जम्मा गरेको रुपैया फिर्ता नदिई कार्यालय बन्द गरी भागेकाले उक्त संस्थाका अध्यक्षसहितका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी मेरो रु.३४००।- फिर्ता दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको गणेशप्रसाद मिश्रको जाहेरी दरखास्त ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा मैले खाता खोली जम्मा गरेको रु.७९,०।- फिर्ता नदिई संस्था बन्द गरी भागेकाले संस्थामा अध्यक्षसहितका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम सजाय गरी जम्मा भएको रकम फिर्ता दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको हरिकृष्ण परियारको जाहेरी दरखास्त ।

ललितपुर जिल्लाअन्तर्गत ललितपुर उ.म.न.पा.वडा.नं. ६ लगनखेल स्थित पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा जम्मा गरेको रुपैया नदिई संस्थानको कार्यालयसमेत बन्द गरी भागेकाले यो जाहेरी दिन आएको छु । उक्त संस्थाका अध्यक्षसहितका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी मेरो रु ३८००।- दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको शारदा परियारको जाहेरी दरखास्त ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड लगनखेलमा मैले खाता खोली जम्मा गरेको रु.१४,३००।-फिर्ता नदिई कार्यालय नै बन्द गरी भागी फरार भएकाले उक्त संस्थाका अध्यक्ष सहितका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम सजाय गरी मेरो रुपैया दिलाई भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको राजन सुनुवारको जाहेरी दरखास्त ।

जाहेरवाला राजेन्द्र महर्जन, खेम महर्जन समेतका जाहेरवालाहरूले हामीहरूले सञ्चालन गरेको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड लगनखेलमा खाता खोली रुपैया जम्मा गरेको ठीक हो । हामीहरूले ठगी खाने उद्देश्यले रुपैया जम्मा गराएको होइन । हाम्रो संस्थासँगै रहेको

भ्यालीटप बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था बन्द भएकोले त्यसको असर हामीलाई परेको हो । वचत कर्ताहरू सबै एकै चोटी आई रुपैया फिर्ता मागेका र हामीहरूकहाँ जम्मा भएको रकम बजारमा ऋण प्रवाह भएको र सो ऋण समयमा नउठ्दा वचतकर्ताको रकम फिर्ता गर्न नसकेपछि वचतकर्ताहरूले संस्थामा तोडफोड गरेकाले हामीले वाध्य भै मिति २०५८।४।१६ बाट संस्थाको कारोवार बन्द गरेका हौं । मिति २०५८।८।१ गते सम्म हामीले वचत कर्ताहरूलाई रु. ४,००,०००।- चार लाख रकम भुक्तानी गरी सकेका छौं भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष प्रतिवादी नारायण थापाले गरेको वयान कागज ।

जाहेरवाला राजेन्द्र महर्जन, खेम महर्जन, प्रेम लामा, राजेन्द्र वानिया, गीता श्रेष्ठ, सालिकराम परियार, राजन सुनुवारसमेतका मानिसहरूको जाहेरीअनुसार हामिहरूले सञ्चालन गरिआएको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा खाता खोली रकम जम्मा गरेकोमा अन्य सहकारी संस्थाहरू बन्द भएकाले खातावालाहरू सबै एकै पटक रुपैया फिर्ता माग्न आएका र हाम्रो संस्थामा जम्मा गरेको रकम बजारमा लगानी भै ऋण उठन बाँकी हुँदा तत्काल रकम भुक्तानी हुन नसक्दा खातावालाहरूले संस्थामा तोडफोड समेत गरेकाले हामीले रकम भुक्तानीको कार्यसम्म बन्द गरेको हो । जाहेरवालाको रुपैया ठगी खाने नियतबाट भुक्तान नगरेको होइन छैन भनी प्रतिवादी सानो भाई खड्काले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयान कागज ।

म अध्यक्ष, उपाध्यक्ष तुलसीभक्त श्रेष्ठ, सचिव नवीन श्रेष्ठ (महर्जन), कोषाध्यक्ष नारायण थापा सदस्य सानोभाई खड्का समेत पाँच जना भई हामीले सञ्चालन गरिआएको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा जाहेरवाला राजेन्द्र महर्जनसमेतका मानिसहरूले जम्मा गरेको रकम एकै पटक भुक्तानी माग्न आएका र हाम्रो सहकारीको

रकम बजारमा लगानी भै तत्काल भुक्तान हुन नसक्दा संस्था तोडफोड गर्ने लगायतका डर धम्की दिएको हुँदा संस्था बन्द गर्नु परेको हो । हामीले ठगी खाने उद्देश्यले खातावालाहरूको जम्मा भएको रकम भुक्तानी दिनलाई रोकेको होइन भन्ने प्रतिवादी अशोक कुमार पाठकले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयान ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.समेतमा खाता खोली जम्मा गरेको रु.२६,०७७।- मलाई फिर्ता नगरी संस्था बन्द गरी भागी हिँडेकाले उक्त संस्थामा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी मेरो रुपैया दिलाई भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कुमार खत्रीको जाहेरी ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा खाता खोली जम्मा गरेको रु.३०,०००।- फिर्ता नदिई संस्थाका पदाधिकारीहरू भागेकाले पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी रुपैया समेत दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जानकी मगरको जाहेरी ।

मैले खाता खोली जम्मा गरेको रु.५६७०।- मलाई भुक्तानी नदिई पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडका पदाधिकारीहरूले संस्था बन्द गरी भागी हिँडेकाले निजहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी रुपैया दिलाई पाऊँ भन्ने लालबहादुर थापाको जाहेरी दरखास्त ।

मैले खाता खोली जम्मा गरेको रु.६९५०।- फिर्ता नदिई पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडका कार्यकारीहरू भागी संस्थासमेत बन्द गरेकाले उक्त संस्थाका कार्यकारीसमेतलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही चलाई सजाय गरी मेरो रुपैया दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रमिता महर्जनको जाहेरी दरखास्त ।

मैले खाता खोली जम्मा गरेको रु.५३५०।- मलाई फिर्ता नदिई संस्था बन्द गरी भागी हिँडेका संस्था पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाका

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

कार्यकारी अधिकार प्राप्त मानिसलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी मेरो रुपैया दिलाई भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रत्नबहादुर महर्जनको जाहेरी दर्खास्त ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु.११.५००।- फिर्ता नदिई संस्था नै बन्द गरी भागेकाले उक्त संस्थाका कार्यकारी समेतलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी रुपैया दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको साइला महर्जनको जाहेरी दरखास्त ।

हामीहरूले जम्मा गरेको रु.९२.६८५।- फिर्ता नदिई पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाको कार्यालय बन्द गरी भागी हिडेकाले उक्त संस्थाका अध्यक्षसहितका कार्यकारी अधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही सजाय गरी हामीहरूको रुपैया दिलाई भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वालकुमारी महर्जन समेत पाँच जनाले दिएको जाहेरी दरखास्त ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा जम्मा गरेको रु.१२८६५।- भुक्तानी नदिई संस्था बन्द गरी भागी हिडेकाले उक्त सहकारी संस्थाका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी सजायसमेत गरी रुपैया दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको सोनिया श्रेष्ठको जाहेरी दरखास्त ।

मेरो र श्रीमानको नाउँमा खाता खोली जम्मा गरेको रुपैया रु.१४७३०।- फिर्ता नदिई पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाका अध्यक्षसमेतका कार्यकारिणी पदाधिकारीहरू भागी फिर्ता रकम ठगी गरेकाले निजहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरी मसमेतको रुपैया दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको विष्णु महर्जनको जाहेरी दरखास्त ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडको अफिस बन्द रहेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का ।

मासिक रु ६,०००।- का दरले भाडा लिई मैले भाडामा दिएको घरमा बसेको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडले वचतकर्ताहरूको पैसा फिर्ता गर्न नसक्दा उक्त संस्थाका अध्यक्ष अशोककुमार पाठकसमेतले ताला बन्द गरी गएको कुरा सुनेको हुँ भनी घर धनी राधाकृष्ण श्रेष्ठले गरी दिएको कागज ।

ललितपुर जिल्ला ल.पु.उप.म.न.पा.वडा.नं. ६ लगनखेलस्थित पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाका अध्यक्ष अशोककुमार पाठक, समेतका पाँच जना सञ्चालक समितिका सदस्यहरूले सर्वसाधारण मानिसहरूलाई उक्त संस्थामा खाता खोली, पैसा जम्मा गर्न लगाई जम्मा गरेको रकम वचत कर्ताहरूलाई फिर्ता नदिई संस्थाको कार्यालय समेत बन्द गरी भागी उक्त संस्थाका अध्यक्ष समेतका कार्यकारी पदाधिकारी समेतले ठगी गरेका कुरा सुनी थाहा पाएको हुँ भनी लेखाएको श्याम प्रजापतिसमेतको घटना आसपास मुचुल्का ।

हामीहरूले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा जम्मा गरेको रु.१२,८९३।- भुक्तानी नदिई संस्था नै बन्द गरी भागेकाले यो जाहेरी दिन आएका छौं । उक्त संस्थाका पदाधिकारीहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही सजाय गरी मेरो तथा हामीहरूले जम्मा गरेको ठगिएको रु.१२,८९३।- दिलाई भराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको धनमाया महर्जन समेतका १७ जना व्यक्तीहरूको जाहेरी दरखास्त ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐनअन्तर्गत नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृति नलिई प्रतिवादी अशोक कुमार पाठक, सानोभाई खड्का, नारायण थापा, तुलसीभक्त श्रेष्ठ, नवीन महर्जनसमेतले राम्रो व्याज दिने भनी सर्वसाधारणलाई प्रलोभनमा पारी भुक्याई आफूले सञ्चालन गरिएको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा रुपैया जम्मा गर्न लगाई जाहेरवालाहरूले वचत गरेको रुपैया नदिई संस्था बन्द गरी मुलुकी ऐन ठगीको १ नं. विपरीत

प्रतिवादीहरूले कसूर गरेको हुँदा ऐ. ऐनको ४ नं. बमोजिम कारवाही र सजाय समेत गरी ऐ. ऐनको ७ नं. बमोजिम जाहेरवालाहरूको बिगो रु.१२,६९,५०६।- प्रतिवादीहरूबाट जाहेरवालाहरूलाई दिलाई भराई पाऊँ भन्ने अभियोग माग दावी ।

अशोककुमार पाठक, भीमसेनप्रसाद तिमल्सेना, रेवन्तजंग राई र रामहरि नेपाल समेत भै ललितपुर जिल्ला लगनखेलमा सञ्चालन गरिआएको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडको तत्कालीन उपाध्यक्ष पदमा भै हाल कोषाध्यक्ष भै काम गरिआएको छु । वचतकर्ताहरू एकै पटक भुक्तानी लिन आएका र जम्मा भएको रकम बजारमा लगानी भै रुपैया नउठेकाले तत्काल भुक्तान हुन नसकी ऋण उठेपछि, भुक्तानी गर्ने भनेको मात्र हो वचतकर्ताहरूलाई रु ४,००,०००।- भुक्तानी गरिसकेको छ । वचतकर्ताहरूको रुपैया ठगी खाने उद्देश्यले धेरै व्याज दिने भनी रुपैयाँ जम्मा गरेको छैन भन्ने प्रतिवादी नारायण थापाले गरेको वयान ।

मिति २०५५।३।७ देखि पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा मार्केटिङ काम गर्दै आएपछि, २०५७।१।२५ देखि सञ्चालन समितिकै सदस्यमा नियुक्ति भै मिति २०५८।१।२ बाट राजीनामा दिई सदस्यता छाडे पनि उक्त संस्थाको ऋण उठाउँदै आइरहेको छु । यसै क्रममा २०५८।४।१६ मा सवै वचतकर्ता आई रुपैया माग्दा बजारमा लगानी भएको कारणबाट तत्काल रुपैया भुक्तानी दिन नसक्दा अध्यक्षसहितलाई धम्की दिएका कारण संस्था बन्द गरेको हो । जाहेरवाला राजेन्द्र महर्जनसमेतका केही वचतकर्ताहरूलाई रु.४,००,०००।- भुक्तानी दिइसकेको छ । हामीले वचत कर्ताहरूलाई ७ प्रतिशत, मुद्दती कर्तालाई रु १३.५ प्रतिशत व्याज दिने गरेको छ । हामीले वढी व्याज दिने भनी प्रलोभनमा पारी रुपैया जम्मा गर्न लगाई ठगी गरी खाएको छैन भन्ने सानोभाइ खड्काले अदालतमा गरेको वयान ।

जिल्ला सहकारी कार्यालय ललितपुरमा मिति २०५५।७।१७ मा दर्ता गरी हामीले पंचकन्या वचत

तथा ऋण सहकारी संस्था खोली सञ्चालन गरिआएको कार्यालयमा वचतकर्ताहरूले जम्मा गरेको रुपैया बजारमा लगानी भै रहेको अवस्थामा वचतकर्ताहरूले एकै पटक भुक्तानी माग्न आएकोले रुपैया भुक्तानी दिन नसकेको हुँदा हामी उपर भूढा अभियोग लागेको मात्र हो । मेरो घर जग्गा धितो राखी रु.१०,००,०००।- लगानी गरेको मानिसले धेरै व्याज दिन्छु भनी प्रलोभन देखाई रुपैया जम्मा गर्न लगाई रुपैया ठगी गरेको छैन भन्ने अशोककुमार पाठकले अदालतमा गरेको वयान ।

प्रतिवादीहरूलाई पछि ठहरेबमोजिम हुने गरी पुर्पक्षको लागि थुनामा राखी कार्बाही गर्नु भन्ने शुरुको आदेश ।

प्रतिवादी नवीन महर्जनका नाउँमा २०५९।४।१३ मा तामेल भएको म्यादमा प्रतिवादी उपस्थित नभै म्यादै गुजारी बसेका रहेछन् ।

प्रतिवादी तुलसीभक्त श्रेष्ठका नाउँमा २०५८।१०।१ मा तामेल भएको म्यादमा उपस्थित नभै म्यादै गुजारी बसेका रहेछन् ।

वचतकर्ताहरूको रकम बजारमा लगानी भएको र वचतकर्ताहरूले एकै पटक आई रकम भुक्तानी मागेकाले प्रतिवादी अशोक पाठकसमेतले तत्काल भुक्तानी दिन नसकेको मात्र हो । प्रतिवादीहरूले ठगी गरेको होइन भनी अशोक कुमार पाठकको साक्षी सुशीला के.सी.ले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु. ३२४०।- अशोककुमार समेतले ठगी गरेको हो भनी जाहेरवालाका शालिकराम परियारले वकपत्र गरेको रहेछ । मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु.१५०००।- प्रतिवादीहरूले ठगी गरी खाएकाले ठगीको रुपैया दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको विष्णु महर्जनको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु ४९००।- ठगी गरेको हो भनी ज्ञानु महर्जनले गरेको वकपत्र ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा मिति २०५७/२१७ मा एकमुष्ट रु.२,००,०००/- जम्मा गरेमध्ये संस्था बन्द हुने अवस्थामा रु. १२,०००/-, पछि संस्थाबन्द भएपछि उक्त संस्थामा रहेको फर्निचरहरूको मूल्य रु ५०,०००/- कायम गरी घरधनीलाई रु १७,५००/- बुझाई सामान मैले लगेको छु । मेरो जम्मा गरेको रकम अशोककुमार पाठक, नारायण थापा, तुलसी भक्त श्रेष्ठ, नवीन महर्जन र सानुभाई खड्का मिली रु.१,६३,५००/- उक्त संस्थाका अशोक पाठक, नारायण थापा, सानुभाइ खड्का समेतले ठगी गरेका हुन भनी राजेन्द्र वानियाले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा एक पटक रु.३०,०००/- र एक पटक रु ७,०००/- रकम जम्मा गरेको थिए । सो रकम प्रतिवादीहरू अशोक पाठक, नारायण थापा, तुलसी भक्त समेत मिली ठगी गरेका हुन् भनी तुलसा गिरीले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा मैले जम्मा गरेको रु.२२,४००/- उक्त सञ्चालकहरू पाँच जना भई ठगी गरेका हुन भनी ईश्वरबहादुर थापाले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु.३०,२१३/- अशोक पाठक, सानुभाई खड्का, नवीन महर्जन, नारायण थापा, र संस्थाको उपाध्यक्ष नाम थाहा नभएका व्यक्ति समेत मिली मेरो रुपैया नदिएपछि ठगी गरेको भन्ने थाहा पाए भन्ने विना महर्जनले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु.३४००/- उक्त सहकारीमा को-को व्यक्ति सहभागी थिए मलाई थाहा छैन, सानु भाई खड्का एउटा हो । अशोक पाठक, नारायण थापा समेतले ठगी गरेका हुन भन्ने गणेशप्रसाद मिश्रले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा जम्मा गरेको रु.१९,२१३/ ठगी गरेका हुन भनी भीमसेन महर्जनले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा महिनाको ५/५ सयका दरले जम्मा गरेको रु.१६,०००/- प्रतिवादीहरू नारायण र अशोक पाठक मिली ठगी गरेका हुन भन्ने हिरा देवी महर्जनले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु ६९८०/- लिन जाँदा भोलि पर्सि भनी आलटाल गरेपछि अन्य वचत कर्ताहरूलाई पनि रुपैया नदिएकाले उजूर दिएको हो भन्ने सानुलाल महर्जनले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या सहकारी संस्थामा महिनाको रु १०००/१०००/- का दरले जम्मा गरेको रु.३०००/- को कसले कति ठगी गरे मलाई थाहा छैन भन्ने अष्ट महर्जनले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु.६०००/गरु- उक्त संस्थामा को-को व्यक्तिहरू भई ठगी गरे भनी सुनीता महर्जनले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रु.७१००/- उक्त संस्थाका को-को भै के कति रकम ठगी गरेका हुन मलाई थाहा छैन भन्ने विनीता महर्जनले लेखाएको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडमा पटक पटक गरी जम्मा गरेको रु.२५,०००/- मध्ये भिक्की बाँकी रहेको रु ६२००/- प्रतिवादीहरू अशोककुमार पाठक, नारायण थापा समेत भै ठगी गरेका हुन भन्ने पार्वती जोशीले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाको कलेक्टर पदमा रही राजीनामा दिईसकेका सानुभाई खड्काले जाहेरवालाहरूको रुपैया ठगी गरेको होइनन् भनी सानुभाई खड्काको साक्षी हरिकृष्ण खड्काले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या सहकारीमा मैले जम्मा गरेको रु.८६७०/- उक्त फाइनान्समा को को मिली ठगी गरिखाएका हुन् भन्ने रिना महर्जनले गरेको वकपत्र ।

आफ्नो ऋणीहरूलाई रकम लगानी गरी उठाउन नसकेको र आफ्नो घर धितो राखी कान्तिपुर फाइनान्सबाट ऋण लिई उक्त फाइनान्समा प्र.नारायण थापाले लगानी गरेका छन् भन्ने नारायण थापाको साक्षी प्रकाश खड्काले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या सहकारी संस्थामा जम्मा गरेमध्ये भुक्तानी लिई बाँकी रहेको रकम रु.२०३०१-को-को मिली ठगी गरे मेरो रकम ठगी भएको छ भनी मैयां महर्जनले गरेको वकपत्र ।

राजु क्षेत्रीले रु.१६,०००१-, रत्नबहादुर महर्जनले रु.३७,७००१-, मेरो र श्रीमतीको खातामा जम्मा गरेको रु १६,८००१-, प्रेम लामाको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा अशोककुमार पाठक, नारायण थापा, सानुभाई खड्कासमेतले ठगी गरी खाएका हुन भनी राजु क्षेत्री, रत्नबहादुर, महर्जन, प्रेम लामा समेतले अदालतमा गरेको वकपत्र ।

आफ्नो घर ललितपुर फाइनान्समा धितो राखी रु.१,७५,०००१- लिई पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा लगानी गर्ने उक्त संस्थाका उपाध्यक्ष र कोषाध्यक्ष नारायण थापाले संस्थाको लागि मोटर साइकल किन्ने घर बनाउने जस्ता भौतिक संरचनाहरू जोड्ने थिएनन् । तसर्थ प्रतिवादी नारायण थापाले जाहेरवालाहरूको रुपैया ठगी गरेको छैन भन्ने प्रतिवादी नारायण थापाको साक्षी कल्याण थापाले गरेको वकपत्र ।

रेणु महर्जनले रु.१८,९१०१-, उत्तम नकर्मिले रु.१०,७४०१- पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रकम सान्नानी भन्ने समेतका मानिसहरूले ठगी खाएका हुन भन्ने रेणु महर्जन, उत्तम नकर्मि समेतले गरेको वकपत्र ।

मेरो पंचकन्या सहकारीमा रहेको खातामा हजुरआमाले कति रकम जम्मा गरी दिनु भयो थाहां छैन । हजुरआमाले जम्मा गरेको रुपैया ठगी भए सम्बन्धमा हजुरआमाले वकीललाई भनी तयार गरेको जाहेरी हो भनी रेशम मजर्हनले गरेको वकपत्र ।

मैले पंचकन्या सहकारीमा रु.३५००१- जति रकम जम्मा गरेजस्तो लाग्छ उक्त रकम संस्थाका नवीनलगायतका प्रतिवादीहरूले ठगी गरेका हुन भनी धनकपुर महर्जनले गरेको वकपत्र ।

पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा वासुदेव महर्जन र साइला महर्जनले रु.११,५००१-, भरत रेग्मीले रु.१८,३००१-, बाल कुमारी मानन्धरले रु.८०९०१-, रामप्यारी महर्जनले रु.६०००१-, रमिता महर्जनले रु. ६९५०१-, चन्द्रबहादुर महर्जनले रु. २१६००१-, धनमाया महर्जनले रु.१८००१-, सुर्जेमाया महर्जनले रु.१०,०००१-, कुमार खत्रीले रु.२६,०७७१-, आइतमान महर्जनले रु.६६,०००१-, राजकुमार क्षेत्रीले रु ९२,०००१-, नेम महर्जनले रु.१०,०००१-, नानीबाबु महर्जनले रु १६००१- जम्मा गरेको रुपैया फिर्ता नदिई उक्त संस्थाका अशोककुमार पाठक, नारायण थापा सानुभाई खड्कासमेतका प्रतिवादीहरूले ठगी खाएका हुन भनी जाहेरवाला वासुदेव महर्जन, चन्द्रबहादुर महर्जन, भरत रेग्मी, बालकुमारी मानन्धर, रामप्यारी महर्जन, रमिता महर्जन, चन्द्रबहादुर महर्जन, धनमाया महर्जन, सुर्जे माया महर्जन, कुमार खत्री, आइतमान महर्जन, राज कुमार क्षेत्री, नेम महर्जन र नानीबाबु महर्जन समेतले एक आपसमा गरेको छुट्टाछुट्टै वकपत्र ।

प्रतिवादीहरूले धेरै व्याज दिने भनी भ्रम जालमा पारी वचतकर्ताहरूलाई आफूले सञ्चालन गरेको पंचकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा रुपैया जम्मा गर्न लगाई जाहेरवालासहितका वचतकर्ताहरूलाई फिर्ता नदिई संस्था नै बन्द गरी भागी मुलुकी ऐन ठगीको महलको १ नं. विपरीतको कसूर प्रतिवादीहरूले गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले प्रतिवादीहरूलाई जनही कैद वर्ष १ (एक) र जरीवाना रुपैया रु.१,२६१,५०६१- (बाह्र लाख एकसठ्ठी हजार पाँच सय छ रुपैया) जरीवाना कैद हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६०।२।१२।२ को फैसला ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

शुरु जिल्ला अदालतले मलाई कसूरदार ठहर्‍याई सजाय गर्ने गरेको फैसलामा चित्त बुझेन शुरुको फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने प्रतिवादी नारायण थापाको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

शुरु जिल्ला अदालतले मलाई कसूरदार ठहर्‍याई सजाय गर्ने गरेको फैसलामा चित्त बुझेन । मेरो प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन नगरी सजाय गर्ने गरेको शुरुको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने प्रतिवादी अशोककुमार पाठकको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

शुरु जिल्ला अदालतले मलाई कसूरदार ठहर्‍याई सजाय गर्ने गरेको शुरुको फैसलामा चित्त बुझेन । प्रस्तुत मुद्दा ठगीको परिभाषाभित्र नपरेकोमा वादी दावी नै खारेज गर्नुपर्नेमा मेरो प्रमाणहरूको उचित मूल्याङ्कन नगरी सजाय गर्ने गरेको शुरुको फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने प्रतिवादी सानोभाई खड्काको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा सहकारी ऐन, २०४८ अन्तर्गत दर्ता भएको संस्थाले गरेको वैङ्कड कारोवारको विषय मुलुकी ऐन, ठगीको १ नं. को परिभाषाभित्र पर्ने नपर्ने भन्ने कानूनी व्याख्याको प्रश्नमा शुरुको फैसला विचारणीय हुँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

जिल्ला सहकारी कार्यालय ललितपुरमा द.नं. १७०५५।०५६ मिति २०५५।७।१८ मा दर्ता भएको पन्चकन्या बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडले जाहेरवालाहरूबाट बचत संकलन गरी, बचतकर्ताले मागेको म्यादभित्रमा बचत रकम फिर्ता नदिई कार्यालय नै बन्द गरेको, जाहेरवालाहरूले ठगी गरे भनी किटानी जाहेरी दिएको, प्रतिवादीहरूले अदालत र अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयानमा जाहेरवालाबाट जम्मा भएको बचत रकम ऋण

लगानी गरी नउठेकोले मागेको समयमा भुक्तानी दिन नसकी कार्यालय तोडफोड हुनबाट बचाउन कार्यालय बन्द गरी बसेको हो भनी वयान गरेको, प्रतिवादीहरूले आफ्नो वयानमा निक्षेपकर्ताको निक्षेप फिर्ता दिएको भनी भन्न नसकेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले मुलुकी ऐन ठगीको १ नं. विपरीतको कार्य गरेको हुँदा निजहरूलाई शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलामा प्रतिवादीहरूलाई विगोको दामासाहीले जरीवाना गर्न पर्नेमा विगोबमोजिम जनही जरीवाना गर्ने गरी गरेको फैसला केही उल्टी हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको मिति २०६१।८।२१ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालतबाट पूर्ण रूपमा सफाइ नदिने गरी भएको फैसला मिलेको छैन । जाहेरवालालाई संस्थाको कुनै पनि सदस्यले ललाईफकाई जालपरिपंच गरी नभए नगरेको भूठो व्यहोरा देखाई भुक्त्याई भ्रममा पारी रकम जम्मा गर्न लगाएको होइन, छैन । जाहेरवालाहरूले संस्थाको नीति नियमबमोजिम तोकिएको व्याज पाउने शर्तमा निश्चित अवधिको लागि निक्षेप जम्मा गरी सकेपश्चात् संस्थाले नियमानुसार ऋण प्रवाह गरेको हो । संस्था र मेरा विरोधी व्यक्तिहरूले हाम्रो वदनामी गराउने उद्देश्यले संस्थाका सञ्चालकहरू भाग्न लागे भनी अनावश्यक हल्ला फिजाई दिएको हुँदा शेयर सदस्यहरू एकै पटक आफ्नो सवै निक्षेप फिर्ता लिन आएकोमा सवै रकम एकै पटक फिर्ता दिन सकिएन । रकम फिर्ता नदिएपछि जाहेर वालाहरूले कार्यालय भवनसमेत तोडफोड गर्ने डरले केही समयसम्म कार्यालय बन्दसम्म गरिएको हो । निक्षेपकर्ताहरूको निक्षेप रकम ठग्ने उद्देश्यले भागेको होइन । संस्थाको निक्षेप लिने दिने कार्य देवानी दायित्वअन्तर्गतको भएको हुँदा ठगीको १ नं.को कानूनी व्याख्याको विपरीत हुने गरी गरेको फैसला मिलेको छैन । पन्चकन्या बचत तथा ऋण सहकारी संस्था विशेष ऐनअन्तर्गत स्थापित भएको कानूनी व्यक्ति हो । संस्थामा आर्थिक अनियमिततासम्बन्धी प्रश्न उठेमा

सहकारी ऐन बमोजिम दण्ड जरीवाना गर्ने छुट्टै कानूनी व्यवस्था छ। संस्थाको नाममा देवानी दायित्वअन्तर्गत मुद्दा चली संस्थाको जायजथाबाट असूलउपर गर्नसक्ने र संस्थाबाट असूलउपर हुन नसकेमा सञ्चालकहरूको अन्य सम्पत्तिबाट असूलउपर गर्न भनी कानूनले व्यवस्था गरेको छ। संस्था एवं सञ्चालकहरूका नाममा देवानी मुद्दा चलाई असूलउपर गर्ने कानूनी मार्ग उपलब्ध हुँदाहुँदै सो कानूनी मार्ग छाडी एकाएक संविधानद्वारा प्रदत्त फौजदारी न्यायसम्बन्धी मौलिक हक हनन् गरी व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गरी कथित ठगीको मुद्दा उठान गरी पक्री मुद्दा चलाएको र त्यस्तो कानूनविपरीत दायर भएको माग दावीलाई खारेज गर्नुपर्नेमा खारेज नगरी स्वीकार गरी जरीवानासमेत गर्ने गरिगरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझी, मिसिल संलग्न प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन नै नगरी भएको हुँदा त्यस्तो फैसला उल्टी गरी मलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिई इन्साफ दिलाई पाऊँ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादी नारायण थापाको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र।

यसमा प्रतिवादीमध्येका सानुभाई खड्काका नाउँको मिति २०६२।१२।७ मा तामेल भएको पुनरावेदन म्यादको तामेली व्यहोरामा निजको घर खोजतलास गर्दा लुभु गा.वि.स.वडा नं. ८ मा सानोभाई खड्का भन्ने व्यक्ति दुई चार जना भएकोले पत्ता लगाउन नसकेको भनी एक प्रति म्याद शंखदेवी मन्दिरमा टाँस गरी वेपत्ते तामेल भै अदालतबाट वेरीतको देखिँदा उक्त म्याद बदर गरिदिएको छ। निज प्रतिवादी सानोभाई खड्काले अधिकारप्राप्त अधिकारी र अदालतमा समेत रामबहादुरको नाति मीठाराम खड्काको छोरा लुभु गा.वि.स. वडा नं. ८ शंखदेवी चारघरे बस्ने भनी वयान गरेको र निजले पुनरावेदन अदालतमा दिएको पुनरावेदन पत्रमा समेत सोही ठेगाना उल्लेख भएको देखिँदा सानोभाई खड्काको

बाबु बाजे समेतको नाउँमा सूचना म्यादमा खुलाई अ.वं. ११० नं. को रीत पुऱ्याई पुनः पुनरावेदन म्याद तामेल गर्नु भन्ने यस अदालतको २०६४।४।२७ को आदेश।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी नारायण थापाको तर्फबाट वैतनिक अधिवक्ता टेकबहादुर रावलले प्रतिवादी कोषाध्यक्ष रहेको पञ्चकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड सहकारी ऐन, २०४८ बमोजिम जिल्ला सहकारी कार्यालय ललितपुरमा दर्ता भएको कानूनी मान्यता प्राप्त संस्था हो। संस्थाले आफ्नो उद्देश्यबमोजिम सदस्यहरूबाट निक्षेप लिने र ऋण लगानी गर्ने गर्दथ्यो। जाहेरवालासमेतका व्यक्तिहरूले संस्थाको नियमबमोजिम निश्चित समयको लागि पैसा जम्मा गरी सकेपश्चात् संस्थाले आफूसमक्ष प्राप्त हुन आएको रकम ऋण लगानी गरेको समयमा, संस्थाको अहित चिताउने व्यक्तिले संस्थापकहरू पैसा लिई भाग्न लागे भनी गलत हल्ला गरिदिएका कारण सबै शेयरसदस्यहरू आफ्नो जम्मा रकम लिन एकै चोटी आएको हुँदा संस्थाले रकम दिन नसकेको हो। संस्थामा तोडफोड हुने आशंकाले केही समयका लागि बन्दसम्म गरेको हो। संस्था छोडी भागेको होइन, जाहेरवालाहरूले सहकारी संस्थामा जम्मा गरेको रकम फिर्ता माग्न जाँदा नदिएमा संस्था र सञ्चालकहरूमा रहने दायित्व भनेको देवानी दायित्वमात्र हो। शेयर सदस्यहरूको संस्थामा जम्मा भएको रकम सदस्यले दिन नसकेमा संस्थाको जायजथाबाट असूलउपर हुन सक्ने र संस्थाको जायजथाबाट असूलउपर हुन नसके सञ्चालकहरूको अन्य सम्पत्तिबाट असूलउपर हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था हुँदाहुँदै संविधानद्वारा प्रदत्त फौजदारी न्यायसम्बन्धी मौलिक हकविरुद्ध व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गरेको भन्ने आधारमा ठगी मुद्दा दायर गरी सजाय गर्न मिल्दैन। पुनरावेदन अदालतबाट ठगी गरेको आरोपमा सजाय गर्ने गरी

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

भएको फैसला नमिलेको हुँदा उल्टी गरी अभियोग दावीबाट पूर्ण रूपमा सफाई पाउनु पर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनी मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिले नमिलेका सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पंचकन्या बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड लगनखेल ललितपुरमा खाता खोली रकम जम्मा गर्दै आएकोमा आफ्नो जम्मा भएको रकम फिर्ता माग्न जाँदा उक्त संस्थाका अध्यक्ष अशोककुमार पाठक समेतका सबै सञ्चालकहरू २०५८।८।१ गते सबै शेयर सदस्यहरूको संस्थामा जम्मा हुन आएको रकम भुक्तानी दिन्छौं भनी २०५८।१।९ को कान्तिपुर पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गरी २०५८।६।३० बाट संस्थामा तालाबन्दी गरी भागी हामीहरूको रुपैया ठगी गरेकोले निज सञ्चालकहरूलाई पक्राउ गरी हामीहरूले खातामा जम्मा गरेको रुपैया असूलउपर गरी दिलाई दिई कानूनबमोजिम कारवाहीसमेत गरिपाऊँ भनी राजेन्द्र महर्जनसमेतले दिएको जाहेरीको आधारमा आवश्यक अनुसन्धान भै प्रतिवादीहरूले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐनअन्तर्गत नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृति नलिई राम्रो व्याज दिने भनी सर्वसाधारणलाई प्रलोभनमा पारी भुक्त्याई आफूले सञ्चालन गरी आएको पञ्चकन्या बचत तथा ऋण सहकारी संस्थामा निक्षेप जम्मा गर्न लगाई जम्मा भएको निक्षेप रकम सञ्चयकर्ताले फिर्ता माग्दा फिर्ता नदिई संस्था नै बन्द गरी मुलुकी ऐन ठगीको १ नं. विपरीत कसूर गरेको हुँदा सोही ऐनको ४ नं. बमोजिम सजाय गरी ऐ. ऐनको ७ नं. बमोजिम जाहेरवालाहरूको विगो रु.१२,६१,५०६। प्रतिवादीहरूबाट दिलाइभराई पाऊँ भन्ने अभियोग मागदावी रहेको देखियो । प्रतिवादीहरू अशोककुमार पाठक र सानोभाई खड्का पुनरावेदन अदालत पाटनले गरेको फैसला उपर पुनरावेदन नगरी चित्त बुझाई बसेकोले निजहरूको हकमा केही बोलिरहनु परेन ।

३. पुनरावेदक प्रतिवादी नारायण थापा कोषाध्यक्ष रहेको पञ्चकन्या बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, सहकारी ऐन २०४८ बमोजिम जिल्ला सहकारी कार्यालय ललितपुरमा २०५५।७।१७ मा कानूनबमोजिम दर्ता भई बचत संकलन र ऋण प्रभाव गर्ने कार्यमा संलग्न रहेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न रहेका वचतकर्ताहरूले पेश गरेको पासबुकको प्रतिलिपिबाट देखियो । जाहेरवालाहरूको जाहेरीपश्चात् पुनरावेदकहरूबाट सञ्चालित पञ्चकन्या बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाको कार्यालयमा गई तलासी गर्दा संस्थाको कार्यालय सञ्चालन गरेको कोठाको ढोकामा दुई वटा ताला लगाई बन्द गरेको भन्ने कुरा यिनै प्रतिवादी नारायण थापासमेतको रोहवरमा खडा भएको मिसिल संलग्न घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिएको, घटनास्थलमा उपस्थित श्याम प्रजापतिसमेतका सबै व्यक्तिहरूले बचत जम्मा गर्ने वचतकर्ताहरूको रकम फिर्ता नदिई संस्था नै बन्द गरी ठगी गरी भागेका हुन भन्ने हामीहरूले थाहा पाएका हौं भनी लेखाई दिएको कागजको रोहवरमा यी पुनरावेदक समेत बसी कुनै प्रतिवाद नगरी सहीछाप गरेको देखियो ।

४. पुनरावेदक प्रतिवादी नारायण थापाले अधिकारप्राप्त अधिकारी एवं अदालतसमक्ष उपस्थित भै सहकारी संस्थासमक्ष जम्मा हुन आएको सबै बचत रकम बजारमा लगानी भैरहेको समयमा एकै पटक सय जनाभन्दा वढी वचतकर्ता शेयरसदस्यहरू बचत रकम फिर्ता लिन आई तुरुन्त रकम फिर्ता गर भनी संस्थामा घेराउ गरेकाले विना सूचना नै संस्था बन्द गरेका हौं भनी संस्था बन्द गरेको कुरामा सावित्री भै वयान गरेको, जाहेरीवालाहरूले अदालतमा आई आफ्नो जाहेरीलाई समर्थन हुने गरी वकपत्र गरेका, निश्चित समयपश्चात रकम फिर्ता गर्नुपर्ने दायित्व भएको सञ्चालक समितिले आफ्नो दायित्व पूरा नगरेको र निज प्रतिवादीले अदालत एवं अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष वयान गर्दा जाहेरीवालहरूको वचत रकम फिर्ता

गरिसकिएको छ भनी भन्न नसकेको अवस्थामा जाहेरी कथन र अभियोग दावी सत्य साँचो नै भएको देखियो ।

५. मुलुकी ऐन ठगीको महलको १ न. मा “कसैले आफ्नो हक नपुग्ने अर्काको हकको चल अचल धनमाल हक पुग्नेलाई वा जसका जिम्मामा रहेको छ उसलाई ललाई फकाई वा जाल परिपञ्च गरी वा आफ्नो हक नभएको सम्पत्तिमा आफ्नो हक पुग्ने कीर्ते कागज बनाई, दिई वा पेश गरी वा आफूसँग नभएको कुरा आफूसँग छ भनी भुक्त्याई वा भूठो कुरालाई सद्दे हो भनी भुक्त्याई वा अरु जुनसुकै व्यहोरासँग धोका दिई गलफतमा पारी लिएमा ठगी गरेको ठहर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको अवस्थामा पुनरावेदक प्रतिवादी नारायण थापासमेतका प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाहरूको रकम आफ्नो सहकारी संस्थामा राम्रो व्याज दिने भनी आकर्षण देखाई रकम जम्मा गर्न लगाई निजहरूले मागेको वखत रकम फिर्ता नदिई संस्था नै बन्द गरी हिडेको कार्यलाई वचत कर्ताहरूलाई गलफतमा पारी धोका दिएको होइन भन्न कानूनतः मिल्ने अवस्था देखिन आएन ।

६. तसर्थ पञ्चकन्या वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाका सञ्चालकमध्ये नारायण थापा समेतले ठगीको १ नं. विपरीतको कसूर अपराध गरेका प्रमाणित भएकोले जनही एक १ वर्ष कैद र जरीवाना रु.१२,६१५०६ गर्ने गरी भएको फैसला नमिलेकोले केही उल्टी भई पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई कायम भएको बिगो रु.१२,६१,५०६-को दामासाहीले जरीवाना हुने ठहराई गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । मिसल नियमवमोजिम गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।
न्या.मीनबहादुर रायमाझी
इजलास अधिकृत (उप-सचिव): मोहनराज भट्टराई
इति संवत् २०६५ साल चैत्र ९ गते रोज १ शुभम्

निर्णय नं. ८१२०

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
संवत् २०६२ सालको रिट नं. ..२८१५

आदेश मिति: २०६५।११।२५।१

विषय: उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक: पर्वत जिल्ला चुवा गा.वि.स. वडा नं. १
बस्ने कृष्णप्रसाद पौडेल

विरुद्ध

विपक्षी: प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल काठमाडौं
समेत

- प्रतिवादको मौका कुनै दायित्व बहन गराउनु पूर्व हरेक व्यक्तिले पाउनु पर्दछ भन्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन । यसका लागि सजाय गर्ने अख्तियारप्राप्त निकायले अर्को पक्षलाई प्रतिवादको मौका दिन इमानदार प्रयास गरेको देखिनु पर्ने ।
- आफ्ना विरुद्ध कारवाही चलेको थाहा पाएको पक्षले आफै पनि जानकारी लिने सजगता देखाउनु पर्दछ । प्रतिवादको मौका छलकपटलाई प्रोत्साहन गर्ने वा संरक्षण गर्ने सिद्धान्तभिन्न नपर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री कपिल पौडेल
विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री युवराज सुवेदी

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ को खण्ड घ, ३६(१), ३६(ख)(१)
- प्रहरी नियमावली, २०४९ को ५३(४), ८४ (ज) ८९, ८९(१)

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

- नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(ड)
- अ.बं. ११०

आदेश

न्या. प्रकाश वस्ती: नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ अन्तर्गत धारा ८८ (२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदन यसै अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने हुँदा निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छः-

निवेदक २०५२।१२।२१ मा प्रहरी जवानको रूपमा प्रहरी सेवामा प्रवेश गरेको थिएँ । २०५८।१।१० मा पिता विरामी भै उपचारको लागि घर जान कार्यालय प्रमुखसमक्ष मौखिक जानकारी गराएको थिएँ । छोटो समयको विदा उपलब्ध गराएको कारण घरतर्फ लागी पिताको उपचार गर्दागर्दै निवेदक स्वयं विरामी परें । स्वास्थ्य ठीक भएपश्चात् २०५८।१२।१२ मा चिकित्सकको प्रमाणपत्रसहित कार्यालयमा उपस्थित हुन जाँदा हाजिर गर्न दिइएन । मेरोविरुद्ध गैरहाजिरको कारवाही अगाडि बढाएको भन्ने हुन आएका बाध्य भै घर फर्किसकेँ । यस्तैमा गैरहाजिर रहेको भनी प्रहरी विशेष अदालतबाट १५ दिनको कैद र १५ दिन बराबरको तलव रकम जरीवाना हुने गरी २०६०।८।१४ मा फैसला भएको र मलाई सफाई पेश गर्ने मौका नै नदिई भएको सो फैसलाउपर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालत पोखरासमक्ष पुनरावेदन गर्दा जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाको २०६०।८।१४ को फैसलाले १५ दिन कैद गर्ने गरेको हदसम्मको फैसला केही उल्टी हुने भै तीन महिनाको तलव बराबरको रकमसम्म जरीवाना हुने ठहराई २०६२।५।२४ मा फैसला गरियो । जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाको २०६०।८।१४ को फैसलाउपर क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालत पोखरामा परेको पुनरावेदनको कारवाही चलिरहेकै अवस्थामा क्षेत्रीय प्रहरी इकाइ कार्यालय पोखराले २०६०।१।८ मा प्रहरी ऐन, २०१२

को दफा ३४ खण्ड (घ) को कसूरमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४(ज) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य ठहरिने गरी २०६०।१।८ बाट लागू हुने गरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरिएको रहेछ । सो निर्णयउपर २०६०।१।३० मा पश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखरामा पुनरावेदन परेकोमा २०६०।१।८ को निर्णयमा नियम ८४(ज) बमोजिम कारवाही भएकोमा नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय २०६२।४।१६ मा गरियो । क्षेत्रीय प्रहरी इकाइ कार्यालयले मलाई सफाइको मौका नदिई नोकरीबाट अवकाश दिने गरेको २०६०।१।८ को निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत छ । विरामी परी घरमा रहेको अवस्थामा खोजतलास गर्दा फेला नपरेको, भागी हिडी कर्तव्य पालना नगरी बसेको भन्ने आधार लिएको उक्त फैसला हुनभन्दा अगाडि नै प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाबाट भएको २०६०।८।१४ को फैसलाउपर क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालतमा कारवाही चलेकै अवस्थामा त्यसको किनारा नलाग्दै कारवाही शुरु गरी २०६०।१।८ मा क्षे.प्र.का पोखराले नोकरीबाट हटाउन मिल्दैन । मैले विदा पाउने अवस्था रहँदा रहँदै त्यसतर्फ विचार नगरी नियम ५३(४) विपरीत भएको निर्णयले निवेदकलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४८ को धारा १२ (ड) बमोजिम प्रदत्त हक प्रचलनमा आघात पुगेको हुँदा धारा २३/८८ (२) बमोजिम प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाको २०६०।८।१४ को निर्णय, क्षे.प्र.का विशेष अदालत पोखराको २०६२।५।२४ को निर्णय र सफाइको मौकासमेत नदिई भएको २०६०।१।८ को क्षे.प्र.ई.का पोखराको निर्णय, क्षे.प्र.का पोखराको २०६२।४।१६ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकलाई साविक पदमा बहाली गर्नु भन्ने परमादेशको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ?

बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने सूचना विपक्षीलाई दिई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको २०६२।८।३ को आदेश ।

निवेदक प्रहरी चौकी कालिकोट स्याङ्जामा कार्यरत रहेको अवस्थामा २०५८।११।१० देखि आफूखुसी कार्यालय छोडी भागी गएको कसूरमा जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाबाट २०६०।८।१४ मा १५ दिन कैद र १५ दिन बराबरको तलव रकम जरीवाना हुने ठहर्छ भन्ने फैसला भएबमोजिम क्षे.प्र.ई.का पोखराबाट २०६०।९।८ मा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४(ज) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त अयोग्य ठहरिने गरी नोकरीबाट वर्खास्त भएका हुन् । सो निर्णयउपर निवेदकको पुनरावेदन परी क्षे.प्र.का. पोखराबाट नियम ९८(२) बमोजिम क्षे.प्र.ई.का. को निर्णय पुनर्विचार भै नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नहठरिने गरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय २०६२।४।१६ मा भएको छ । जिम्मेवार प्रहरी कर्मचारी आफूखुसी कार्यालय छोडी फरार रहेको कसूरमा नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालयको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

निवेदक २०५८।११।१० देखि कार्यरत कार्यालयलाई कुनै सूचना नदिई भागी फरार रहेको प्रहरी ह.ह.मे. नारायणबहादुर कार्कीको प्रतिवेदन परेको थियो । जिल्ला प्रहरी विशेष अदालतबाट निजको घर दैलामा आफ्नो कार्यालयमा उपस्थित हुन म्याद टाँस भएकोमा म्यादभित्र सफाइ पेश गर्न नआएबाट निजको हकमा प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४(घ) अनुसार १५ दिन कैद र १५ दिनको तलव बराबरको रकम जरीवाना गरिएको हो । यस अदालतको फैसला उपर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालतमा पुनरावेदन पर्दा ३ महिनाको तलव बराबरको जरीवानामात्र गरी कैद भने नभएको अवस्था छ ।

सोबाहेक अन्य कारवाही नभएकोले निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

निवेदक विरामी परेको सम्बन्धमा कुनै विदा कट्टा नगरी प्रहरी अस्पतालमा उपचार गरिने व्यवस्था गरिएको छ । भागी फरार रहेका हुँदा कुनै उपचार गराइमाग्न आएको छैन । प्रहरीको डोर निजको घर ठेगानामा गै खोजतलास गर्दा फेला नपरेकोले अ.वं. ११० नं. बमोजिम म्याद तामेल भएको छ, सफाइको मौका नदिएको भन्न मिल्दैन । भागी हिडेको कर्मचारीलाई सफाइको मौका दिई रहनु नपर्ने भन्ने प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९(२)(क) मा स्पष्ट व्यवस्था छ । जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत समेतबाट १५ दिन कैद र १५ दिन बराबरको तलव जरीवाना भइसकेको छ । त्यस्तो कर्मचारीलाई सेवामा राख्न उपयुक्त नभै प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ (घ) को कसूरमा नियमावलीको नियम ८४(ज) बमोजिम यस कार्यालयबाट (क्षेत्रीय प्रहरी इलाका कार्यालय) नोकरीबाट वर्खास्त भई २०६२।४।१६ मा पुनरावेदकीय निर्णय भएको छ । सो निर्णय कानूनसम्मत हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने तत्काल क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय पोखराको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

बाबु विरामी भई घर जाँदा समस्या दर्शाई जानकारी नदिई जान मिल्ने व्यवस्था छैन । विदा लिई बस्नु पर्ने मनासिव कारण कतैबाट जानकारी हुन नआएको, कार्यालयमा जानकारी नगराई गैरहाजिर रहेको अवस्थामा १५ दिन कैद सजाय र १५ दिन बराबरको तलव जरीवाना हुने ठहराएको जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाको २०६०।८।१४ को निर्णय र त्यस्ता कर्मचारीलाई सेवामा राख्न उपयुक्त नहुने भै भागी वेपत्ता हुने कर्मचारीलाई नियम ८९(२)क ले सफाइको मौका दिनु नपर्ने हुँदा क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय पोखराको २०६०।९।८ को निर्णयले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ खण्ड घ को कसूरमा नियम ८४(ज) बमोजिम भविष्यमा सरकारी

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

नोकरीको निमित्त अयोग्य ठहरिने गरी वर्खास्त गरिएको हो । उक्त निर्णयउपर क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखरामा पुनरावेदन परी नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी २०६२।४।१६ मा निर्णय भएको कानूनसम्मत छ । निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने पश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखराको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

यसमा निवेदकलाई विभागीय कारवाही गरेको क्षेत्रीय प्रहरी इकाइ कार्यालय पोखराको शुरु फायल र सो उपर पुनरावेदन परेको क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखराको पुनरावेदनसम्बन्धी सक्कल फायल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत मगाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको २०६४।२।२३ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता कपिल पौडेलले निवेदकका बुवा विरामी भई कार्यालय प्रमुखलाई मौखिक जानकारी गराई घर गएका र विरामी बुवाको उपचार गर्दागर्दै निवेदक स्वयं विरामी परी ठीक भएपश्चात् कार्यालयमा हाजिर हुन जाँदा हाजिर नगराएको तथ्य मिसिलबाट देखिन्छ । गैरहाजिर रहे सम्बन्धमा प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाको २०६०।८।१४ मा भएको फैसलाउपर परेको पुनरावेदन प्रहरी विशेष अदालतमा विचाराधीन रहेकै अवस्थामा क्षेत्रीय प्रहरी इकाइ कार्यालयबाट २०६०।९।८ मा बिना कुनै सूचना जानकारी नदिई निवेदकलाई भागी फरार रहेको आरोपमा नोकरीबाट वर्खास्त गर्ने गरेको र सोही निर्णय कायम गरेको पुनरावेदन तहको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत हुँदा बदर गरी निवेदक पुनर्बहाली हुनुपर्दछ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । महान्यायाधिवक्ता कार्यालयतर्फबाट उपस्थित सहन्यायाधिवक्ता श्री युवराज सुवेदीले प्रहरी सेवामा रहेको जिम्मेवार निवेदक कार्यालयमा कसैलाई जानकारी नगराई भागेको अवस्था भई निजको घर

दैलामा खोजतलास गर्दा म्याद सूचना जारी गर्दा पनि म्यादमा उपस्थित भई आफ्नो सफाइको मौकालाई समेत प्रयोग नगरी बसेको अवस्थामा कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट निजलाई नोकरीबाट अवकाश दिने गरी भएको निर्णय कानूनसम्मत छ । निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्तबमोजिम विद्वान अधिवक्ताहरूको बहस समेत सुनी निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भनी निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पिता विरामी परी निवेदक २०५८।११।१० मा कार्यालय छाडी घर गएको र निवेदक आफैँ विरामी परी निको भएपश्चात् २०५८।१२।१२ मा कार्यालयमा हाजिर हुन जाँदा हाजिर गर्न नदिएको, सोही समयमा जिल्ला प्रहरी विशेष अदालतबाट २०६०।८।१४ मा १५ दिन कैद र १५ दिन बराबरको तलव जरीवाना हुने गरी भएको निर्णयउपर क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालतसमक्ष पुनरावेदन पर्दा सो अदालतबाट ३ महिनाको तलव बराबरको रकम जरीवाना हुने २०६२।५।२४ मा निर्णय भयो । विशेष अदालतमा कारवाही चलेकै अवस्थामा क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखराले २०६०।९।८ मा नोकरीबाट वर्खास्त गर्ने निर्णय गरिएको र सो निर्णयमा निवेदकलाई सफाइ पेश गर्ने मौका समेत दिएको छैन । सो निर्णयउपर निवेदकको पुनरावेदन पर्दा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखराबाट २०६२।४।१६ मा सदर गरियो । सफाइको मौकाबाट वञ्चित गरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत भएको प्रहरी विशेष अदालत एवं पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी इकाइ कार्यालय पोखरा र क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयका निर्णयहरू प्रहरी नियमावली, २०४९ को ५३(४), नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२ (ड) समेत प्रतिकूल हुँदा बदर गरी निवेदकलाई पुनर्बहाली गरिपाऊँ भन्ने निवेदन रहेछ । यसको लिखित जवाफमा कार्यालय समयमा कोही कसैलाई नसोधी भागी

फरार रहेको, खोजतलास गरी जारी भएको म्याद समेतमा कार्यालयमा उपस्थित नभएको अवस्थामा अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट नोकरीबाट हटाइएको कानूनसम्मत हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने रहेको देखियो ।

३. निवेदक २०५८।११।१० देखि कार्यालयमा अनुपस्थित रहेको भन्ने विषयमा विवाद भएन । जिल्ला प्रहरी कार्यालय स्याङजा मातहत प्रहरी चौकी कालिकोट स्याङजा दरवन्दीमा रहेका निवेदक कृष्णाप्रसाद पौडेल २०५८।११।१० गते विहानदेखि नै कोही कसैलाई जानकारी नदिई निजको खुसीमा लाइन व्यारेक छोडी भागी हिडेकोले आवश्यक कारवाही गरी पाउन प्रहरी हवलदार (ह.मे.) नारायणबहादुर कार्कीको २०५८।११।११ को प्रतिवेदन देखिन्छ । निवेदकको घर ठेगानामा रहेको जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्वतसमेतलाई निवेदकलाई दरवन्दी भएको कार्यालयमा हाजिर हुन जाने, सूचना जारी भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक २४ घण्टाभित्र उपस्थित हुने म्याद जारी गर्ने र फेला नपरे अ.वं. ११० नं. बमोजिम म्याद सूचना जारी गर्ने भन्ने मिसिल संलग्न क्र.सं. ११८६ को प्रहरी संचारबाट देखिन्छ । निवेदकको घर ठेगानामा खोजतलास गर्दा फेला नपरेको हुँदा बाटोको म्यादबाहेक २४ घण्टाभित्र सम्बन्धित दरवन्दीमा हाजिर हुन जाने व्यहोरा खुलाई निवेदकको घर दैलामा पर्वत जिल्ला चुवा गा.वि.स. वडा नं. १ का वडाध्यक्षको रोहवरमा म्याद तामेल गरेको २०५८।११।२५ को मिसिल संलग्न मुचुल्काबाट देखियो । कार्यालय समयमा कसैलाई जानकारी नदिई आफूखुसी लाइन व्यारेक छोडी भागेको र खोजतलास गर्दा समेत फेला नपरेकोले आवश्यक कारवाही गरी पाउन जिल्ला प्रहरी कार्यालय स्याङजासमक्ष प्रहरी निरीक्षक अर्जुनकुमार श्रेष्ठको २०५८।१२।२४ को प्रतिवेदन देखिन्छ । जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत स्याङजाबाट निवेदकका नाममा जारी भएको २०५९।१।८ को १५ दिने म्याद सूचनाबमोजिमको म्यादभित्र निवेदक प्रहरी विशेष अदालतसमक्ष

उपस्थित भएको देखिँदैन । निवेदकलाई निजको घर ठेगानामा पटक-पटक म्याद तामेल हुँदा समेत उपस्थित नभएको अवस्थामा निवेदकलाई प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ को खण्ड घ को कसूरमा १५ दिन कैद र १५ दिन बराबरको तलव जरीवाना हुने ठहराई २०६०।८।१४ मा जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत स्याङजाबाट निर्णय भएको देखिन्छ । प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३६(१) ले, “यस परिच्छेद अन्तर्गतसजाय हुने कसूरसम्बन्धी मुद्दाको शुरु कारवाही र किनारा गर्न देहायका दर्जाका प्रहरी कर्मचारीको सम्बन्धमा देहायको प्रहरी विशेष अदालत गठन हुनेछ” भन्ने व्यवस्था गरी ऐ. (क) मा “प्रहरी जवानदेखि प्रहरी सहायक निरीक्षकसम्मको लागि जिल्ला प्रहरी विशेष अदालत” भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । ऐ. दफा ३६(ख)(१) मा दफा ३६ बमोजिमको प्रहरी विशेष अदालतले गरेको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले एक तह माथिको प्रहरी विशेष अदालतमा ३५ दिनभित्र पुनरावेदन गर्नसक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

४. प्रस्तुत विवादमा जिल्ला प्रहरी विशेष अदालतले २०६०।८।१४ मा निवेदकलाई १५ दिन कैद र १५ दिन बराबरको तलव जरीवाना गर्ने निर्णय गर्नु पूर्व निजको नाममा प्रहरी विशेष अदालतसमक्ष उपस्थित हुन पटक-पटक जारी भएको म्यादमा उपस्थित नभएपछि प्रहरी विशेष अदालत स्याङजाबाट २०६०।८।१४ मा भएको फैसलाको आवश्यक लगत कसी असूल गर्न जिल्ला प्रहरी इकाइ कार्यालय स्याङजा समेतमा जानकारी दिएको देखिन्छ । सो फैसलापश्चात् प्रहरी कर्मचारी भएर प्रहरी ऐन, २०१२ अनुसारको कसूरमा कसूरदार ठहरी कैद सजायसमेत पाएको हुँदा निजलाई संगठनमा राखी राख्न उपयुक्त नहुने हुँदा नोकरीबाट वर्खास्त गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही गरी दिने भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय स्याङजाको २०६०।८।२१ को पत्र समेतका आधारमा प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४(घ) को कसूरमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४ (ज) बमोजिम भविष्यमा सरकारी

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

नोकरीको निमित्त अयोग्य ठहरिने गरी २०६०।९।८ मा क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय पोखराबाट निर्णय भएको देखिन्छ। प्रहरी विशेष अदालत स्याङ्जाको २०६०।८।१४ को निर्णयउपर भने २०६०।१२।३० मा मात्र क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालत पोखरामा पुनरावेदन परेको र सोही दिन क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय पोखराको २०६०।९।८ को निर्णयउपर महानिरीक्षकसमक्ष पुनरावेदन परेको देखिन्छ। प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३६(ख) बमोजिम शुरु प्रहरी विशेष अदालतले गरेको निर्णयउपर ३५ दिनभित्र क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालतसमक्ष पुनरावेदन नपरी निवेदकको दरबन्दी रहेको कार्यालयमा समेत निवेदक अनुपस्थित रहेका अवस्थामा क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय पोखराबाट निवेदकलाई प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३४ खण्ड घ को कसूरमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४(ज) अनुसार नोकरीबाट २०६०।९।८ देखि लागू हुने गरी अवकाश दिएको देखियो। सो निर्णयउपर निवेदकको पश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, प्रहरी नायब निरीक्षकसमक्ष पुनरावेदन पर्दा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४(६) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी २०६२।४।१६ मा निर्णय भएको देखियो।

५. बुबा विरामी परेको भनी कार्यालय छोडी गएका निवेदकको नाममा प्रहरी विशेष अदालतसमक्ष निजको मुद्दा दर्ता हुनुपूर्व २०५८।११।२५ मा र प्रहरी विशेष अदालत समेतबाट २०५९।८।८ मा निजको घर दैलामा रीतपूर्वक म्याद तामेल हुँदा म्यादभित्र निवेदक कार्यालय एवं प्रहरी विशेष अदालतसमक्ष उपस्थित भई आफ्नो भनाइ नराखी म्याद गुजारी प्रहरी विशेष अदालतबाट फैसला भै त्यसको कार्यान्वयनको लागि क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयमा पत्राचार भइसक्दा पनि विशेष अदालतबाट भएको १५ दिनको कैदबाट प्रभावित भई घुमाउरो बाटो बनाई त्यसलाई छल्ल नै कार्यालयमा उपस्थित नभएको देखिन आयो। लामो समयसम्म कार्यालयमा

अनुपस्थित प्रहरी कर्मचारीलाई खोजतलास गर्दा समेत फेला नपर्दा त्यस्तो भागी हिड्ने प्रहरी कर्मचारीलाई सफाइको मौका नदिई नोकरीबाट अवकाश दिन सकिने प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ समेतले व्यवस्था गरेको छ। नियम ८९(१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (क) ले “भागी पत्ता नलागेको वा अरु कुनै कारणले सम्पर्क स्थापित गर्न असंभव भएको प्रहरी कर्मचारीको सम्बन्धमा यस नियमबमोजिमको कार्यविधि पुऱ्याउनु पर्ने छैन” भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ।

६. प्रतिवादको मौका कुनै दायित्व बहन गराउनु पूर्व हरेक व्यक्तिले पाउनु पर्दछ भन्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन। यसका लागि सजाय गर्ने अख्तियारप्राप्त निकायले अर्को पक्षलाई प्रतिवादको मौका दिन इमानदार प्रयास गरेको देखिनु पर्दछ। यस्तो प्रयास यस विवादमा माथि विवेचित आधारहरूबाट भएको देखिन्छ। आफ्ना विरुद्ध कारवाही चलेको थाहा पाएको पक्षले आफै पनि जानकारी लिने सजगता देखाउनु पर्दछ। प्रतिवादको मौका छलकपटलाई प्रोत्साहन गर्ने वा संरक्षण गर्ने सिद्धान्त होइन। २०५८ सालको कारवाही उठी क्षेत्रीय प्रहरी विशेष अदालतसमेतबाट निर्णय भएकोमा सबै तहका सबै निर्णयहरूलाई एकमुष्ट तवरले बदर गरी माग्न मिति २०६२।७।१४ मा आएको रिट निवेदनमा अनुचित विलम्ब गरी सफा हात नलिई आएको समेत देखियो।

७. निवेदकको प्रहरी महानिरीक्षकसमक्ष पुनरावेदन परेको भन्ने निवेदककै भनाइ देखिएबाट पटक-पटक निवेदकको नाममा अ.व. ११० नं. बमोजिम तामेल भएको म्यादमा उपस्थित नहुने र प्रहरी विशेष अदालतले सफाइको मौका नै नदिएको भन्ने निवेदकको भनाइ साँचो देखिन आएन। प्रहरी सेवामा रहेका निवेदक कार्यालयमा कसैलाई जानकारी नदिई कार्यालयमा अनुपस्थित रहेको र निजको उपस्थितिको लागि पटक-पटक निजको नाममा म्यादसमेत जारी भएको र सो

म्यादमा उपस्थित भएको नदेखिएको अवस्था भएबाट निवेदकलाई भविष्यमा सरकारी नोकरीमा सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरी अवकाश दिने गरेको निर्णय कानूनसम्मत देखिँदा बदर गर्नु परेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.मीनबहादुर रायमाझी

इति संबत् २०६५ साल फाल्गुण २५ गते रोज १ शुभम् ...

इजलास अधिकृत: कविप्रसाद न्यौपाने

निर्णय नं. ८१२१

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
संवत् २०६३ सालको रिट नं.०७६५
आदेश मिति: २०६६।२।१३

विषय:- उत्प्रेषण प्रतिषेध ।

निवेदक: काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, पनौती न.पा. वडा
नं. ५ घर भै हाल वन तथा भू-संरक्षण
मन्त्रालय, वनस्पती विभाग, थापाथलीको
महानिर्देशक पदमा कार्यरत हरिकृष्ण सैजु
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेत

- जुन वहुवा समितिको सिफारिशबमोजिम नियुक्ति पाएका हुन्, सो वहुवा समितिको सिफारिश बदर भई अर्को व्यक्तिले वहुवा पाइसकेको अवस्थामा मैले पाएको नियुक्तिलाई बदर नभनेको हुँदा कायमै छ भनी लिएको निवेदन दावी तर्कसंगत र औचित्यतापूर्ण नदेखिने ।

(प्रकरण नं.३)

- वहुवा भएको पदमा वहुवा बदर हुनुभन्दा पहिले पाएको नियुक्तिको आधारमा पदमा बहाल रहेकै कारणले मात्र निजको वहुवा भएको पदमा पदाधिकार कायम छ भन्न सकिने अवस्था देखिन नआउने ।
- सिफारिश वहुवा नै बदर भई विस्थापित भएको स्थितिमा त्यसरी विस्थापित भएका कर्मचारीहरूले पहिले पाएको नियुक्तिलाई कायमै राख्दै खाली पद र विशेष पद सिर्जना गरी पद मिलान गर्दै जाने हो भने वहुवा समितिले आफ्नो गल्ती सुधार गर्ने अवसर नपाउने र अदालतबाट भएको फैसलासमेत निष्क्रिय हुने भै अदालत प्रतिको आस्था घट्नुको साथै कानूनबमोजिम वहुवा हुने र पाउने व्यवस्था नै पराजीत हुन जाने हुँदा एउटा पदका लागि भएको विज्ञापनमा एकभन्दा बढी व्यक्तिलाई जुनसुकै बहाना बनाई वहुवा गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री
बद्रीबहादुर कार्की र विद्वान अधिवक्ता श्री
शरदप्रसाद कोइराला

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री
राजेन्द्रकुमार पोखरेल

अवलम्बित नजीर: २०६१ सालको रिट नं. ३५८७
सम्बद्ध कानून:

- नेपाल वन सेवा (गठन, समुह तथा श्रेणी) विभाजन र नियुक्ति नियमहरू, २०५१ को नियम ९

आदेश

न्या.अनूपराज शर्मा: नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको टिपोट र आदेश यस प्रकार छः-

म निवेदक नेपाल सरकारको २०३२।३।२२ को निर्णयानुसार २०३२।२।२७ देखि नोकरी गणना हुने गरी शाही वनस्पती उद्यान गोदावरीमा विविध सेवाको रा.प.तृ. प्रा. श्रेणीको सहायक वैज्ञानिक पदमा सेवा प्रवेश गरी कामकाज गरी सकेपछि २०४३।६।९ को निर्णयानुसार २०४३।३।६ देखि नेपाल वन सेवा, वोटनी समूहको रा.प. द्वि (प्रा.) पदमा वहुवा पाई कार्य गरिआएको थिएँ। सोही समयमा लोकसेवा आयोगको वहुवा सूचना नं. १०२।०६०-६१ अन्तर्गत नेपाल वन सेवा वोटनी समूह, रा.प. प्रथम (प्रा.) श्रेणीको रिक्त एक पदको लागि कार्यक्षमताको मूल्याङ्कनद्वारा पदपूर्ति गर्न वहुवाको सूचना प्रकाशित भै म निवेदकसमेतले फारम भरी वहुवा प्रतियोगितामा समावेश भएकोमा वहुवा समितिको मिति २०६०।१।२६ को निर्णयानुसार म निवेदकले ९९.४३७५ अंक प्राप्त गरेको देखाई वहुवा पाउनेमा मेरो नाम समावेश गरी सिफारिश भएकोमा सो सिफारिशउपर चित्त नबुझी डा. लोकेन्द्रराज शर्माले निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४च बमोजिम लोकसेवा आयोगमा उजूरी दिई सो उजूरीउपर छानवीन गरी वहुवा समितिले गरेको निर्णय सदर गरी २०६१।१।१४ मा निर्णय भै सकेपश्चात् नेपाल सरकारको २०६१।२।१३ को निर्णयानुसार २०६१।१।३ देखि जेष्ठता कायम हुने गरी रा.प. प्रथम (प्रा.) श्रेणी सहसचिव पदमा नियुक्ति भएकोमा सोही मितिको निर्णयानुसार वनस्पती विभागको उप निर्देशक पदमा र २०६२।१०।११ को निर्णयानुसार वनस्पती विभागको महानिर्देशक पदमा जिम्मेवारी पाई कामकाज गरिआएको समयमा मसँगै सम्भाव्य उम्मेद्वार भएमध्येका डा. लोकेन्द्रराज शर्माले सर्वोच्च अदालतसमक्ष दायर गरेको २०६१ सालको रिट नं. ३५८७ मा सर्वोच्च अदालतबाट लोकसेवा आयोगबाट भएको २०६१।१।२४ को निर्णय नेपाल वन सेवा (गठन, समूह तथा श्रेणी) विभाजन

र नियुक्ति नियमहरू २०५१ को नियम ९ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको प्रतिकूल देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी डा. लोकेन्द्रराज शर्माले म निवेदकले भन्दा वही अंक प्राप्त गरेको भनी वहुवा सिफारिश गरी नियुक्ति दिनु भनी मिति २०६३।१।२० मा आदेश भएको कुरा मिति २०६३।६।११ मा डा. लोकेन्द्रराज शर्माबाट नक्कल पेश भएपछि निजलाई नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०६३।१।२७ को निर्णयानुसार २०६१।१।३ देखि जेष्ठता कायम हुने गरी वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयअन्तर्गत नेपाल वन सेवा वोटनी समूह, रा.प. प्रथम श्रेणीको सह सचिवस्तरको पदमा नियुक्ति तथा पदस्थापना भै आदेश कार्यान्वयनसमेत भै सकेको छ। अदालतबाट आदेश जारी हुँदा मैले पाएको वहुवा नियुक्ति बदर नभएको र डा. लोकेन्द्रराज शर्मालाई नेपाल सरकारले अर्को रिक्त पदमा नियुक्ति दिई कामकाज गरिरहेको अवस्थामा म निवेदक वहुवा भै सकेको व्यक्ति भएको हुँदा मेरो निमित्त नेपाल सरकार (वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय) बाट विशेष पद सिर्जनाको लागि सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा लेखी पठाएकोमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णयानुसार विशेष पद सिर्जना गर्न नमिल्ने भनी थाहा जानकारी प्राप्त हुन आएकोले विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट सर्वोच्च अदालतबाट आदेश हुँदा समेत बदर नभएको मेरो नियुक्तिलाई मिलान गर्ने गरी नेपाल सरकारबाट सिर्जना हुन लागेको विशेष पद रोक्ने अधिकार विपक्षीलाई छैन। यसरी अधिकारै नभएको निकायको दवावमा मेरो नियुक्ति एवं पदस्थापना बदर गर्ने कारवाही चालू गर्न थालेको बुझिएको हुँदा मेरो पदस्थापन तथा नियुक्तिलाई बदर नगर्नु भनी प्रतिषेधको आदेश जारी गरिपाऊँ। साथै विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले विस्थापित कर्मचारीलाई रिक्त र विशेष पद सिर्जना गरी वहुवा भएको पदमा कायम नराख्नु भनी विपक्षी सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई २०५९।१।११ को पत्रद्वारा सुझाव दिने र सजग गराउने भन्ने

असंवैधानिक एवं अनाधिकृत निर्देशन वा आदेश दिएको कारणले नेपाल सरकारमा अन्तरनिहित विशेष पद सिर्जना गर्ने समेतको अधिकार माथि गैरकानूनी हस्तक्षेप गरी आएको र निवेदकको अदालतको आदेशले समेत बदर नभएको नियुक्ति एवं पदस्थापना गर्ने निर्णय बदर गर्ने कारवाही अघि बढाएको भन्ने बुझिन आएकोले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको गैरकानूनी एवं अधिकारक्षेत्र विहीन आदेश निर्देश/निर्णय पत्र समेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदकको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटोको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु । यसमा अन्तरिम आदेशसमेतको माग भएकोले यस अदालतको पूर्व आदेशको व्याख्यासमेत प्रश्न भई छलफल गरी सो सम्बन्धमा विचार गर्न उपयुक्त देखिएकोले छलफलको टुङ्गो नलागेसम्म निवेदकको हकमा निवेदनमा उल्लिखित विषयमा तत्काल हस्तक्षेप नगरी ७ दिनको समय दिई अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा छलफलको लागि उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको आदेश ।

निवेदकको निवेदन भनाई सत्य छैन । सर्वोच्च अदालतको आदेश कार्यान्वयन गर्ने क्रममा नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को मिति २०६३।१।२७ को निर्णयानुसार लोकेन्द्रराज शर्मालाई बहुवा गरी पदस्थापना गरिएको र नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को २०६३।१।२९ को निर्णयबमोजिम तत्काल गरिएको विपक्षीको बहुवा बदर गराई अदालतको आदेशको अक्षरसः पालन गर्ने काम विधिवत सम्पन्न भइसकेको छ । यसरी अधिकारै स्थापित नभएको विषयमा रिट क्षेत्र आकर्षित हुन सक्दैन । निजामती कर्मचारीको पदपूर्तिको लागि छनौट गरी नियुक्तिको लागि सिफारिश

गर्ने अधिकार एवं जिम्मेवारी प्राप्त गरेको लोकसेवा आयोगको निजलाई सिफारिश गरेको निर्णय बदर भै सकेपछि निज बहुवा भएको पदमा बहाल रहेकै कारणले मात्र सो पदमा निजलाई बहुवा गरी पदस्थापन गर्नुपर्ने माग कानूनसम्मत छैन । बिना कानूनी आधार दायर भएको निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ ।

सर्वोच्च अदालतको २०६३।५।२० को आदेशानुसार निवेदकलाई बहुवा दिने गरी गरेको निर्णय बदर भै डा. लोकेन्द्रराज शर्मालाई सिफारिश गर्नु भनी जारी भएको आदेशानुसार निवेदकले नेपाल सरकारको २०६१।२।१२ को निर्णयानुसार रा.प. प्रथम श्रेणीमा पाएको बहुवा नियुक्ति नेपाल सरकारको २०६३।१।१९ को निर्णयानुसार २०६३।१।०।४ देखि लागू हुने गरी बदर गरिएको हो । बहुवा समितिले निवेदन जिकीर बमोजिमको कुनै कानूनी एवं संवैधानिक हक हनन् नगरी केवल ऐन नियमको परिधिभित्र रही आफ्नो भूमिका निर्वाह गरेकोसम्म हो । यस सचिवालयबाट निजको कुनै हकाधिकारमा हनन नभएको हुँदा निवेदन खारेज हुनु पर्दछ भनी सामान्य प्रशासन मन्त्रालय बहुवा समितिको तर्फबाट प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ ।

निवेदकको निवेदन भनाई चित्त बुझ्दो छैन । निवेदकलाई बहुवाको लागि सिफारिश भएको सामान्य प्रशासन मन्त्रालय बहुवा समितिको मिति २०६०।१।२६ को बहुवा सिफारिश, सो उपर परेको उजूरी सुनी लोकसेवा आयोगबाट भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर भैसके पश्चात् आफूले पाएको बहुवा नियुक्ति बदर भएको छैन भन्ने कुरा उठाउनाले नै निवेदकको माग तथा दावी नै अनिश्चित देखिन्छ । निवेदकले आफ्नो नियुक्तिलाई कायम राखी पाऊँ भनी यस आयोगमा २०६३।१।०।१९ मा दिएको निवेदन प्रचलित कानूनबमोजिम जे जो गर्नुपर्छ गर्नु भनी सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा लेखी

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

पठाउने भनी २०६३।१०।२२ मा निर्णय भएको हुँदा पत्रसम्म लेखी पठाएको छ। अन्य केही कारवाही भएको छैन। वहुवा भएको कर्मचारीको वहुवा बदर भै विस्थापित भएको कर्मचारीलाई पद सिर्जना गरी वहुवा कायम राख्दै जाने हो भने वहुवामा नाजायज पद लिने व्यक्ति नै पुरष्कृत हुन जाने भएकोले पत्र लेखी पठाएको हो। कानूनबमोजिम के गर्न उपयुक्त हुन्छ त्यो गर्नु सरकारकै जिम्मेवारी भएको हुँदा आयोगको पत्र बदर गरिरहन आवश्यक छैन। रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको तर्फबाट प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ।

निवेदकको निवेदन माग कानूनगस्संगत छैन। नेपाल वन सेवा वोटानी समूह, रा.प. प्रथम श्रेणी (प्रा.) पदमा वहुवा समितिबाट निवेदकको वहुवा सिफारिश भै नेपाल सरकारबाट वहुवा भएकोमा सो वहुवा सर्वोच्च अदालतको आदेशानुसार बदर भै उक्त पदमा डा. लोकेन्द्रराज शर्माको वहुवा भै निजले नियुक्ति पाइसकेको, निजको वहुवा कायम राख्नु भन्ने सर्वोच्च अदालतबाट आदेश समेत नभएको अवस्थामा एउटा सीटको लागि भएको विज्ञापनमा एकभन्दा वढी व्यक्तिलाई वहुवा गर्न नमिल्ने हुँदा निजको वहुवा कायम रहिरहने अवस्था आउँदैन। अदालतको आदेशानुसार घटुवा हुनुपर्ने व्यक्तिलाई रिक्त पद र विशेष पद सिर्जना गरी कायम राख्ने कार्यले अदालतको निर्णयलाई निष्प्रभावी तुल्याउने भएकोले त्यसरी रिक्त पद र विशेष पद सिर्जना गरी वहुवा पदमा मिलान गर्ने कार्य नगर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट निर्देशन भएको अवस्थामा विशेष पद सिर्जना गरी वहुवा यथावत कायम राख्न सकिने अवस्थामेत नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको तर्फबाट प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ।

वहुवा समितिबाट वहुवाको निर्णय भै उक्त वहुवा समितिको निर्णयउपर आयोगमा उजूरी परी

आयोगबाट निर्णय भै सोहीबमोजिम रा.प. प्रथम (प्रा.) श्रेणीको पदमा वहुवा भै नियुक्ति लिई कार्यरत रहिरहेकै अवस्थामा के कति कारणबाट यस आयोगलाई विपक्षी बनाई रिट दायर गरिएको हो। विपक्षीले आफ्नो निवेदनमा उल्लेख गर्न नसकेको र अदालतबाट भएको निर्णय आदेश समेत कार्यान्वयन भै सकेको हुँदा यस आयोगलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको निवेदन आधारहीन भएको हुँदा खारेज गरिपाऊँ भनी लोकसेवा आयोगको तर्फबाट प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ।

यसमा प्रस्तुत निवेदन तथा यिनै निवेदकका सम्बन्धमा यस अदालतबाट रिट नं. ३५८७ को उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको विषयको मिति २०६३।१।२० मा भएको निर्णयसमेत अध्ययन गरी निवेदकको मागबमोजिमको अन्तरिम आदेश जारी गर्ने पूर्वावस्था विद्यमान रहेको नदेखिँदा अन्तरिम आदेश जारी गर्न मिलेन। साथै यस अदालतको एकल इजलासबाट २०६३।१।१४ मा जारी भएको तत्कालीन अन्तरिम आदेशलाई समेत निरन्तरता दिइरहन परेन भन्ने व्यहोराको यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट जारी भएको आदेश।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सुचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता वद्रीबहादुर कार्की विद्वान अधिवक्ता शरदप्रसाद कोइरालाले निवेदक रा.प.प्रथम (प्रा.) श्रेणीको पदमा वहुवा भै नियुक्ति पाई कामकाज गरिआएको समयमा सर्वोच्च अदालतको २०६३।१।२० को फैसलाबमोजिम यी निवेदकको भन्दा डा. लोकेन्द्रराज शर्माको अङ्ग वढी भएको हुँदा निज लोकेन्द्रराज शर्मालाई वहुवा सिफारिश गरी नियुक्ति दिनु भनी आदेश भै सोही आदेशबमोजिम नियुक्तिसमेत दिई सकिएको, निवेदकको नियुक्ति बदर हुने भनी फैसलाले नभनेको साथै सरकारको तर्फबाट नियुक्तिसमेत बदर भएको छैन। निवेदकले रिक्त नेपाल वन सेवा वोटानी समूहको रा.प. प्रथम श्रेणीको

पदमा लामो समयसम्म वहुवा भै माथिल्लो पदको हैसियतले कामकाज गरिसकेको र वहुवा पाउनेको वहुवा हुनमा कुनै हात नहुने र वहुवा दिने व्यक्तिको असक्षमताको कारणले निवेदकलाई मर्का पर्न जानु हुँदैन ।

अदालतको आदेशअनुसार लोकेन्द्रराज शर्मालाई अर्को पदमा मिलान गरिसकिएको छ । निवेदकलाई सो पदमा बहाल गराउँदा अदालतको आदेशलाई कुनै असर पर्दैन । निवेदकले माथिल्लो पदमा लामो समयसम्म कामकाज गरिरहनु भएको हुँदा निजलाई उक्त समूहको रिक्त रा.प.प्र. (प्रा.) श्रेणीको पदमा बहाल गराउँदा कसैलाई मर्का नपर्ने र यस अदालतबाट वहुवा भै कामकाज गरी सकेको हुँदा वहुवा बदर नगर्ने गरी विभिन्न सिद्धान्तहरू समेत प्रतिपादन भै सकेको हुँदा निवेदकलाई पनि समान अवसर प्रदान गरी भएको वहुवालाई यथावत कायम राख्दा न्यायसंगत हुने हुँदा निवेदन मागबमोजिम गरिपाऊँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

त्यसै गरी विपक्षीहरूको तर्फबाट सह-न्यायाधिवक्ता राजेन्द्रकुमार पोखरेलले निवेदक हरिकृष्ण सैजुले वहुवा समितिको मिति २०६०।१।२२. को वहुवा सिफारिश तथा सोउपर वहुवा उजूरी सुनी लोकसेवा आयोगबाट भएको २०६१।१।२४ को निर्णय सर्वोच्च अदालतको मिति २०६३।५।२० को आदेशद्वारा बदर भैसकेको अवस्थामा सोही निर्णयको आधारमा निजले पाएको वहुवा स्वतः बदर हुन्छ । नेपाल सरकारको मिति २०६३।१।२१ को निर्णयबाट निवेदकलाई तल्लो पदमा फारिसकिएको छ । मुद्दा परेकै समयमा अर्को विज्ञापन प्रकाशित भै वहुवा हुन सक्ने व्यक्तिको नाम पहिलेको सिफारिशबाट हट्ने भएमा मात्र त्यस्तो व्यक्तिलाई कायम राख्ने गरिएको छ । निज वहुवा भएको स्रोत नै बदर भैसकेको अवस्थामा निजको वहुवा कायम राख्न मिल्दैन । वहुवा समितिले जुन पदको लागि विज्ञापन गरेको हो सो विज्ञापित पदमा लोकेन्द्रराज शर्माले वहुवा पाई

नियुक्तिसमेत लिइसकेकोले उक्त पद निजलाई दिन मिल्दैन । वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयको रिक्त पदमा निजलाई नियुक्ति दिने हो भने निजसँग समान हैसियत राख्ने अन्य व्यक्तिहरूलाई मर्का पर्न जान्छ । त्यसैले निवेदकको निवेदन माग दावी पुग्न नसक्ने भएको हुँदा निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट विद्वान कानून व्यवसायीहरूले र विपक्षीहरूको तर्फबाट उपन्यायाधिवक्ताले गर्नु भएको बहस समेत सुनी निवेदकको निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदक नेपाल सरकारको २०३२।३।२२ को निर्णयानुसार २०३२।२।२७ देखि नोकरी गणना हुने गरी शाही वनस्पती उद्यान गोदावरीमा सहायक वैज्ञानिक अधिकृतको हैसियतले सेवा प्रवेश गरी २०४३।१।१९ को नेपाल सरकारको निर्णयानुसार सोही सेवाको बोटानिकल समूहको रा.प. द्वितीय (प्रा.) श्रेणीको पदमा वहुवा भै कामकाज गरिआइरहेकै समयमा लोकसेवा आयोगको वहुवा सूचना नं. १०२/०६०-६१ अन्तर्गत नेपाल वन सेवा बोटानी समूह रा.प. प्रथम (प्रा.) श्रेणीको रिक्त १ पद कार्यक्षमताको मूल्याङ्कनद्वारा पदपूर्ति गर्न सूचना प्रकाशित भई वहुवा समितिबाट सबैभन्दा वही अंक प्राप्त गरेको भन्ने आधारमा वहुवा समितिको २०६०।१।२६ को निर्णयले निजको नाम वहुवाको लागि सिफारिश भएकोमा सो सिफारिशउपर चित्त नबुझाई लोकसेवा आयोगमा उजूरी परेकोमा लोकसेवा आयोगबाट २०६१।१।२४ मा विज्ञापित पदमा वहुवा समितिको निर्णय नै कायम रहने ठहराई निर्णय भए पश्चात् नेपाल सरकारको २०६१।२।१३ को निर्णय बमोजिम २०६१।१।३ देखि जेष्ठता कायम हुने गरी वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालय वा अन्तर्गत नियुक्ति भै सोही मितिमा वनस्पती विभागको उप महानिर्देशक पदमा पदस्थापन भै कामकाज गरी आएकोमा मिति २०६२।१।०।११ को

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

नेपाल सरकारको निर्णयानुसार वनस्पती विभागको महानिर्देशक पदको जिम्मेवारी पाई कामकाज गरिरहेकै समयमा उल्लिखित विज्ञापनमा दरखास्त दिने प्रतिष्पर्धी डा. लोकेन्द्रराज शर्मा निवेदक भै यस अदालतमा दायर भएको २०६१ सालको रिट नं. ३५८७ मा यस अदालतबाट वहुवा समितिको मिति २०६०।१।२६ को वहुवा सिफारिश, सो सिफारिशउपर लोकसेवा आयोगमा परेको उजूरीको आधारमा लोकसेवा आयोगबाट भएको निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदक हरिकृष्ण सैजुले भन्दा डा. लोकेन्द्रराज शर्माले वही अंक प्राप्त गरेको हुँदा निजलाई वहुवाको लागि सिफारिश गरी वहुवा नियुक्ति दिनु भनी यस अदालतबाट २०६३।५।२० मा परमादेशको आदेश जारी भै सो आदेश कार्यान्वयनका सिलसिलामा डा. लोकेन्द्रराज शर्माले नियुक्ति समेत पाई यी निवेदक आफ्नो साविक रा.प. द्वितीय (प्रा.) श्रेणीको पदमा भरि सकेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न विपक्षीहरूको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ समेतबाट देखियो।

३. निवेदकको नियुक्तिको आधारको रूपमा रहेको वहुवा समितिको निर्णय अदालतको आदेशबमोजिम बदर भै सकेपश्चात् निजले प्राप्त गरेको नियुक्ति बदर भन्ने शब्द अदालतको आदेशमा उल्लेख नभएकै आधारमा निजको वहुवा नियुक्ति कायम रहन सक्ने नसक्ने भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, निवेदक लोकसेवा आयोगको वहुवा सूचना नं. १०२/०६०-६१ अन्तर्गत नेपाल वन सेवा, बोटानी समूह, रा.प. प्रथम श्रेणी (प्रा.) सह-सचिव पद १ मा वहुवा समितिको मिति २०६०।१।२६ को निर्णयानुसार वहुवाको लागि सिफारिश भएपश्चात् डा. लोकेन्द्रराज शर्माले वहुवा सिफारिशउपर चित्त नबुभाई लोकसेवा आयोगमा उजूरी दिएकोमा लोकसेवा आयोगबाट वहुवा समितिको निर्णय नै कायम हुने ठहराई २०६१।१।२४ मा निर्णय भएपश्चात् सो निर्णयउपर चित्त नबुभाई डा. लोकेन्द्रराज शर्माले सर्वोच्च अदालतमा रिट नं. ३५८७ दायर गरेकोमा

सर्वोच्च अदालतबाट, “वहुवा समितिको मिति २०६०।१।२६ को वहुवा सिफारिश तथा सोउपर परेको वहुवा उजूरी सुनी लोकसेवा आयोगबाट भएको मिति २०६१।१।२४ को निर्णय नेपाल वन सेवा (गठन, समूह तथा श्रेणी) विभाजन र नियुक्ति नियमहरू २०५१ को नियम ९ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको प्रतिकूल देखिँदा बदर गरिदिएको छ। डा. लोकेन्द्रराज शर्माले पाउने वहुवा बापतको अङ्क हरिकृष्ण सैजुले पाउनेभन्दा वही भएको हुँदा निजलाई वहुवाको लागि सिफारिश गरी वहुवा नियुक्ति दिनु भनी २०६३।५।२० मा आदेश जारी भएको देखिन्छ। सर्वोच्च अदालतबाट भएको आदेशको कार्यान्वयनको सिलसिलामा नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को २०६३।९।२७ को निर्णयानुसार निज लोकेन्द्रराज शर्मालाई वहुवा गरी पदस्थापन गरिएको र मन्त्रपरिषद्को २०६३।१।२१ को निर्णय बमोजिम यी निवेदक हरिकृष्ण सैजुलाई दिएको रा.प. प्रथम श्रेणीको नियुक्तिसमेत बदर गरी सकिएको छ, भनी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिएको अवस्थामा निजले वहुवा पाएको पदको स्रोतको रूपमा रहेको लोकसेवा आयोगको वहुवा सूचना नं. १०२/०६०-०६१ बमोजिमको नेपाल वन सेवा, बोटानी समूह रा.प.प्र.प्रा.) श्रेणीको पद एक मा भएको वहुवा समितिको सिफारिश नै बदर भै उक्त सूचनामा विज्ञापित पदमा अर्को व्यक्ति वहुवा भै नियुक्ति समेत लिइसकेको अवस्थामा निजले आफ्नो सह सचिव पदमा वहुवा भएको नियुक्ति कायमै छ भन्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन। जुन वहुवा समितिको सिफारिशबमोजिम निजले नियुक्ति पाएका हुन्। सो वहुवा समितिको सिफारिश बदर भई अर्को व्यक्तिले वहुवा पाइसकेको अवस्थामा मैले पाएको नियुक्तिलाई बदर नभनेको हुँदा कायमै छ, भनी लिएको निवेदन दावी तर्कसंगत र औचित्यतापूर्ण पनि देखिँदैन।

४. म निवेदकले माथिल्लो पदमा वहुवा पाई वर्षौसम्म कामकाज गरी आइ सकेको

अवस्थामा मेरो वहुवा नियुक्तिबदर गर्दा न्यायसंगत नहुने भनी लिएको निवेदन जिकीर सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदकको वहुवा कानूनसंगत रूपमा नभएको भनी यस अदालतको आदेशबमोजिम बदर भई सकेपछि निज वहुवा भएको पदमा वहुवा बदर हुनुभन्दा पहिले पाएको नियुक्तिको आधारमा पदमा बहाल रहेकै कारणले मात्र निजको वहुवा भएको पदमा पदाधिकार कायम छ भन्न सकिने अवस्था देखिन आउँदैन। वहुवाको सिफारिशउपर परेको रिट निवेदनबाट कुनै कर्मचारीको वहुवा हुन गै वहुवा समिति वा लोकसेवा आयोगले गरेको निर्णय बमोजिम वहुवा भएका कर्मचारीको वहुवा नै बदर भई विस्थापित भएको स्थितिमा त्यसरी विस्थापित भएका कर्मचारीहरूले पहिले पाएको नियुक्तिलाई कायमै राख्दै खाली पद र विशेष पद सिर्जना गरी पद मिलान गर्दै जाने हो भने वहुवा समितिले आफ्नो गल्ती सुधार गर्ने अवसर नपाउने र अदालतबाट भएको फैसला समेत निष्क्रिय हुने भै अदालतप्रतिको आस्था घट्नुको साथै कानूनबमोजिम वहुवा हुने र पाउने व्यवस्था नै पराजित हुन जाने हुँदा एउटा पदका लागि भएको विज्ञापनमा एकभन्दा बढी व्यक्तिलाई जुनसुकै बहाना बनाई वहुवा गर्न नमिल्ने हुँदा निजको वहुवा कायम राख्न कानूनतः मिल्ने अवस्था देखिन आएन।

५. अतः निवेदकको नेपाल वन सेवा वोटानी समूहको रा.प.प्र.(प्रा.) श्रेणी सहसचिव स्तरको पदमा वहुवा भएको वहुवाको स्रोतको रूपमा रहेको वहुवा समितिको मिति २०६०।१।२६ को निर्णय र सो निर्णयउपर लोकसेवा आयोगमा उजूरी परी सो उजूरीमा लोकसेवा आयोगबाट मिति २०६१।१।१४ को वहुवा समितिको निर्णय सदर गरी गरेको निर्णय सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६३।५।२० मा बदर गरी निवेदकको सट्टामा उक्त पदमा डा. लोकेन्द्रराज शर्मालाई वहुवा सिफारिश गरी नियुक्ति दिनु भनी भएको आदेशबमोजिम डा. लोकेन्द्रराज शर्माले विज्ञापित पदमा नियुक्तिसमेत पाई यी निवेदक साविक

रा.प. द्वितीय श्रेणीको पदमा भरिसकेको अवस्थामा निवेदन मागबमोजिमको आदेश कानूनतः जारी गर्न मिलेन। निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। मिसिल नियमबमोजिम गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.ताहिर अली अन्सारी

इति संवत् २०६६ साल जेठ ५ गते रोज ३ शुभम्, इजलास अधिकृतः मोहनराज भट्टराई

निर्णय नं. ८१२२

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णप्रसाद उपाध्याय
संवत् २०५९ सालको रिट नं.२८१७
आदेश मिति: २०६६।१।२२।३

विषय:- उत्प्रेषण।

निवेदकः का.जि.का.म.न.पा. स्थित शाही नेपाल गल्फक्लब तिलगंगाको तर्फबाट ऐ.का.अख्तियार प्राप्त सभापति का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ४ धुम्बाराही बस्ने सिद्धेश्वरकुमार सिंह समेत

विरुद्ध

विपक्षीः नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्, मन्त्रिपरिषद् सचिवालय, सिंहदरवार समेत

- सम्भौता वा करारबाट सिर्जित निवेदकको हकलाई कानूनी वा संवैधानिक मान्ने हो भन्ने करार ऐनले सिर्जना गर्ने करारीय हक एवं दायित्वहरूको स्थिति नै शून्यमा परिणत हुने।
- पक्षहरूका बीचमा प्रचलित कानूनविपरीत नहुने गरी भएका

नेपाल काठमाडौं पत्रिका, २०७६, साउन

सम्झौता एवं करारबाट सिर्जना हुने त्यस्ता हकको उल्लंघन भएको अवस्थामा त्यस्तो सम्झौता उपचारविहीन नरही सम्झौताले नै निर्दिष्ट गरेको कानूनी बाटो अवलम्बन गरिनु पर्ने ।

- **Contractual obligation and liabilities लाई कानूनी वा संवैधानिक हक अधिकार भन्न नमिल्ने ।**

(प्रकरण नं.३)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बद्रीबहादुर कार्की एवं विद्वान अधिवक्ताहरू सुशील पन्त, श्री हरिकृष्ण कार्की र हीरा रेग्मी

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेल र विद्वान अधिवक्ता श्री भेषराज न्यौपाने

अवलम्बन नजीर: नेकाप २०४८, निर्णय नं. ४४४४, पृष्ठ ८९१

सम्बद्ध कानून:

- खेलकुद विकास ऐन, २०४८
- कम्पनी ऐन, २०५६
- करार ऐन, २०५६

आदेश

न्या.अनूपराज शर्मा: नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८(२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदन यसै अदालतको अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने हुँदा निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ:-

शाही नेपाल गल्फ क्लब राष्ट्रिय खेलकुद परिषद ऐन, २०२१ को दफा ९ अन्तर्गत राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्मा दर्ता भई गल्फ खेलसँग सम्बन्धित कानूनी हैसियत प्राप्त संस्था हो । यस्ता संस्थाहरू खेलकुद विकास ऐन, २०४८ को दफा ३०(३) ले यसै

ऐनअन्तर्गत दर्ता भएको मानिने व्यवस्था गरेको छ । तत्कालीन वाग्मती अञ्चलाधीश कार्यालय तथा परिषद्मा दर्ता भएका संस्थाले आफ्नो हैसियत कायम राख्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा दर्ता गरे भई यस संस्थाले पनि दर्ता गरेको व्यहोरा क्लबको विधानको प्रस्तावना र धारा ४५ मा उल्लेख छ । क्लबले कोर्स गरिरहेको जग्गामा विमानस्थल निर्माण हुने भई सरकार र क्लबको सहमतिमा हालको टर्मिनल भवन बनेको स्थानमा सरेको र त्यहाँ पनि टर्मिनल भवन बन्ने भएपछि कोर्स क्षेत्र तिलगंगातर्फ सरेको हो । लामो समयदेखि भोग गर्दैआएको स्थानबाट विस्थापित हुनु परेपछि क्लब त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल नागरिक उड्यन प्राधिकरणवीच २०४६।१।२४ मा सहमति पत्रमा सहीछाप भयो । सहमतिअनुसार तिलगंगा रहेको कोर्स एरियाको सरसफाइ हरियाली स्वच्छतासम्बन्धी काम हामीले गर्ने र त्यो जग्गा उपलब्ध गराएबापत विपक्षीले एकमुष्ट रकम पाउने सहमति भयो । जग्गा घट्टै गई हाल २०० रोपनी मात्र बाँकी छ । नागरिक उड्यन प्राधिकरणसँग २०५८।४।३ मा ३० वर्षको लागि लगभग ६५० रोपनी जग्गा भाडामा लिने सम्झौता भयो । सम्झौताअनुसार विपक्षीले तारवार घेरी जग्गा उपलब्ध गराउन सकेको छैन, सम्झौताअनुसारको रकम बुझाएकै छ, गल्फ कोर्स पुरानै तिलगंगा एरियामा सञ्चालित छ । २०५९।५।२७ को विपक्षी प्राधिकरणको च.नं. ३६।२०५९ को पत्रमा २०४६ साल र २०५८ सालको दुवै संझौताबाट ८५० रोपनी भाडामा लिन भएको संझौता कानूनी हैसियत नभएको संस्थासँग प्रतिस्पर्धा र पारदर्शिता नआई गरेको देखिँदा त्यस्तो गैरकानूनी काम निरन्तरता दिन प्रतिनिधिसभा सार्वजनिक लेखा समितिको २०५८।५।२९ को निर्णयबाट बदर गर्ने सम्बन्धमा लेखीआएको छ । सो सम्बन्धमा कारवाही हुँदा उक्त सम्झौता बदर गर्ने गरी २०५९।५।२४ मा प्राधिकरणले निर्णय गरेको हुँदा प्राधिकरणलाई बुझाउन बाँकी आ.व. २०५८।०५।९ को साविकदेखि

२०० रोपनीको रु.३६९,९३४८- र रोपनी ८५० को २०५९।४।१ देखि हालसम्मको बाँकी रकम भुक्तानी गरी दिनु हुन भनी लेखिआएको रहेछ। उक्त निर्णयको नक्कल माग्दा नदिई संविधानको धारा १६ एवं कागज जाँचको १७ र अ.ब. २११ को ठाडो उल्लंघन गरिएको छ। निवेदक सिद्धेश्वरकुमार सिंह शाही नेपाल गल्फ क्लबको सभापति र मणिन्द्रराज श्रेष्ठ २०४६।९।२४ को सम्झौतामा सही गर्ने तत्कालीन क्लबको कार्यकारीणी सदस्यता हुँदा हकदैया भई प्रस्तुत निवेदन गरेका छौं। विपक्षी प्राधिकरण र क्लब दुवै कानूनी हैसियत प्राप्त व्यक्ति भई कानूनबमोजिम भएको सम्झौतालाई जाँचबुझ गरी बदर गर्ने अख्तियार सार्वजनिक लेखा समितिलाई छैन। सार्वजनिक लेखा समितिले प्रतिनिधिसभामा प्रतिवेदनसम्म दिने र कानूनी हक असर पर्ने गरी निर्णय दिन अख्तियार धारा ६३(१) अन्तर्गत बनेको प्रतिनिधिसभा नियमावली, २०५४ को नियम १९३।१९४ ले प्रदान गरेको छैन। २०४६ सालको सहमति पत्रमै उक्त जग्गा हामीले लामो समयदेखि भोगिआएको प्रष्ट छ, उक्त जमिन २० वर्षको लागि लिएको, सहमतिको बुदा ७ मा राम्रो क्लव हाउससमेत निर्माण गरेको र २७५ भन्दा बढी सदस्यले भोगिरहेको, सहमतिको बुँदा ८ मा भूमिकर तथा धानको कुतलाई नगदमा परिणत गरी पशुपति अमालकोट कचहरीलाई बुझाउने दायित्व लिई भोगाधिकार भएको प्रष्ट छ। २०४६ सालको सम्झौताको पक्ष विपक्षी प्राधिकरणसमेत भएकोले सम्झौतामा उल्लिखित अवस्थाबाहेक अरु अवस्थामा सम्झौता बदर हुन सक्दैन। केही निश्चित शर्त पुरा नभए पनि सूचना निश्चित अवधिपछि मात्र रद्द हुने प्रावधान छ। अनधिकृत पक्षबाट संझौता बदर गर्न करार ऐन, २०२३, २०५६ अनुसार पनि मिल्दैन। क्लवबाट वातावरण संरक्षण हेतु ठुलो संख्यामा रोजगारसमेत प्रदान भएको अवस्था छ। करारको सम्बन्धित पक्ष वेगर अनाधिकार निकायबाट कुनै सुनुवाई नगरी करार बदर गर्ने विधायिकी एवं कार्यकारी अधिकारको

प्रयोग गरेको २०५८।६।२९ को निर्णय तह-तह हुँदै सो निर्णयअनुसार भनी नागरिक उड्डयन प्राधिकरणको अ.वि.ना.उ. कार्यालय गौचरको २०५९।५।२७ को पत्रमा उल्लिखित २०५९।५।२४ को निर्णयसम्बन्धी कार्यवाट ८५ वर्ष अगाडि भोगचलन गरिआएको गल्फ कोर्सको सट्टामा भर्नामा पाएको क्षेत्रमा सो खेलकुद सञ्चालन गर्न पाउने हकबाट वञ्चित गरी कानूनी हक समेत हनन् भएको छ। उक्त निर्णयहरू संविधानको २०४७ को धारा ११,१२,(२) ग १७ तथा खेलकुद विकास ऐन, २०४८ को दफा १३, १४, १५, १९ द्वारा प्रदत्त कानूनी तथा सवैधानिक हकको प्रतिकूल हुँदा धारा ८८(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाऊँ। एकातिर भाडा बाँकी माग्ने अर्को तर्फ सोही सम्झौता बदर गर्ने विपक्षीको कार्य कानूनसंगत नहुँदा सम्झौताबमोजिमको कार्य गर्न दिनु भन्ने परमादेशको आदेश एवं निवेदनको टुंगो नलागेसम्म २०५९।५।२७ को पत्रमा उल्लिखित निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भन्ने अन्तरिम आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने सूचना विपक्षीलाई दिई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम किनारा नलागुञ्जेल २०५९।५।२४ को निर्णय कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरीदिएको छ भन्ने यस अदालतको २०५९।८।२ को आदेश।

यस सचिवालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकको के कस्तो हक अधिकारको हनन् भएको हो, त्यसको स्पष्ट जिकीर नलिई विनाआधार कारण यस सचिवालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेजयोग्य हुँदा खारेज

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

गरिपाऊँ भन्ने नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद् सचिवालयको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले रोयल गल्फ क्लवलाई विभिन्न मितिमा गरी ६५० रोपनी जग्गा ३० वर्षको लागि भाडामा दिने गरी जग्गा उपलब्ध गराएको सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिले नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्मा आफ्नो निर्णय २०५८।६।३० मा उपलब्ध गराएको थियो । उक्त निर्णय प्रतिनिधिसभा नियमावली, २०५४ तथा संवैधानिक प्रावधानबमोजिम दिएको निर्देशन अन्यथा भन्न नसकिने हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने संसद सचिवालयका तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

प्राधिकरण राष्ट्रिय खेलकुद परिषदको लगतमा नाम दर्तासम्म भएको तर कानूनी मान्यता प्राप्त स्वशासित र संगठित संस्थाको रूपमा नरहेको गल्फ क्लवलाई जग्गा भाडामा उपलब्ध गराएको कारण सम्झौता रद्द गर्ने कार्य प्राधिकरणबाट भएको हो । निवेदकको मौलिक हक हनन भएको छैन, करार ऐनविपरीत भनी जिकीर लिएको हुँदा त्यस्तोमा उपचार रिट क्षेत्र नभै जिल्ला अदालत जानु पर्ने हो । करारीय हक अधिकारको विषयमा रिट क्षेत्र आकर्षित नहुने भनी सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको परिप्रेक्ष्यमा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने नेपाल सरकार संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकारको २०३९।७।३ को निर्णयअनुसार तत्कालीन हवाई विभाग तथा पशुपती अमालकोटबीच २०३९।९।२३ मा सम्झौता भई जग्गा क्षेत्रफल ११६१-१४-३ जग्गा पशुपतीनाथ भण्डार तहविल कार्यालयबाट हवाई विभागलाई प्राप्त भएको हो । सोबापत विभागले वार्षिक प्रति रोपनी २३ पाथी धान तिर्ने शर्त थियो । त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको विकास विस्तार गर्ने प्रयोजनको लागि प्राप्त भएको जग्गा सो बमोजिमको काम नभएबाट २०४६।९।२४ मा Department of Civil Aviation

Tribhuvan International Airport तथा Royal Nepal Gulf Club [jrsf] memorandum of understanding को आधारमा २०० रोपनी जग्गा गल्फ कोर्ष सञ्चालन गर्न २० वर्षका लागि रु. १२,०००।- मा प्रतिरोपनी २३ पाथी धानका दरले RNGC ले बुझाउने गरी क्लवलाई विभागले लिजमा जग्गा दिएको हो । २०५८।४।३ मा CAAN/TIACO र RNGC बीच भएको सम्झौताबाट Runway को पूर्वपट्टीको ६५० रोपनी गल्फ कोर्ष सञ्चालन गर्न ३० वर्षको लागि विमानस्थल दस्तूर नियमावली, २०३८ नियम १३(१) अनुसूची ६(क) को खण्ड १(३) अनुसार प्रतिरोपनी ५००।- का दरले दिएको हो । रोयल नेपाल गल्फ संस्था दर्ता ऐन, २०३४ बमोजिम दर्ता नभएको, खेलकुद विकास ऐन, २०४८ अनुसार खेलकुद परिषद्मा २०५८।६।१७ मा संस्थाको लगतमा नाम दर्ता भएको कारणले क्लवले कानूनी हैसियत प्राप्त गर्न नसक्ने हुँदा यस्तो संस्थसँग प्रचलित आर्थिक ऐन, विपरीत बिना प्रतिस्पर्धी, पारदर्शिता ठाडो निर्णयका आधारमा भएको सम्झौताले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्दैन । सम्झौता बदर हुने हुँदा कसरी कानूनी हिसावमा उक्त जग्गा बाढी उपयोगी बनाई प्रयोग गर्न सकिन्छ अध्ययन गरी निस्कर्ष निकाली जग्गा भाडामा दिने, कानूनबमोजिम प्रतिस्पर्धा पारदर्शिता अपनाई काम कारवाही अगाडि बढाउने भन्ने सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०५८।६।२९ मा निर्णय भएको छ । उक्त निर्णयको आधारमा संस्कृति पर्यटन मन्त्रालयको २०५८।९।२९ र २०५९।९।१७ को पत्रका आधारमा प्राधिकरणले २०५९।५।२४ को निर्णयअनुसार सम्झौताहरू रद्द गरेको हो । कानूनबमोजिम निर्णय भएको हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल नागरिक उड्डयन कार्यालय गौचरका तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

यसमा प्रत्यर्थी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, त्रिभुवन

अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल नागरिक उड्डयन कार्यालय गौचर काठमाडौंको तर्फबाट प्राप्त लिखित जवाफको प्रकरण ६ मा उल्लिखित पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयको २०५३।५।४ को पत्रानुसार गल्फ क्लवको जग्गा उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा भएको नेपाल सरकारको सैद्धान्तिक स्वीकृति दिने निर्णय, मिति २०५३।५।१६ को Agreed minute No 20 1997 of minutes को Meeting २०५८।४।३ को agreement सँग सम्बन्धित २०४६ को निर्णय तथा ऐ.लि.ज.को प्रकरण ७ मा उल्लिखित २०५८।६।२९ को प्रतिनिधिसभा सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय समेत मगाई प्राप्त हुन आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको २०६१।९।२० को आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ अधिवक्ता बद्रीबहादुर कार्की, अधिवक्ताहरू सुशील पन्त, हरिकृष्ण कार्की तथा हीरा रेग्मीले जग्गा भाडा सम्झौताको पक्षमध्येको प्राधिकरण चुप बसेको अवस्थामा सम्झौताको पक्ष नै नभएको सार्वजनिक लेखा समितिलाई सम्झौता रद्द गर्ने निर्देशन गर्ने अधिकार छैन। त्यस्तो विषयमा वैकल्पिक उपचारको बाटो रहेकोले असाधारण अधिकारक्षेत्र भित्र प्रवेश गरेको नभिल्ले भन्न मिल्दैन। निवेदक क्लव संस्था दर्ता ऐन, २०३४ समेत अन्तर्गत दर्ता भएको छ। शाही नेपाल गल्फ क्लव राष्ट्रिय खेलकुद परिषद ऐन, २०२९ बमोजिम स्थापित भई सो ऐनबमोजिम दर्ता भएका संस्था दर्ताको मान्यतालाई खेलकुद विकास ऐन, २०४८ को दफा ३०(३) ले बचाउ गरेको छ। उक्त क्लवको हक दायित्व सर्ने गरी संस्था दर्ता ऐन, २०३४ बमोजिम २०५८।७।२७ शाही नेपाल गल्फ दर्ता भएको कानूनी मान्यता प्राप्त संस्था हो। हवाई अड्डा दस्तूर नियमावली, २०३८, २०५८।११।२० को तेस्रो संशोधनको नियम, १३ बमोजिम विमानस्थल क्षेत्रभित्रको जग्गा भाडामा दिंदा नियमावलीको अनुसूची ६(क) मा तोकिए

बमोजिम बहाल लाग्ने छ, भन्ने व्यवस्था गरेको सो व्यवस्थाको पालना गरी भएको सम्झौता बदर गर्ने अख्तियार लेखा समितिलाई छैन। वर्षौअगाडि शुरुआत भई करारीय हक दायित्व सिर्जना भई कार्यान्वयनमा आएको सम्झौतालाई अख्तियारविहीन निकायबाट बदर गर्ने गरेको निर्णय बदर हुनुपर्दछ, भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो। महान्यायाधिवक्ता कार्यालय तर्फबाट उपस्थित सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले विपक्षी शाही नेपाल गल्फ क्लव कानूनी मान्यता प्राप्त स्वशासित संगठित संस्था नभई राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्को लगतमा नामसम्म दर्ता भएको खेलकुदसँग सम्बन्धन प्राप्त संस्था हो। कानूनी हैसियत प्राप्त नभएको संस्थसँग भाडामा जग्गा लिने दिने गरी पारदर्शिताको अभावमा भएको सम्झौता करार रीतपूर्वक छैन। नेपाल गल्फ क्लव २०५८।७।२७ मा जिल्ला कार्यालयमा दर्ता भएको, जन्मनु अगाडि नै भएको सम्झौता वैधानिक हुन सक्दैन। खेलकुद परिषद आफै स्वयम व्यक्ति भएको त्यस्तो संस्थसँग जोडिएको क्लव व्यक्ति नहुँदा करार गर्न सक्दैन। २०५८।६।१७ भन्दा अगाडि दर्ता भएको भन्न सकेको पनि छैन। क्लव सम्म दर्ता भएको हो। करार २०४६।९।२४ र २०५८।३।४ मा भएको भनिएको छ, त्यस्तो सम्झौता करार भए पनि करारकै पक्षले बदर गर्न नसक्ने होइन भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो। नागरिक उड्डयन प्राधिकरणका तर्फबाट अधिवक्ता भेषराम न्यौपानेले निवेदक कानूनबमोजिमको व्यक्ति नभएको, दर्ता नै नभएको अवस्थामा करार भएको, करारको उल्लंघन हुँदा उपचारको बाटो असाधारण अधिकारक्षेत्र नहुने सिद्धान्त प्रतिपादन भएका समेतबाट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ, भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

उपरोक्तबमोजिम विद्वान अधिवक्ताहरूको बहस समेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भनी निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा शाही नेपाल गल्फ क्लव र नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमान स्थल नागरिक उड्डयन कार्यालय बीच जग्गा भाडामा लिने दिने सन्दर्भमा २०४६।९।२४ देखि लागू हुने गरी २०० रोपनी र २०५३।१।१६ देखि लागू हुने गरी ६५० रोपनी गरी जम्मा ८५० रोपनी जग्गा भाडामा दिने सम्झौता भएकोमा कानूनले अख्तियार नगरिदिएको विपक्षी प्रतिनिधि सभा सार्वजनिक लेखा समितिले उक्त सम्झौता बदर गर्ने सम्बन्धमा २०५८।१।२९ मा निर्णय गरी सो निर्णय कार्यान्वयनको नाममा मिति २०५९।१।२४ मा संझौता रद्द गर्ने गरी विपक्षी नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले गरेको निर्णयबाट खेलकुद विकास ऐनद्वारा प्रदत्त कानूनी हक तथा संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक उपभोग गर्न आघात पुगेको छ । उक्त गैरकानूनी निर्णय नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ८८(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पूर्ववत सम्झौताहरू अनुसार काम गर्न दिनु भन्ने परमादेशको आदेश साथै निवेदकको अन्तिम टुंगो नलागुन्जेल २०५९।१।२७ को पत्रमा उल्लिखित निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन रहेको पाइयो । यसको लिखित जवाफमा जग्गा भाडामा लिने दिने सम्बन्धमा भएको सम्झौता पारदर्शी र प्रतिस्पर्धा नगरी भएको हुँदा सो प्रक्रिया पूरा गरी काम कारवाहीअगाडि बढाउने भन्ने प्रतिनिधिसभा सार्वजनिक लेखा समितिको २०५८।६।२९ मा निर्णय भई प्राधिकरणको २०५९।१।२४ को निर्णयअनुसार सम्झौता रद्द भएको हुँदा द्विपक्षीय सम्झौता रद्द भएको विषयमा असाधारण अधिकारक्षेत्रको बाटो उपचारात्मक हुन नसक्ने हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने रहेको पाइयो ।

३. नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण र शाही नेपाल गल्फ क्लवबीच २०४६।९।२४ मा २०० रोपनी र २०५८।४।३ मा ६५० रोपनी जग्गा क्रमशः १२०००।- रु ३२५०००।-

मा २० वर्ष र ३० वर्षको लागि भाडामा दिने गरी जग्गा उपलब्ध गराउने गरी भएको सम्झौता सम्बन्धमा विवाद देखिएन । दुई पक्ष बीचमा जग्गा भाडामा लिने दिने गरिभएको सम्झौताको एक पक्ष नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण र अर्को पक्ष निवेदक शाही नेपाल गल्फ क्लवका तर्फबाट सभापति सिद्धेश्वर सिंह र मणिन्द्र राज श्रेष्ठ उल्लेख भएकोमा संस्थाको तर्फबाट सम्झौता गर्दा मणिन्द्रराज श्रेष्ठको के हैसियत रही सम्झौता भएको हो सो कुरा देखिँदैन । सम्झौता २०४६।९।२४ मा प्रथम पटक भएको र रोयल नेपाल गल्फ क्लव खेलकुद विकास ऐन, २०४८ बमोजिम २०५८।६।१७ मा खेलकुद विकास परिषद्को लगत सम्ममा दर्ता भई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँमा २०५८।७।२७ मा मात्र दर्ता भएको देखिन्छ । मिसिल साथ पेश हुन आएको Land lease Agreement between Civil Aviation of Nepal and Royal Nepal Golf club को दफा १२ मा This agreement shall be govern by the Contract Act, २०५६ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । यसैगरी रिट निवेदनको प्रकरण २ मा जग्गा भाडामा लिने दिने सम्झौता भन्ने उल्लेख भई प्रकरण ४ घ मा निवेदकले विवादित जग्गा सट्टा पट्टाको हिसावमा प्राप्त भएको भन्ने फरक-फरक तथ्य उल्लेख गरेको देखिन्छ । निवेदक रोयल नेपाल गल्फ क्लवको निर्विवाद हक स्थापित नभएको, कुन के कस्तो जमीन सट्टापट्टा गरी गल्फ क्लव सञ्चालन रहेको जमीन प्राप्त भएको हो सो जमीनको हक प्राप्तिको स्रोत आधार उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन । जहासम्म सम्झौताको आधारमा कारोवारिक हिसावमा विवादित जमीन प्राप्त भई हक हुन आएको भन्ने उल्लेख भएको छ, सम्झौताकै एक पक्ष नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले सम्झौता रद्द गरेको अवस्थामा त्यस्तो हक प्रचलन गराउने सम्बन्धमा संझौताकै दफा १२ ले उपचारात्मक बाटो व्यवस्था गरेको देखिन आयो । विवादित जग्गामा शाही नेपाल गल्फ क्लवको निर्विवाद हक भएको नदेखिँई गल्फ कोर्स सञ्चालन गर्न नागरिक उड्डयन

प्राधिकरणसँग निश्चित रकम भाडा बुझाउने गरी सम्झौता भई सोही संझौताको आधारमा निवेदकको हक सिर्जना भएको भन्ने भनाइ रहेको पाइयो । सम्झौताको परिपालना समेतको सन्दर्भमा दुवै पक्षका बीचमा लागू हुने कानून (Governing Law) करार ऐन, २०५६ हुने भन्ने कुरामा समेत सम्झौताका पक्षहरू बीचमा सहमति रहेको पाइयो । निवेदकलाई सम्झौताकै आधारमा गल्फ कोर्स सञ्चालन गर्ने, विकास विस्तार गर्ने, सो प्रयोजनको लागि सम्झौतामा उल्लेख जमीनको उपयोग गर्ने भन्ने भएपछि सोही सम्झौताको एक पक्षका रूपमा रहेको नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले सम्झौता रद्द गरेको घोषणा, सूचना समेत गरेको निर्णय गरेको परिप्रेक्ष्यमा सम्झौता वा करारबाट सिर्जित निवेदकको हकलाई कानूनी वा सवैधानिक मान्ने हो भन्ने करार ऐनले सिर्जना गर्ने करारीय हक एवं दायित्वहरूको स्थिति नै शून्यमा परिणत हुने हुन्छ । पक्षहरूको बीचमा प्रचलित कानूनविपरीत नहुने गरी भएका सम्झौता एवं करारबाट सिर्जना हुने त्यस्ता हकको उल्लंघन भएको अवस्थामा त्यस्तो सम्झौता उपचारविहीन नरही सम्झौताले नै निर्दिष्ट गरेको कानूनी बाटो अवलम्बन गरिनु पर्ने स्थापित सैद्धान्तिक मान्यता पनि हो । त्यस्ता Contractual obligation and liabilities लाई कानूनी वा सवैधानिक हक अधिकार भन्न पनि मिल्दैन । नेकाप २०४८, निर्णय नं. ४४४४, निवेदक करिस्मा इम्पेक्स पानीपोखरी काठमाडौंका प्रोपाइटर बसन्त शर्मा विरुद्ध नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेड टेकु समेतको उत्प्रेषण, पृष्ठ ८९१ को निवेदनमा करारका पक्षहरूले आफ्नो आवश्यकता अनुकूल कानूनद्वारा निषेध नगरिएको शर्त बन्देजहरू राखी पारस्परिक हक दायित्वको सिर्जना गर्ने भएकोले करारद्वारा सिर्जित हक दायित्वलाई सवैधानिक एवं कानूनी हक दायित्वको स्तरमा राख्न मिल्दैन, सवैधानिक एवं कानूनी हक अधिकारको प्रचलनको लागि रहेको यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग करारका पक्षद्वारा सिर्जित हक

अधिकारको प्रचलन लागि हुन नसक्ने” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ ।

४. प्रस्तुत निवेदनमा शाही नेपाल गल्फ क्लबको नागरिक उड्डयन प्राधिकरणसँग भएको २०४६।१२।२४ र २०५८।४।३ मा भएका सम्झौताको आधारमा निवेदकलाई विवादित जग्गामा गल्फ कोर्स सञ्चालन, विकास विस्तार गर्ने, खेलकुद संचालन गर्ने हक सिर्जना भएको भन्ने भनाइ रही सम्झौताको अर्को पक्ष नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले सो सम्झौता बदर हुने भन्ने प्रतिनिधिसभा सार्वजनिक लेखा समितिको २०५८।६।२९ को निर्देशनसम्म भई सम्झौताको अर्को पक्ष नागरिक उड्डयन प्राधिकरणकै २०५९।५।२४ को निर्णयबमोजिम सम्झौता बदर गरिदिएको देखिन्छ । त्यस्तो सम्झौता बदर गरेबाट सम्झौताको अर्को पक्षलाई मर्का परेमा त्यसको निदान गर्ने उपाय अर्थात सम्झौताद्वारा सिर्जित हक दायित्व प्रचलन गराउने सम्बन्धमा करार ऐन, २०५६ को व्यवस्था लागू हुने भनी सम्झौता पत्रमै उल्लेख भई करारीय दायित्व एवं हक कानूनी हक एवं सवैधानिक हकभन्दा पृथक भई त्यस्तो हक परिचालन गर्न असाधारण अधिकारक्षेत्रको बाटो उपयुक्त नहुने भन्ने सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको परिप्रेक्ष्यमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने हठछर्छ । मिसिल नियमबमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.कृष्णप्रसाद उपाध्याय

इति संवत् २०६६ वैशाख २२ गते रोज ३ शुभम् ...
इजलास अधिकृत (उप-सचिव) कविप्रसाद न्यौपाने

निर्णय नं. ८१२३ साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रेम शर्मा
संवत् २०६२ सालको रिट नं.....२६६५
फैसला मिति: २०६६।२।१९।२

विषय: उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

फैसला

निवेदक: जिल्ला मोरङ्ग मृगौलिया गा.वि.स वडा नं.
९ स्थित भुल्के देवी फर्निचर उद्योगका
प्रो कमलकुमार खवास

विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल विद्युत प्राधिकरण वेलवारी शाखा
मोरङ्ग समेत

- विद्युत खपत गरेबापतको विद्युत महसूल बुझाई सकेको छु भनी भन्न नसकी विपक्षी नेपाल विद्युत प्राधिकरण वेलवारीले निवेदकको उद्योगमा जडान भएको लाइन काटेको कार्यलाई कानूनविपरीतको कार्य मान्न नमिल्ले ।

(प्रकरण नं.४)

- निवेदकले विद्युत प्राधिकरणले लाइन काटिदिएको कारणबाट आफूलाई पर्न गएको हानी नोक्सानीको क्षतिपूर्ति बापतको रकम दिलाई भराई पाउँ भनी कानूनबमोजिम पुनरावेदन अदालतमा जानुपर्नेमा कानूनले प्रदान गरेको वैकल्पिक उपचारको बाटो अवलम्बन नगरी यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रको बाटो अंगाली रिट क्षेत्रबाट प्रवेश गरेको कार्य कानूनसंगत नदेखिने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदक तर्फबाट:

विपक्षी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा २९, २३, २६

न्या.अनूपराज शर्मा: नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २३ एवं ८८(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको टिपोट र आदेश यस प्रकार छ:-

म निवेदकले अधिकृत पूँजी रु.१,००,०००।- , स्थिर पूँजी रु.५५,०००।- र चालू पूँजी रु.४५,०००।- राखी साना उद्योग अन्तर्गत भुल्केदेवी फर्निचर उद्योग प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४ बमोजिम घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय मोरङ्ग विराटनगरबाट प्रा.फ.नं. घ.मो ३८००।०५३।०५४ मिति २०५३।०१।१२ मा दर्ता गरिराखेको थिएँ । मिति २०५६।१०।१० मा उद्योग ऐन, नियमबमोजिम पूँजी परिवर्तन गरी चालू पूँजी २,४५,०००।- कायम गरी सोही मितिदेखि उद्योग सञ्चालन गरेको थिए । उद्योग सञ्चालन गर्नुपूर्व २०५६।१।५ मा नियमानुसार विद्युत मीटर जडान गर्न लाग्ने धरौटीबापत रु १५००।-, मिति २०५६।१।६ मा मीटरबापत रु ३९२०।- सेवा दस्तूरबापत रु २००।- र सट्टाउनबापत रु ५००।- समेत जम्मा रु ४६२०।- दाखिल गरी रसिद प्राप्त गरेपश्चात् सो रसिद नेपाल विद्युत प्राधिकरण वेलवारी शाखामा पेश गरेपछि सोही मितिमा विपक्षीबाट मेरो उद्योग रहेको घरमा विद्युतको मेन मीटर जडान गरी आफ्नो कारखाना सञ्चालन गरी आएकोमा मिति २०६०।१२।२९ गते म कारखानामा नभएको समयमा विपक्षीहरू रोशन अग्रवाल र ईश्वरी ठकुरी मेरो कारखानामा प्रवेश गरी विद्युतको लाइन काटी मीटर फुकाली तार समेत आफ्नो कार्यालयमा लगीराखेको कुरा मैले मेरो उद्योगका कर्मचारीहरूबाट थाहा पाई कार्यालयमा गई के कति कारणले मेरो लाइन काटियो भनी बुझ्दा कार्यालय प्रमुखबाट सो सम्बन्धमा केही बताउन नचाहेपछि मैले विपक्षी नेपाल विद्युत प्राधिकरण प्रधान कार्यालयमा उजुरी दिएकोमा प्रधान कार्यालयबाट उक्त शाखामा कैफियत प्रतिवेदन माग भएकोमा शाखाले दिएको कैफियत

प्रतिवेदनमा मीटरसमेतका संरचनाहरू वेवारेसे अवस्थामा रहेकोले खोली शाखा कार्यालयमा राखिएको छ भन्ने लेखिएको हुँदा सोही कार्यालयमा गै बुझ्न भनेपश्चात् के प्रतिवेदन प्राप्त हुन आएको छ सोको नक्कल पाऊँ भन्दा नक्कल पनि दिइएन । यसरी विपक्षीहरूबाट मलाई कुनै सूचना नै नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल हुने गरी मेरो कारखानामा जडित लाइन काटी विद्युत मीटरसहितको विद्युतसम्बन्धी सम्पूर्ण संरचनाहरू खोली फुकाली लगेकोले विपक्षीको उक्त कार्य नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा २३ एवं नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १७ र १२ (२) को देहाय (ड) प्रदत्त मौलिक हकमा समेत आघात परेको हुँदा विपक्षीको उक्त काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी विद्युतसम्बन्धी सम्पूर्ण संरचनाहरू कारखानामा जडान गरी दिनु भनी र मिति २०६१।१२।२९ देखि लाइन काटी कारखाना बन्द भएको कारणबाट हुन गएको वास्तविक हानिनोक्सानीको क्षतिपूर्ति समेत निवेदकलाई दिनु भन्ने व्यहोराको परमादेशको आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको निवेदकको निवेदन ।

यस्मा के कसो भएको हो, निवेदकको निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफै वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ प्राप्त भएपश्चात् वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको आदेश ।

निवेदकको निवेदन माग सत्य छैन । निवेदकको कुनै पनि हकअधिकार हामीहरूबाट हनन् भएको छैन । संविधानको धारा १७ ले प्रदान गरेको सम्पत्तिसम्बन्धी हक कानूनले निर्धारण गरे बमोजिम मात्रै उपभोग गर्न पाउने हुँदा त्यसलाई निरपेक्ष हक मान्न नमिल्ने कुरा मिथिलेशकुमार सिंह विरुद्ध नेपाल

सरकार भएको मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भै सकेको अवस्थामा विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा २३ बमोजिम प्राप्त अधिकार प्रयोग गरी निवेदकउपर भएको कारवाहीले कुनै मौलिक हक हनन् हुन गएको छैन । नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा २३ बमोजिम कुनै ग्राहकले विद्युत प्राधिकरणलाई बुझाउनु पर्ने महसूल, जरीवाना, क्षतिपूर्ति, अतिरिक्त शुल्क अन्य शुल्क नबुझाएमा वा अनाधिकार रूपमा प्रयोग गरेमा प्राधिकरणले त्यस्तो ग्राहकलाई दिई राखेको विद्युत लाइन काट्न सक्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएबमोजिम नै निजको विद्युतको लाइन काटिएको हो । नेपाल विद्युत प्राधिकरण र निजको बीचमा करारीय दायित्व भएको अवस्थामा विपक्षी निवेदकले आफ्नो दायित्व पूरा नगरेको हुँदा कानूनबमोजिम नै निजको नाममा जडान गरिएको विद्युत लाइन काटिएको हो । कानूनबमोजिम भए गरेका कामको विरुद्धमा रिट जारी हुन नसक्ने भएको हुँदा निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने व्यहोराको नेपाल विद्युत प्राधिकरण प्रधान कार्यालयसमेतका सबै विपक्षीहरूको तर्फबाट प्राप्त हुन आएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा मिसिल सामेल रहेको निवेदन एवं लिखित जवाफसमेतका कागजातहरू अध्ययन गरी निवेदकको निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदक फर्निचर उद्योग प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४ बमोजिम घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय मोरङमा २०५३।०१।१७ मा दर्ता भै २०५६।१।५ मा विद्युत मीटर जडान गर्न लाग्ने धरौटी रु.१५००।-, २०५६।१।६ मा मीटरबापत रु.३,९२०।-, सेवा दस्तूर बापत रु.२००।- र सट्टाउन बापत रु.५००।- समेत गरी जम्मा रु ४,६२०।-, जम्मा गरेपश्चात् सोही मितिमा विपक्षी विद्युत प्राधिकरण वेलवारी शाखाले उद्योग रहेको

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

घरमा विद्युतको मेन मीटर जडान गरी दिएपश्चात् २०५६।१०।१० गतेदेखि उद्योग सञ्चालन भै आएकोमा २०६०।१२।२९ गते विद्युत लाइन काटेको देखियो ।

३. निवेदक भुल्केदेवी फर्निचर उद्योगका प्रो.कमलकुमार खवासले २०५३।८।१७ मा फर्निचर उद्योग दर्ता गरी कानूनबमोजिम लाग्ने दस्तूर समेत बुझाई विद्युतको लाइन जडान गरी मिति २०५६।१०।१० देखि उद्योग संचालन भैसके पश्चात् विपक्षी विद्युत प्राधिकरण वेलवारी शाखा मोरङबाट २०६०।१२।२९ मा उद्योगमा जडान भएको विद्युतको लाइन काटेको कुरामा दुवै पक्षको असहमति रहेको देखिएन ।

४. नेपाल विद्युत प्राधिकरणले निवेदकको नाममा जडान गरेको विद्युतको लाइन काट्न मिल्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा भैरहेको कानूनी व्यवस्था हेर्दा, नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा २६ मा, “कुनै ग्राहकले प्राधिकरणलाई बुझाउनु पर्ने महसूल जरीवाना क्षतिपूर्ति अतिरिक्त शुल्क अन्य शुल्क तथा तिर्न बुझाउनु पर्ने अन्य रकम तोकिएको समयभित्र नबुझाएमा वा विद्युतको अनाधिकार प्रयोग गरेमा प्राधिकरणले त्यस्तो ग्राहकलाई दिइराखेको लाइन काट्न सक्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको अवस्थामा निवेदकले कानूनको पालन नगरेको अवस्थामा विद्युत लाइन काट्न नपाइने भन्ने देखिन आउँदैन । निवेदकले आफ्नो निवेदकमा मैले विद्युत प्राधिकरणलाई विद्युत खपत गरेबापतको विद्युत महसूल बुझाई सकेको छु भनी भन्न नसकेको अवस्थामा विपक्षी नेपाल विद्युत प्राधिकरण वेलवारी शाखा (मोरङ) ले निवेदकको उद्योगमा जडान भएको लाइन काटेको कार्यलाई कानूनविपरीतको कार्य भन्न र मान्न मिल्ने अवस्था देखिन आउँदैन ।

५. नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा ३९ का “प्राधिकरण वादी वा प्रतिवादी भएको मुद्दाको शुरु कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार

पुनरावेदन अदालतलाई हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको अवस्थामा यी निवेदकको नाममा जडान भएको विद्युतको लाइन विपक्षी विद्युत प्राधिकरणबाट काटी दिएपश्चात् निवेदकले लाइन काटिदिएको कारणबाट आफूलाई पर्न गएको हानि नोक्सानिको क्षतिपूर्तिबापतको रकम दिलाई भराई पाऊँ भनी कानूनबमोजिम पुनरावेदन अदालतमा जानुपर्नेमा कानूनले प्रदान गरेको वैकल्पिक उपचारको बाटो अवलम्बन नगरी यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रको बाटो अंगाली रिट क्षेत्रबाट प्रवेश गरेको कार्य कानूनसंगत देखिएन ।

६. तसर्थ निवेदकले आफ्नो नाममा जडान भएको विद्युत लाइन विपक्षीहरूले नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा २३ बमोजिम काटी दिएपश्चात् सोही ऐनको दफा २९ बमोजिम क्षतिपूर्ति समेतको दावी लिई पुनरावेदन अदालतमा जानु पर्नेमा वैकल्पिक उपचारको बाटो प्रयोग नगरी असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी यस अदालतमा प्रवेश गरेको कार्य कानूनी रूपमा त्रुटिपूर्ण हुँदा निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । मिसिल नियमबमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.प्रेम शर्मा

इति संवत् २०६६ साल जेठ ११ गते रोज २ शुभम्
इजलास अधिकृत: मोहनराज भट्टराई

निर्णय नं. ८१२४

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
संवत् २०५९ सालको दे.पु.नं....८३४५
फैसला मिति: २०६५।१२।२५।३

मुद्दा: हक निखनाई पाऊँ ।

पुनरावेदक: प्रतिवादी जिल्ला सप्तरी, गा.वि.स. काचन,
वडा नं ६ बस्ने महावती चौधरी
विरुद्ध

प्रत्यर्थी: जिल्ला सप्तरी, गा.वि.स. काचन, वडा नं ३
बस्ने सम नारायण देवी साह समेत

फैसला

शुरु निर्णय गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री प्रकाशचन्द्र गजुरेल
पुनरावेदन निर्णय गर्ने:-

मा.मु.न्या:श्री शारदाप्रसाद पण्डित
मा.न्या.श्री लक्ष्मणमणि रिसाल

- केवल एक ठाउँमा सामान्य भन्दा सामान्य लेखाइको क्षमायोग्य त्रुटिसम्म भई लेनदेन व्यवहारको ११ नं.मा भएको कानूनी व्यवस्थानुसार लिखत भएको मितिले ६ महिनासम्ममा थाहा पाएको मितिले ३५ दिनभित्र नै प्रस्तुत फिराद पत्र परेको प्रष्ट देखिएको अवस्थामा हदम्यादविहीन छ भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- आफूहरूको धरौट समेतबाट निखनाई दिए मञ्जूर छ भनी शुरु फिराद पत्रमै लेखाई दिएबाट समेत हकदैयाविहीन फिरादपत्र ग्रहण गरी खण्डे धरौटबाट निखनाई दिएको भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद भण्डारी, विद्वान अधिवक्ताहरु मो. शेख अब्बास र तेज नारायण चौधरी

प्रत्यर्थी वादी तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेव यादव

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- लेनदेन व्यवहारको ११ नं.
- रजिष्ट्रेशनको ३५ नं.

न्या.अनूपराज शर्मा: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन अदालत राजविराजको फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट पुनरावेदन पत्र दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ : -

साविक जग्गाधनी मन्दाकिनीका नाउँ दर्ताको जि.स.गा.वि.स.काचन वडा नं ६ कि.नं. ३० को ०-१९-१६ जग्गाको हामीहरूको पति पिता रसिलाल साह हक प्राप्त मोही भई सो जग्गा कमाई आई जग्गाधनीले पाउने कृत साविक जग्गाधनीलाई बुझाउँदै आइराखेको अवस्थामा सो जग्गा नामसारी दाखिल खारेज भई प्रतिवादीमध्येका ज्वाला साहको नाउँमा दर्ता हुन गएकोमा पति पिता रसिलाल साह मिति २०३१।११।८ मा स्वर्गीय हुनु भयो । उहाँको हक अपुताली खाने हामी स्वास्नी छोरा भई सो जग्गाको साल-सालको कृत जग्गाधनीलाई बुझाउँदै आएका छौ । प्रतिवादी ज्वाला साहले सो जग्गा महावती चौधरीलाई थैली रु ५९,०००। मा विक्री गरी र.नं.२१७ मिति २०४७।४।१७ मा पारित गरी दिएको कुरा २०४८।१०।१५ मा थाहा पाई प्रतिवादी मध्येका महावतीलाई परेको थैली र रजिष्ट्रेशन दस्तूर समेत दाखेल गरी मालपोत कार्यालय सप्तरीमा दरखास्त गरेकोमा सो कार्यालयको हकसफी गरी लिन पाउने ठहर्छ भन्ने २०५१।६।११ को फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत राजविराजमा पुनरावेदन परी मु.ऐन रजिष्ट्रेशनको ३५(२) अनुसार ३५ दिनभित्र सम्बन्धित अदालतमा नालेस गर्न जानु भनी सुनाउनु पर्नेमा नसुनाई गरेको निर्णय कानूनअनुरूप नहुँदा बदर गरिदिएको छ । नालेस गर्न जानु भनी दुवै पक्षलाई सुनाई दुवै पक्षलाई तारेख तोकी मालपोत कार्यालयमा पठाई दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला पश्चात् मालपोत कार्यालय सप्तरीबाट ऐनका म्याद ३५ दिनभित्र सम्बन्धित सप्तरी जिल्ला अदालतमा नालेस गर्न जानु भनी आदेश सुनाएको

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

मितिले ३५ दिनभित्र नालेस गर्नआएको छु । प्रतिवादी महावती चौधरीले प्रतिवादी ज्वाला साहबाट खरिद गरेको उल्लिखित जग्गाको हकमा धरौटी राखेको थैली रु ५९,०००। र रजिष्ट्रेशन दस्तूर बुझी लिई सो जग्गा हामी वादीहरूले निखनाई लिन पाउने गरी हक कायम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको फिराद पत्र ।

प्रस्तूत मुद्दामा हकदैया भन्ने कुराको हालसम्म पनि प्रश्नवाचक चिन्ह लागिरहेको अवस्था हुँदा रसिलालको पत्नी छोराहरू मध्ये जग्गाधनीले जसलाई मोहीमा पत्याउँछ उसैले मुद्दा गर्नुपर्नेमा सो नगरी खण्डे तवरबाट रसिलालका पत्नी छोराहरू मिली नालेस गरेको प्रस्तूत मुद्दामा हकदैया कसको हुने भन्ने कुरामा निक्यौल नभएकोले प्रस्तूत मुद्दा खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी महावती चौधरीको प्रतिउत्तर पत्र ।

३ जनाले संयुक्त धरौट राखेकोमा आफ्नो धरौट अरुलाई सुम्पने वा समर्पण गर्न बाध्य गर्ने कानूनी व्यवस्था नहुँदा दावीअनुसार ३ जनाले धरौट राखेको ३ जनाकै नाउँमा हकसफी हुने गरी खण्डे हकसफी हुन सक्ने अवस्था छैन । वादी दावी भूढा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ज्वाला साहको प्रतिउत्तर पत्र ।

हकदैया र हदम्यादविहीन फिराद अ.बं १८० नं.बमोजिम खारेज हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५७।५।१९।२ को सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला ।

लेनदेन व्यवहारको १२ नं.र रजिष्ट्रेशनको ३३ नं. बमोजिमको म्यादभित्रै थैली राखेको हुँदा हदम्याद नाघेको छैन । प्रमाण बुझी इन्साफ गर्नुपर्नेमा खारेज गरेको शुरुको त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टाई वादी दावीबमोजिम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीहरूको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा २०४८।४।१७ मा लिखत पारित भएको कुरा २०४८।१०।१५ मा थाहा पाएको भनी

मिति २०४८।११।२० मा दर्ता गर्न ल्याएको फिरादलाई लेनदेन व्यवहारको ११नं. को हदम्याद नघाई दायर भएको भन्ने समेत आधारमा फिराद खारेज गर्ने ठहराएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं.बमोजिम छलफल निमित्त प्रत्यर्थी भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने २०५८।४।२३।३ को पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

वादीको फिराद हदम्यादभित्रको छैन । खण्डे धरौटबाट हक निखन्ने कानूनी व्यवस्था नभएकोले शुरु इन्साफ सदर हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको महावती चौधरीको लिखित प्रतिवाद ।

यसमा मिति २०४८।१०।१५ मा ६ महिना भित्र थाहा पाई ३५ दिनभित्र मिति २०४८।११।२० मा फिराद परेको देखिँदा फिराद दावीअनुरूप मोही लक्ष्मी साहुको निखनाई पाउने हक कायम भै फिराद दावीबमोजिम निजले निखनाई पाउने र प्रतिवादीले मालपोत कार्यालय सप्तरीबाट वादीहरूले राखेको धरौट उठाई लिन पाउने ठहर्छ । शुरु सप्तरी जिल्ला अदालतले हदम्यादको आधारमा मिति २०५७।५।१९।२ मा निखनाई पाऊँ भन्ने फिराद खारेज गरेको फैसला नमिलेकोले उल्टी हुन्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत राजविराजको मिति २०५९।२।१९ को फैसला ।

यसमा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) बमोजिमको कानूनी व्यवस्थानुसार कसैलाई मोही नपत्याएको अवस्थामा हकाधिकारविहीन संयुक्त फिराद दावी परेको स्पष्ट छ । लेनदेन व्यवहारको १२(१) नं. अनुसार पनि सवैभन्दा नजीकको मर्का पर्ने हकदार को हो भन्ने पनि फिराद लेखमा उल्लेख छैन । मिति २०४७।४।१७ मा पारित भएको लिखत मिति २०४८।१०।१५ मा थाहा पाएको भनी मिति २०४८।१०।२० मा फिराद दर्ता गराएको हदम्यादविहीन छ । त्यस्तै विवादको जग्गाको मोही अन्य व्यक्तिहरू नभएमात्र वादी लक्ष्मी साहको नाउँमा कायम गर्नुपर्नेमा खण्डे धरौट राखिएको अवस्थामा अन्य वादीहरूले सहमति जनाएपनि अ.बं १३३

न.बमोजिम प्रतिवादीलाई नसोधी आंशिक हक निखनाई दिने कानूनी व्यवस्था नभएकोमा ऐन कानून विपरीत आंशिक हक निखनाई दिने ठहराएको पुनरावेदन अदालत राजविराजको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला बदर उल्टी गरी प्रतिउत्तर जिकीरबमोजिम वादी दावी खारेज गर्ने गरेको शुरु सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत पुनरावेदन पत्र ।

यसमा शुरु मालपोतमा फिराद दिदां वादीहरू तीनैजनाले हक निखन्न दावी लिएकोमा अहिले आएर समुच्चै जग्गा एकै व्यक्ति लक्ष्मी साहका नाउँमा मात्र निखन्न दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला दावीकर्ताको दावी भन्दा बढी कुरामा इन्साफ गरी दिनु दिलाउनु गरेको देखिन गई त्रुटिपूर्ण भएको पाइदा छलफल निमित्त अ.वं २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता कृष्णप्रसाद भण्डारी, अधिवक्ताहरू मो.शेख अब्बास र तेजनारायण चौधरीले मोहीयानी हक अपुताली जस्तो आनुवंशिक हकवालाहरूमा बराबर हिस्सा लाग्दैन । साविक मोहीको मृत्युपश्चात् कानूनले निर्दिष्ट गरेको व्यक्तिहरू मध्ये जग्गावालाले पत्याएको व्यक्तिलाई मात्र त्यस्तो मोहीयानी हक प्राप्त हुने हुँदा विपक्षी वादीहरू ३ जना मिली संयुक्त रूपमा धरौट राखी फिराद दायर गरेको अवस्था हुँदा खण्डे हकसाफी हुने कानूनी व्यवस्था नभएकोमा एक जनाले मात्र राखेको धरौटबाट खाम्ने गरी आंशिक हक निखनाई पाउने ठहराउनु सरासर गम्भीर कानूनी त्रुटिपूर्ण हुन जान्छ । त्यसमा पनि मिति २०४७।४।१७ मा पारित भएको लिखतलाई प्रमाणका मानिसहरूबाट मिति २०४८।१०।१५ मा थाहा पाई ऐ.१८ गते नक्कल सारी नालेस गरेको भन्ने वादीको भनाईबाटै प्रस्तुत

मुद्दाको फिराद पत्र हदम्यादविहीन छ । त्यस्तै विवादको जग्गाको मोही नै विधिवत रूपले कसैलाई नपत्याएको हुँदा हक निखनाई पाऊँ भनी फिराद दायर गर्ने हकाधिकार नै पनि वादीहरूलाई नहुँदा सो समेतलाई आधार लिई शुरु जिल्ला अदालतले वादी दावी नै खारेज गरेको समेत हुँदा वादी दावी पुग्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको कानूनी त्रुटि पूर्ण फैसला बदर गरी प्रतिउत्तर जिकीरबमोजिम गरिपाऊँ भन्ने समेत र प्रत्यर्थी वादीको तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ अधिवक्ता महादेव यादवले विवादित जग्गाको तथ्य प्रमाणित भएरै लक्ष्मी साहलाई जग्गाधनीले मोही पत्याई निजको नाममा मोही हक नामसारी हुने गरी भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीबाट मिति २०५१।१।२७ मा निर्णय गरेको हो । लक्ष्मीसाह उपर विवादित जग्गाको कुतवाली भराई पाऊँ भनी जग्गा धनीले मुद्दा दिएबाट पनि व्यवहार र आचारणबाट निज लक्ष्मी साह सो जग्गाको विधिवत मोही भएको देखिएको छ । वादीहरूले समेत निज लक्ष्मी साहका नाममा आफ्नो धरौट समेतबाट निखनाई दिए मन्जूर छ भनी फिराद पत्रमा समेत उल्लेख गरेकै पनि देखिन्छ । फेरि साविकको मोहीको अवसानपश्चात् निजको हकवाला नातेदारमध्येका एक जनालाई जग्गाधनीले बाध्यात्मक रूपमा मोही रोज्नु पर्ने नै हुन्छ पनि । यथार्थ रूपमा भन्नु पर्दा नामसारीको कारवाही अगाडि बढाउँदा प्रस्तुत मुद्दाको फिराद गर्ने हदम्याद व्यतीत हुन जाने सम्भावना भएकोले तीन जनाको संयुक्त फिराद परेको अवस्था हुँदा हदम्याद एवं हकदैयायुक्त फिरादपत्रको आधारमा मौजुदा कानूनी व्यवस्थाको सही मूल्याङ्कन एवं विवेचना गरी वादी दावीबमोजिम निखनाई दिने ठहराएको पुनरावेदन अदालत राजविराजको फैसला कानूनसम्मत हुँदा सो फैसला सदरै गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको बहस जिकीर सुनियो ।

उपरोक्तानुसारको दुवै पक्षका कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीर सुनी पुनरावेदन पत्र सहितको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण

कागजातहरूको अध्ययन मननु गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत राजविराजले गरेको फैसला मिलेनमिलेको के रहेछ ? यी पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुन सक्ने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा विवादित जि.स.गा.वि.स.काचन वडा नं. ६(ख) कि.नं ३० को ज.वि.०-१९-१६ जग्गाको हक प्राप्त मोही हाम्रो स्व.पति पिता रसिलाल साह भएकोमा प्रतिवादीहरूले सो जग्गा लिनुदिनु गरेकाले लेनदेन व्यवहारको ११ नं र रजिष्ट्रेशनको ३५ नं बमोजिम हक निखनाई पाऊँ भन्ने वादी दावी । हकदैया एवं हदम्यादविहीन फिराद पत्र खारेज गरिपाऊँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकीर भएकोमा फिराद पत्र नै खारेज हुने ठहराएको शुरु सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी वादी दावी बमोजिम निखनाई पाउने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा चित्त बुझेन । सो फैसला बदर गरी शुरु प्रतिउत्तर जिकीरबमोजिम फिराद पत्र नै खारेज गर्ने गरेको शुरु जिल्ला अदालतका फैसला सदर कायम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट प्रस्तुत पुनरावेदन पत्र यस अदालतमा दायर हुन आएको रहेछ ।

३. यसमा विवादित कि.नं. ३० को ज.वि.०-१९-१६ जग्गाको साविक जग्गाधनी मन्दाकिनी भई सो जग्गाको हक प्राप्त मोही फिरादीहरूको स्व.पति पिता रसिलाल साह भएको कुरामा विवाद देखिँदैन । निज साविक मोही रसिलाल साहको मिति २०३१।१।१८ मा मृत्यु भएको र उक्त जग्गा प्रतिवादीमध्येको ज्वाला साहको नाममा नामसारी दाखल खारेज भई निजले समेत सो जग्गा प्रतिवादीमध्येको महावती चौधरीलाई थैली रु ५९,०००/- र.नं. २१७ मिति २०४८।४।१७ मा विक्री गरी लिखत पारित गरेको देखिन्छ ।

४. फिरादपत्रको प्रारम्भ प्रकरणमा विवादित मिति २०४७।४।१७ को राजीनामाको पारित

लिखत मिति २०४८।१०।१५ मा थाहा पाई ऐ.१८ गते नक्कल सारी अवगत हुन आएकोले भनी प्रस्तुत मुद्दाको फिराद पत्र मिति २०४८।१०।२० मा दर्ता गरेको देखिन्छ । सोही तथ्यलाई आधार मानी लेनदेन व्यवहारको ११ नं.ले व्यवस्था गरेको हदम्याद व्यतीत गरी दर्ता भएको फिराद भनी शुरु जिल्ला अदालतले फिरादपत्र नै खारेज गर्ने गरी फैसला गरेको देखिन्छ । तर, सोही फिराद पत्रको पछिल्ला प्रकरणहरूमा विवादित पारित राजीनामाको लिखत मिति २०४८।४।१७ कै लिखत भनी उल्लेख गर्नुका अतिरिक्त यी वादीको मालपोत कार्यालयमा दिएको निवेदन पत्रमा समेत मिति २०४८।४।१५ मा लिखत लेखी ऐ.मिति २०४८।४।१७ मा राजीनामाको लिखत पारित गरेको व्यहोरा उल्लेख गरेको पाइन्छ । यस्तो अवस्थामा केवल एक ठाउँमा सामान्य भन्दा सामान्य लेखाइको क्षमायोग्य त्रुटिसम्म भई लेनदेन व्यवहारको ११ नं.मा भएको कानूनी व्यवस्थानुसार लिखत भएको मितिले ६ महिनासम्ममा थाहा पाएको मितिले ३५ दिनभित्र नै प्रस्तुत फिराद पत्र परेको प्रष्ट देखिन आउँछ । यस अर्थमा प्रस्तुत फिराद हदम्यादविहीन छ भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिँएन ।

५. जहाँसम्म मोही हक नै कायम नभएको प्रस्तुत मुद्दा दिने हकदैया (Locus Standi) वादीहरूलाई छैन र खण्डे धरौटबाट निखनाई दिन मिल्दैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा शुरु फिराद पत्रमै आफ्नो स्व.पति पिता रसिलाल साहको मोही हक भनी उल्लेख गरेको र सो कुरालाई प्रतिवादीहरूले अन्यथा भन्न नसकेको अवस्थामा सो तथ्य स्थापित एवं प्रमाणित भई जग्गाधनीले वादी मध्येका साविक मोहीको छोरा लक्ष्मी साहलाई मोही पत्याई भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीको मिति २०५१।१।२७ को निर्णयले निजको नाममा मोही हक नामसारी गरिदिने निर्णय समेत गरेको देखिन्छ । त्यस्तै प्रतिवादी मध्येकी महावती चौधरीले लक्ष्मी साह उपर विवादित जग्गाको मोही नामसारी गरी लिएपछि संवत् २०५१ सालको कुतवाली नदिएकोले

भरिपाऊँ भनी मिति २०५१।१२।३० मा भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीमा फिराद पत्र दिएको समेत देखिन्छ। यसको अतिरिक्त लक्ष्मी साहबाहेकका अन्य वादीहरूले निज लक्ष्मी साहका नाममा आफूहरूको धरौट समेतबाट निखनाई दिए मन्जूर छ भनी शुरु फिराद पत्रमै लेखाई दिएबाट समेत हकदैयाविहीन फिरादपत्र ग्रहण गरी खण्डे धरौटबाट निखनाई दिएको भन्नु मान्न मिलेन। यस सन्दर्भमा यस अदालतबाट प्रत्यर्थी भिकाउने आदेशमा उल्लेख गरिएका आधार कारणका बुँदाहरूसँग सहमत हुन सकिएन।

६. अतः विवादित कि.नं. ३० को जग्गा वादी दावीबमोजिम एकै जना व्यक्ति मोही लक्ष्मी साहले निखनाई पाउने ठहराएको पुनरावेदन अदालत राजविराजको मिति २०५१।२।१९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु
न्या.सुशीला कार्की
इति संवत् २०६५ साल चैत २५ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृतः काजिबहादुर राई

निर्णय नं. ८१२५ साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
२०६४ सालको दे.पु.नं.०७५७
फैसला मिति: २०६६।१।८।३
मुद्दा: नापी दर्ता बदर।
पुनरावेदक: दोलखा जिल्ला, मार्वु गा.वि.स. वडा न.
९ वस्ने हस्तबहादुर श्रेष्ठ
विरुद्ध
प्रतिवादी: दोलखा जिल्ला खारे गा.वि.स. वडा नं ७
वस्ने रामबहादुर श्रेष्ठ

शुरु फैसला गर्ने:-

मा.न्या श्री नारायणप्रसाद दाहाल
पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
मा.न्या. श्री लक्ष्मणमणि रिसाल

- **लामो समयदेखि अविच्छिन्न भोगचलन उपर कुनै कसैको उजूरवाजुर नभै २०१३ सालदेखि नै भोगचलन गरी तिरो समेत तिरी आएको विवादित घरजग्गामा चीरभोगको सिद्धान्त (Long time undisputed possessory right) समेतबाट प्रतिवादीकै भोग स्वामित्वको देखिन आउने।**

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री क्षेत्रबहादुर बस्नेत र श्री शेरबहादुर रोकाया
प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री श्यामजी प्रधान

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

फैसला

न्या.ताहिर अली अन्सारी: पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६२।५।१३ को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ अन्तर्गत मुद्दा दोहोऱ्याई पाऊँ भनी वादीको तर्फबाट पर्न आएको निवेदनमा यस अदालतबाट दो.पा. निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छः -

यसमा विपक्षी रामबहादुर विपक्षीको बुबा रत्नबहादुर, विपक्षकै दाजु गणेशबहादुर विपक्षीकै साहिला दाजु इन्द्रबहादुरसमेत भिन्न नभई एकैसगोलमा बस्दाकै अवस्था विपक्षकै दाजु

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

इन्द्रबहादुरले एक वर्षको लागि रु ११००१।५ बुझाउने नपुगेको घैघरानबाट बुझाउने गरी तातोपानी भन्सारमा रुपैया तिर्न नसकी भन्सार गोश्वाराबाट निजको जेथा पूर्व २ नं गोश्वारामार्फत तायदाती भै आएबमोजिमका घरजग्गाहरूको भन्सार गोश्वाराबाट मिति २०१२।१।६ मा लिलाम बढीबढाउ हुँदा सबैभन्दा बढी रु १२०१।५ मा आशाकाजी तुलाधरको नाममा डाकबोली खतम भै निज आशाकाजी तुलाधरले तातोपानी भन्सार गोश्वारामा रुपैया बुझाई निज आशाकाजी तुलाधरलाई उक्त भन्सारबाट मिति २०१२ साल आश्विन ९ गते रोज १ मा वहाली पूर्जी दिई निजको हकभोग भई निज आशाकाजी तुलाधरबाट मैले रु २७२६।५ मा मिति २०१२।१।६ मा रजिष्ट्रेशन पारित राजीनामा गरी लिई तिरोभरोसमेतबाट मेरो हकभोग भई २०२३ सालमा ७ नं फारामसमेत मेरो नाममा भरी हकभोग पक्का भएको दो.जि.खोर गा.वि.स.वडा नं ७ मा पर्ने साविक टोल ४ किल्ला पूर्व फुर्वा भोटेको घर तेर्सो बाटो पश्चिम पदमबहादुरको वारी साँध उत्तर वीरबहादुरको साँध दक्षिण टिम्पुरेवारी साध यति ४ किल्लाभित्रको छरुवा मकैको विऊँ पाथी १० को विजन पाथी ।२।४ माना जाने खोर ठूलो घरवारी जग्गामा बनेको हुंगामाटोको गाह्रो फल्याकको छानो भएको २ तले पूर्व मोहडा भएको ११।१७ को घर मतानसमेतको वारी कित्ता १ जग्गा मेरो सम्पत्ति हो, म गाउँघरमा नवस्ने मेरो काठमाडौँमा पनि घर भएको हुँदा काठमाडौँ घरमा बस्ने भएको र मेरो खास बसोबास गर्ने घर मार्बु गा.वि.स वडा न. ९ हुँदा हेरविचार रेखदेख गर्न विपक्षीलाई जिम्मा दिई एउटा कुरुवा हेरालुको रूपमा जिम्मा दिएकोमा उक्त जग्गा नापी हुँदा घर मतान विपक्षको नाममा नापी गराई सकेछ घर मतान कटाई मेरो नाममा कि.नं २०३ मा नापी गराएको रहेछ । २०५४ साल माघ २० गते गाउँ घरमा आई वालीहरू के कति छ लेउभन्दा अब तपाईंको जग्गा हेरविचार गर्न सक्तिन भन्दा घर मतान मेरो हो यो बाटो मुनिको जग्गा जति तलाई दिन्न भनेपछि नापी

शाखा दोलखामा गै नक्सा ट्रेस र फिल्डबुक सारी बुभदा विपक्षीको नाममा कि.नं. २३६ घर वारी कित्ता १ भनी नापी गरी जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा समेत विपक्षीले लिईसकेको हुँदा हकै नपुग्ने व्यक्तिले मेरो हकभोगको जग्गा नापी दर्ता गराएको हुँदा कि.नं २३६ को जग्गा बदर गरी मेरो नाउमा दर्ता गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद दावी ।

दोलखा जिल्ला खारे गा.वि.स.वडा न. ७ स्थित पूर्व पदमबहादुरको वारी पश्चिम विपक्षीको जग्गा तेर्सो बाटो दक्षिण कैलासको वारी उत्तर टिम्पुरवारी यति ४ किल्ला भित्रको विजन पाथी ।२।४ को ठूलो घरवारी जग्गा मेरो बाबा रत्नबहादुर श्रेष्ठको नाममा २०१३ सालमा पाखा विजन दर्ता भै तिरो भरो गरी बाबाले नै भोगी आउनु भएको र पछि २०१४ सालमा उक्त विजनमध्ये विजन पाथी । १ को घरजग्गा मैले घरसारमा बाबाबाट मौखिक अंश पाई तिरोभरो गरी अद्यावधिक भोगचलन गरी आएको हुँदा मेरो नाममा कि.न. २३६ कायम भई जग्गा दर्ता हुन बाँकी भई मैले ज.ध.प्र.पू.प्राप्त गरी सकेको छैन । हालतक मैले भोगचलन गरिआएको छु । विपक्षको घर जग्गामा कुरुवा बसेको नभै म आफ्नै घर जग्गा भोगचलन गरिबसेको हो, विपक्षीको दावी काल्पनिक हो विवादित कि.न. २३६ मैले मेरो नाममा नापी दर्ता गराएको कुरा विपक्षीले २०५०।९।११ मा नै थाहा पाइसकेको कथन फिराद प्रकरण नं २ मा व्यक्त गरिसकेको कारण प्रस्तुत फिराद गर्ने हदम्याद ज.प.को १७ न. बमोजिम समाप्त भै सकेको हुँदा फिराद खारेज गरिपाऊँ । विपक्षीले आफ्नो चार किल्लाको जग्गा कतातर्फ मैले कि.का गरी नापी गरे सो भन्न सकेको छैन, विपक्षले आफ्नो राजीनामाबमोजिमको कुन स्थानको जग्गा खरिद गरेको भनी स्पष्ट पार्न सक्नु नभएको कारण फिराद हचुवाको भरमा दावा गरेको प्रष्ट छ । विपक्षको भूट्टा फिराद अ.व. १८० नं बमोजिम खारेज गरी विवादित कि.नं २३६ को जग्गा मेरो नाममा दर्ता

कायम गरी फिराद दावीबाट अलग भई बस्न पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर पत्र ।

विपक्षीबाट पेश भएको लिखत विवादित जग्गासंग मिल्न भिड्न नआउने भएको हुँदा नामाकरण गर्नु नपर्ने भन्ने समेत व्यहोराको प्र.वा. कृष्णप्रसाद सुवेदीले अ.व. ७८ नं वमोजिम गरेको वयान ।

विपक्षीबाट पेश भएको दर्ता सम्बन्धमा मलाई थाहा छैन । केही बोली रहन आवश्यक नभएको तिरो बुझाएको रसिद जालसाजी हो भन्ने समेत व्यहोराको वादीका वा. नारायणलाल श्रेष्ठले गरेको वयान ।

प्रतिवादीबाट पेश भएको रसिद सद्दे हो, रत्नबहादुर श्रेष्ठको २०१३ सालको विजन मोठमा दर्ता भएको ठूलो घरवारीमध्येको हाल विवादित कि.न. २३६ को जग्गाको तिरो बुझी रसिद गरी दिएको हो भन्ने समेत व्यहोराको कमातेन्जी शेर्पाको वा रामबहादुर सुवेदीले गरेको वयान ।

वादी वा नारायणलाल श्रेष्ठ र प्र. वा कृष्णप्रसाद सुवेदीले मिति २०५७११२९ मा गरेको कागज ।

मिति २०५७३३ गते भै आएको सर्जमिन मुचुल्का ।

अदालतबाट मिति २०५७३२८ मा भएको डिसमिस फैसला ।

पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुरबाट वेरीतको डिसमिस फैसला बदर गरिदिएको छ भन्ने समेतको मिति २०५९।३।३१ को फैसला ।

यसमा इन्द्रबहादुरले तातोपानी भन्सार ल्याएको लिलाम हुँदा २०१२ सालमा आशाकाजी तुलाधरले हकसफा गरी हस्तबहादुर श्रेष्ठलाई विक्री गरेको राजीनामा प्रमाण सवै अड्डामा पेश गरेका छन् । हस्तबहादुरले २३६ नं को जग्गा अहिलेसम्म भोगचलन गरी रहनु भएको छ दुई वटा घर छ, नापनक्सा गरेको सत्य छैन, भूट्टा हो, बदर गरिपाऊँ रामबहादुरको हैन भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी हिरण्यबहादुर श्रेष्ठको वकपत्र ।

रत्नबहादुरको छोरा रामबहादुरले २३६ को जग्गा घर हालसम्म नै भोग गरिरहेको मैले देखेको हो, मैले देखेको चाहिँ रामबहादुरको जग्गा हो भनेर सुनेको हो, वाली एकलौटी रामबहादुरले खाएको देखेको हुँ बाँडी खाएको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी श्यामबहादुर श्रेष्ठले गरेको वकपत्र ।

आशाकाजी तुलाधरबाट हस्तबहादुरले किकेको भनेको सुनेको हो, घर पहिलादेखि नै त्यही थियो कसले बनायो थाहा भएन, कि.नं २३६ को घर मतान भएको जग्गा हस्तबहादुरकै हो भन्ने सुनेको एउटै कित्ता जग्गालाई दुई कित्ता पारी नापी गरेको हो भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी छोटे शेर्पाले गरेको वकपत्र ।

अहिलेसम्म रामबहादुरले २३६ नं कित्ता चाहिँ भोगिरहेको देखेको हो, दर्ता ७ नं फाराम रसिद रामबहादुरको नाउँमा छ, लिलाम भएको नभएको मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी नारायणबहादुर श्रेष्ठको वकपत्र ।

घर र मतान भएको मलाई थाहा छ, जग्गा लिलाम भएको थाहा छ, लिलाम भएको जग्गा आशाकाजीले थामी हस्तबहादुरले नगद पैसा हाली भोगचलन गरेको सुनेको हो, घर र मतान बनाएको मैले देखेको होइन । २०५० सालसम्म हस्तबहादुरले भोगचलन गरेको हो हाल रामबहादुरले भोगचलन गरेकाे छ, कि.नं २३६ को जग्गा हस्तबहादुरकै हो रामबहादुरको जग्गा २३६ मा नै पर्छ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको साक्षी रामबहादुर तामाङ्गको वकपत्र ।

अदालतबाट भएको आदेशानुसार भै आएको नक्सा मुचुल्का ।

प्रस्तुत फिराद अधिकारक्षेत्रको अभावमा अ.व. १८० नं वमोजिम खारेज हुने ठहर्छ भन्ने दोलखा जिल्ला अदालतका न्यायाधीश श्री नारायणप्रसाद दाहालबाट मिति २०६१।१।२४ मा भएको फैसला ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

नापीको काम सम्पन्न भइसकेपछि वादीको घरजग्गा प्रतिवादीका नाउँमा नापी दर्ता भएको दर्ता बदर गराउने कार्य अदालतकै अधिकारक्षेत्र भएकोमा फिराद अधिकारक्षेत्रभित्र छैन भनी खारेज गरेको शुरु फैसला कानून तथा प्रतिपादित सिद्धान्त समेत प्रतिकूल भई बदरभागी छ भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकीर ।

यसमा जग्गाको हकवेहकको प्रश्न समेत समावेश भएको भए पनि वादी दावी खारेज हुने ठहराएको शुरु दोलखा जिल्ला अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.व. २०२ नं बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थी भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

वादी दावी पुन नसक्ने भनी इन्साफ गर्नुपर्नेमा फिराद नै खारेज गरेको त्रुटि देखिन आएतापनि शुरु दोलखा जिल्ला अदालतको मिति २०६१।२।२४ को फैसलामा परिवर्तन गर्न नपरी वादी दावी पुन नसक्ने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६२।५।१३ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलामा फिरादीलाई हराई फैसला गर्दा मेराविरुद्धमा लगाइएका फैसला बुँदाहरू कुनै मिलेका छैनन् । सिर्फ पूर्वाग्रही भई तर्फे जारी बनी कुनै आधार प्रमाण कानून प्रतिकूलका तर्क लगाई अन्यायमा पारी हराएको प्रष्ट देखिन आइरहेको छ । फैसलामा देखाइए अनुसारको बुँदा राजीनामा र नक्सामा जनिई आएअनुसारको अहिले विवाद परेको न.नं २३६ पूर्वतर्फ फुर्वा भोटेको घर र तेश्रो बाटो देखिदैन । वादीले नापी दर्ता गराएको कि.नं २०३ को पूर्वतर्फ तेस्रो बाटो सरजमिनमा र न.नं १५ मा देखिईरहेको छ भन्ने वूदा सत्य तथ्यको बुँदा होइन । वादीको कि.नं २०३ दर्ता गर्दा सो किल्ला ठुलो वारी ।२।४ नै देखाई दर्ता गरेको भन्ने कुरा सो जग्गाको फिल्डवुक उतारबाट स्पष्ट देखिईरहेको छ । एउटा कितामा पुरै भिडिरहेको लगत अर्कोमा पुनः भिडाउन मिल्दैन भन्ने फैसला तर्फ बुँदा सरासर तर्फेदारी भई लेखेको

कानूनको गलत अर्थ र नजीरको प्रतिकूलको भन्ने स्वतः सिद्धान्त विवादित जग्गामा बनेको साविक देखिको पुरानो घर भन्ने जनिई विवादित घरको सरजमिनहरूले मूल्याङ्कन मुचुल्कामा खुलाई दिएकोले म फिरादीबाट अदालतले थप कोर्ट फी लिने आदेश भई थपकोर्ट फी रु. १७७०।५ दाखिल गरेकै थिएँ भने अर्कोतिर विवादित जग्गा कित्ता लिलाम वढावढ हुँदा विपक्षीका वावु रत्नबहादुरकै पालामा बनेका दुई वटा घर सो ठुलो वारी जग्गा समेत लिलाम बिक्रि वहाली पुर्जा राजीनामा हक हस्तान्तरण भएकै प्रष्ट ती लिखत प्रमाणबाट देखिन आउने नै र सालसालको तिरो समेत म बाट चलाएकै हुँदा समेत कुरुवा राखेको लिखत पेश हुन नसकेको भन्ने केवल अत्तो थापेको मात्र फैसला तर्क बुँदा हो । २०५० सालको सर्भे नापी र फिल्डवुक नक्सा ट्रेष नलेखिएको भएतापनि थाहा पाउनासाथ म निवेदक वादीले नापी शाखामा गई विरोध जनाएकै र उजुरी निवेदन दिएको कारण समेतले गर्दा सो विपक्षीको नाउँमा हक-वेहकमा अदालतमा उजूर गर्न जानु भनी नसुनाएको सो कानून समेतमा क्रियाशिल गरी नदिएको कारणले मात्र केही ढिलाई हुन गएको । २०५४ सालमा मात्र फिराद पर्न गएको कुरा मिसिल कागजातबाटै देखिन आएकै छ । शुरु मिसिल भिकाई मिसिल संलग्न कागजप्रमाणहरू सवै हेरी यथार्थ हक न्याय इन्साफ गरी पाउनका लागि मुद्दा दोहोर्नाई हेर्ने आदेश भई सोको निस्सा प्रदान गरी न्याय हक इन्साफ गरीपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको यस अदालतमा परेको निवेदन पत्र ।

यसमा वादीको मिति २०१२।६।१९ को चलानी पूर्जामा उल्लिखित चारकिल्लासंग विवादित न.नं. १६ को कि.नं २३६ को जग्गाको किल्ला मिलेको नक्सामुचुल्काबाट देखिएको स्थितिमा त्यस्तो प्रमाणको विवेचना नै नगरी विजन । २।४ को जग्गा केवल कि.नं २०३ मा मात्र नापी भएको आधारमा वादी दावी पुन नसक्ने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला अ.व. १८४(क) प्रमाण ऐन, २०३१

को दफा ३ र ५४ को व्याख्यात्मक त्रुटि देखिनाले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) खण्ड(क) बमोजिम दोहोऱ्याउने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ, भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६३।१।२ को आदेश ।

नियमबमोजिम इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीको तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता क्षेत्रबहादुर वस्नेत र शेरबहादुर रोकायाले खोर गा.वि.स.वडा नं. ७ मा पर्ने साविक पूर्व फूर्वा भोटेको घर तेस्रो बाटो पश्चिम पदमबहादुरको साथै उत्तर वीरबहादुरको साँध दक्षिण टिम्मुरेवारी यति चार किल्लाभित्रको विजन पाथी । २।४ माना जाने खोर ठूलो घरवारी वादीले आशाकाजी तुलाधरबाट २०१२।८।६ मा रजिष्ट्रेशन पारित गरिएको घर जग्गा हो । वादीको स्थायी बसोबास मार्वु गा.वि.स. मा भएको र काठमाडौं पनि घर भएकोले वादी उक्त ठाउँमा नबस्ने भएकोले उक्त जग्गाको हेरचाह गर्ने गरी कुरुवाको रूपमा प्रतिवादीलाई जिम्मासम्म दिएको हो । प्रतिवादीले वदनियत चिताई उक्त जग्गामा बनेको घरसमेत कि.नं २३६ मा आफ्ना नाममा दर्ता गराई बाँकी जग्गा वादीका नाममा कि.नं २०३ मा दर्ता गराएकोले नापी दर्ता बदर गरी वादीको नाउँमा दर्ता गर्न गरी फैसला गर्नुपर्नेमा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी हुनुपर्छ भन्ने समेत बहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थीको तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्यामजी प्रधानले वादीले फिराद पत्रमा उल्लेख गरेको चार किल्ला विवादित कि.न. २३६ संग मिले भिडेको अवस्था छैन । वादीले २०१२ सालमा आशाकाजी तुलाधरबाट रजिष्ट्रेशन पारित गरिएको भनेको जग्गा कि.न. २०३ मा नापी गराएको छ । आफ्नो जग्गा एउटा कित्तामा नापी दर्ता गराई सकेपछि पुनः अर्काको जग्गामा दावी गर्न वादीलाई हक पुग्ने हैन । आफ्नो घर जग्गाको हेरचाह गर्न प्रतिवादीलाई कुरुवा राखेको भन्ने

वादी लेख कुनै पनि प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेको अवस्था छैन । यस स्थितिमा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलामा अन्यथा गर्नुपर्ने छैन कायम रहनुपर्छ भन्ने समेत बहस गर्नुभयो ।

मिसिल कागजात अध्ययन गरी दुवैतर्फका विद्वान अधिवक्ताहरूको बहससमेत सुनी पुनरावेदन अदालतको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ सोही विषयमा निर्णय दिनु परेको छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा फिरादीले २०१२।८।६ मा आशाकाजी तुलाधरबाट रजिष्ट्रेशन पारित गरिएको राजीनामामा दोखला जिल्ला खोर गा.वि.स. वडा नं ७ मा पर्ने पूर्व पुर्वा भोटेको घर तेस्रो बाटो, पश्चिम पदमबहादुरको वारी उत्तर वीरबहादुरको साँध र दक्षिण टिम्मुरेवारी यति चार किल्ला भित्रको ठूलो घरवारी जग्गा समेत कि.न. २३६ मा प्रतिवादीले आफ्ना नाममा नापी दर्ता गराएको हुँदा बदर गरी फिरादीका नाममा दर्ता गरिपाऊँ भन्ने फिराद दावी रहेकोमा वादी दावी खारेज हुने शुरूको फैसला उपर वादीको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट खारेज गरेको सम्म त्रुटि देखिए तापनि शुरूको फैसलामा परिवर्तन गर्न नपरी वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहऱ्याई भएको फैसला उपर वादीको तर्फबाट मुद्दा दोहोऱ्याई पाऊँ भनी परेको निवेदनमा यस अदालतबाट दोहोऱ्याई हेर्न निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहबाट प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ पेश हुन आएको रहेछ ।

३. यसमा वादीले विवादित कित्ता भित्रको घर जग्गा आफ्नो हो भनी हकको श्रोतको रूपमा आशाकाजी तुलाधरबाट आफूले मिति २०१२।८।६ मा रजिष्ट्रेशन पारित गरिएको लिखतलाई उल्लेख गरेको पाइन्छ । उक्त रजिष्ट्रेशन पारित गरिलिंदा खुलाएको चार किल्ला हेर्दा पूर्वतर्फ फूर्वा भोटेको र तेश्रो बाटो पश्चिम पदमबहादुरको वारी उत्तर वीरबहादुरको साँध दक्षिण टिम्मुरेवारी साँध भनीचार किल्ला खुलाएको पाइन्छ । शुरु जिल्ला

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

अदालतबाट २०६०/१२/७ मा भई आएको नक्सा मुचुल्कामा विवादित कि.नं २३६ को घर जग्गालाई न.नं. १६ मा देखाइएको छ भने वादीले साविक आशाकाजी तुलाधरबाट मिति २०१२ सालमा रजिष्ट्रेशन गरीलिएको हाल वादीका नाममा दर्ता रहेको कि.नं २०३ को जग्गा न.नं १४ मा देखाएको छ । विवादित कि.नं २३६ को जग्गाको पूर्वतर्फ फुर्वा भोटेको घर र तेर्सो बाटो दुवै साँध रहेको देखिँदैन । त्यस्तै उत्तरतर्फ वीरबहादुरको साध र दक्षिण तर्फ टिम्पुरे वारी साधभनी लेखीएको किल्ला पनि मिल्न भिड्न आएको पाइँदैन । वरु वारीको नाममा नापी दर्ता भएको कि.नं. २०३ को जग्गाको पूर्वतर्फ अदालतबाट भई आएको नक्सा मुचुल्काको र न.न. १५ मा तेर्सो बाटो देखिँइरहेको छ । साथै सभै नक्सा समेतमा कि.न. २०३ को पूर्वतर्फ तेर्सो बाटो देखिँइ रहेको छ । यस स्थिति स्मा वादीको २०१२ सालको राजीनामाभिन्नको जग्गा न.न. १५ को तेर्सोबाटो भन्दा पश्चिम न.नं १४ को जग्गा हो भन्ने तथ्य पुष्टि भएको छ ।

४. यसरी फिरादीले आफ्नो राजीनामाभिन्नको जग्गा आफैले कि.नं २०३ मा नापी दर्ता गराई सकेपछि पुनः कि.नं २३६ को जग्गा नापी दर्ता गराउन छुटेको भनी अनुमान गर्नसक्ने अवस्था देखिँदैन । विवादित कि.नं २३६ को जग्गा २०१२ सालको राजीनामाभिन्नको जग्गा भने तापनि उक्त जग्गामा वादीको भोगचलन रहेको देखिँदैन । उक्त जग्गामा लामो समय अर्थात २०१२ सालदेखि नै प्रतिवादीले भोग गरेको कुरालाई वादी स्वयम्ले स्वीकार गरेको पाइन्छ । वादीले प्रतिवादीलाई उक्त घरजग्गाको रेखदेख गर्न कुरुवाको रूपमा राखेको भने तापनि आफ्नो भनाइलाई कुनै ठोस एवं विश्वासलायक प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेको पाइँदैन । यसको विपरीत वादीकै भनाइबाट विवादित न.नं १६ को घरजग्गामा प्रतिवादीको भोगचलन रहेको पुष्टि हुन्छ अव प्रतिवादीको हकको स्रोतवारे विचार गर्दा प्रतिवादीले

विवादित घरजग्गा २०१३ सालमा बाबा रत्नबहादुर श्रेष्ठका नाममा विजन पाथी । २।४ पाखा विजन दर्ता भई बुवाले नै भोगिआउनु भएकोमा उक्त विजनमध्ये विजन पाथी १।१ को घर जग्गा २०१४ सालमा आफूले अंश पाई तिरो भोगचलन गरिआएको भनी जिकीर लिएको पाइन्छ । यसरी प्रतिवादीको लामो समयदेखि अविच्छिन्न भोगचलनउपर कुनै कसैको उजूरवाजुर छैन । २०१३ सालदेखि नै भोगचलन गरि तिरो समेत तिरी आएको विवादित घरजग्गामा चीरभोगको सिद्धान्त Long Time Undisputed Possessory Right समेतबाट प्रतिवादीकै भोग स्वामित्वको देखिन आएको छ । उक्त विवादित कि.न. २३६ को घर जग्गामा लामो समयदेखि प्रतिवादीको भोग कायम रही निजको नाममा नापी भई स्वेस्तामा जनिएको भए तापनि निजको नाममा जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा प्राप्त भई नसकेको भन्ने देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा प्रतिवादीको नामको नापी दर्ता बदर गरी वादीको नाममा दर्ता हुनुपर्छ भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकीर एवं निजतर्फका कानून व्यवसायीहरूको बहस बुँदासँग सहमत हुन सकिएन । साथै दोहोच्याई हेर्न निस्सा प्रदान गर्दा लिइएको आधार बुँदासँग पनि यो इजलास सहमत छैन ।

५. तसर्थ माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट विवादित कि.नं २३६ को घर जग्गामा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहरी पुनरावेदन अदातल, पाटनबाट मिति २०६२/१५/१३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.रामप्रसाद श्रेष्ठ

इति संवत् २०६६ साल वैशाख ८ गते रोज. ३ शुभम्
इजलास अधिकृत : माधवप्रसाद अधिकारी

निर्णय नं. ८१२६

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीशचन्द्र लाल
चक्रसंवत् २०६४ सालको साधक नं ०४४

फैसला मिति: २०६५।११।२२।५

मुद्दा: कर्तव्य ज्यान ।

वादी: जिल्ला सिरहा लक्ष्मीपुर (प्र.म.) गा.वि.स.
वडा नं. ३ बस्ने कोदे यादवको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रतिवादी: जिल्ला सिरहा औरही गा.वि.स. वडा नं. ८
बस्ने लक्ष्मण यादव समेत

शुरु फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या.श्री सहदेव बास्तोला .

पुनरावेदनमा फैसला गर्ने:

मा.मु.न्या. श्री बैद्यनाथ उपाध्याय

मा.न्या. श्री शान्तिराज सुवेदी

- आरोपित कसूर नगरेको भए अदालतबाट जारी भएको म्यादी पूर्जाको म्यादभित्र उपस्थित भई आफ्नो निर्दोषिताको प्रमाण पेश गरी न्यायसम्पादनको कार्यमा चासो राख्न सक्नुपर्ने ।
- घरका लोग्ने, सासू, ससुरासमेत भई मृतकलाई घरबाट लिई जाने र ससुरा घर फर्की आएपनि मृतकको लोग्ने प्रतिवादी लक्ष्मण र सासू बौकीसमेत फरार रही लाश वेवारिसे फालेकोबाट यिनै प्रतिवादीहरूले मृतकलाई कुटपीट गरी मारेको तथ्य पुष्टि हुने ।

(प्रकरण नं.५)

वादी तर्फबाट:

प्रतिवादी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- अ.बं. १९०
- ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं.

फैसला

न्या.रामप्रसाद श्रेष्ठ: पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६३।११।२७ को फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०(२) बमोजिम साधक जाँचको लागि दर्ता भई पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवं निर्णय यस प्रकार छ :-

लखन साहको धान खेतमा दक्षिण टाउकी, उत्तर खुट्टा भएको लाश, पहेलो रंगको पोलिष्टर ब्लाउज, वैजनी भूईमा सेतो, पहेंलो, हरियो बुट्टा भएको साडी लगाएको, मुखबाट रगत निस्करहेको, च्यापु र दुवै गाला समेतमा कालो दाग, घाँटीमा थिचेको दाग, अनुहार फुलेको भन्ने समेत व्यहोराको घटना तथा लाश प्रकृति मुचुल्का ।

चोट लागेको कारण मृतकको मृत्यु भएको भन्ने समेत पोष्टमार्टम रिपोर्ट ।

घटनास्थलमा फेला परेको लाशले लगाएको साडी, चोलो, काठको बाकस र लाशको फोटोसमेत हेरी चिनें, मेरो कान्छी छोरी रुनी यादव हुन् भनी सनाखत गरेको कोदे यादवको कागज ।

मेरो छोरी रुनीदेवीको औरही वडा नं ८ बस्ने लक्ष्मण यादवसँग २०४९ सालमा विवाह गरी दिएको र २०५१।२।२२ गते निज छोरीको दुरागमन गराई ज्वाँइले लगेको र पछि मैले आषाढमा आफ्नो घरमा ल्याएको थिएँ । सोही महिनामा म विरामी परी उपचार गराउन दरभंगा गैँ घर फर्की आई मेरो श्रीमतीलाई छोरी कहाँ छ भन्दा ज्वाँइ लक्ष्मणले कुटपीट गरी घर लगे भनेपछि सोही दिन मेरो भाई समेतलाई पठाउँदा निजहरूले भतिजी रुनी खोई भनी सोढा ज्वाँइसमेतले तपाँइहरूकै घर गएको

भनेकोले खोजतलाश गर्दा वेवारेसे लाश फेला परेको, लाशले लगाएको कपडा र फोटो समेत देखाउँदा मेरो छोरीकै रहेछ र कसले मारे भनी बुभ्दा विपक्षी महादेव, लक्ष्मण, भुल्ला, बौकी, सहदेव, कारी र रामचन्द्र यादवसमेतले मेरो छोरीलाई दाइजो कम दिएको भनी मारी गाँगन खोला जाने बाटोको खेतमा फालिदिएका रहेछन् । कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

मृतक वेवारेसे लासको फोटो, साडी, चोली समेत मेरो बहिनी रुनीदेवीको हो भन्ने समेत व्यहोराको वीरेन्द्रकुमार यादवको सनाखत कागज ।

देखाएको फोटो, सारी, चोलोसमेत मेरो छोरी रुनीदेवीको हो । सो साडी, चोलो छोरीको दिन गर्दा हामीले दिएको हो भन्ने समेत व्यहोराको जगतारैनीदेवीको सनाखत कागज ।

मृतक लासको फोटो र कपडासमेत कोदे यादवको छोरी रुनीदेवीको हो भन्ने समेत व्यहोराको बुभ्फिएको देवी साहू, परमेश्वर, रामविलास, कारी साहू समेतको सनाखत कागज ।

मेरी छोरी रुनीदेवीको विवाह औरही वस्ने लक्ष्मण यादवसँग भएको र २०५१ साल श्रावणमा ज्वाँई आई छोरी रुनीलाई हिंडभन्दा बुवा आएपछि मात्र जान्छु भनी छोरीले भन्दा कुटपीट गरेर लगेका र पछि श्रीमान् आएपछि सबै कुरा सुनाई देवर विहारीलाई ज्वाँईको घर पठाई छोरी खोइभन्दा तिमीहरूकै घर फर्की गइन् भनी निजहरूले जवाफ दिए भनी देवरले भनेकोले दाइजो (डाली) कम भयो भनी इवी राखी मेरो पति घरमा नभएको मौका पारी निजहरूले छोरी रुनीलाई कुटपीट गरी मारी फालेका हुनुपर्छ भन्ने समेत मृतककी आमा जगतारैनीदेवी यादव र वीरेन्द्रकुमार यादव समेतको एकै मिलानको कागज ।

मृतक रुनी माइतीमा रहेको अवस्थामा २०५१ साल श्रावण ९ गते लक्ष्मण ससुराली गई रुनीलाई आफ्नो घरमा लगेको र कुटपीट गरी

जाहेरीमा लेखाएका महादेव यादवसमेतका व्यक्तिहरूले कर्तव्य गरी मारेका हुन् भनी गाउँलेहरूले भनेको सुनेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको सोनाई यादव, रामेश्वर साह, अजयकुमार समेतको एकै मिलानको कागज ।

रामु यादवसँग गफको सिलसिलामा रामचन्द्र यादव आजकल देखिस्वैन भनी सोद्धा रुनीदेवी मरेको डरले भागी भारततर्फ गएका छन् भनी सुनाएका थिए । जाहेरवालीको छोरीलाई कसले मारे थाहा छैन भन्ने समेत गौरी दासको कागज ।

जाहेरवालीको छोरी रुनीलाई ज्वाँई लक्ष्मणले जवरजस्ती ल्याएको र निज रुनी विरामी परी उपचार गराउन दरभंगा लगेको र पछि घर नल्याएको भन्ने हल्ला सुनेको हुँ । जाहेरीमा उल्लिखित व्यक्तिहरूले रुनीलाई कर्तव्य गरी मारेकोमा शंका लाग्छ, भनी भागवत दास, कारीदेव यादव समेतले गरेको कागज ।

छोरा लक्ष्मणले गोरुगाडीमा बुहारी रुनीलाई लिई आए । बुहारी घर आएको ५।६ दिनपछि ज्वरो आई उपचार गराउन दरभंगा लान म, लक्ष्मण, श्रीमती बौकी भई बुहारीलाई लिई गई लदनियासम्म पुर्‍याई निजहरूलाई त्यही छोडी म घर आएँ । लक्ष्मण र बौकीदेवी ३।४ दिपछि घर आएका हुन् । बुहारी रुनीको उपचार हुन नसकी मृत्यु भएको भन्यो । बुहारीलाई किन भारततर्फ उपचार गराउन लगे छोरा लक्ष्मण नै जान् । देखाएको फोटो बुहारीको जस्तो लाग्छ । लाश भारतमै अन्त्येष्टी गरें भन्थे । कसरी लाश आयो थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको अभियुक्त महादेव यादवले प्रहरीमा गरेको वयान ।

२०५१।४।९ गते ज्वाँई लक्ष्मणले रुनीलाई जवरजस्ती लगेपछि दाजु उपचारबाट आएपछि छोरी लिन मलाई पठाउँदा तपाईंकाै घर गई भनेकोले खोजतलास लगाउँदा दाइजो कम दिएको कारणले लक्ष्मणसमेतका जाहेरीमा उल्लिखित मानिसहरूले कुटपीट गरी भतिजी रुनीलाई हत्या गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्दछ भन्ने समेत विहारीप्रसादको कागज ।

जाहेरीवालाकी छोरी रुनी विरामी परेको भन्ने महादेवले भनेको सुनेको हुँ। विरामी परेको देखिन। विरामी भई भनी महादेव, बौकी, भुल्ला लक्ष्मण समेत भई घरबाट लगेको देखेको हुँ। महादेव सोही दिन फर्की आयो। अरु ३-४ दिनपछि आए। रुनीदेवी फर्किइन। लक्ष्मणको भनाइअनुसार रुनीको भारतमा उपचार हुँदाहुदै मृत्यु भएको हो भन्ने समेत थियो। कसले मारेको हो, होइन थाहा छैन भन्ने समेत रामचन्द्र यादवको वयान कागज।

मिति थाहा छैन। मेरो बुहारीको मृत्यु भएको ४ दिन भयो। पूजा गरिदिनु भनी महादेवले भनेकोले म आई १० दिनको काजक्रिया गरिदिएको हुँ। काजक्रिया गर्दा महादेवबाहेकका परिवार अरु कोही थिएनन्। मृतक रुनी के भै मरेकी हुन सो पनि मलाई थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको षडानन्द भाको कागज।

यसमा प्रतिवादीहरूले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं द्वारा निषेधित तथा सोही महलको १३(३) नं द्वारा परिभाषित कसूर अपराध गरेको देखिएको हुँदा निज प्रतिवादीहरू महादेव यादव, लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव तथा बौकी यादवनीलाई सोही ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम हदैसम्मको सजाय गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग माग दावी।

फोटो देखें। बुहारी रुनी यादवको होइन। बुहारी विरामी परी लक्ष्मण यादवले उपचार गराउन दरभंगा लगेको र २०५१।५।३ गते निजको दरभंगामा नै मृत्यु भयो भनी लक्ष्मणले भनेका हुन्। देखाइएको सामानहरू मेरो बुहारीको होइन। मैले निज बुहारीलाई मारेको होइन। भूढा अभियोगबाट सफाइ पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी महादेव यादवले शुरु जिल्ला अदालतमा गरेको वयान।

प्रतिवादी लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकीले २०५२।५।१ मा तामेल भएको म्यादी पूर्जीको म्याद गुजारी बसेका रहेछन्।

यसमा प्रतिवादी महादेव यादवको छोराबुहारी मृतक रुनी यादवनी भएकोमा विवाद छैन। दाइजोको कारणबाट बुहारीलाई कुट्ने कार्य समेत हुने र मानैसम्म कार्य यी प्रतिवादीले गरेको होइन भन्न सकिने आधार प्रमाण देखिन नआएको र किटानी जाहेरी, घटनास्थल मुचुल्का, लाशजाँच मुचुल्का तथा पोष्टमार्टम रिपोर्टसमेतबाट यी प्रतिवादीसमेतले मारेको कुरा पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादी महादेव यादवलाई ज्यानसम्बन्धीको १३(३) नं अनुसार जन्मकैद हुने ठहर्छ। अन्य प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादवनीको हकमा अ.व. १९० नं बमोजिम मुलुकीमा राखिदिनु भन्ने समेत सिराहा जिल्ला अदालतबाट मिति २०५४।३।१७ मा भएको फैसला।

बेवारेसे अवस्थामा फेला परेको सडेको लासलाई रुनीदेवीको ठहर गरी सिराहा जिल्ला अदालतले मलाई जन्मकैद गर्ने गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी भूढा अभियोग दावीबाट फूसद गरिपाऊँ भन्ने समेत प्रतिवादी महादेव यादवको पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा परेको पुनरावेदन पत्र।

प्रतिवादी महादेव यादव आरोपित कसूरमा इन्कार रहेको, कर्तव्य गरेको देख्ने प्रत्यक्षदर्शीको अभाव रहेको र लाश प्रत्यक्ष सनाखत नभई फोटोबाट सनाखत भएको सन्दर्भसमेतबाट शुरु अदालतको फैसला फरक पर्नसक्ने देखिँदा अ.व. २०२ नं समेत बमोजिम पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालयलाई पेशीको सूचना दिई पेश गर्नु भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०५५।२।१३ को आदेश।

पोष्टमार्टम रिपोर्टअनुसारको घाउचोट यी पुनरावेदक प्रतिवादी महादेवको कारणबाट भएको भन्ने चशमदीद गवाह र वस्तुनिष्ठ प्रमाणको अभावमा मृतकको ससुरा भाएकै नाताले मात्र केवल अनुमान र शंकाको भरमा प्रतिवादी महादेव यादवलाई दोषी ठहर गर्न मिल्दैन। अन्य परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पनि अभियोगअनुसारको कसूर यी प्रतिवादी महादेवले

गरेको पुष्टि नभएकोले दावीअनुसार सजाय गर्ने गरेको शुरु सिराहा जिल्ला अदालतको फैसला मनासिव देखिन आएन । अतः उल्लिखित प्रमाणहरूको आधारमा पुनरावेदक प्रतिवादी महादेव यादवले अभियोग पत्रबमोजिमको कसूर गरेको प्रमाणबाट नदेखिएकोले आरोपित कसूरबाट निजले सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०५५।८।२९ को फैसला ।

मिसिल संलग्न प्रमाणबाट स्पष्ट जे दृष्टिगोचर हुन्छ त्यो नै इन्साफको स्रोत हो । त्यसैको आधारमा न्याय निरोपण गरिनु पर्ने हो । तर प्रस्तुत मुद्दामा संकलित सबुद प्रमाणबाट देखिएको कुरालाई एकातर्फ पन्छाई प्रतिवादीलाई सफाई दिएको हुँदा पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला प्रमाणसम्मत नभई त्रुटिपूर्ण समेत भएको हुँदा सो फैसला बदर गरी माग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी श्री ५ को सरकारका तर्फबाट सर्वोच्च अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

शुरु जिल्ला अदालतले प्रतिवादीलाई वादी दाबीबमोजिम कसूरदार ठहराई गरेको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी महादेव यादवलाई सफाई दिने गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०५५।८।२९ को फैसला मनासिव हुँदा सदर हुने ठहर्छ, वादी श्री ५ को सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५९।१२।१२ मा सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसला ।

प्रतिवादी लक्ष्मण यादव, प्रतिवादी भुल्ला यादव, प्रतिवादी बौकी यादवनी समेतको हकमा मिति २०५४।३।१७ को फैसलाले अ.व. १९० नं अनुसार मुलतवी रहेको निजहरू म्यादभिन्न पक्राउ परी वा आफै हाजिर हुन नआएकोले प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीबाट जगाउने आदेश गरी दिएको छ । सरकारी फौजदारी दायरीमा दर्ता गरी पेश गर्नु भन्ने समेत मिति २०६३।४।२९ गते मुलतवीबाट जागी दायर भएको ।

फरार प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादवले कसूर नगरेको भए फरार रहनु नपर्ने र आफ्नो पक्ष अदालतमा प्रस्तुत गरी सफाई लिनु पर्नेमा सो नभएबाट सम्पूर्ण सबूद प्रमाणबाट यी प्रतिवादीहरू निर्दोष हुनु भनी मान्न नमिली दाइजोको कारणबाट मृतकलाई कुटपीट गरी मारेको कुरा लाशप्रकृति मुचुल्का र लाशजाँच रिपोर्टबाट प्रमाणित हुन आएको र यस्तो प्रमाणलाई गौण मानी अदालतमा नआई फरार रहनेलाई सुविधा दिने हो भन्ने फौजदारी न्याय विकृत हुन जाने हुँदा उपर्युक्त आधारमा प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर गरेको ठहर्छ । प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धीको १३ नं. को देहाय ३ बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्छ भन्ने सिराहा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।५।१९ मा भएको फैसला ।

साधक जाँचको लागि शुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा पेश भएको ।

रुनीदेवीलाई निजको लोग्नेले कुटपीट गर्दै लगेको र छोरी फेला नपरेकी र बेवारेसे फालिएको लास र वाकस फेला परी लास बेवारेसे भनी डोमको जिम्मा लागेकोमा प्रमाण नै लोप गरिसकेकोमा लासले लगाएको लुगा, फोटो र वाकसको आधारबाट सनाखत भई बल्लतल्ल छोरीलाई मारेको थाहा पाएको स्थिति छ । लाश छेउमा फेला परेको गम्छा मृतकको लोग्ने लक्ष्मण यादवको भनी वयान गरेको समेतबाट लक्ष्मण यादव कसूरदार होइन भनी मान्न मिल्ने देखिन आएन । लक्ष्मण यादवसमेतले रुनी यादवलाई विहानै लिई गएको र लाश छेउबाट लक्ष्मणको गम्छा वरामद भएको कारण समेतबाट निज समेत भई रुनीदेवीको हत्या गरी आरोपित कसूर गरेको देखिन आयो ।

प्रतिवादी बौकी यादवनी र भुल्ला यादवको हकमा विचार गर्दा दहेजको विषयमा रुनी यादवलाई कुटपीट गर्ने गरेको तथ्यको अलावा रुनी यादवनीलाई लक्ष्मण यादवले विहानै लिएर जाँदा पनि बौकी यादवनी पनि गएको भनी महादेव यादवले

अनुसन्धानको सिलसिलामा कागज गर्दा स.ज.३ मा उल्लेख गरिदिएका, त्यस्तै गरी मुद्दा नचलाइएका तर तत्काल अभियुक्तको रूपमा रहेको रामचन्द्र यादवले अनुसन्धानको सिलसिलामा कागज गर्दा स.ज.३ मा महादेव यादव निजको श्रीमती बौकी देवी, भुल्ला यादव र लक्ष्मण यादवले उज्यालो नहुँदै रुनी यादवलाई लगेका भनी लेखाई दिएको देखिन्छ । यसरी प्रतिवादीहरूका घरतर्फका व्यक्तिहरूले पनि रुनी यादवलाई लगेको महादेव यादव उसै दिन फर्के पनि अरु नफर्केको र रुनी हराएको तथ्यहरू लेखाई दिएको अवस्थामा जारी भएको वारेन्ट र म्यादी पूर्जाको म्यादअनुरूप हाजिर भई प्रतिवाद नगरी फरार रही बसेको, आफ्नो परिवारको बुहारीको हत्या भएको छ घरको मुली महादेव यादव प्रतिवादी गर्न आई इन्कार रहने उसै घरका अन्य प्रतिवादीहरूले मृतकलाई लिई गएको देख्ने भनेकोमा त्यो कुरा होइन भन्न नआई भारतमा मरेको भन्ने प्रमाण बनाउन लाग्ने यावत् कारणहरूबाट यी प्रतिवादी बौकी यादवनी र भुल्ला यादवलाई निर्दोष हुन भनी मान्न मिलेन । निजहरू समेत मिली रुनीदेवीको हत्या गरेको देखिन आएकोले प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर गरेको ठहर्‍याई जन्मकैद गरी प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, बौकी यादव र भुल्ला यादव समेत जना तीन को हकमा साधक जाहेरीको लागि पेश गरेकोमा शुरु सिराहा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।१।११ मा तीनै जनालाई कसूरदार ठहर्‍याई जन्मकैद गर्ने गरेको फैसला मिलेकै हुँदा साधक सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६३।१।२७ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला साधक जाँचको लागि यस अदालतमा दर्ता भई पेश भएको ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ ? भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादवको नाममा शुरु जिल्ला अदालतबाट जारी भएको वारेन्टसहितको म्यादी पूर्जाको म्यादमा निजहरू हाजिर नभई फरार रहेका कारण निजहरूको हकमा अ.व. १९० नं. बमोजिम मुलतवी रही अर्को प्रतिवादी महादेव यादवको हकमा इन्साफ हुँदा निज प्रतिवादी महादेव यादवलाई शुरुले अभियोग दाबीबमोजिम कसूरदार कायम गरी ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम सजाय गर्ने गरेको फैसला उल्टी गरी पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट सफाई दिने गरी मिति २०५५।८।२९ मा भएको फैसला यस अदालत समेतबाट मिति २०५९।१२।१२ मा सदर भै अन्तिम भइरहेको देखियो ।

३. यी प्रतिवादीहरूको हकमा मिति २०६३।४।२९ को आदेशले प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीबाट जागी शुरु सिराहा जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदा अभियोग दाबीबमोजिम कसूरदार ठहर गरी प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादव समेतलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम सजाय हुने ठहर भएकोमा सो फैसला सदर हुने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला साधक जाँचको लागि पेश भएको अवस्था देखियो ।

४. प्रतिवादीहरू लक्ष्मण, भुल्ला र बौकीसमेतले मृतक रुनीदेवीलाई दाइजोको विषयमा कुटपीट गरी मारी फाली दिएको भन्ने जाहेरी दरखास्त रहेको देखिन्छ भने मृतकको पोष्टमार्टम रिपोर्टमा Shock due to haemorrhage caused by neck injury भन्ने उल्लेख भई मृतकको शरीरभरि र गाला, च्यापू, घाँटीसमेतमा चोट लागेको भन्ने देखिन्छ । दाइजोको कारणबाट मृतक रुनीदेवीलाई सासू, ससुरा र लोग्नेले कुटपीट गर्ने गरेको र वारदातपूर्व पनि ज्वाइँले कुटपीट गर्दै मृतक छोरी घरतिर लगेको भन्दै जाहेरवाला कोदे यादवले जाहेरी दिई अदालतमा आई किटानी बकपत्र गरेको अवस्था छ । अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका वीरेन्द्रकुमार यादव

र जगतारैनी देवीले समेत अनुसन्धानको सिलसिलामा लेखाई दिएको व्यहोरालाई समर्थन गर्दै अदालतमा बकपत्र गर्दा यिनै प्रतिवादीहरूलाई पोल गरेको देखिन्छ। यसै अभियोगका अर्का आरोपी तथा मृतकका ससुरा महादेव यादवले आरोपित कसूरबाट सफाई पाउने गरी यस अदालतसमेतबाट अन्तिम फैसला भइसकेकोमा निज महादेव यादवको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयान हेर्दा मृतकको लाश छेउमा बरामद भएको गम्छा प्रतिवादी लक्ष्मण यादवको हो भनी निजले उल्लेख गरिदिएको देखिन्छ। मृतक रुनीदेवीलाई निजको लोग्ने प्रतिवादी लक्ष्मण यादवले कुटपीट गर्दै लगेको र छोरी फेला नपरेकीले खोजतलास गर्दा वेवारेसे अवस्थामा फालिएको लाश र वाकससमेतको आधारमा मृतकको सनाखत गरी यी प्रतिवादीहरू उपर किटानी जाहेरी दिएको यस्तो स्थितिमा मृतकको लाश नजिकबाट बरामद भएको गम्छा प्रतिवादी लक्ष्मण यादवकै भएको भन्ने निजकै बाबु अर्का प्रतिवादी महादेव यादवको वयानसमेतबाट पुष्टि भइरहेको समेतबाट प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादवको कर्तव्यबाटै रुनादेवीको हत्या भएको देखिन आयो।

५. प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादवले शुरु म्यादै गुजारी फरार रहेको स्थिति छ। यी प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर नगरेको भए अदालतबाट जारी भएको म्यादी पूर्जाको म्यादभित्र उपस्थित भई आफ्नो निर्दोषिताको प्रमाण पेश गरी न्याय सम्पादनको कार्यमा चासो राख्न सक्नु पर्ने हुन्छ। मृतकको लोग्ने तथा सासूसमेतका नाताका प्रतिवादीहरूले आफ्नो पत्नी तथा बुहारीको कर्तव्य गरी मार्ने कार्यमा संलग्नता नरहेको भए फरार रही वस्नुपर्ने पनि देखिँदैन। मृतकको लाशसँगैबाट लक्ष्मण यादवको गम्छा बरामद भएको र घरबाट मृतकलाई लिएर जाँदा लक्ष्मण यादवसँग बौकी यादवसमेत साथै गएको तथ्य महादेव यादवको वयानबाट खुलिरहेको

देखिएको छ। त्यस्तै अनुसन्धानकै क्रममा रामचन्द्र यादवले गरेको वयानमा मृतक रुनीदेवीलाई महादेव यादव, लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादव भई घरबाट लिई गएका भनी उल्लेख गरिदिएकोमा निज महादेव यादव उसै दिन घर फर्की आई यी प्रतिवादीहरू लक्ष्मण, भुल्ला र बौकीमात्र फरार रहेको देखिन्छ। मिसिल संलग्न महादेव यादवकै अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको र अदालतको वयान हेर्दा मृतक रुनीदेवीलाई भारतको दरभंगामा उपचार गर्न लैजाँदा बाटामै मरेको हो कि भन्न पनि मृतक रुनीदेवी प्रतिवादीहरूसँग घरमा रहेको बखत भारतमै लैजान पर्ने गरी विरामी रहेको भन्ने कहींबाट खुल्दैन। निजलाई प्रतिवादीहरूले उपचार गर्न भारततर्फ लगेका बखत मृत्यु भएको भए निजको लाश नेपालभित्र ल्याई वेवारिशे अवस्थामा फाली प्रमाण नै लोप हुने स्थिति सिर्जना गर्नुपर्ने पनि देखिँदैन। घरका लोग्ने, सासू, ससुरासमेत भई मृतकलाई घरबाट लिई जाने र ससुरा घर फर्की आए पनि मृतकको लोग्ने प्रतिवादी लक्ष्मण र सासू बौकीसमेत फरार रही लाश वेवारिशे फालेकोबाट यिनै प्रतिवादीहरूले मृतकलाई कुटपीट गरी मारेको तथ्य पुष्टि हुन आउँछ।

६. तसर्थ प्रतिवादीहरू लक्ष्मण यादव, भुल्ला यादव र बौकी यादवलाई आरोपित अभियोगमा कसूरदार ठहर्‍याई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं बमोजिम जनही जन्मकैद हुने ठहर्‍याएको शुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६३।११।२७ को फैसला मिलेको देखिँदा साधक सदर हुने ठहर्‍छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल बुझाई दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या. गिरीशचन्द्र लाल

इति संवत् २०६५ साल फागुन २२गते रोज ५ शुभम्।
इजलास अधिकृत : विदुर कोइराला

निर्णय नं. ८१२७ साउन, २०६६

सिद्धान्तको गलत व्याख्या एवं प्रयोग गरी आरोपित कसूरबाट सफाई दिन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.३)

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री मोहनप्रकाश सिटौला
संवत् २०६१ सालको स.फौ.पु.नं. ..३७५४
फैसला मिति: २०६६।१।३।५
मुद्दा : जवरजस्ती करणी
पुनरावेदक: ख कुमारी (परिवर्तित नाम) को जाहेरीले
नेपाल सरकार
विरुद्ध
प्रतिवादी: जिल्ला कैलाली टिकापुर न.पा. वार्ड नं. ६
वस्ने वीरबहादुर टमटा

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री
रेवतीराज त्रिपाठी

प्रतिवादी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- मुलुकी ऐन जवरजस्ती करणीको महलको १ र ३ नं.

फैसला

न्या.खिलराज रेग्मी: पुनरावेदन अदालत,

दिपायलको मिति २०६०।१।२२।३ को फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ अनुसार पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं निर्णय यस प्रकारछ :

ज्ञ कुमार (परिवर्तित नाम) को छोरी वर्ष ८ की क कुमारी (परिवर्तित नाम) लाई तिम्रो दिदी विरामी छ टीकापुर पुऱ्याई दिन्छु भनी मिति २०५७।६।२ गतेका दिन निजको भिनाजु वीरबहादुर टमटाले घरबाट लगी साभ ८ वजेको समयमा लालवोभीको जंगलमा जवरजस्ती करणी गरेको कुरा पीडित क कुमारीले भनेकीले वीरबहादुर टमटा माथि कारवाही गरिपाऊँ भन्ने समेत ख कुमारीको २०५७।६।६ को जाहेरी दरखास्त ।

क कुमारीलाई करणी गरेको लक्षण देखिन्छ । योनी च्यातिएको छैन भन्ने २०५७।६।६ को मेडिकल जाच रिपोर्ट ।

प्रतिवादी वीरबहादुर टमटा मेरो दिदी शर्मीलाको देवर मेरो भिनाजु नाता पर्ने हुँदा मेरो घरमा आउने जाने गर्दथ्यो । यसै क्रममा २०५७।६।१ गते निज भिनाजु मेरो घरमा आई तिम्रो दिदी विरामी छ, वालवच्चाको हेरचाह गर्न तिम्री मेरो साथमा

शुरु फैसला गर्ने:

मा.न्या. श्री नारायणप्रसाद धिताल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या. श्री सोमबहादुर कोइराला

मा.न्या. श्री परशुराम भ्ना

- अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयान पीडितको मौकाको कागज, जाहेरी दर्खास्त, चिकित्सकहरूको प्रतिवेदन, घटनास्थल मुचुल्काजस्ता मिसिल संलग्न स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट पुष्टि भइरहेको र ती प्रमाणहरू अन्यथा हुन् भनी प्रतिवादीले खण्डन हुने गरी पुष्टि गर्न नसकेको समेतको आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीले १४ वर्ष मुनिको पीडित वालिकालाई करणी गरेको ठहर्ने ।

(प्रकरण नं.२)

- करणी गरेको तथ्य शंकारहित तवरबाट पुष्टि नभएको भनी फौजदारी न्यायको शंकाको सुविधा प्रतिवादीले पाउँछ भन्ने

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

हिड भनी २०५७६२ गते टीकापुर जानको लागि बोलाएर ल्यायो । सो दिन टीकापुर नगइ लम्की हुदै जोशीपुर आफ्नो दिदीकहाँ बसौला भनी भन्न थाल्यो । जोशीपुर पुग्न साभ्र परिसकेको हुंदा साभ्र ७८ वजेको समयमा लालबोभी गा.वि.स. ५ को जडलमा पुग्दा साइकल रोक्री बाटो भन्दा केही पर जडगलभित्र लगी जवरजस्ती भुईमा पल्टाई रोए कराएमा मारी दिन्छु भनी धम्की दिई जवरजस्ती करणी गरेपछि म वेहोस भएँ । भोलिपल्ट होस आउदा आफ्नो घर पथरैयामा आएकी हुं । मैले कसैलाई भनेकी थिइन । मिति २०५७६५ गते ख कुमारीले वताउ भनी जोर गरेको हुंदा भएको व्यहोरा वताएकी हुं भन्ने समेत व्यहोराको पीडित क कुमारीले प्रहरीमा गरेको कागज ।

करणि गरिएको भनिएको ठाउमा घास मांडिएको, माटो खोसिएको, खुट्टाको छाप देखिएको भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

साली क कुमारीलाई तिम्रो दिदी विरामी छ तिम्रीलाई लिन आएको हुं भनी २०५७६२ गते टीकापुर लैजान भनी साथमा लगी लालबोभी भै जाँदा भ्रमक रात परेकोले यताउती घर पनि नभएकोले थकाईले गर्दा जंगलको रुख मुनी वास बस्यौं । सोही राति मैले मैनाको हातमुख च्यापी जवरजस्ती करणी गरेको हुं भन्ने समेत प्र. वीरबहादुर टमटाले प्रहरीमा गरेको वयान ।

वीरबहादुरले मैनालाई करणी गयो भन्ने कुरा सुनेको हुं भन्ने समेत केशवहादुर साउद समेतका ३ जनाले गरिदिएको कागज ।

जाहेरी दरखास्त, केशवहादुर साउद समेतका मानिसको कागज, वस्तुस्थिति मुचुल्का जस्ता संकलित सबूद प्रमाणका आधारमा क कुमारीलाई वीरबहादुर टमटाले जवरजस्ती करणी गरेको देखिँदा मुलुकी.ऐन, जवरजस्ती करणीको महलको १ नं. को कसूरमा सोही महलको ३ नं. बमोजिम सजाय गरी ऐ. को १० नं. बमोजिम आधा अंश पीडितलाई दिलाइपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग पत्र ।

मेरो भाउजु विरामी भएकोले मेरो साली नाता पर्ने क कुमारीलाई तिम्रो दिदी विरामी छ तिम्रीलाई बोलाएको छ भनी भनेकाले सालीको घरबाट मिति २०५७६३ गते मसँग साइकल भएकोले पछाडि राखेर साली क कुमारीलाई ल्याई लालबोभी मेरो दिदी रुखको घरमा रात वास बस्यौं । भोलिपल्ट पनि त्यही बस्यौं । त्यहाँका गाउलेहरूले लौ यसले केटी भगाएर ल्यायो भनी हल्ला गरेको हुनाले २०५७६५ गते भजनी थानाका प्रहरीले समातेका हुन् । मैले क कुमारीलाई करणी गरेको छैन । प्रहरीमा भएको वयान पढेर सुनाएनन् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी वीरबहादुर टमटाले अदालतमा गरेको वयान ।

पीडितको उमेर पनि कलिलो, धाकधम्कीका कारणबाट कसैलाई नभनेकोलाई स्वाभाविकै मान्नु पर्ने, मौकाको जाहेरी, पीडितको कागज, अस्पतालको जाँच, प्रतिवादीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयानबाट समेत प्रतिवादीले १४ वर्ष मुनिकी वालिकालाई करणी गरेको देखिँदा प्र. वीरबहादुर टमटालाई ६ वर्ष कैद र निजको भागको आधा अंश पीडित क कुमारीले भराई पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५९१०१२ को कैलाली जिल्ला अदालतको फैसला ।

जाहेरीदेखि अन्य बुभिएका व्यक्ति र अन्य कागज गर्ने कुनै पनि व्यक्तिले जवरजस्ती करणी गरेको देखेको छ भन्ने कोही कसैले भन्न लेखाउन सकेको पाईदैन । शंकास्पद कथनलाई प्रमाणमा लिन मिल्ने होइन । क कुमारी ८ वर्षकी मात्र भएकीले र जवरजस्ती करणी गरेको भए यति सानो क कुमारीको योनी अंग विकसित नभएको वालिकाको यौनाङ्ग च्यातिनुपर्ने, घाउ देखिन पर्ने, रगत बगेको वा कपडामा रगत वा वीर्य लागेको देखिनु पर्ने ठोस सबूद प्रमाणको अभावमा कसूरदार ठहर्न्याई गरिएको शुरु फैसला गम्भीर त्रुटिपूर्ण रहेको र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३,९,२५ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशसमेतको विपरीत रहे भएकोले बदर उल्टी

गरी सफाई दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी वीरबहादुर टमाटाको पुनरावेदन अदालत दिपायलमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

जाहेरी दर्खास्तबाहेकका अन्य कुनै पनि व्यक्तिले अदालतमा आई प्रतिवादीले जवरजस्ती करणी गरेको भनी भन्ने लेखाउन सकेको देखिँदैन । फैजदारी अपराधको कसूर गर्ने कुनै व्यक्तिउपर अपराध गरेको हो भनी दावी पुष्टि गर्ने भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ ले वादी पक्षलाई भएकोमा ठोस सबुद प्रमाणको अभावमा फैजदारी अभियोगमा प्रतिवादीले शंकाको सुविधा पाउने हुंदा केवल प्रहरीमा गरेको वयानलाई मात्र आधार मानी शुरु कैलाली जिल्ला अदालतले प्रतिवादीलाई कसूरदार ठहर्‍याई गरेको फैसला मिलेको नहुंदा उल्टी हुने ठहर्‍छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत दिपायलको मिति २०६०।१।२२।३ को फैसला ।

प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ बमोजिम प्रतिवादीको प्रहरीसमक्षको वयानलाई अन्यथा भन्न सकिने अवस्था नरहेको, पीडित र जाहेरवालीको कागज, मेडिकल रिपोर्टसमेतका आधार प्रमाणहरूको विश्लेषण नगरी शुरु इन्साफ उल्टी गरी प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी पुनरावेदन अदालत दिपायलले गरेको फैसला गम्भीर त्रुटिपूर्ण देखिँदा सो फैसला बदर गरी शुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पीडित बालिका वर्ष ८ को नावालक भन्नेमा विवाद भएन । प्रतिवादीले प्रहरीसमक्ष वयान गर्दा कसूरमा सावित भई वयान गरेको देखिन्छ । प्रहरीको सावितीलाई जाहेरी दर्खास्त, पीडित नावालिकाको शारीरिक परीक्षण गर्दा तीन जना डाक्टरहरूको मेडिकल बोर्डले स्पष्टरूपमा पीडितमाथि करणी गरेको भन्ने राय दिएको हुंदा प्रतिवादीको प्रहरीसमक्षको वयानलाई स्वतन्त्र प्रमाणले समर्थन गरेको देखिएकोमा प्रतिवादीलाई सफाई दिने गरेको पुनरावेदन अदालत, दिपालयको फैसला फरक पर्ने

देखिँदा छलफलको निमित्त अ.व. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी भिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०६३।८।२६ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले प्रतिवादीको मौकाको कागजमा आफूले पीडितलाई जवरजस्ती करणी गरेको स्वीकार गरेको, पीडितको भनाईअनुसार नै प्रतिवादी उपर किटानी जाहेरी परेको, पीडितको शारीरिक परीक्षणको रिपोर्टबाट निजलाई करणी गरेको लक्षण देखिएको भन्ने समेतका सबुद प्रमाणहरू मिसिल संलग्न रहेका छन् । ती प्रमाणहरू अन्य कुनै पनि किसिमबाट खण्डित हुन आएको नदेखिँदा उपरोक्त प्रमाणहरूको विश्लेषण नगरी भएको पुनरावेदन अदालत, दिपायलको फैसला नमिलेकोले उल्टी गरी अभियोग मांग दावीबमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने समेतको बहस जिकीर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्त बहस जिकीर एवं मिसिल संलग्न कागजातहरू अध्ययन गर्दा क कुमारीलाई प्रतिवादी वीरबहादुर टमाटाले डरधाक धम्की दिई जवरजस्ती करणी गरेको कुरा पीडित क कुमारीले भनेकीले प्रतिवादीउपर कानूनी कारवाही गरिपाऊँ भनी परेको जाहेरी दर्खास्तउपर अनुसन्धान कार्यअगाडि वढाउदै लैजाँदा पक्राउ परेका प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको वयानमा आफूले पीडितलाई जवरजस्ती करणी गरेको भनी स्वीकार गरेको, पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणको प्रतिवेदन, पीडितको मौकाको कागज, पीडितको उमेर तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसको भनाईबाट पीडित क कुमारीलाई जवरजस्ती करणी गरेको हुंदा मुलुकी ऐन जवरजस्ती करणीको महलको १ नं. को कसूरमा सोही महलको ३,१० नं. बमोजिम सजाय गरी प्रतिवादीको आधा अंश पीडितलाई दिलाई भराई

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

पाऊँ भन्ने अभियोग पत्र माग दावीउपर सुनुवाई हुँदा शुरु कैलाली जिल्ला अदालतले प्रतिवादीलाई कसूरदार ठहराई छ वर्ष कैद र निजको भागको आधा अंश पीडितलाई दिलाई भराई दिने ठहर गरेको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई सफाई दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत, दिपायलको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पर्न आएको प्रस्तुत पुनरावेदन आज यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको देखियो ।

यसमा प्रतिवादीलाई जवरजस्ती करणीको अभियोग दावीबाट सफाई दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मेरो भतिजी नाता पर्ने पीडित क कुमारीलाई मिति २०५७६२ गते साँझ ८:०० वजे लालबोभीको जंगलमा लगी प्रतिवादीले करणी गरेको कुरा पीडितले भनेबाट थाहा भएको हुँदा कारवाही गरिपाऊँ भनी जाहेरवाली ख कुमारीको किटानी जाहेरी परेको देखिन्छ भने पीडित क कुमारीले गरेको मिति २०५७६१८ को कागजमा पनि प्रतिवादीले आफूलाई जवरजस्ती करणी गरेको हो भनी जाहेरी व्यहोरालाई समर्थन गरी मौकाको कागज गरिदिएको अवस्था पाइन्छ । यसै क्रममा पक्राउ परेका प्रतिवादी वीरबहादुर टमटाले मिति २०५७६१९ मा गरेको वयानको स.ज. ३ मा समेत जाहेरी तथा पीडितको मौकाको कागजलाई समर्थन गरी आफूले पीडितलाई जवरजस्ती करणी गरेको हो भनी स्वीकार गरेको देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा मिति २०५७६१८ को घटनास्थल मुचुल्कामा उल्लिखित जवरजस्ती करणी भएको भनिएको ठाउको हरियो घांस मांडिएको, माटो खोसिएको ठाउँमा खुट्टाको वुढी औंलाको छाप रहेको भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख हुनाको साथै जिल्ला प्रहरी कार्यालय कैलालीले २०५७६१९ मा च.नं. ९४९ मार्फत सेती अञ्चल अस्पताल, धनगढीलाई पीडितको शारीरिक जाँच गरी निजलाई

करणी गरेको लक्षणहरू छन्, छैन भन्ने समेतको विषयमा स्पष्ट पारी प्रतिवेदन पठाइदिनु हुन भनी अनुरोध गरेकोमा सो अस्पतालले पीडितलाई करणी गरेको लक्षण देखिन्छ । सो करणी तीनदेखि सात दिनभित्र गरेको देखिन्छ भन्ने समेतको तीन जना डाक्टरहरूको प्रतिवेदन मिसिल सामेल रहेको देखिन्छ । यसैगरी प्रतिवादीले अदालतसमक्षको मिति २०५७७१ को वयानको स.ज. ३ मा आफूले पीडित क कुमारीलाई करणी गरेको होइन भनी इन्कार रही वयान गरेको देखिएतापनि निजले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयान पीडितको मौकाको कागज, जाहेरी दर्खास्त, सेती अञ्चल अस्पतालका तीन जना चिकित्सकहरूको प्रतिवेदन, घटनास्थल मुचुल्का जस्ता मिसिल संलग्न स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट पुष्टि भइरहेको, ती प्रमाणहरू अन्यथा हुन भनी प्रतिवादीले खण्डन हुने गरी पुष्टि गर्न नसकेको समेतका आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीले १४ वर्ष मुनिकी पीडित वालिकालाई जंगलमा लगी करणी गरेको स्पष्ट रूपमा देखिन आउँछ ।

३. तसर्थ, उल्लिखित प्रमाणहरूको विश्लेषणबाट प्रतिवादीले पीडित क कुमारीलाई करणी गरेको स्पष्ट हुँदाहुँदै प्रतिवादीले करणी गरेको तथ्य शंकारहित तवरबाट पुष्टि नभएको भनी फौजदारी न्यायको शंकाको सुविधा प्रतिवादीले पाउँछ भन्ने सिद्धान्तको गलत व्याख्या एवं प्रयोग गरी प्रतिवादीलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, दिपायलको मिति २०६०१२२२ को फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा उल्टी हुने ठहर्छ । प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन जवरजस्ती करणीको महलको १ नं. को कसूरमा सोही महलको ३ नं. बमोजिम ६ वर्ष कैद र १० नं. बमोजिम प्रतिवादीको भागको आधा अंश पीडित क कुमारीलाई भराई दिने ठहर्‍याएको कैलाली जिल्ला अदालतको मिति २०५९१००२ को फैसला कायम हुने ठहर्छ । अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

प्रस्तुत मुद्दामा विशेष प्रकृतिका मुद्दाहरूको कारवाहीमा पक्षहरूको गोपनीयता कायम राख्ने कार्यविधिसम्बन्धी निर्देशिका, २०६४ बमोजिम पीडित, जाहेरवाला तथा पीडितको पिताको नाम गोप्य राखिएकोले सो निर्देशिकाबमोजिम निजहरूको नाम गोप्य राखी कानूनबमोजिम गर्नु ...१

माथि उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, दिपायलको फैसला उल्टी भई कैलाली जिल्ला अदालतको प्रतिवादीलाई ६ वर्ष कैद र निजको आधा अंश पीडित क कुमारीलाई भराई दिने फैसला कायम भएकोले पुनरावेदन अदालत, दिपायलको मिति २०६०।१।२२ को फैसलाको तपसिल खण्डको देहाय २ कायम रहन नसक्ने हुँदा सोको सट्टा प्रतिवादी वीरबहादुर टमटालाई ६ वर्ष कैद हुने तर निज मिति २०५७।७।६ देखि प्रहरी हिरासतमा र थुनामा बसी आएकोमा पुनरावेदन अदालत, दिपायलको च.नं. ८८८ मिति २०६०।१।२२ को पत्रानुसार २०६०।१।२३ देखि थुनामुक्त भई निज ३ वर्ष २ महिना १७ दिन कारागारमा बसेको देखिँदा बाँकी अवधि २ वर्ष ९ महिना १३ दिनको प्रतिवादी वीरबहादुर टमटाको नामको कैदको लगत वेरुजु हुँदा सो लगत कायम राखी असूल गर्नु भनी कैलाली जिल्ला अदालतमा लेखी पढाई दिनु २

पीडित क कुमारीले प्रतिवादी वीरबहादुर टमटाको भागको आधा अंश जवरजस्ती करणीको महलको १० नं. बमोजिम वण्डा छुट्याई पाउने ठहरेकाले कानूनका म्यादभिन्न निज क कुमारीको दरखास्त परे कानूनबमोजिम वण्डा छुट्याइदिन लगत राख्नु भनी कैलाली जिल्ला अदालतमा लेखिपठाई दिनु ३

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ४

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.मोहनप्रकाश सिटौला

इजलास अधिकृत : कृष्णप्रसाद सुवेदी

इति संवत् २०६६ साल वैसाख ३ गते रोज ५ शुभम्...

निर्णय नं. ८१२८ साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
संवत् २०५९ सालको रि.नं...२८०५

आदेश मिति: २०६५।१।०।६।२

विषय:- उत्प्रेषणसमेत ।

निवेदक: कृषि सामग्री संस्थान, प्रधान कार्यालय,
कुलेश्वरको तर्फबाट संस्थानका
महाप्रबन्धक कृष्णचन्द्र भा
विरुद्ध

विपक्षी: ११ कोलियर क्वाय, १४-०१ सिंगापुर
०४९३१७ मा कार्यालय भएको सुमित प्रकाश
एशिया प्रा.लि.को अधिकृत प्रतिनिधि
का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.११ कमलादीस्थित
मिलिमिली इन्टरप्राइजेजको प्रोप्राइटर
दिनेशभक्त श्रेष्ठ समेत

- LC मार्फत् कारोवार गर्नुको मूलभूत उद्देश्य बैंकमार्फत् र बैंकका माध्यमबाट कारोवार हुने हुँदा विक्रेता वा सप्लायर्स वा जोसुकै होस् आफ्नो मालको आपूर्ति गरिसकेपछि त्यसको भुक्तानी निश्चितरूपमा प्राप्त हुन्छ र भुक्तानी ढुब्डैन भन्ने हुने ।

(प्रकरण नं.६)

- मध्यस्थले करारीय विवादमा, विवादका पक्षहरूले गरेको सम्झौताको शर्त र व्यवस्थाभन्दा बाहिर गएर Award दिन नसक्ने ।
- मध्यस्थलाई कुनै स्वविवेकीय अधिकार हुँदैन । मध्यस्थको अधिकार सम्झौतामा सीमित रहन्छ । यदि मध्यस्थले सम्झौताको शर्त र व्यवस्थाभन्दा

बाहिर गई Award दिन्छ भने त्यस्तो मध्यस्थले Excess of Jurisdiction गरेको मानिने ।

(प्रकरण नं.१०)

- मध्यस्थको Award उपर असाधारण अधिकारअन्तर्गत सुनुवाइ गर्दा तथ्यभिन्न प्रवेश गर्ने र प्रमाण बुझ्ने काम गर्न नहुने रिट निवेदनसम्बन्धी मान्य सिद्धान्तमात्र होइन करारीय विवादमा धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गतको Public Law को उपचार प्राप्त हुन नसक्ने र Private Law को उपचारमात्र प्राप्त हुनसक्ने मान्य सिद्धान्त, Usage र practice समेत विपरीत हुनसक्ने भएकोले सो सम्बन्धमा मध्यस्थको Award उपर अन्य विकल्पको व्यवस्था गर्दा मध्यस्थको कारवाही छिटो छरितो, सुलभ र मान्य सिद्धान्त अनुकूल हुनसक्ने ।

(प्रकरण नं.२०)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री भरतराज उप्रेती र विद्वान अधिवक्ताहरू श्री तिलकविक्रम पाण्डे, श्री शम्भु थापा र श्री ईश्वरीचन्द्र शर्मा

विपक्षी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर: संवत् २०६० सालको दे.पु.नं. ८६९२, राकेशकुमार वि.रामकृष्ण रावल सम्बद्ध कानून:

- मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१
- औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०४९
- विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०४९
- नेपाल पेट्रोलियन ऐन, २०४१
- मध्यस्थ ऐन, २०५५ को दफा ३०
- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११

आदेश

न्या.बलराम के.सी. नेपालको अन्तरिम सविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ बमोजिम दायर हुनआएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :

निवेदक कृषि सामग्री संस्थान र विपक्षी सुमित प्रकाश एशिया (Summit Prakasa Asia Pte.Ltd.) का बीचमा मिति ४ अगष्ट, १९९५ मा १०,००० मे टन युरिया मल आपूर्ति गर्ने सम्बन्धमा के.पि.१८५ को कन्ट्राक्ट भई दुवै पक्षको सो सम्बन्धी करारनामामा सही भएको थियो । विपक्षीसँग भएको करारको कुनै दफामा पनि एल.सी कहां खोले र वर्केवल एल.सी के हो, एल.सी, आपूर्तिकर्ताले मञ्जुरी गरेबमोजिम हुनुपर्ने कहीं कतै उल्लेख छैन । करारबमोजिम संस्थानले Irrevocable L/C खोली सकेकोमा सो एल.सी.बमोजिम काम गर्न किन नसकेको हो ? सो कुरा दावीकर्ताले खुलाउन सकेको देखिँदैन । १६ जुलाई १९९५ को अफरमा पनि कही रावा बैंकमै एल.सी. Confirm हुने शर्त छैन । करार सम्पन्न गर्दा सिंगापुर Rabo Bank मै Confirmation गर्नुपर्ने कुनै शर्त छैन । Fully Workable L/C खोली नदिएको कारणले दावीकर्ताले माल आपूर्ति गर्न नसकेको र संस्थानले नै करार भंग गरेको भनी विपक्षी दावीकर्ता मध्यस्थसमक्ष गएकोमा मध्यस्थ ट्राइबुनलको बहुमतले दावीमध्ये क्षतिपूर्तिबापत यु.एस.डलर १,२५,९४५.०० भराई दिने र Performance Bond को रूपमा राखेको बैंक ग्यारेण्टी रकम यु.एस.डलर १,२५,९४५.०० जफत नगर्ने आदेश गरी अन्य दावी युक्तिसंगत नभएको ठहर गर्‍यो । करारबमोजिम खोलिएको एल.सी. वर्केवल नभएको वा हुन नसकेको कुनै प्रमाण वा तथ्य नै नआएकोमा करारबमोजिम एल.सी. रा.वा बैंकमा खोलिएमा मात्र वर्केवल हुने विपक्षीको भनाइलाई स्वीकार गरी दावीअनुसारको क्षतिपूर्ति विपक्षीलाई भराउनै पर्छ भन्ने अभिप्रायबाट अभिप्रेरित छ ।

विपक्षीसँग सम्पन्न भएको करारअनुसार Irrevocable at sight L/C खोल्ने निवदकको दायित्व रहेको सम्झौताका शर्तहरू अनुसार सिंगापुरकै बैंकमा Irrevocable at sight L/C खोलिएको र करारको शर्तबमोजिमको एल.सी.लाई charge बुझाई confirmation गर्नुपर्ने दायित्व विपक्षीको थियो । सिंगापुरको रावो बैंकमै खोलेमामात्र बर्केवल हुने, सिंगापुरको अरु बैंकमा खोलेमा बर्केवल किन नहुने ? यसको विवेचना मध्यस्थ ट्राइबुनलले गरेको छैन । मध्यस्थ ट्राइबुनलको निर्णय विपक्षी नं. १ को प्रभावमा परी भएकोले बदर गरिपाऊँ भनी विपक्षी पुनरावेदन अदालतसमक्ष निवेदन लिई जाँदासमेत निवेदन दावी पुग्न नसक्ने निर्णय त्यहाँबाट भएको छ । पुनरावेदन अदालतमा संस्थानले मध्यस्थ ऐन, २०३८ को दफा २१(२) अन्तर्गत मध्यस्थको निर्णय पक्षपातपूर्ण एवं कलुषित भएकोले बदर गराउन माग गरेको सो अदालतले उक्त ऐनको दफा ९(१)(क)(ख)(ग) को व्याख्या गर्ने क्रममा असान्दर्भिक दफा उल्लेख गरी त्रुटिपूर्ण निर्णय गरेको छ । दफा ९(१) मध्यस्थले निर्णय गर्नु अगावैको अवस्थाको निमित्त र दफा २१ (१) मध्यस्थले आफ्नो निर्णय दिइसकेपछिको अवस्थालाई सो बदर गर्न पाउने कानूनी प्रावधानहरू हुन् । मध्यस्थहरूले सबुत प्रमाणबिना करार ऐन, २०२३ को दफा १५(२) मा अप्रत्यक्ष वा काल्पनिक हानि नोक्सानी भराइने छैन भन्ने व्यवस्थाको विपरीत ठेक्का मूल्यको ५ प्रतिशतले हुने नोक्सानी काल्पनिकरूपमा भराई दिएका छन् । दावीकर्ताले Romania को उत्पादक Amonil S.A सँग मल लिई निवेदकलाई आपूर्ति गर्नु भनेको, तर रोमानियाको एमोनिलसँग विपक्षीको कुनै करार भएको नदेखिएको आधारमा विपक्षीलाई नोक्सानी नै नभएको स्वतःसिद्ध छ । ट्राइबुनलको पक्षपातपूर्ण निर्णयलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको निर्णयबाट निवेदकको साम्प्रतिक अधिकारका साथै संविधानको धारा ११(१),१२(२)(ङ) द्वारा प्रत्याभूत मौलिक हक तथा करार ऐन, २०२३ को दफा १५ (२) र मध्यस्थता ऐन,

२०३८ को दफा ९ र २१(२) को कानूनी हक कुण्ठित हुन गएको र उक्त निर्णय न्यायका मान्य सिद्धान्तसमेतको विपरीत भएकोले मध्यस्थ ट्राइबुनलको मिति २०५४।७।१३ को निर्णय र पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०५५।८।२ को फैसला संविधानको धारा ८८(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी यस्तो गैरकानूनी निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु भन्ने परमादेशको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन पत्र ।

यसमा रिट निवेदकतर्फबाट विपक्षीहरूसँग भएको करार सम्झौता र सोसँग सम्बन्धित कागजातका प्रतिलिपिहरू निवेदक संस्थानबाट फिकाई पेश गर्नु । साथै विपक्षी बनाइएका सुमित प्रकाश एशिया प्रा.लि.को अधिकृत प्रतिनिधि मिलिमिलि इन्टरप्राइजेजका प्रो.दिनेशभक्त श्रेष्ठले कारण देखाउ आदेशका लागि हुने प्रारम्भिक सुनुवाइमा नै कानून व्यवसायीमार्फत् बहस (इन्टरभिन) गर्न पाऊँ भनी निवेदन पेश गरेको र प्रस्तुत विवादको विषयमा यस अदालतलाई आवश्यक सहयोग प्राप्त हुने नै देखिएकोले हस्तक्षेपकर्ता दिनेशभक्त श्रेष्ठलाई निजको मागबमोजिम कानून व्यवसायीमार्फत् बहस प्रस्तुत गर्नका लागि कानून व्यवसायी नियुक्त गर्न अनुमति प्रदान गरिएको छ । यसै लगाउको रिट नं. ३६७३ समेत साथै राखी नियमानुसार पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतबाट भएको आदेश ।

यसमा विपक्षीहरूबाट लिखितजवाफ मगाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०५६।३।४को आदेश ।

निवेदकले आधार लिएको मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा ९ मा मध्यस्थलाई हटाउन निवेदन दिने र मध्यस्थलाई हटाउन सकिने व्यवस्था छ । निवेदकले कुनै मध्यस्थलाई हटाई पाऊँ भन्ने निवेदन नदिएकोले निजको जिकीर नै अप्रासंगिक छ । मध्यस्थको निर्णय बदर गर्न पुनरावेदन अदालत, पाटनमा निवेदन परी सो अदालतबाट मध्यस्थको

नेपाल कानून पत्रिका, २०७६, साउन

निर्णय सदर भइसकेको छ। संविधानको धारा ८८(२) मा कसैको कुनै कानूनद्वारा प्रदत्त हक हनन भएको छ र त्यसको कुनै कानूनी उपचार नभएमा वा भएको कानूनी उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन भएमा मात्र त्यस्तो कानूनी हक प्रचलनको लागि परमादेश जारी हुनसक्ने स्पष्ट छ। तर, निवेदकसमेतको मञ्जूरीबाट मध्यस्थता ऐनअन्तर्गत ट्राइबुनल गठन भै सोबाट भएको निर्णय र सोउपर पुनरावेदन तहबाट भएको फैसलाबाट प्रदान गरेको उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन भनी संज्ञा दिन कानूनले मिल्दैन। मध्यस्थ ट्राइबुनलले निर्णय दिई तोकिएको काम पूरा गरिसकेकोले सो मध्यस्थ ट्राइबुनल नै विघटन भैसकेको हुँदा सो ट्राइबुनलको तर्फबाट लिखितजवाफ पठाउन सक्ने अवस्था नरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुख्य मध्यस्थ वासुदेव शर्मा र मध्यस्थ हिरण्यश्वरमान प्रधानको संयुक्त लिखित जवाफ।

मध्यस्थबाट भएको निर्णय निवेदक संस्थानबाट कार्यान्वयन नभएकोले त्यसको लागि यस अदालतमा निवेदन दर्ता भएको हो। रिट निवेदन मागदावीबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखितजवाफ।

प्रस्तुत विषय संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक वा अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनसम्बन्धी नभई करारसम्बन्धी भएकोले यस्तो विवादमा रिटक्षेत्र आकर्षित हुँदैन। मध्यस्थको निर्णय सदर गरेको उपर दोहोर्न्याई पाउँ भनी निवेदन नगरी रिट दिइएको छ। संविधानको धारा ८८(२) को अधिकार पुनरावेदकीय अधिकारसरह व्यापक होइन। मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(२) बमोजिम कारवाही गरी निर्णय भएको एक वर्षपछि प्रस्तुत रिट निवेदन परेकाले अनुचित विलम्बसमेत भएको छ। करार मूल्यको पाँच प्रतिशत भराउने ठहराएको निर्णय अनुमानित, अप्रत्यक्ष वा काल्पनिक नभई न्यायोचित छ। सप्लायरको भरोसाका लागि एल.सी.

इरेभोकेवल र कन्फर्मड हुनुपर्ने भएकोले सप्लायरको मञ्जूरीबमोजिम हुनुपर्ने स्पष्ट छ। मध्यस्थता ऐनको दफा १८,२१,२२ र २३ बमोजिम हुने कुरामा सो विपरीत परमादेश जारी हुनसक्ने होइन। तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सिंगापुरमा कार्यालय भएको सुमित प्रकाश एशिया प्रा.लि.को अधिकृत प्रतिनिधि दिनेशभक्त श्रेष्ठको लिखित जवाफ।

सम्भौताबमोजिमको काम सम्पन्न हुन Workable LC हुनुपर्दछ भन्ने Offer र Contract ले उल्लेख गरेको र आपूर्तिकर्ताले खोलिएको एल.सी. वर्केवल भएन, संशोधन गरिपाउँ भनी पटक-पटक अनुरोध गरेपछि सोअनुरूप नभएको स्थितिमा वर्केवल रहेछ भनी निष्कर्षमा पुग्नु न्यायसंगत हुँदैन। मिसिलमा रहेको निवेदक कृषि सामग्री संस्थानले विपक्षी आपूर्तिकर्तालाई लेखेको ९ जुलाई १९९५ को पत्रको व्यहोराबाट संस्थानको गल्तीबाट एल.सी. सिंगापुर बैंकमार्फत् कन्फर्म हुन गएको र १२ अगस्त १९९५ सम्ममा रावो बैंक मार्फत् Confirm गरी संशोधन गरिदिएको भन्ने प्रष्ट व्यहोरा उल्लेख भएबाट सिंगापुर बैंकमार्फत् कन्फर्म गरिएको एल.सी. वर्केवल रहेनछ भन्ने देखिई तोकिएको मितिसम्ममा निवेदकले एल.सी. संशोधन नगरी दिएको कारणबाट सम्भौता कार्यान्वयन हुन नसकेको वा मल आपूर्ति हुन नसकेको भन्ने देखिन आएको छ। कुनै मध्यस्थको अनुचित आचरण भै कुनै पक्षप्रति भुकाउ राखेमा जिल्ला अदालतमा निवेदन दिई मध्यस्थ हटाउन सक्ने कानूनी व्यवस्था छ। विपक्षीको गल्तिबाट करार भंग भै काम हुन नसक्दा ग्यारेन्टीबापत राखेको पाँच प्रतिशत रकमसम्म जफत हुने अवस्थालाई मूल्याङ्कन गरी क्षतिपूर्ति पाउने गरेको निर्णय न्यायसंगत छ। यस अदालतबाट भएको फैसला कानूनबमोजिम भएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको लिखितजवाफ।

यसमा निवेदक वृज लाइन कर्पोरेशनको तर्फबाट अमरशम्सेर राणा विरुद्ध पुनरावेदन अदालत,

पाटन र कृषि सामग्री संस्थानसमेत भएको २०५६ सालको रिट नं. ३३०२ को उत्प्रेषणसम्बन्धी निवेदनमा भएको निर्णयको प्रतिलिपि साथै राखी पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०५८।४।१६ को आदेश ।

यसमा वागमती जलाधार आयोजना विरुद्ध नेपाल मध्यस्थता परिषदको सचिवालयसमेत भएको दे.पु.नं. ४६५१ को मध्यस्थको एकपक्षीय निर्णय बदर गरिपाऊँ भन्ने मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट २०५८।६।१६ मा पुनरावेदन नलाग्ने भनी खारेज भएको भन्ने हुँदा सो मुद्दाको फैसलाको प्रतिलिपि संलग्न गरी रिट नं. ३६७३ साथै राखी नियमानुसार पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०५८।६।१६ को आदेश ।

मध्यस्थको निर्णयउपर परेको निवेदनमा पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदन वा शुरु मुद्दाको रूपमा सुनवाइ गरी निर्णय गर्ने नभई मध्यस्थबाट मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(२) को (क) देखि (छ) सम्ममा वर्णित विशुद्ध कानूनी आधार विद्यमान रहे भएको देखेमा मध्यस्थको त्यस्तो निर्णय बदर गरी पुनः निर्णयको लागि पठाउन सक्ने विशेष व्यवस्था गरेको पाइन्छ । मध्यस्थको त्यस्तो निर्णयमा कानूनी त्रुटि विद्यमान भए नभएको विषयमा हेर्दा कानूनी त्रुटिपूर्ण भएको देखिएमा त्यसउपर अन्य उपचारको व्यवस्था नभएको अवस्थामा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ८८(२) अन्तर्गत उत्प्रेषणलगायतका उपचार उपलब्ध हुने नै देखिन आउँछ । पुनरावेदन अदालतले मध्यस्थको निर्णयउपर मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(१) अन्तर्गत उजूरी सुनी ऐ. २१(२),(३) अन्तर्गत गरेको निर्णयउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ बमोजिम दोहोच्याई हेरिदिने निस्सा प्रदान भएको आदेशसँग असहमत जनाई पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकारभित्र यस्तो विषय नपरेको भन्ने ठहराई २०५४ सालको दे.पु.नं. ४६५१ को निवेदक पु.वे. वागमती जलाधार आयोजना विरुद्ध मध्यस्थको कार्यालयसमेत भएको मुद्दामा मिति

२०५८।६।१५ मा यस अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको र उक्त मुद्दाको विवाद र प्रस्तुत मुद्दाको विवादसमेत एकै प्रकृतिको देखिन आएकोले प्रस्तुत विवाद पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकारबाट नभई रिट तहबाट हेर्नुपर्ने ठहर्छ । रिटै लाग्न नसक्ने भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री दिलीपकुमार पौडेलको रायसँग सहमत नभएकोले अन्य प्रश्नमा विचार गरिरहन परेन प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको राय ।

मध्यस्थले गरेको निर्णय पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर भई पुनरावेदन अदालतको निर्णयउपर सर्वोच्च अदालतमा दोहोच्याई पाऊँ भन्ने निवेदन लाग्नसक्ने गरी नेपाल राष्ट्र बैंक विरुद्ध विजय कन्स्ट्रक्सन कम्पनी (नेकाप २०५२ पृ. ९८२) को मध्यस्थता मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) अनुसार मुद्दा दोहोच्याई हेरिदिने निस्सा भै निर्णय भएको पाइन्छ । यसैगरी वैकल्पिक उपचारको मार्ग उपलब्ध हुँदाहुँदै सो मार्ग अवलम्बन नगरी असाधारण क्षेत्राधिकारअन्तर्गत रिट लाग्न नसक्ने भनी रिट निवेदन खारेज हुने गरी संवत् २०५६ सालको रिट नं. ३३०२ को निवेदक दि त्रिजलाइन कर्पोरेशनको तर्फबाट अधिकारप्राप्त अमरशमसेर ज.व.रा. विपक्षी पुनरावेदन अदालत,पाटनसमेत भएको उत्प्रेषण मुद्दामा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट २०५८।४।१६ मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको समेत देखिन्छ । तसर्थ मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१(१) बमोजिम परेको निवेदनबाट पुनरावेदन अदालतको निर्णयउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ बमोजिम पुनरावेदन वा दोहोच्याई पाऊँ भन्ने निवेदन दिने वैकल्पिक उपचारको बाटो छँदाछँदै रिट क्षेत्रबाट आएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रारम्भिक प्रश्नमा नै रायबाभी भएकोले निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको माननीय न्यायाधीश श्री दिलीपकुमार पौडेलको

नेपाल कानून पत्रिका, २०७६, साउन

रायसहित संयुक्त इजलासको मिति २०५९।१।३ को आदेश ।

यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मध्यस्थको निर्णयउपरको निवेदनमा मध्यस्थको निर्णय सदर गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाउपरमा यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्‍याउने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको तहबाट हेरी मिति २०५२।८।११ मा फैसला भएसमेतको रलिड मध्यस्थता ऐन, २०३८ मा गरिएको कानूनी प्रावधान र अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनका मान्य न्यायिक सिद्धान्तअनुसार मिलेको नदेखिएकोले उल्लिखित रलिडसँग सहमत हुन सकिएन । मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा १९ बमोजिम मध्यस्थले गरेको निर्णय बदर गरिपाऊँ भनी सो ऐनको दफा २१ अनुसार परेको निवेदनमा पुनरावेदन अदालतबाट भएको निर्णयउपर अन्य वैकल्पिक उपचारको अभावमा यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत रिट निवेदन लाग्नसक्ने देखिएकोले सो हदसम्म माननीय न्यायाधीश श्री लक्ष्मणप्रसाद अर्यालको राय मनासिब छ । तसर्थ रिट निवेदनको विषयवस्तु (Merit) भित्र प्रवेश गरी निर्णय गर्न पूर्ण इजलासको लगत कट्टा गरी प्रस्तुत रिट निवेदन संयुक्त इजलासमा नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०५९।५।१३ को पूर्ण इजलासको आदेश । प्रस्तुत रिट निवेदनमा दुवै तर्फ बाट बहस नोट प्राप्त भई मिसिल संलग्न रहेको ।

नियमानुसार इजलाससमक्ष पेश हुनआएको प्रस्तुत निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता भरतराज उप्रेती र अधिवक्ता तिलकविक्रम पाण्डेले र विपक्षी सुमित प्रकाश एसिया प्रा.लि का तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता शम्भु थापा र ईश्वरीचन्द्र शर्माले बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । दुवै तर्फबाट पेश भएको बहस नोट र रिट निवेदनको अध्ययन गरी रिट निवेदन मागबमोजिम को आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा निवेदकको मुख्य माग निवेदक संस्थान तत्कालीन कृषि सामग्री संस्थान र विपक्षी

सुमित प्रकाश एसिया प्रा.लि. (Summit Prakasa Asia Pte.Ltd.) बीच ४ अगष्ट १९९५ मा सम्झौता भएको र उक्त सम्झौताबमोजिम निवेदक संस्थानलाई विपक्षी सुमित प्रकाश एसिया प्रा.लि.ले युरिया मल आपूर्ति नगरेको कारण उत्पन्न विवादमा मध्यस्थ ट्राइबुनलले विपक्षी प्रा.ली.को पक्षमा दिएको Award उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाऊँ भन्ने नै देखियो ।

निवेदन, मध्यस्थले दिएको Award र मध्यस्थसम्बन्धी कागजात संलग्न फायल हेर्दा निवेदक संस्थान र विपक्षी प्रा.लि.बीच १०००० मेट्रिक टन मल निवेदक संस्थानलाई विपक्षी प्रा.लि.ले आपूर्ति गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा विवाद भएन । सम्झौताअनुसार विपक्षी प्रा.लि.ले मल आपूर्ति नगरेको कारण विवाद उत्पन्न हुँदा सम्झौतामा व्यवस्था भएबमोजिम विवाद समाधान गर्न ३ सदस्यीय मध्यस्थ ट्राइबुनल गठन भएको देखिन्छ । मध्यस्थको Award हेर्दा मध्यस्थको Award मा मध्यस्थहरूबीच एकमत कायम हुन नसकी Split Decision भई बहुमतको रायको आधारमा Award भएको रहेछ । बहुमतको रायले-

- (क) दावीकर्ता विपक्षी प्रा.लि.ले कृषि सामग्री संस्थानबाट क्षतिपूर्तिबापत यु.यस.डलर १२५९४५.०० भराई लिन पाउने ।
- (ख) निवेदक कृषि सामग्री संस्थानले आफ्नो दायित्व पूरा नगरी करार भंग गरेकोले दावीकर्ताले Performance Bond बापत राखेको यु.यस.डलर १२५९४५.०० निवेदकले जफत गर्न नपाउने हुँदा Performance Bond बापतको रकम विपक्षी प्रा.लि. दावीकर्तालाई फिर्ता दिनपर्ने ।

मध्यस्थ ट्राइबुनलको उक्त Award का विरुद्ध तत्कालीन मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१ को व्यवस्थाअनुसार उक्त Award बदर गरिपाऊँ भनी निवेदक संस्थानले पुनरावेदन अदालत

पाटनसमक्ष निवेदन गरेकोमा पुनरावेदन अदालत,पाटनले मध्यस्थको Award नै सदर गरेको कारण पुनरावेदन अदालत,पाटनको मध्यस्थ ट्राइबुनलको Award सदर गर्ने निर्णय बदर गराउने अन्य उपचारको व्यवस्था नभएको भनी निवेदक संस्थानको तर्फबाट तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान,२०४७ को धारा ८८(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत प्रस्तुत रिट निवेदन पर्नआएको देखियो ।

मध्यस्थले दिएको Award मा चित्त नवुभ्ने चित्त नवुभ्ने पक्षले Award उपर मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१ अन्तर्गत निवेदन गरी दफा २१ को उपचारसमेत Exhaust गरिसकेपछि अब पुनः दोहोरो तहमा दोहोऱ्याई पाऊँ भन्ने निवेदन लाग्न सक्छ, सक्दैन भन्ने विवाद उत्पन्न भई सो निवेदन वृहत पूर्ण इजलाससमक्ष पुग्दा यस अदालतको पाँच सदस्यीय वृहत पूर्णइजलासले मध्यस्थले दिएको award उपर मध्यस्थता ऐन, २०३८ को दफा २१ को कानूनी त्रुटि हेर्ने उपचारसमेत Exhaust गरिसकेपछि चित्त नवुभ्ने पक्षले संविधानले प्रदान गरेको यस अदालतको धारा ८८ (२) को असाधारण अधिकारअन्तर्गत निवेदन गर्नसक्छ, दोहोऱ्याई हेरिपाऊँ निवेदन लाग्न सक्तैन भन्ने व्याख्या भई प्रस्तुत निवेदनको Merit मा नै प्रवेश गरी हेरिदिनु भन्ने आदेश भएको कारण प्रस्तुत निवेदन यस इजलाससमक्ष पेश हुनआएको देखियो ।

मिसिल हेर्दा निवेदक संस्थान र विपक्षी प्रा.लि.बीच विपक्षी प्रा.लि.ले निवेदक संस्थालाई १०,००० मेट्रिक टन युरिया मल आपूर्ति गर्ने गरी मिति ४ अगष्ट १९९५ मा सम्झौता भएको रहेछ । उक्त सम्झौताअनुसार आपूर्ति कर्ता विपक्षी प्रा.लि.ले १०,००० मेट्रिक टन युरिया मल निवेदकलाई विराटनगर कार्यालयमा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने भन्ने देखिन्छ । निवेदकले विपक्षीको उक्त Offer २१ जुलाई १९९५ मा स्वीकार गरेको देखिन्छ ।

सम्झौताअनुसार विपक्षी प्रा.लि.ले मल आपूर्ति गरेबापत निवेदक संस्थानले विपक्षीलाई Unloading महसूलसमेत गरी CIF मूल्य यू.एस.डलर २५,१८,९००.०० भुक्तानी दिनुपर्ने गरी सम्झौता भएको देखिन्छ । सम्झौताको Condition of contract मा Performance Bond को सम्बन्धमा Article (A) मा

Performance bond may be forfeited if:

- (i) The supplier fails to deliver the goods in time; or
- (ii) The specification of fertilizer supplied is not in conformity with the contract documents.
- (iii) Any condition stipulated in contract is not complied with. भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

त्यसैगरी Condition of contract को Article 2(B) मा Performance bond will be released only after all the fertilizer under contract have been delivered at AIC warehouses in Nepal satisfactorily and accounts have been cleared with AIC . भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

Mode of payment का सम्बन्धमा Article 3 मा :

3. Payment:

A. 90 % of total CIF Nepal destination price will be paid to the supplier in US \$ through an irrevocable at sight L/C upon presentation of following dispatch documents in triplicate:

- a. Original commercial invoices;
- b. Original bill of lading clean on board marked "freight prepaid" ;
- c. Original certificate of origin;
- d. Original insurance policy;

नेपाल काठमाडौं पत्रिका, २०७६, साउन

- e Original certificate of inspection;
f. Original certificate of non contamination and fit for Agri.use.

B. Balance 10%payment will be made after all the fertilizers of respective consignment are successfully delivered at AIC warehouses in Nepal through letter of credit .

Note: 1. LC confirmation and all other charges outside Nepal will have to be born by the supplier.

LC खोल्ने सम्बन्धमा –

2. AIC will intimate supplier about the establishment of letter of credit and, it shall be the responsibility of supplier to contact the corresponding Bank in the respective country and obtain the same and inform AIC on any discrepancies and request for amendment immediately. भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ।

सम्झौताको Article 4 मा Shipment/Delivery को व्यवस्था भएको देखिन्छ :
a. Shipment must be effected within 25 days from the date of opening of LC र अन्य अवस्थामा LC खोलेको ४० दिनभित्रमा मल कलकत्ताको Port मा पुग्नुपर्ने, ५० दिनभित्र निवेदकको विराटनगर गोदाममा मल पुग्न थाल्नुपर्ने, LC खोलेको ७० दिनभित्रमा सम्पूर्ण १०,००० मेट्रिक टन नै हस्तान्तरण गरिसक्नु पर्ने सम्झौतामा स्पष्ट व्यवस्था भएको देखिन्छ।

क्षतिपूर्तिका सम्बन्धमा समेत Article 5 मा स्पष्ट व्यवस्था भएको देखिन्छ। Article 5 अनुसार निवेदकले विपक्षी प्रा.लि. लाई कुनै पनि प्रकारको

क्षतिपूर्ति Liquidated damage / penalty भराउने व्यवस्था भएको देखिँदैन वरु त्यसको विपरीत विपक्षी प्रा.लि.ले Article 4 मा तोकिएको अवधिमा निवेदक संस्थानलाई माल हस्तान्तरण गर्न नसकेमा विपक्षी प्रा.लि.ले निवेदक संस्थानलाई Liquidated damage / Penalty तिर्नुपर्ने स्पष्ट व्यवस्था भएको देखिन्छ।

सम्झौताको यस्तो स्पष्ट व्यवस्था विपरीत विपक्षी प्रा.लि.ले LC का सम्बन्धमा विवाद उठाई निवेदक संस्थानलाई Rabo Bank मा Confirm LC खोल्न भनेकोमा निवेदक संस्थानले Rabo Bank मा LC नखोली CITI Bank मा LC खोलेकोले त्यो LC Workable LC नभएको कारण समयमा मल आपूर्ति गर्न नसकेको भन्ने जिकीर गरी सम्झौता भंग हुनुमा आफ्नो कुनै भूमिका नरहेको नभएको जिकीर गरेको देखिन्छ। पेश भएको लिखित बहसनोटमा र बहसमा समेत सोही जिकीर गरी LC Workable नभएकाले सम्झौताअनुरूप मल आपूर्ति गर्न नसकेको भन्ने जिकीर गरी देहायको कारण जनाएको देखिन्छ, -

- (क) निवेदक संस्थानले LC Rabo Bank मा नखोली CITI Bank मा खोलेको, र
(ख) CITI Bank मा LC खोलेकोले LC workable नभएको।

मध्यस्थ ट्राईबुनलको बहुमतको रायले पनि विपक्षी प्रा.लि.को सोही जिकीरलाई मानी यही आधारमा आफ्नो राय आधारित गरी विपक्षी प्रा.लि.को पक्षमा Award दिएको देखिन्छ।

२. सो सम्बन्धमा सबभन्दा पहिला LC सम्बन्धमा सम्झौतामा के व्यवस्था भएको छ सो हेर्नुपर्ने हुनआयो। LC सम्बन्धी व्यवस्थामा Condition of Contract को Art.3B Note 2 मा माथि उतारिएको छ। Art.3B Note 2 सम्झौताको अभिन्न अंग हो। Note 2 मा कुन बैंकबाट LC खोल्नुपर्ने भन्ने सम्बन्धमा केही पनि उल्लेख भएको

देखिँदैन । Note 2 मा आपूर्तिकर्ता विपक्षी प्रा.लि.ले रोजेको वा तोकेको वा चाहेको वा भनेको बैंकबाट खोलेको LC मात्र मान्य हुनेछ र त्यस्तो LC मात्र Workable LC हुनेछ भनेको देखिँदैन । यदि LC खोल्ने बैंक आपूर्तिकर्ता विपक्षी प्रा.लि.ले तोकेबमोजिम मात्र हुन पर्ने भनी सम्झौतामा उल्लेख भएको भए विपक्षीको जिकीर मान्य हुने थियो । तर LC का सम्बन्धमा Note 2 मा त्यस्तो केही उल्लेख नभई त्यसको विपरीत निवेदक संस्थानले LC खोलेपछि त्यसको जानकारी विपक्षी प्रा.लि लाई पठाउन पर्ने र यसरी जानकारी पठाएपछि निवेदक संस्थानले LC खोलेको बैंकमा विपक्षीले सम्पर्क राख्नपर्ने स्पष्ट व्यवस्था भएको देखिन्छ । सम्झौताको मनसाय र व्यवस्था कुन बैंकमा LC खोल्ने भन्ने कुरा निवेदक संस्थानको छनौट र सुविधाको कुरा भन्ने देखिन्छ । निवेदक संस्थानले खोलेको LC विपक्षी आपूर्तिकर्तालाई मान्य हुनपर्ने र LC कुन बैंकमा खोल्ने भन्ने कुरा निवेदक संस्थानको स्वविवेकको कुरा भएकोले LC खोल्ने सम्बन्धमा विपक्षी आपूर्तिकर्ताको कुनै सहमति स्वीकृति आवश्यक नपर्ने भन्ने स्पष्ट देखिन्छ । सम्झौतामा नभएको कुरा उठाई विपक्षी प्रा.लि.ले अत्तो थाप्न र आफ्नो कारण सम्झौता भंग भएकोमा त्यसको दोष निवेदक संस्थानमा सार्न सक्तैन ।

३. सम्झौताको धारा ३ को Note 2 मा LC खोलेपछि LC खोलेको जानकारी निवेदक संस्थानले विपक्षी प्रा.लि.लाई Intimate गर्नुपर्ने र त्यसरी निवेदक संस्थानले LC खोलेको Intimate गरेपछि Corresponding Bank मा सम्पर्क राख्ने जिम्मेवारी विपक्षी प्रा.लि.को हुनेछ भन्ने स्पष्ट उल्लेख भएको देखिन्छ । विपक्षी प्रा.लि. को ध्यान आफूले जानेर बुझेर गरेको सम्झौतामा परेको It shall be the responsibility of supplier to contact the corresponding Bank in the respective country भन्ने वाक्यमा जानु आवश्यक देखिन्छ । यसबाट LC का सम्बन्धमा निवेदक संस्थानले LC खोलेको

Corresponding Bank नै विपक्षीको Corresponding Bank हुने भन्ने स्पष्ट देखिन्छ । LC खोल्ने सम्बन्धमा विपक्षी प्रा.लि.ले बैंक तोक्ने, रोज्ने, छान्ने वा कुनै खास बैंकको नाम लिई त्यस बैंकमा LC खोलिएमा मात्र सम्झौताको पूर्ण पालना गरी मल सप्लाई गर्ने तर विपक्षी प्रा.लि.ले भनेबमोजिम बाहेक अर्को बैंकमा LC खोलेमा मल सप्लाई गर्न सक्तिन भनी शर्त तोक्ने वा सम्झौता उल्लंघन गर्ने अधिकार विपक्षी प्रा.लि.लाई सम्झौताले प्रदान गरेको देखिँदैन । सो कुरा विपक्षी प्रा.लि.ले सम्झौताबाट प्रमाणित गर्नसक्नु पर्छ । सम्झौताले विपक्षी प्रा.लि.लाई LC खोल्ने बैंक तोक्ने अधिकार नदिइएको हुँदा विपक्षी प्रा.लि.ले सम्झौताको Article 5 को The supplier will be fully responsible for the execution of the contract को उल्लंघन गर्नुका साथै मध्यस्थ ट्राइबुनलले पनि सम्झौताको Art 3 B Note को LC सम्बन्धी व्यवस्थाको गलत व्याख्या गरेको देखियो ।

४. प्राप्त फायलबाट निवेदक संस्थानले ८ अगष्ट १९९५ मा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमार्फत् CITI बैंकबाट Confirm गर्नेगरी LC खोलेको देखिन्छ । खोलिएको LC सम्झौताको Article 3 B Note 2 अनुसारको देखिन्छ किनकी सम्झौताले LC का सम्बन्धमा कुनै शर्त राखेको छैन । LC सम्बन्धी मान्य सिद्धान्त, प्रचलन, Usage र Practice अनुसार LC खोल्ने बैंकका सम्बन्धमा सम्झौताले निवेदकलाई कुनै Restriction लगाएको देखिँदैन ।

५. LC खोली सकेपछि 9 अगष्ट 1995 का दिन निवेदक संस्थानको Letter Pad मा AP Sing Proc. division भनिनेद्वारा हस्ताक्षरित पत्र विपक्षी प्रा.लि.लाई पठाएको देखिन्छ । उक्त पत्रमा CITI Bank मार्फत् confirm हुने गरी खोलिएको LC गल्ती भएकाले Rabo Bank Confirming Bank हुने गरी LC amend गरिदिने छौं भनी पत्र पठाएको देखिन्छ । सो हि पत्रलाई विपक्षीले र मध्यस्थ ट्राइबुनलले पनि आधार र प्रमाण मानेको देखिन्छ । 9 August 1995 को सो पत्रलाई निवेदकले Disown

नेपाल काठमा पत्रिका, २०७६, साउन

गरेको देखिन्छ। पत्र हेर्दा हस्ताक्षरी Procure Division का सामान्य कर्मचारीसम्म भन्ने मात्र देखिन्छ। नीति निर्धारण गर्ने हैसियत राख्ने उच्च ओहदाको अधिकारी भन्ने देखिँदैन। निजको हैसियत संभौतामा साक्षीसम्म वसेको व्यक्ति भन्ने देखिन्छ। 9 Aug 1995 को पत्रलाई निवेदक संस्थानको आधिकारिक र अधिकारसम्पन्न व्यक्तिले पठाएको अर्थात् Authorized पत्र मान्ने हो भन्ने उक्त पत्रले Condition of contract को Article 3 B Note 2 लाई Amend गरेको भन्नु पर्छ। जबकि सम्भौताको संशोधन आधिकारिक निकाय वा व्यक्तिबाट मात्र हुन सक्दछ। संगठित संस्थाको सबै अधिकार Board अर्थात् सञ्चालक समितिबाट उत्पन्न हुन्छ। यसरी Board ले आफ्नो अधिकार प्रत्यायोजित गरी अरु अधिकारीमार्फत् प्रयोग गर्दछ तर Board ले सो सम्भौताका सम्बन्धमा A.P. Sing भन्ने व्यक्तिलाई कुनै अधिकार नै प्रत्यायोजन नगरेको हुँदा उक्त पत्र अनधिकृत पत्र हो। उक्त 9 Aug 1995 को उक्त पत्रलाई निवेदक संस्थानको आधिकारिक पत्र मानी मान्यता दिने हो भने उक्त पत्रले सम्पूर्ण Condition of Contract नै संशोधन गर्दछ। तर प्रस्तुत सम्भौताको संशोधन सञ्चालक समितिले वा सञ्चालक समितिले Full Power दिएको अधिकारीको निर्णयले मात्र हुन सक्छ। त्यसैले उक्त पत्रको कुनै मान्यता रहदैन।

६. मध्यस्थको बहुमतको रायले विपक्षी प्रा.लि.को LC workable नभएको भन्ने जिकीरलाई समर्थन गरी Award विपक्षी प्रा.लि.कै पक्षमा दिएको देखिन्छ। तर बहुमतको Award दिने मध्यस्थ ट्राइबुनल आफै LC सम्बन्धी मान्य सिद्धान्त र प्रचलनका सम्बन्धमा भ्रममा परी विपक्षी प्रा.लि.कै भनाइमा लागेको देखिन्छ। निवेदक संस्थानले खोलेको LC workable नभएको मान्नलाई के कति कारणले उक्त LC workable भएन Award मा स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्ने थियो। Award मा त्यस्तो केही उल्लेख छैन। LC मार्फत् कारोवार गर्नुको मूलभूत

उद्देश्य के हो भने वैकमार्फत् र वैकका माध्यमबाट कारोवार हुने हुँदा विक्रेता वा सप्लायर्स वा जोसुकै होस् आफ्नो मालको आपूर्ति गरिसकेपछि त्यसको भुक्तानी निश्चितरूपमा प्राप्त हुन्छ र भुक्तानी डुब्दैन भन्ने नै हो। वैकमार्फत् खोलिएको Irrevocable LC स्वतः Workable LC हुने कुरामा विवाद हुँदैन। विपक्षी प्रा.लि.ले निवेदक संस्थानले खोलेको उक्त LC workable भएन भन्ने जिकीर गलत हो।

७. संभौताको LC सम्बन्धी प्रावधान अर्थात् Condition of Contract Art 3B Note 2 र विपक्षी प्रा.लि.को लोकल एजेन्टसरहको प्रतिनिधि—को मिति मे ४, १९९६, अप्रिल १७, १९९४, मे २७, १९९६ र फेब्रुवरी २८, १९९६ का पत्रहरू हेर्दा उक्त पत्रहरूबाट विपक्षीले गरेको जिकीर गलत देखिन्छ। ती पत्रहरूमा LC सम्बन्धी कुनै विवाद गरेको देखिँदैन। उक्त पत्रले निवेदक संस्थानको ९ अगष्ट १९९५ को पत्र अनधिकृत भन्ने प्रमाणित गर्दछ। विपक्षी प्रा.लि.को लोकल एजेन्टसरहका ती पत्रहरूले LC सम्बन्धमा कुनै विवाद नउठाएकोले विपक्षीले समयमा मल आपूर्ति गर्न नसकेको हुँदा आफ्नो गलती ढाकछोप गर्न मात्र निवेदक संस्थानलाई दोष लगाएको स्पष्ट हुन्छ। तसर्थ निवेदक संस्थानले सम्भौता उल्लंघन गरेको भन्ने जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन।

८. मध्यस्थ ट्राइबुनलको बहुमतले यू.एस. डलर १,२५,९४५।- क्षतिपूर्तिबापत निवेदक संस्थानबाट विपक्षी प्रा.लि.लाई भराउने गरिदिएको Award का सम्बन्धमा हेर्दा क्षतिपूर्तिका सम्बन्धमा सम्भौताको Art. 5 मा Liquidated Damage सम्बन्धी व्यवस्था भएको देखिन्छ। Art 5 मा निवेदक संस्थानले सम्भौता भंग गर्ला र निवेदक संस्थानबाट विपक्षी प्रा.लि.लाई क्षतिपूर्ति भराउन पर्ला भनी Envisage नै गरिएको देखिएन।

Art 5 यस प्रकार छ :

Liquidated Damage / Penalty: In the event of the supplier failing to complete

the supply and delivery of the goods under this contract on or before the date agreed in the contract or on or before any extended date as hereinafter provided except in such circumstances provided for in clause (10), the supplier will pay liquidated damage at the following rates which will be realized from the 20% balance payment or any deposit or Performance Bond or any money payable to the supplier.

- I. For delay of 1 to 15 days- 0.5% of CIF value of delayed quantity.
- II. For delay of 16 to 30 days- 1% of CIF value of delayed quantity.
- III. For delay of 31 to 45 days- 1.5% of CIF value of delayed quantity.
- IV. For delay of over 45 days- 5% of CIF value of delayed quantity.

९. Art 5 को उपर्युक्त व्यवस्था अनुसार Shipment Delivery को schedule जुन Article 4 मा गरिएको छ उक्त अवधि वा दुवै पक्षले मञ्जूर गरेको Article 10 अनुसार Extended Period भित्र पनि मल सप्लाई नगरेमा निवेदक संस्थानलाई विपक्षी प्रा.लि ले Liquidated Damage तिर्नपर्ने तालिका र दर स्पष्ट तोकिएको छ। सम्झौतामा निवेदक संस्थानबाट विपक्षी प्रा.लि.लाई कुनै प्रकारको क्षतिपूर्ति भराउने व्यवस्था गरिएको देखिदैन। यस्तो व्यवस्था अर्थात् निवेदक संस्थानले विपक्षी प्रा.लि लाई क्षतिपूर्ति भराउन पर्ने अवस्था नै आइनपर्ने हुँदा सो व्यवस्था सम्झौतामा जानजान नराखिएको हो र राख्न नै पर्दैन। निवेदक संस्थान मल खरिदकर्ता हो। विपक्षी प्रा.लि विक्रेता नभए पनि विक्रेताबाट खरीद गरी निवेदक संस्थानलाई आपूर्ति गरिदिने पक्ष हो। निवेदक संस्थान नेपालमा मल आपूर्तिको लागि नै गठन भएको संस्थान हो। यस संस्थानले आफू

गठन भएको Charter अनुरूप विदेशबाट मल आयात गरी कृषकहरूलाई मल उपलब्ध गराउंदछ।

१०. समयमा मल आपूर्ति गरी उपलब्ध गराउनु संस्थानको कानूनी कर्तव्य हो। सम्झौता गरी Order गरिसकेको मल नचाहिने भनी संस्थानले इन्कार गर्ने भन्ने प्रश्न नै नआउने हुनाले सो व्यवस्था सम्झौतामा नराखिएको हो। सम्झौताका पक्षहरूले नै नराखेको रकम मध्यस्थले भराउन सक्तैन। सम्झौता स्पष्ट हुँदाहुँदै पनि मध्यस्थ ट्राइबुनलको बहुमतले विपक्षी प्रा.लि.लाई यू.एस. डलर १,२५,९४५ क्षतिपूर्ति भराउने गरी आदेश गरेको देखियो। मध्यस्थले अधिकार सम्झौताबाट प्राप्त गर्दछ। मध्यस्थ करारीय विवादमा विवादका पक्षहरूले गरेको सम्झौताको शर्त र व्यवस्थाभन्दा बाहिर गएर Award दिन सक्तैन। मध्यस्थलाई कुनै स्वविवेकीय अधिकार हुँदैन। मध्यस्थको अधिकार संझौतामा सीमित रहन्छ। यदि मध्यस्थले संझौताको शर्त र व्यवस्थाभन्दा बाहिर गई Award दिन्छ भने त्यस्तो मध्यस्थले Excess of Jurisdiction गरेको मानिन्छ। सो सम्बन्धमा भारतको सर्वोच्च अदालतबाट करारीय विवादमा मध्यस्थको अधिकारको सम्बन्धमा देहायबमोजिम व्याख्या भएको देखिन्छ। Associated Engineering Co. vs. Government of Andhra Pradesh को मुद्दामा A.I.R., 1992 S.C. 232 The arbitrator cannot act arbitrarily, irrationally, capriciously or independently of the contract. His sole function is to arbitrate in terms of the contract. He has no power apart from what the parties have given him under the contract. If he has traveled outside the bounds of the contract, he has acted without jurisdiction. But if he has remained inside the parameters of the contract and has construed the provisions of the contract, his award cannot be interfered with unless he has given reasons for the award disclosing an error apparent on the face of it. A

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

conscious disregard of the law or the provisions of the contract from which he has derived his authority vitiates the award. (Para 26,27) भनिएको देखिन्छ। प्रस्तुत विवादसंग सम्बन्धित सम्झौता हेर्दा सम्झौतामा विपक्षी प्रा.लि. लाई क्षतिपूर्ति भराउने व्यवस्था नभएको हुँदा विपक्षीलाई क्षतिपूर्ति भराउने मध्यस्थ ट्राइबुनलको Award सम्झौता एवं कानून विपरीत देखियो।

त्यसैगरी Performance Bond जफत नगर्नु भन्ने Award का सम्बन्धमा Performance Bond को विषयमा Condition of Contract को Art 2 A स्पष्ट छ।

2. A. Performance bond maybe forfeited if:
- The supplier fails to deliver the goods in time; or
 - The specification of fertilizer supplied is not in conformity with the contract documents.
 - Any condition stipulated in contract is not complied with.
- 2.B. Performance bond will be released only after all the fertilizer under contract have been delivered at AIC warehouses in Nepal satisfactorily and accounts have been cleared with AIC .

१२. Condition of Contract को Art. 2 B अनुसार विपक्षी प्रा.लि. ले Art. 4 B अनुसार मल Delivery पूरा गरिसकेको हो भने मात्र Performance Bond बापतको रकम फुकुवा हुने व्यवस्था भएको देखिन्छ। Art. 4 B अनुसारको Schedule अनुसार लेखिएको तालिका र समयमा सामान आपूर्ति नगरेमा Performance Bond जफत हुने सम्झौतामा स्पष्ट व्यवस्था हुँदाहुँदै पनि Performance Bond सम्बन्धी मान्य सिद्धान्त, Usage र Practice विपरीत हुने गरी Performance Bond जफत नगर्नु भन्ने मध्यस्थ ट्राइबुनलको बहुमतको Award पनि सम्झौता विपरीत देखियो। Performance Bond लिनुको उद्देश्य नै

ठेकेदारले सम्झौता उल्लंघन गरी सम्झौताअनुरूप काम नगर्नाले सम्झौताको अर्को पक्षलाई नोक्सानी वा क्षति पुऱ्याएको अवस्थामा केही हदसम्म त्यस्तो क्षतिको रकम असूल गर्नु र ठेकेदारलाई आफैले सम्झौता उल्लंघन नगर्न र उल्लंघन गरेमा Deterrent स्वरूप Guarantee सरहको Performance Bond जफत गर्नु हो। अतः मल आपूर्ति नगरेबापत जफत गर्न पाउनुपर्ने Performance Bond जफत नगर्नु भन्ने Award दिएर जुन उद्देश्य र जुन प्रयोजनको लागि Performance Bond राखिन्छ त्यसको विपरीत मध्यस्थ ट्राइबुनलले यस प्रकारको व्यापारिक कारोवारमा ठेकेदारको तर्फबाट राखिने Performance Bond को मान्य प्रचलन विपरीत हुने गरी Award दिएको देखियो।

१३. अतः उपर्युक्त कारणले गर्दा मध्यस्थ ट्राइबुनलको निवेदक संस्थानले विपक्षी प्रा.लि.लाई क्षतिपूर्ति भराउने र Performance Bond जफत गर्न नपाउने मिति २०५४।७।१३ को बहुमतको Award सम्झौता, करार कानून र मध्यस्थसम्बन्धी मान्य प्रचलनको स्पष्ट व्यवस्थाको विपरीतको देखियो। Error apparent on the face of the record देखिने उक्त Award उपर पुनरावेदन अदालत, पाटनले तत्कालीन मध्यस्थ ऐन, २०३८ को दफा २१ बमोजिम निवेदन सुनी मध्यस्थको Award लाई Correction गर्नुपर्ने थियो तर त्यसको विपरीत पुनरावेदन अदालत, पाटनले मध्यस्थको Award नै सदर गरेको निर्णय पनि सम्झौता विपरीत देखिएकोले उक्त दुवै निर्णय अर्थात् मध्यस्थको Award र पुनरावेदन अदालत, पाटनको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा रबदर गरिदिएको छ र अब विपक्षी प्रा.लि.ले चाहेमा पुनः दुवै पक्षलाई मान्य हुने एक वा तीन सदस्यीय वा सोही ट्राइबुनललगायत अर्को जुनसुकै मध्यस्थ ट्राइबुनलबाट विवाद समाधान गराउनु भनी दुवै पक्षलाई जानकारी गराउनु।

१४. व्यापारिक कारोवारमा छिटोछरितो र सुलभ तरिकाले न्याय पाउन मध्यस्थद्वारा विवाद

समाधान गराउने मान्य प्रचलन हो । खासगरी लगानीसम्बन्धी विवाद, व्यापारिक कारोवारसम्बन्धी विवाद, निर्माण कामको ठेक्कापट्टासम्बन्धी विवादलगायत यस्तै प्रकारको व्यापारिक लगानीको कारोवारसम्बन्धी विवादमा अदालती प्रक्रियाबाट भन्दा मध्यस्थको प्रक्रियाद्वारा विवाद समाधान गराउँदा विवाद छिटो, छरितो र कम खर्चिलो तरिका र ढंगले विवाद समाधान हुनसक्ने हुँदा मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराउने मुख्य मान्यता हो । सो सम्बन्धमा निवेदक दि ओरिएण्टल इन्स्योरेन्स कम्पनी लि. को तर्फबाट म्यानेजर राकेशकुमार विरुद्ध रामकृष्ण रावल भएको २०६० सालको दे.पु.नं.८६९२ को करारबमोजिमको बीमा रकम र क्षतिपूर्ति पाउँ भन्ने मुद्दामा व्याख्यासमेत भएको छ । औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०४९ विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०४९, नेपाल पेट्रोलियम ऐन, २०४९ लगायत लगानीसम्बन्धी अन्य कतिपय कानूनमा विदेशी लगानीकर्ताले विवादको समाधान अदालती प्रक्रियाबाट नगरी मध्यस्थद्वारा समाधान गराउने व्यवस्था भएको देखिन्छ । कुनै पनि लगानीकर्ता खासगरी आफ्नो लगानी रकम लामो समय मुद्दामा फसाउँन चाहदैन र जतिसक्दो चाँडो विवादमुक्त हुन चाहन्छ । त्यसैले लगानीसम्बन्धी विवाद, निर्माणसम्बन्धी विवाद व्यापारिक कारोवार आदि सम्बन्धी विवादमा मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराइन्छ । यस प्रकारको विवादमा साधारणतया अदालतबाट न्यायिक प्रक्रियाअन्तर्गत समाधान गराउने गरिदैन ।

१५. यिनै कुरालाई महसूस गरी मध्यस्थ ऐन, २०३८ को दफा २१ र मध्यस्थ ऐन, २०५५ को दफा ३० मा मध्यस्थले दिएको Award उपर पुनरावेदन लाग्न सक्ने व्यवस्था नगरी मध्यस्थले दिएको Award उपर कानूनी प्रश्नसम्ममा मात्र Supervisory Jurisdiction अन्तर्गत Award जाँच्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ । वृहत् पूर्ण इजलासबाट प्रस्तुत रिट निवेदनका सम्बन्धमा भएको फैसलाबाट मध्यस्थले दिएको

Award उपर पुनरावेदन अदालतबाट मध्यस्थ ऐन, २०३८को दफा २१ वा मध्यस्थ ऐन, २०५५ को दफा ३० बमोजिमको उपचारसमेत Exhaust गरिसकेपछि असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत रिट निवेदन लाग्ने व्याख्या भएको छ । विवाद समाधानको तह नै हेर्ने हो भने एक तह मध्यस्थ, त्यसउपर पुनरावेदन अदालतसमक्ष निवेदन, त्यसउपर रिट निवेदन र रिट निवेदनउपर न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ११ अनुसार पुनरावलोकनको निवेदन पनि लाग्नसक्ने देखिन्छ । मध्यस्थको Award उपर तीन तह निवेदन लाग्ने व्यवस्थाले गर्दा मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराउने र साधारण अदालतको Litigation मा फरक भएन ।

१६. अदालती न्यायिक प्रक्रियाको सट्टा मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराउनुको पछाडि केही कारणहरू छन् । अदालतमा धेरै मुद्दाहरूको चाप हुने र अदालतको आफ्नै कार्यविधि, कानून र प्रक्रियाहरू हुन्छन् । अदालतले परम्परागत मुद्दा हेर्ने हुँदा अदालतमा कार्यरत न्यायाधीशहरू व्यापारिक कारोवारसंग त्यति धेरै मात्रामा परिचित नहुन सक्छन् । अदालतले आफ्नो कानूनी प्रक्रिया र कानूनी कार्यविधि विपरीत गएर मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाउन सक्तैन । तर मध्यस्थको कारवाही भिन्न खालको कारवाही भएकोले मध्यस्थको कारवाईमा अदालती कार्यविधि कानून लागू नगर्न पनि सकिन्छ । Ad-Hoc Arbitration द्वारा विवाद समाधान गराउँदा भिन्न खालको कारवाही अपनाउन सकिन्छ । विवादको विषयको ज्ञाता र विवादको विषयसँग परिचित व्यक्तिलाई पक्षहरूले मध्यस्थ रोजी पक्षहरूले आफ्नो मुद्दा हेराउन सक्छन । मध्यस्थको कारवाईमा अदालतले लागू गर्ने कार्यविधि कानून लागू गर्न पर्दैन । पक्षहरूले आपसी सल्लाहबाट मञ्जूर गरी मध्यस्थको कारवाइको प्रक्रिया आफै तय गर्न सक्छन् । Ad. Hoc Arbitrator ले पक्षहरूद्वारा तोकिएको विवाद मात्र लगातार सुनुवाई गरी छिटो Award दिन्छन् । यिनै कारणहरूले गर्दा अदालतबाट भन्दा मध्यस्थद्वारा

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

विवाद चाडो, कम खर्चिलो र शुलभ तरीकाबाट समाधान हुन्छ भन्ने मान्यताले गर्दा यस प्रकारको व्यापारिक कारोवार, लगानीसम्बन्धी विवाद, निर्माणकार्यसम्बन्धी विवाद, व्यापारिक कारोवारसम्बन्धी विवाद आदिमा मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराउने कार्य Preferred Choice मानिन्छ।

१७. सो सम्बन्धमा सन १९७९ को अङ्गको International Lawyer नामक एक कानूनी Journal मा Arbitration and Developing Countries शीर्षकमा Joseph T Mc Laughlin ले मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराउने कारणको बारेमा देहायबमोजिम उल्लेख गरेको देखिन्छ :

Traditional litigation in a national court can be a costly, time consuming, cumbersome and inefficient process, which obstructs, rather than facilitates, the resolution of business disputes. The formal adversarial structure and the possibility of national bias can destroy the business relationships which are conducive to the smooth flow of international trade. Access to the national courts may be restricted because of the overcrowded court dockets in many countries. The intricacies of the national procedures may be unknown to one or more of the parties. Moreover, foreign judgments may be difficult to enforce. For these reasons and others, businessmen seek alternatives to traditional litigation. Arbitration is a potentially more efficient and attractive mechanism. भनेको देखिन्छ।

१८. मध्यस्थ ट्राइब्युनले दिएको Award उपर पुनरावेदन अदालतले Award जाचेपछि पुनः तत्कालीन संविधानको धारा ८८ (२) अन्तर्गत अथवा वर्तमान संविधानको हो भने धारा ३२ र धारा १०७ (२) अन्तर्गतको यस अदालतको असाधारण अधिकारअन्तर्गत रिट निवेदन लाग्ने भन्ने व्याख्याले मध्यस्थद्वारा विवाद समाधान गराउँदा छिटो छरितो

र कम खर्चिलोको सट्टा भन्नु लामो समय लाग्ने देखियो। उदाहरणको रूपमा यही मुद्दालाई लिन सकिन्छ। यस मुद्दामा मध्यस्थको कारवाही २०५४ सालमा शुरू भई आज (१२ वर्ष) सम्म विवाद समाधान हुनसकेको छैन।

१९. संविधानको धारा १०० मा संविधान कानून तथा न्यायको मान्य सिद्धान्तमा रहेर नेपालका अदालतहरूले न्याय सम्पादन गर्न भन्ने स्पष्ट व्यवस्था भएको छ। न्यायको मान्य सिद्धान्तअनुसार धारा १०७(२) अन्तर्गत यस अदालतले Writ Jurisdiction को असाधारण अधिकार प्रयोग गरी न्यायिक पुनरावलोकन गर्दा पनि मान्य सिद्धान्तमा रहेर गर्नुपर्छ। असाधारण अधिकारअन्तर्गतको Writ Jurisdiction का आफ्नै मान्य सिद्धान्तहरू छन्। असाधारण अधिकारअन्तर्गत रिट निवेदनको सुनुवाईमा तथ्यभिन्न प्रवेश नगर्ने, सबुद प्रमाण बुझ्ने काम नगर्ने, कुनै अधिकारीको निर्णयको Merit नहेर्ने र केवल Decision making process मात्र हेरी निर्णय गर्दा अपनाएको प्रक्रिया मात्र हेरिने मान्य सिद्धान्त हो। सो सम्बन्धमा यहाँ भारतको सर्वोच्च अदालतले State of UP vs. Dharmendar Prasad Sigh को मुद्दामा असाधारण अधिकारअन्तर्गतका Writ Jurisdiction सम्बन्धी मान्य सिद्धान्तको बारेमा गरेको व्याख्या उल्लेखनीय छ। उक्त मुद्दामा- Judicial review under Art. 226 cannot be converted into an appeal. Judicial review is directed, not against the decision, but is confined to the examination of the decision making process. When the issues raised in judicial review is whether a decision is vitiated by taking into account irrelevant, or neglecting to take into account of relevant factors or is so manifestly unreasonable that no reasonable authority, entrusted with the power in question could reasonably have made such a decision, the judicial review of the decision making process

includes examination, as a matter of law, of the relevance of the factors. भनिएको छ । रिट निवेदनमा तथ्यभिन्न प्रवेश नगर्ने मान्य सिद्धान्त नै हो । तर मध्यस्थको Award मिले नमिलेको हेर्दा सम्झौताको विपरीत भए नभएको, दावी प्रमाणित गर्ने प्रमाण विद्यमान भए नभएको हेर्न तथ्यभिन्न प्रवेश गर्नुपर्ने हुन्छ । अर्को महत्वपूर्ण कुरा के पनि छ भने न्यायपालिकाको न्यायिक निर्णयविरुद्ध धारा १०७ (२) अन्तर्गत रिट लाग्दैन । न्यायपालिकाको निर्णयको विरुद्धमा Writ against judiciary होइन Appeal is the remedy भनिन्छ ।

२०. अतः मध्यस्थको कारवाहीमा वर्तमान व्यवस्था व्यापारिक विवादमा ढिलो हुने र शुलभ नहुने देखियो । प्रस्तुत मुद्दाका पक्ष विपक्षबीच आजभन्दा १२ वर्षअगाडि विवाद उत्पन्न भएकोमा आज १२ वर्ष व्यतीत हुँदा पनि विवादको टुँगो लाग्न सकेको देखिँदैन । अव पुनः मध्यस्थको कारवाही शुरु गर्दा भन कति समय लाग्ला ? सम्भवतः अदालती कारवाहीअन्तर्गत जिल्ला अदालतबाटै मुद्दा गरेको भए पनि १२ वर्षमा अन्त्य हुने थियो होला । मध्यस्थद्वारा समाधान गराउने विवाद करारबाट उत्पन्न हुन्छ । मध्यस्थको Award उपर असाधारण अधिकारअन्तर्गत सुनुवाइ गर्दा तथ्यभिन्न प्रवेश गर्ने र प्रमाण बुझ्ने काम गर्न नहुने रिट निवेदनसम्बन्धी मान्य सिद्धान्तमात्र होइन करारीय विवादमा धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गतको Public Law को उपचार प्राप्त हुन सक्ने र Private Law को उपचार मात्र प्राप्त हुनसक्ने मान्य सिद्धान्त, Usage र Practice समेत विपरीत हुनसक्ने भएकोले सो सम्बन्धमा मध्यस्थको Award उपर अन्य विकल्पको व्यवस्था गर्दा मध्यस्थको कारवाही छिटो छरितो, सुलभ र मान्य सिद्धान्त अनुकूल हुनसक्छ । मध्यस्थको Award उपर तीन तहको सुनुवाईको व्यवस्थामा पुनर्विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ । सो करारीय विवादमा मध्यस्थको Award उपर तीन तहको सुनुवाईको वर्तमान व्यवस्था र मध्यस्थको Award उपर असाधारण

अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत रिट निवेदन लाग्ने व्यवस्थाले वैदेशिक लगानीलाई समेत Discourage गर्नसक्ने हुँदा यसको सुधार र सरलीकरणको लागि सो सम्बन्धमा नेपालको एकमात्र विशेषज्ञ निकाय नेपाल मध्यस्थ परिषद (NEPCA-नेप्का), उद्योग वाणिज्य संघ, नेपाल बार एसोसिएशनलगायत सम्बद्ध पक्षहरूसंग समेत परामर्श गरी मध्यस्थको Award उपरको सुनुवाईको तह कम र छिटो सुनुवाई हुने व्यवस्था गर्न वर्तमान व्यवस्थाको सुधारको लागि आवश्यक कदम चाल्नु भनी कानून न्याय तथा संविधानसभा मन्त्रालय र कानून आयोग दुवै निकायलाई लेखि पठाउनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. दामोदरप्रसाद शर्मा

इति संवत् २०६५ साल माघ ६ गते रोज २ शुभम्..

इजलास अधिकृत कृपासुर कार्की

निर्णय नं. ८१२९

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास

माननीय न्यायधीश श्री बलराम के.सी.

माननीय न्यायधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा

संवत् २०६२ सालको दे.पु.नं.८०९६

फैसला मिति: २०६५।५।१।२

मुद्दा : करारबमोजिम रकम दिलाई भराई पाऊँ ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.

३० स्थित ज्वजलपा प्रा.लि.को तर्फबाट

अधिकार प्राप्त व्यक्ति ऐ.ऐ. वडा नं.१७

बस्ने वर्ष ३७ को प्रबन्ध निर्देशक (शेयर

होल्डर) राजकृष्ण श्रेष्ठ समेत

विरुद्ध

विपक्षी/वादी : रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति

(रेडियो नेपाल) सिंहदरवार काठमाडौंको

तर्फबाट अख्तियार प्राप्त कार्यकारी निर्देशक

शैलेन्द्रराज शर्मा

- कुनै पनि विवाद अदालतमा न्यायिक समाधानको लागि प्रस्तुत गर्नुपूर्व आपसमा गरिएका समझदारी पूर्णरूपमा पालन एवं अवलम्बन गरिएको हुनुपर्ने ।
- अदालतमा विवाद अन्तिम विकल्पका रूपमा मात्र प्रस्तुत हुने हुन्छ । आफूहरूमा निहीत विकल्पहरूको प्रयोग नगरी एकैचोटी न्यायिक विकल्पका रूपमा प्रस्तुत हुन संप्रतिज्ञात्मक कानूनको सिद्धान्तले समेत नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री विजय शाक्य

विपक्षी वादी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री दुर्गाप्रसाद अधिकारी

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

फैसला

न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याउने निस्सा प्राप्त गरी पुनरावेदन दायरीबाट पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :-

फिरादी समितिले सञ्चालन गर्दै आएको एफ.एम. काठमाडौंको राति ९ बजेदेखि १० बजे सम्म बोलकबोलबाट अन्य कसैलाई कार्यक्रम सञ्चालन गर्न दिने भन्ने निर्णयानुसार प्रकाशित सूचनामा विपक्षीले कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सिलबन्दी प्रस्ताव बुझाएकोमा विपक्षीले गरेको बोलकबोल वार्षिक रु.१२,१२,१२९।८० मा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने विपक्षीलाई दिने गरी २०५५/७/१० मा निर्णय भई के कस्तो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने हो सोको

प्रस्ताव साथै नियमानुसार २.५ प्रतिशत विडवन्डबापत यस समितिको खातामा रकम जम्मा गरेको भौचरसहित सम्झौता गर्न आउनु भन्ने पत्राचारबमोजिम आफ्नो कार्यक्रम सञ्चालनको प्रस्ताव सहित विडवन्डबापत समेतको सम्झौता जम्मा पाँच प्रतिशत हुने रकम रु. ६०,६०६।०९ बैकमा बुझाएको भौचरसहित सम्झौता गर्न आएकोले २०५५/७/२६ मा सम्झौता पत्रमै सोहीबमोजिम उल्लिखित समयमा एफ.एम. को स्वनिगो १०० सञ्चालन भै आएको थियो । २, साभ १० बजे देखि १२ बजेसम्म सञ्चालन गरिआएको गुडनाइट एफ.एम. को समय २०५५ चैत १ देखि खाली हुने भई सो समय समेत विपक्षीले मागेबमोजिम समितिले उपलब्ध गराउने निर्णय गरेअनुसार विडवन्डबापत बुझाउनु पर्ने पाँच प्रतिशत रु. ४४,४८३।३३ फिरादीको खातामा धरौटी जम्मा गरी भौचरसहित सम्झौता गर्न आएअनुरूप २०५५/११/३० मा विपक्षीसँग दोस्रो सम्झौता पनि भएको । भिन्दाभिन्दै सम्झौता गरे पनि समान विषयको भएका पहिलो सम्झौताबमोजिम २०५५ मंसिर १ देखि २०५५ साल असार मसान्तसम्म ९ बजेदेखि १० बजे सम्म समय उपलब्ध गराई दिएबापत पहिलो वर्ष रु. १२,१२९।८० दोस्रो वर्ष रु.१२,४२,४२४।५८ र दोस्रो सम्झौताबमोजिम २०५५ चैत १ देखि २०५७ साल असार मसान्तसम्म साँभ १० बजेदेखि १२ बजेसम्म समय उपलब्ध गराएबापत आर्थिक वर्षको हिसाबले पहिलो वर्षको ४ महिना अर्थात प्रति वर्ष रु.८,३३,५००। मा रु. ३९२५० थप गरी कायम गरिएको रकम २०५५ चैत १ देखि २०५६ साल असार मसान्तसम्मको हुन आउने रकम रु. ९,०२७५०। विपक्षीसँग एफ. एम. सञ्चालन गरेबापत कार्यक्रम प्रशारण शुल्क लिने दिने गरी प्रचलित कानूनबमोजिमको कर वा अन्य सरकारी दस्तूर समेत गरी वार्षिक प्रसारण शुल्क बापत प्रत्येक महिनाको मसान्तसम्म हुन आउने बराबर रकमको बिल महिनाको १ गते विपक्षी समेतका फिरादीले

प्रेषित गरी विपक्षीले विल प्राप्त भएको ३० दिनभित्र विलबमोजिमको रकम भुक्तान गर्नुपर्ने, नगरे सम्झौता भङ्ग गरी कार्यक्रम बन्द गर्न सकिने, आ. व. को बाँकी अवधिको सम्पूर्ण प्रसारण शुल्क सरकारी बाँकी सरह प्रचलित कानूनबमोजिम असूलउपर गरिनेछ, भन्ने दुवैको आपसी समझदारीबाट सम्झौता पत्रहरू खडा गरिएको, सम्झौताबमोजिमको रकम भुक्तान नभै तरताकेता गर्दा विपक्षीले २०५७ चैत मसान्तसम्म बुझाउँछु भनी समय दिँदा अधिल्लो महिनाको विलको भुक्तानी चुक्ता गर भन्दा पनि नगरी करार उल्लंघन गरेको र विपक्षीले सञ्चालन गरिआएको एफ.एम. सेवा बन्द गरी रकम भुक्तान गर्न पटक-पटक पत्र पठाउँदा विभिन्न बाहाना देखाई २०५७ चैत मसान्तभित्र बाँकी रकम चुक्ता गर्ने भाका दिएकोमा सो मितिमा पनि रकम नबुझाएकोले विपक्षीहरूले गरेको सम्झौताबमोजिम चुक्ता गर्नुपर्ने रु.२२,७९,९१०।३१ र क्षतिपूर्तिसमेत विपक्षीबाट करारबमोजिम दिलाई भराइपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद दावी ।

मिति २०५५/६/२१ मा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय त्रिपुरेश्वर काठमाडौं विधिवतरूपमा ज्वजलपा प्रा.लि. कम्पनी ऐन, २०५३ बमोजिम संस्थापन भएको हो । कम्पनी ऐन, २०५३ को दफा ९ तथा कम्पनी प्रवन्धपत्र तथा नियमावली क्रमशः दफा ५(८) तथा नियम ५.१४ बमोजिम शेयरको अधिकतम रकमसम्म मात्र शेयरवालाको दायित्व रहने कम्पनी हो । कम्पनी ऐन, २०५३ को दफा ७७ बमोजिम प्रवन्ध सञ्चालक, निर्देशकमा मलाई नियुक्ति गरी सञ्चालक समितिले शेयरबापतको रुपैया भुक्तानी माग गरेकोमा प्रवन्धपत्र तथा नियमावलीसमेतका प्रक्रिया पूरा गरी माग गरेको सम्पूर्ण शेयर संख्याको रकम रु. १,५०,०००।- कम्पनीलाई चुक्ता गरी कम्पनी ऐन, २०५३ दफा ११ को खण्ड (क) अनुसार विपक्षी कम्पनीबीच प्रवन्ध निर्देशकको हैसियतले सम्झौता पत्र करार भए गरेको हो, करारापत्रको दफा ११ अनुसारको कर शुल्क

दस्तूरसमेत कम्पनीले भुक्तानी गर्दै आइरहेको र दोस्रो करारपत्र कम्पनीसँग गरियो । नेपालको राजनीति र सरकारको फेरबदलको कारणबाट विज्ञापन दाताहरूबाट समयमै भुक्तानी नदिएकाले विपक्षीलाई रकम बुझाउन ढिलोसम्म भएको हो । म प्रवन्ध निर्देशक भई कम्पनीको हकहितको निमित्त भए गरेको काम कारवाही व्यक्तिगत रूपमा उत्तरदायी हुने नभै कम्पनी मात्र उत्तरदायी हुने हुनाले विपक्षीको भूटा फिराबाट अलग फुर्सद गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको राजकृष्ण श्रेष्ठको प्रतिउत्तर जिकीर ।

कम्पनी ऐन, २०५३ बमोजिम संस्थापित भएको प्राइभेट कम्पनी भएकोमा विवाद नभएको विपक्षीसँग सम्झौता पत्रबमोजिम विपक्षीलाई तिर्नु पर्ने कर शुल्क दस्तूर कम्पनीले भुक्तानी गर्दै आएकोमा विपक्षीले प्रशारण बन्द गरिदिनाले विज्ञापन प्रसारण गर्दा दिएबापतको रुपैया, स्वास्थ्य मन्त्रालय, पशुपति विस्कुट, अनुपम फुड प्रा.लि. का.म.न.पा. कार्यालय आदि जस्ता संस्था व्यक्तिले हालसम्म पनि कम्पनीलाई प्रसारण गरिदिएबापत दिनुपर्ने रुपैया भुक्तान गरी नदिएकाले दिन ढिलो सम्म भएको हो, र विपक्षीको सम्झौता एउटा व्यक्तिबाट भएको छ, मुद्दा दायर अर्को व्यक्तिबाट भएको छ, सम्झौतापत्र जसले गन्यो मुद्दा उसैले गर्नुपर्नेमा हकदैयाविहीन व्यक्तिले दायर गरेको र प्रतिवादी राजकृष्ण श्रेष्ठ कम्पनीको प्रवन्ध निर्देशक कम्पनी उत्तरदायी हुने नभै कम्पनीमात्र उत्तरदायी हुने हुनाले निजउपर समेत भएको भूट्टा फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ज्वजलपा प्रा.लि. को प्रतिउत्तर जिकीर ।

प्रतिवादीले रेडियो नेपालसँग गरेको सम्झौताविपरीत हुन नसक्ने हुँदा वादी दावी बमोजिमको रकम वादीले प्रतिवादीहरूसँग भरी पाउने ठहर्छ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५९/१/५ को फैसला ।

शुरु फैसलामा चित्त बुझे पनि प्रत्यर्थी वादी रेडियो नेपालले एफ.एम. स्वानिगः सच्छि (१००) को प्रसारण बन्द गरिदिनाले विज्ञापनको रकम असूल

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

हुन नसकी हाल कम्पनीको सञ्चालक समिति एवं वार्षिक साधारणसभाले समेत विरोध प्रस्ताव पेश गरी कम्पनी स्वेच्छाले खारेज भई कम्पनीले अव कुनै दायित्व बहन गर्नुपर्दैन। कम्पनी ऐन, २०५३ को दफा ८ को उपदफा (४) र ९ अनुसार राजकृष्ण श्रेष्ठबाट व्यक्तिगत रूपबाट घरघरानाबाट असूलउपर गर्न कम्पनी ऐनले नमिल्ले स्पष्ट हुँदाहुँदै प्रतिउत्तर जिकीरलाई वेवास्ता गरी अ.व. १८५ तथा प्रमाण ऐन, २०३१ विपरीत भएको शुरु फैसला बदर गरी शुरु प्रतिउत्तर पत्रमा लिइएको प्रमाण कानूनलाई मध्यनजर गरी न्याय पाऊँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर।

यसमा रेडियो प्रसारण सेवा विकास समिति र श्री ज्वजलपा प्रा.लि. बीच भएको करार सम्बन्धमा पुनरावेदक राजकृष्ण श्रेष्ठलाई व्यक्तिगत रूपमा समेत प्रतिवादी बनाई मुद्दा दायर भई निज समेतबाट भराई पाउने ठहर्‍याएको शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने अ.व. २०२ नं. बमोजिम छलफलको लागि विपक्षी भिकार्ई पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेश।

वादी रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति (रेडियो नेपाल) प्रतिवादी ज्वजलपा प्रा. लि. बीच मिति २०५५/७/२६ मा भएको करारबमोजिमको रकम रु. २२,७९,९१०-प्रतिवादीबाट भराई पाऊँ भन्ने वादी दावी भएकोमा उक्त करारबमोजिम वादी रेडियो नेपालले विज्ञापनहरू रेडियो प्रसार नगरी दिएको र हाल प्रतिवादी ज्वजलपा प्रा.लि. नै खारेज भै सकेकोले फिराद दावीबाट अलग फुर्सद पाऊँ भनी प्रतिउत्तर फिराएको देखियो। वादी प्रतिवादी बीच मिति २०५७/७/२६ मा करार भएको भन्ने कुरामा विवाद रहेको देखिँदैन। प्रतिवादीले वादीलाई करारबमोजिम बुझाउनु पर्ने रकम नबुझाएकाले वादी रेडियो नेपालले च.नं. ३२ मिति २०५७/४/१३ को पत्रबाट वादी दावीको रकम बुझाउनु भनी प्रतिवादीलाई पत्राचार गर्दा सो पत्र प्रतिवादी कम्पनीका निर्देशक राजकृष्ण श्रेष्ठले बुझी

करारबमोजिमको रकम रु. २२,७९,९१०/३१ बुझाउने छु भनी निजले स्वीकार गरेको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन्छ। प्रतिवादी कम्पनी, कम्पनी ऐनबमोजिम दर्ता भएको लिमिटेड कम्पनी रहेको र कम्पनीले कम्पनी सञ्चालन गर्दा गरेको करार र सो करारको आधारमा उत्पन्न करारीय दायित्व पूरा गर्नु नपर्ने गरी कम्पनी ऐनले सो कम्पनीमा प्रबन्ध निर्देशक प्रतिवादीलाई त्यस्तो कुनै उन्मुक्ति वा सुविधा प्रदान गरेको नदेखिनुको साथै त्यस्तो दायित्वबाट प्रतिवादीले उन्मुक्ति पाउने भनी भन्न सकिने अवस्था नहुँदा शुरु फैसला सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६१/११/२४ फैसला।

कम्पनीमा व्यक्तिगत रूपमा दायित्व बहन गर्नु नपर्ने कम्पनी ऐन, २०५३ का विशेषताहरू मध्ये एक हो भनी कम्पनी कानूनअनुसार कम्पनी (Artificial Person), सञ्चालक (Director or Managing director), संस्थापक (Promoter), शेयरवाला (Share Holder) र व्यक्ति (Natural Person) को हैसियतले विभेद छ।

वादीले च.नं. ३२ मिति २०५७/४/१३ को पत्र पठाएअनुसार प्रतिवादीमध्ये कम्पनीले मिति २०५७/७/२५ मा २०५७ साल चैत मसान्तभित्र रकम चुक्ता गरिने भनी प्रबन्ध सञ्चालक राजकृष्ण श्रेष्ठले पत्राचार गरेकोमा कम्पनीले उक्त म्यादभित्र रकम तिर्न बुझाउन नसकेपछि सोही मितिबाट अर्थात् मिति २०५८ वैशाख १ गतेदेखि ऐजन असार मसान्तसम्म करारसम्बन्धी ऐन, २०२३ को दफा १८ (२) (ग) बमोजिम ३ महिना हदम्यादभित्र फिराद दायर गर्नुपर्नेमा तत्कालीन करारसम्बन्धी ऐन २०२३ को दफा ८९ (२) (घ) को हदम्यादको आधारमा मिति २०५८/४/१७ मा फिराद पत्र दर्ता गरेको देखिन्छ। यसरी हदम्यादविहीन फिराद लिई सुनेको कानूनसंगत छैन।

हामी प्रतिवादीमध्ये कम्पनीका प्रबन्ध सञ्चालक होस् या शेयर होल्डर हैसियतले आफूले लिन कबुल गरेको शेयरको रकम कम्पनीको

नियमावलीका नियम १३ को खण्ड (भ) बमोजिम कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०५५/६/२२ मा बसेको बैठकले शेयर लिन कबुल गरेको सम्पूर्ण रकमको माग गरेकोमा २०५५/६/२३ मा बसेको बैठकमा शेयर होल्डर/प्रमोटर/सञ्चालक राजकृष्ण श्रेष्ठले सम्पूर्ण रकम चुक्ता गरिसकेका र कम्पनीले वादीको रकम वैकमा बुझाई सकेका समेतले गर्दा अब प्रबन्ध निर्देशक वा शेयरवाला, प्रमोटर, सञ्चालकको कुनै पनि कम्पनीउपर आफ्ना दायित्व पूरा गर्नु नपर्ने कम्पनी कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्त हो। अतः कम्पनीले कम्पनीका नाममा भए गरेको कारोवार वा काम कारवाहीमा व्यक्तिगत रूपमा उत्तरदायी हुने नभई कम्पनीउपर नालिस दिई कम्पनीमात्र उत्तरदायी हुने, सम्पूर्ण शेयर रकम प्रबन्ध निर्देशक शेयर होल्डर राजकृष्ण श्रेष्ठले चुक्ता गरिसकेकोले निज पनि आफ्नो दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने, करार सम्बन्धी ऐन २०२३ बमोजिम मिति २०५५ सालमा करार भै मिति २०५७ चैत मसान्तबाट करार भंग भएबाट करारको हदम्यादको सिर्जना वा मुद्दा गर्नुपर्ने कारण (Cause of action of the case) वैशाखबाट प्रारम्भ भै करारसम्बन्धी ऐन, २०२३ बमोजिमकै हदम्यादभित्र फिराद नलिई नयाँ ऐन करार ऐन २०५६ बमोजिम हदम्याद कायम गरी दर्ता भएका फिराद खारेजीका परिणामअनुसारपुरानै करारसम्बन्धी ऐन २०२३ बमोजिम लागु जारी गर्न मिल्ने मा हदम्यादभित्र फिराद दायर गरेको हकदैयाको अभाव, कम्पनी कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्त विपरीत आदि आधारमा शुरु का.जि. अ. को फैसलालाई पु.वे.अ. पाटनले सदर गरेको निर्णय फैसलासमेत बदर गरी प्रतिउत्तर तथा पुनरावेदन पत्रमा लिइएको जिकीरका आधारमा समेत मुद्दा दोहोर्याई पाऊँ भन्ने प्रतिवादीको निवेदन।

यसमा २०५५/७/२६ मा करार हुँदा रेडियो नेपाल र ज्वजलपा प्रा.लि. का बीचमा भएको देखिन्छ। अवछिन्न उत्तराधिकारवाला संस्थासँग भएको करारको लागि सोही कम्पनीसँग मात्र सम्बन्धित हुनेमा

प्रतिवादीमध्येका प्राकृतिक व्यक्ति राजकृष्ण श्रेष्ठसमेतबाट भराउने फैसला गरेबाट सीमित दायित्वको अवधारणा विपरीत कम्पनी ऐन, २०५३ को दफा ९ को त्रुटि हुनुको साथै करार गर्दा बहाल रहेको करार ऐन, २०५६ को दफा ८९(२) (घ)को हदम्याद अंगाली दायर भएको फिरादमा तत्काल प्रचलित करार ऐन, २०२३को दफा १८(२) (ग) को हदम्यादभित्र परेको नदेखिएकाले र करार ऐन, २०५६ को दफा ९० ले साविकको करार ऐन, २०२३ खारेज गरेको तर साविक ऐनबमोजिम भएका काम कारवाहीलाई निरन्तरता नदिएका अवस्थामा कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ अनुसार साविकै ऐन बमोजिम नै हेर्नुपरेमा पछि आएको करार ऐन, २०५६ को दावी मानी सो ऐनको दफा ८९(घ) को हदम्याद लाई अंगाली भराई दिएकोमा सो दफा ८९(२) (घ) र कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१०को दफा ४ र कम्पनी ऐन, २०५३ को दफा ९ को प्रत्यक्ष त्रुटि गरी फैसला भएको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा १२(१) खण्ड (क) को प्रश्नमा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ। सम्बन्धित शुरु रेकर्ड र भए प्रमाण समेत भिकाई नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६२/५/१४/३ को आदेश।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता विजय शाक्यले ज्वजलपा प्रा.लि. ले तिर्नु बुझाउनु पर्ने रकम त्यसको शेयरहोल्डर एवं निर्देशक राजकृष्ण श्रेष्ठले तिर्नुपर्ने गरिभएको निर्णय कम्पनी कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्त प्रतिकूल रहेको छ। कम्पनीमा व्यक्तिगत रूपमा दायित्व बहन गर्नु नपर्ने कम्पनी ऐन, २०५३ को एक प्रमुख विशेषता पनि हो। कम्पनीको व्यक्तित्व र प्राकृतिक व्यक्तिको व्यक्तित्व फरक-फरक छ। शेयरवाला धनी भए पनि कम्पनी टाट पल्टिने अवस्था हुन्छ। यस्तोमा शेयरवालालाई पक्रन मिल्दैन। कम्पनी टाट पल्टिसकेको कारण निर्देशक राजकृष्ण श्रेष्ठ रकम

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

तिर्न सक्ने अवस्थामा छैनन् । निर्देशक राजकृष्ण श्रेष्ठको दायित्व सीमित भएकोमा असीमित दायित्व लगाउने गरी भएको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला विधिशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट समेत मिलेको नहुँदा उक्त फैसला बदर गरी प्रतिउत्तर जिकीरबमोजिम वादीको दावीबाट फुर्सद मिलाई पाऊँ भनी गर्नु भएको बहस र प्रत्यर्थी रेडियो नेपालका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता दुर्गाप्रसाद अधिकारीले विपक्षले एफ.एम.काठमाडौँको राति ९ बजेदेखि १० बजेसम्मको १ घण्टाको समय बोलकबोलबाट वार्षिक रु. १२,१२,१२९।८० कार्यक्रम सञ्चालन गर्न भनी सम्झौता गरी रेडियोको उक्त समय लिई कार्यक्रम सञ्चालन गरेकोमा रेडियो नेपाललाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने रकम नतिरेबाट प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको हो । त्यसैगरी २०५५/१२/१ देखि खाली भएको समय राति १०-१२ को समय पनि लिई कार्यक्रम सञ्चालन गरेका हुन् । विपक्षीबाट रेडियो नेपालले लिनुपर्ने २२,७९,९१०।३१ भएको र समयमा भुक्तान नगरेकोबाट प्रचलित कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति समेत विपक्षीले तिर्नुपर्ने हुन्छ । विपक्षीले चेक नं. ५८१५०३ बाट रु. ६०,०००।- चेक नं. ५८१५०४ बाट रु. ५११११।९० को भुक्तानी पठाएकोमा बैंकले (Refer to Drawer) भनी फिर्ता पठाएकोबाट रकम नै नभएको खाताको चेक काटी रेडियो नेपाललाई भुक्त्याउने कार्यसमेत गरेका छन् । विपक्षीसँग बारम्बार सम्पर्क गर्दा रकम तिर्छु बुझाउँछु भन्ने जस्ता पत्रहरू पठाउने रकम नतिर्ने गरी रेडियो नेपाललाई ठग्ने नियत राखेको स्पष्ट छ । कम्पनी भन्नु नै विपक्षी स्वयम् एकै भएको कारण कम्पनीलाई देखाई आफूले रकम खाई संस्था डुबाउने नियत राखेको स्पष्ट छ । जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतबाट यस सम्बन्धमा विवेचना भै विपक्षी रकम तिर्नुपर्ने गरी भएको फैसला मनासिव हुँदा सदर कायम गरिपाऊँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

२. उपर्युक्तबमोजिमको बहस तथा मिसिल समेत अध्ययन गरी यसमा पुनरावेदन अदालत

पाटनको मिति २०६१/११/२४/२ को फैसला मिले नमिलेको के रहेछ निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

३. वादी रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति (रेडियो नेपाल) प्रतिवादी ज्वजलपा प्रा.लि. बीच भएको करारबमोजिम रकम रु. २२,७९,९१०।३१ प्रतिवादीबाट भराई पाऊँ भन्ने वादीदावी भएकोमा करारबमोजिम वादी रेडियो नेपालले विज्ञापनहरू प्रसारण नगरिदिएको र हाल ज्वजलपा प्रा.लि. नै खारेज भैसकेकोले फिराद दावीबाट फुर्सद पाऊँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकीर रहेकोमा शुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत पाटनले दावीबमोजिम रकम तिर्नुपर्ने भनी गरेको फैसलाउपर मुद्दा दोहोर्‍याउने निस्सा प्राप्त गरी प्रस्तुत मुद्दा पेश हुन आएको देखियो ।

३. यसमा रेडियो नेपालले दावी अनुरूप प्रतिवादीबाट रकम भराई लिन पाउने नपाउने तथा पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६१/११/२४/२ को फैसला मिले नमिलेको तर्फ विश्लेषण गर्दा करार विषयवस्तु समाविष्ट रहेको मुद्दामा सर्वप्रथम दुई पक्षको बीचमा भएको सम्झौता करारलाई नै अध्ययन गर्नुपर्ने हुन्छ । सो अनुसार दुवै पक्षबीच भएको मिति २०५५/७/२६/५ को सम्झौता पत्र हेर्दा सो सम्झौता पत्रको दफा १२ र २० प्रस्तुत मुद्दाका सम्बन्धमा विश्लेषण गर्नुपर्ने अवस्थाको देखिन्छ । उक्त दफामा निम्न व्यवस्था रहेका पाइन्छ -

१) दुवै पक्षबीच भएको करारको दफा १२ :- भुक्तानीको हकमा वार्षिक प्रशासन शुल्कमध्ये प्रत्येक महिनाको मसान्तसम्मको हुन आउने बराबरको रकमको वील दोस्रो महिनाको १ गते द्वितीय पक्षसमक्ष प्रेषित गरिनेछ । उक्त वील प्राप्त भएको ३० दिनभित्रमा वीलबमोजिमको रकम द्वितीय पक्षले प्रथम पक्षलाई भुक्तानी गर्नुपर्नेछ । सो समयभित्र भुक्तानी नगरेमा सम्झौता भंग गरी उक्त

- कार्यक्रम बन्द गर्न सकिनेछ र उक्त आ.व. भित्रको बाँकी अवधिको सम्पूर्ण प्रसारण शुल्क द्वितीय पक्षबाट सरकारी बाँकी सरह प्रचलित कानूनबमोजिम असूलउपर गरिनेछ ।
- २) दुवै पक्ष बीच भएको करारको दफा २० :- यो सम्झौतामा कुनै विवाद वा समस्या उत्पन्न भएमा प्रथम तथा द्वितीय पक्षको आपसी समझदारीबाट समाधान गरिनेछ । आपसी समझदारीबाट विवाद वा समस्या समाधान नभएमा प्रथम पक्षको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

४. दुवै पक्षबीच भएको सम्झौता पत्रको दफा १२ मा द्वितीय पक्ष ज्वजलपा कम्पनीले रकम तिरेमा प्रथम पक्ष रेडियो नेपालले द्वितीय पक्षबाट सरकारी बाँकीसरह प्रचलित कानूनबमोजिम रकम असूलउपर गर्ने भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । जसबाट प्रस्तुत विवादमा वादी रेडियो नेपालले सम्झौतामा भएको व्यवस्था अनुसार सरकारी बाँकीसरह प्रतिवादी पुनरावेदकबाट विवादित रकम असूलउपर गर्न कानूनले कुनै बाधा भएको देखिँदैन । रेडियो नेपालले सो तर्फ कुनै कारवाही नै नगरी एकै चोटी करारबमोजिम रकम दिलाई पाऊँ भनी नालिस गरेको देखियो ।

५. त्यसैगरी पुनरावेदक प्रतिवादी तथा वादी रेडियो नेपालसँग भएको सम्झौताको दफा २०मा कुनै विवाद वा समस्या उत्पन्न भएको प्रथम तथा द्वितीय पक्षको आपसी समझदारीबाट समाधान गरिने र आपसी समझदारीबाट विवाद वा समस्या समाधान नभएमा प्रथम पक्षको निर्णय अन्तिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था राखिएको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादीका बीचमा रकम भुक्तानी सम्बन्धमा विवाद उत्पन्न भएकोमा सो अनुसार वादी रेडियो नेपालले कुनै निर्णय तथा कारवाही चालेको पनि देखिन आएन ।

६. पुनरावेदक प्रतिवादी राजकृष्ण शाक्यले आफ्नो पुनरावेदनमा मुख्य रूपमा आफू ज्वजलपा प्रा.लि. को प्रबन्ध निर्देशक शेयर होल्डर मात्र भएको र कम्पनीको दायित्व सीमित हुने तथा त्यसको दायित्व आफूले व्यहोर्नु पर्ने नहुँदा विपक्षीको दावीबमोजिम जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छैन भनी जिकीर लिएको पाइन्छ । त्यसतर्फ विचार गर्दा निज पुनरावेदकले पनि वादीलाई बुझाउनु पर्ने रकम तिर्ने बुझउने भनी पटक-पटक पत्राचार गरिरहेको स्थिति देखिन्छ । यसका साथै वादी रेडियो नेपाललाई रकम भुक्तानीबापत भनी चेकसमेत दिएको र पटक-पटक रकम तिर्न बुझाउनु मञ्जूर रहेको भनी वाणिज्यिक विश्वास समेत दिलाएको देखिन्छ । पुनरावेदकले हाल उठाएको विवाद निजले शुरु प्रतिवाद गर्दा त्यसतर्फ कुनै जिकीर लिन सकेको देखिँदैन । अर्कोतर्फ यी वादी प्रतिवादीहरूका बीचमा भएको सम्झौताअनुसारको कारवाही भएपछिको अवस्थामा निज पुनरावेदकले आफ्नो अवस्था दर्शाउने र निर्णय हुने विषय हो । विपक्षी वादीले पुनरावेदकसँग सम्झौताअनुसारको रकम भुक्तानीको निमित्त पत्राचारमा पुनरावेदकले हाल लिएको दावी जिकीरअनुरूप प्रतिवादी गरेको समेत नपाइनुका साथै यी वादी प्रतिवादीका बीचमा सम्झौताअनुसारको कारवाही नै नभएको अवस्थामा पुनरावेदकले उठाएको जिकीरहरूका सम्बन्धमा हाल सोतर्फ विवेचना गरिरहनु पर्ने देखिएन ।

७. वादी प्रतिवादीहरूका बीचमा भएको सम्झौताको प्रावधानअनुसार रेडियो नेपालले आफूले असूल गर्नुपर्ने रकमका सम्बन्धमा सम्झौता पत्रको दफा १२ र २० तर्फ कुनै ध्यान नदिई तथा कुनै निर्णय नगरी, सरकारी बाँकी सरह असूलउपर गर्नेतर्फको कारवाही नचलाई सीधै करारबमोजिम रकम दिलाई पाऊँ भनी प्रस्तुत नालेस गरेको देखियो । कुनै पनि विवाद अदालतमा न्यायिक समाधानको लागि प्रस्तुत गर्नुपूर्व आपसमा गरिएका समझदारी

पूर्ण रूपमा पालन एवं अवलम्बन गरिएको हुनुपर्दछ। अदालतमा विवाद अन्तिम विकल्पका रूपमा मात्र प्रस्तुत हुने हुन्छ। आफूहरूमा निहित विकल्पहरूको प्रयोग नगरी एकैचोटी न्यायिक विकल्पका रूपमा प्रस्तुत हुन संप्रतिज्ञात्मक कानूनको सिद्धान्तले मिले देखिदैन।

८. अतः सम्झौता पत्रको दफा १२ र २० को प्रक्रिया पूरा नगरी दायर गरेको प्रस्तुत फिराद पत्रबाट विवादको निरोपण हुन नसक्ने हुँदा प्रस्तुत फिराद खारेज हुने ठहर्छ। फिराद खारेज गरी सम्झौतापत्रको प्रक्रिया अवलम्बन गर्न भनी सुनाउनु पर्नेमा रकम भरी पाउने गरी ठहर यरेको शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६१/११/१४/२ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी हुन्छ।

९. अब सम्झौताको दफा २० को व्यवस्थाबमोजिम आपसी समझदारीद्वारा विवाद समाधान गर्न विपक्षीलाई जानकारी दिई आपसी समझदारीको कारबाई अगाडि बढाउन र यदि आपसी समझदारीमा विपक्षीले सहयोग नगरेमा वा आपसी समझदारीबाट विवाद समाधान हुन नसकेकोमा विपक्षी वादी रेडियो प्रसार सेवा विकास समितिको निर्णय अन्तिम हुनेछ र रकम सरकारी बाँकी सरह असूल गर्नसक्नेछ भन्ने सम्झौताले नै विपक्षी वादीलाई निर्णय गर्ने अधिकार दिएको हुँदा प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी असूलउपर गर्ने आवश्यक निर्णय गर्नु भनी विपक्षी वादी रेडियो नेपाल र प्रतिवादीलाई सुनाई दिनु। साथै निर्णयको जानकारी रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति (रेडियो नेपाल) सिंहदरवारलाई दिई मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु। उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या.बलराम के.सी.

इति संवत् २०६५ साल भदौ ९ गते रोज २ मा शुभम्
इजलास अधिकृत - राजेन्द्रकुमार आचार्य

निर्णय नं. ८१३०

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, सयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
संवत् २०६३ सालको रि.नं.३४५५

आदेश मिति: २०६५।११।८।५

मुद्दा: उत्प्रेषण युक्त परमादेश।

निवेदक: का.जि.का.नं पा.वा.नं. ३२ मा अवस्थित नेपाल क्यानमुकान कराँते डो संघको तर्फबाट अख्तियारप्राप्त ऐ.का अध्यक्ष भई आफ्नो हकमा समेत ऐ वस्ने जनक सुवेदी विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल सरकार, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय, सिंहदरवार काठमाडौं समेत

- प्रचलित कानूनविपरीत नहुने र नागरिकहरूको हक हनन नहुने बाहेक अन्य जुनसुकै विषयमा कार्यकारिणी अधिकार प्रयोग गरी प्रधानमन्त्रीले निर्णय गर्न सक्छ। यस्तो नीतिगत निर्णय गर्नसक्ने प्रधानमन्त्रीमा कानूनी अधिकारको अलावा अन्तर्निहित अधिकारसमेत रहने।

(प्रकरण नं.३)

- सार्वजनिक सरोकारको विवाद र त्यसमा संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश भएको जिकीर लिई उपचार खोज्न आउने व्यक्तिले निस्वार्थरूपमा सफा हात लिई आउनु पर्ने।

(प्रकरण नं.५)

- प्रक्रियागत रूपमा कार्यकारिणी अधिकार प्रयोग गरी प्रधानमन्त्रीले मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय गरी सरकारी स्वामित्वमा रहने गरी र आवश्यक

परेका बेला फिर्ता लिने गरी भोगाधिकारसम्म दिने गरी गरेको मन्त्रपरिषद्को निर्णयमा कुनै कानूनी त्रुटि नदेखिने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताहरू श्री हरिश्चन्द्र सुवेदी, श्री पदमबहादुर श्रेष्ठ र श्री ताराकुमार श्रेष्ठ

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद सिवाकोटी तथा विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री प्रकाश राउत, श्री गणेशप्रसाद दुलाल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- संविधानको धारा ३५(२) र ८८(२)

आदेश

न्या.बलराम के.सी.:नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ र ८८ (२) अन्तर्गत यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत रिटको संक्षिप्त तथ्य एवं निर्णय यस प्रकार छ :-

म निवेदक नेपाली नागरिक भएको र कराँते खेल खेल्न चाहना राख्ने व्यक्ति भएकोले कराँते खेललाई नेपालमा समेत संस्थागत रूपमा विकास गर्ने ईच्छा भएकोले मेरो सक्रियतामा मिति २०५८।०१।१९ मा नेपाल क्यानमुकान कराँते डो संघ विधिवत दर्ता गरी यस संघले कराँते खेलाडीहरूको उत्पादन गरी देश विदेशमा हुने विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय खेलमा यस संस्थाका तर्फबाट भाग समेत लिई नेपालको नाम कराँते खेलमा उच्च राखेको छ। यस संस्थाको आफ्नो भवन जग्गा नभएकाले सिँहदरवार क्षेत्रको स्वीकृत गुरुयोजनाअनुरूप सिँहदरवार कम्पाउण्ड बाहिर पर्न गएको अनामनगर हनुमानस्थान अर्थात का.जि. का म .न.पा. वा.नं ३२ को कि.नं.९ को क्षेत्रफल ०-४-

२-३ जग्गा र सो जग्गामा बनेको जीर्ण घर भएकोले सो घर जग्गा उपभोगको लागि का.म.न.पा. मा निवेदन गर्दा निवेदकलाई उपभोग गर्न दिएकोले यस संस्थाले रु ५ लाखभन्दा बढी खर्च गरी घर मर्मत संभार गरी सो घरमा कराँते खेलको प्रशिक्षण दिँदै आएको छ। साथै करीब दुई लाखभन्दा बढी खर्च गरी सोमा माथिल्लो तला निर्माण गरी यस संघले अफीस सञ्चालन र खेल प्रशिक्षण दिँदैआएको छ।

उक्त घर जग्गा सार्वजनिक घर जग्गा हो र यस्तो सार्वजनिक जग्गा कसैलाई दिन मिल्दैन। यस्तो सार्वजनिक घर जग्गा नेपाल सरकारले विभिन्न व्यक्ति तथा सार्वजनिक उद्देश्य नभएका संघ संस्थालाई अर्थात सरकारमा बस्ने विपक्षीले आफ्ना मान्छेलाई पदको दुरुपयोग गरी त्यस्तो जग्गा नेपाल सरकारलाई समय-समयमा सार्वजनिक जग्गा घर संघ संस्थालाई दिन नमिल्ने भनी निर्देशन दिइरहेकोमा प्रधानमन्त्री भएका वखत आफ्नै श्रीमती अध्यक्ष भएको व्यावसायिक संस्थालाई भोगाधिकार दिने भनी निर्णय गरेकोले सो कुरा थाहा पाई तत्कालै दर्ता नं. ११०७१ मिति २०६१।११।१७ मा ले आफ्नो पदको दुरुपयोग गरी भ्रष्टाचारजन्य कार्य गरी आफ्नै श्रीमती अध्यक्ष भएको संस्थालाई सार्वजनिक घर जग्गाको भोगाधिकार दिने कार्य गरेको कारवाही गरिपाउँ भनी दिएको उजुरीमा हालसम्म कुनै कारवाही नभएको र निवेदकले उपभोग गरिरहेको घरमा प्रहरीले घर खाली गर्न दवाव दिएकोले सो उपर पु.वे.अ पाटनमा निषेधज्ञा मुद्दा दर्ता गरेकोमा मिति २०६०।२।१५ मा अन्तरिम आदेशसमेत जारी भएको छ।

विपक्षी निकायले सरकारी जग्गाको भोगाधिकार उपलब्ध गराउनेसम्बन्धी कार्यनीति २०५९ जारी गरी सार्वजनिक जग्गा कुनै पनि संघ संस्थालाई र निकायलाई भोगाधिकार उपलब्ध गराउने कार्य विपक्षीको पदको दुरुपयोग गरी भ्रष्टाचारजन्य कार्य हो र यस सर्वोच्च अदालतबाट विभिन्न सार्वजनिक सरोकारको विषयका मुद्दामा सार्वजनिक

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

जग्गा, वनक्षेत्र कुनै संघ संस्थालाई दिन नमिल्ने भनी सिद्धान्तसमेत कायम भइरहेको अवस्थामा त्यसलाई वेवास्ता गरी गरेको निर्णय स्वतः बदरभागी छ ।

सो घर नेपालमा कराँते खेलको विकास गर्न स्थानीय न.पा ले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ को दफा ९३ (क) ९६ (अ) (३) समेतको अधिकार प्रयोग गरी निवेदकले उपभोग गरी रहेकोमा बिनाकारण मोर मोलाहिजामा परी विपक्षी लाई सो जग्गा उपलब्ध गराउने कार्य उक्त कानूनी व्यवस्थाको विपरीत छ ।

अतः माथि उल्लिखित तथ्य तथा कानूनका आधारमा यसै निवेदन पत्र साथ संलग्न विपक्षीको मिति २०६१।९।१९ को निर्णय संविधानको धारा ११,१२,१७,२३ ८८ (२) मालपोत ऐन २०३४ को दफा २४ निवारण ऐन २०५९ को दफा ३, ८ र १७ तथा सर्वोच्च अदालतबाट कायम सिद्धान्तहरू समेतको विपरीत भएकोले सो निर्णय संविधानको धारा ८८ (२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी सो कि.नं १ को जग्गा सार्वजनिक कायम गरिपाऊँ र मिति २०६१।११।१७ मा द.नं ११०७१ मा दर्ता भएको उजुरीमा अबिलम्ब कानूनबमोजिम कारवाही गर्नु भनी विपक्षीका नाममा परमादेश लगायत अन्य जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्जा जारी गरिपाऊँ । साथै विपक्षीले सो सार्वजनिक जग्गामा घर निर्माण गरेमा यो मुद्दामा फैसला हुँदा निष्प्रयोजनहीन हुने भएकोले यस मुद्दाको अन्तिम किनारा नहुन्जेलसम्म विपक्षीको निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भन्ने समेत नेपाल क्यानमुकान कराँते डो संघको तर्फबाट परेको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ

पठाउनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी मालपोत कार्यालय चारखाल समेतलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु । निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफै वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कलसाथै राखी विपक्षी शेरबहादुर देउवासमेतलाई सम्बन्धित जिल्ला अदालतमार्फत सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अबधि नाघेपछि नियमबमोजिम आदेश पेश गर्नु । यसमा विपक्षी बनाइएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको कुनै संलग्नता नदेखिएकोले उक्त आयोगबाट लिखित जवाफ भिकाई रहनु परेन साथै तत्कालीन श्री ५ को सरकारबाट मिति २०६१।९।१९ मा भएको निर्णय सार्वजनिक हितविपरीत समेत भएकोले बदर गरी पाउन प्रस्तुत निवेदन परेकोले निवेदनमा उल्लिखित घरजग्गाको हकमा यस रिट निवेदनको अन्तिम निर्णय नभएसम्म उक्त मिति २०६१।९।१९ को निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी लिखित जवाफ माग भएका विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ । सोको जनाउ विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

मूलतः नेपाल व्यवस्थापन संघ नेपालको व्यवस्थापन क्षेत्रको विकासका लागि विगत २५ वर्ष देखि निरन्तररूपमा कार्य गर्दै आएको एक सामाजिक संस्था हो । यस संघका हाल करीव १७०० (एक हजार सात सय) साधारण सदस्य संख्या रहेको छ । यो विशुद्ध सामाजिक संस्था हो, यो संस्था कुनै पनि व्यक्तिगत रूपमा कार्य गर्ने संस्था होइन ।

यस नेपाल व्यवस्थापन संघलाई सामाजिक कार्यको लागि घर जग्गाको आवश्यकता परेकोमा सिंहदरवार क्षेत्रको स्वीकृत गुरुयोजनाअनुरूप सिंहदरवार कम्पाउण्डबाहिर पर्न गएको अनामनगर हनुमानस्थान उत्तरतर्फको ०-४-२-३ क्षेत्रफल जग्गा

र सोमा रहेको एक तल्ले घर श्री ५ को सरकारको स्वामित्वमा रहेकोमा मिति २०५१।५।१९ को मन्त्रीस्तरको निर्णयबाट वडा प्रहरी कार्यालयलाई उपलब्ध गराएकोमा वडा प्रहरीले प्रयोग गर्न छोडेपछि पुनः २०५६।७।१२ को सचिवस्तरको निर्णयबाट सोसाइटी अफ नेपाल आर्किटेक्टलाई उपलब्ध गराएकोमा उक्त निकायले प्रयोग नगर्दा प्रयोगहीन अवस्थामा रहेकाले यस नेपाल व्यवस्थापन संघले भोगाधिकारको लागि तत्कालीन श्री ५ को सरकार हाल नेपाल सरकारसमक्ष अनुरोध गर्दा तत्कालीन श्री ५ को सरकार मन्त्रपरिषद्को मिति २०६१।९।१९ को निर्णयअनुसार भोगाधिकार प्रदान गरेको कार्य कानूनसम्मत छ ।

विपक्षी रिट निवेदकलाई काठमाण्डौ महानगरपालिका वडा नं.३२ ले श्री ५ को सरकारलाई चाहिएको बखत छोडने गरी उक्त घर जग्गा उपभोग गर्न दिने अधिकार कदापि छैन । उक्त घर जग्गाको सर्वाधिकार सम्पन्न भनेको सिँहदरवार पुनः निर्माण परियोजना हो । जसले उक्त घरजग्गा आफूलाई आवश्यक नभएमा कसलाई दिन सक्छ भनी नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्समक्ष सिफारिशसम्म गर्नसक्ने अवस्था छ, जसले मिति २०६१।९।७ मा च.नं ४२५ का पत्रबमोजिम लिखित जवाफवाला नेपाल व्यवस्थापन संघलाई भोगाधिकार उपलब्ध गराउने सिफारिशसमेत गरेको आधारमा मिति २०६१।९।१९ मा मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय भएको छ । यसरी सिफारिश गर्ने संस्थालाई विपक्षी बनाउन नसकेको अवस्थामा विपक्षीको रिट निवेदन स्वतः गैरकानूनी छ ।

अतः उपरोक्त प्रकरणहरूमा वर्णित गरिएको तथ्य एवं कानूनहरूका आधारहरूमा विपक्षी रिट निवेदकको रिट निवेदनसमेत अ.वं. १८० नं. बमोजिम खारेज गरी सम्मानित अदालतबाट मिति २०६३।२।२९ गते भएको अन्तरिम आदेशसमेत बदर गरी इन्साफ पाऊँ भन्ने समेत नेपाल व्यवस्थापन संघ तथा ऐ.का अध्यक्ष को तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षीले उठाउनु भएको कुरा प्रथमतः सार्वजनिक विवादकै हो कि होइन निक्कै नै नभएको विषय हो । दोस्रो, सार्वजनिक सरकारको विवादसम्म रहेछ कि भनी एक छिनलाई मान्दा पनि आद्योपान्त रिट निवेदनमा कुनै सवैधानिक र कानूनी प्रश्न रिट निवेदकले उठाई निरोपण गराई पाऊँ भनी दावी लिन सक्नु भएको छैन । सवैधानिक र कानूनी प्रश्न उपस्थित नै नभएको कथित सार्वजनिक सरोकारको विवादमा संविधानको धारा ८८ (२) आकर्षित नहुने भएकोले रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

आफू प्रधानमन्त्री भएको समयमा आफ्नै श्रीमती अध्यक्ष भएको संस्थालाई उक्त कि.न. को घरजग्गा दिएको भन्ने तथ्यसमेत मेरो राजनीतिक चरित्रमा आघात पु-याउने भित्री अभिप्राय लिई उल्लेख गरिएकोमा कुनै विवाद छैन । श्रीमती अध्यक्ष भएको कारणले उक्त कि.न. १ को घरजग्गा भोगाधिकार दिने निर्णय भएको होइन । उक्त घर जग्गा नेपाल सरकारलाई आवश्यक परेका बखत फिर्ता लिने गरी भोगाधिकार उपलब्ध गराउन श्री ५ को सरकार कार्यसम्पादन नियमावली, २०४७ को अनुसूची १ को खण्ड (क) २५ अनुसार कानूनबमोजिम प्रस्ताव पेश गरेपछि मिति २०६१।९।१९ मा तत्कालीन श्री ५ को सरकार मन्त्रपरिषद्बाट भोगाधिकार दिने गरी भएको निर्णयमा कुनै पनि कानूनको त्रुटि भएको छैन । उक्त घर जग्गा नेपाल सरकारलाई आवश्यक परेमा फिर्ता लिन सक्ने पाउने कुरा पनि उत्तिकै स्पष्ट छ । नेपाल सरकारको अधिकारक्षेत्रभित्रको विषयलाई अन्यथा भन्न मिल्ने हैन । अतः विपक्षीको आधारहीन रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत शेरबहादुर देउवाको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

सर्वप्रथम प्रस्तुत रिट निवेदनमा यस मन्त्रालयको नाम विपक्षी महलमा राख्नु बाहेक यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकका हक अधिकारको हनन् हुन गएको हो सो कुरा रिट

निवेदनमा कहीं कतै उल्लेखसम्म हुन सकेको पाइँदैन ।

सिँहदरवार क्षेत्रको स्वीकृत गुरुयोजना अनुरूप सिँहदरवार कम्पाउण्डबाहिर पर्ने गएको अनामनगर हनुमानस्थान उत्तरतर्फको उक्त जग्गा र सोमा बनेको घरमा भोगाधिकार स्थापित गर्न समेत आवश्यक भएको र नेपाल व्यवस्थापन संघले सो घर जग्गाको भोगाधिकार उपलब्ध गराउन अनुरोध भई आएकोले नेपाल सरकारलाई आवश्यक परेका वखत फिर्ता लिने गरी उक्त घर र सोले चर्चेको जग्गासमेत प्रयोग गर्न नेपाल व्यवस्थापन संघलाई उपलब्ध गराउने गरी तत्कालीन श्री ५ को सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट मिति २०६१।९।१९ मा निर्णय भएको हो । सो घर जग्गा नेपाल सरकारलाई आवश्यक परेमा जुनसुकै वखत फिर्ता लिन सकिने नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने समेत भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदकले यस कार्यालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निजको के कस्तो हक अधिकारको हनन् भएको हो, त्यसको स्पष्ट जिकीर नलिई बिनाआधार र कारण यस कार्यालय समेतलाई प्रत्यर्थी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

मन्त्रिपरिषद्बाट कानूनबमोजिम भएको निर्णयको विषयलाई लिएर यस कार्यालयले विपक्षी बनाएको रिट आधारहीन भएकोले खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी आज यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूको अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री हरिश्चन्द्र सुवेदी, श्री पदमबहादुर श्रेष्ठ र श्री ताराकुमार श्रेष्ठले निवेदनमा उल्लिखित घर जग्गामा निवेदकले का.म.न.पा.बाट उपभोग

गर्नको लागि सहमति लिई आवश्यक मर्मतसंभार गर्न आर्थिक लगानीसमेत गरी बसिआएको र गैर नाफामूलक सामाजिक काम खेल प्रशिक्षण गर्दै आएको छ । उक्त घरजग्गा सरकारको स्वामित्वमा रहेको सार्वजनिक सम्पत्ति हो र सार्वजनिक प्रयोगमा रहेको छ । यस्तो सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्नु सबै नागरिकको कर्तव्य भएकोले निवेदकहरूले त्यसको संरक्षण गर्न लगानीसमेत गरी उपभोग गरिरहेको अवस्थामा लगानी गर्नेलाई उपभोग गर्न दिनुपर्ने सामान्य सिद्धान्त हो । सोहीअनुरूप का.म.न.पा.ले उक्त सम्पत्ति निवेदकलाई उपभोग गर्न दिएकोमा विपक्षी नं ४ प्रधानमन्त्री भएको अवस्थामा निजको श्रीमती अध्यक्ष भएको विपक्षी नेपाल व्यवस्थापन संघलाई उक्त घर जग्गाको भोगाधिकार दिने निर्णय तत्कालीन मन्त्रिपरिषद्बाट भएछ । लिखित जवाफमा विगत २५ वर्षदेखि कार्य गर्दै आएको भनिएको विपक्षी नेपाल व्यवस्थापन संघलाई विपक्षी नं ४ प्रधानमन्त्री भएको र श्रीमती उक्त संघको अध्यक्ष भएको अवसर पारी निवेदकले उपभोग गरेको उक्त घरजग्गाको भोगाधिकार दिने निर्णय गर्नुलाई संयोग भन्न मिल्दैन । उक्त निर्णय राजनीतिक आस्था र आग्रह पूर्वाग्रहको आधारमा भएको हो र त्यस्तो कुनै किसिमको प्रभावमा परी गरिएको निर्णय भ्रष्टाचारजन्य हुन्छ । सरकारी पदको दुरुपयोग गरिएको उक्त निर्णय बदरभागी छ । त्यसैगरी सरकारी सम्पत्ति कुनै पनि व्यावसायिक संस्थालाई दिन मिल्दैन भनी यसै सम्मानित अदालतबाट तमाम निर्णयहरूमा सिद्धान्तहरू प्रतिपादन भैरहेको सन्दर्भमा समेत विपक्षीहरूले सार्वजनिक पदको दुरुपयोग गरी विपक्षी नेपाल व्यवस्थापन संघलाई भोगाधिकार दिने गरी गरिएको निर्णय बदर गरी सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्न निवेदक सामाजिक संस्थाले उपभोग गरेको घरजग्गा यथावत उपभोग गर्न दिनु भनी जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरिपाऊँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

त्यसै गरी विपक्षी शेरबहादुर देउवाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री प्रकाश

राउतले निवेदकले रिट निवेदनमा उठाउनु भएको प्रश्न सार्वजनिक सरोकारको विषय होइन । सरकार सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न स्वतन्त्र र सक्षम हुन्छ । त्यस्तो सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गरी दिएको नहुँदा पदको दुरुपयोग गरेको भन्न मिल्दैन । नेपाल व्यवस्थापन संघलाई विवादित घरजग्गा सरकारले आवश्यक परेका बखत फिर्ता लिने गरी भोगाधिकारसम्म दिएको हो । त्यसरी भोगाधिकार दिँदा पनि निश्चित प्रक्रिया पूरा गरी सम्बन्धित मन्त्रालयबाट मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव आएपछि छलफल गरी निर्णय भएको हुँदा उक्त निर्णयलाई पदको दुरुपयोग र गैरकानूनी भन्न मिल्दैन । त्यसैगरी सार्वजनिक सरोकारको विषयमा निवेदन गर्दा आफ्नो स्वार्थ गाँसिनु हुँदैन । तर, यहाँ निवेदक आफूले विवादित घरजग्गाको उपभोग गरिरहेको आधारमा सोही स्वार्थबाट प्रेरित भएर रिट क्षेत्रमा आएको अवस्थामा छ । तसर्थ उल्लिखित आधारमा प्रस्तुत रिट खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

त्यस्तै विपक्षी नेपाल व्यवस्थापन संघको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री गणेशप्रसाद दुलालले नेपाल व्यवस्थापन संघ निवेदकले आरोपित गरे जस्तो व्यावसायिक संस्था नभई विगत २५ वर्ष देखि सञ्चालित विशुद्ध सामाजिक संस्था हो । यस्तो संस्थाले सार्वजनिक सम्पत्तिको रूपमा रहेको विवादित घरजग्गा उपभोगको लागि सरकारसँग अनुरोध गरेकोमा सरकारले सम्बन्धित विभिन्न निकायहरूमा सोधखोज लेखापढी गरी आवश्यक प्रक्रियाहरू पूरा गरी मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय गरी भोगाधिकारसम्म दिएको हो । यस्तो वैधानिक निर्णयलाई गैरकानूनी भन्न मिल्दैन । सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने अन्तिम निकाय मन्त्रपरिषद् नै भएकोले उसले त्यस्तो सम्पत्तिको संरक्षणको लागि सम्बन्धित विभिन्न निकायको सिफारिश, सल्लाह र सुझाव लिई स्वामित्व हस्तान्तरण नहुने गरी नीति तर्जुमा गरी कुनै संघ संस्थालाई दिनसक्नेमा विवाद हुन सक्दैन । तसर्थ सरकारले उक्त घर जग्गा नेपाल

व्यवस्थापन संघलाई भोगाधिकार दिएकोमा निवेदकले आफूले उपभोग गरिरहने दूषित मनसायले रिट क्षेत्रमा आउन पाउने कुनै हकदैया नै छैन । अतः प्रस्तुत रिट खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

त्यस्तै नेपाल सरकार समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद शिवाकोटीले निवेदकले उल्लेख गरेको घर जग्गा सरकारी स्वामित्वमा रहेको कुरामा विवाद नभएपछि त्यसको उपयोग र संरक्षण कसरी गर्ने भन्ने कुरा सरकारमा निहीत हुन्छ । निवेदक आफूले उपभोग गर्नपाएमा संरक्षण हुने र अन्य सामाजिक संस्थालाई भोगाधिकार दिएमा संरक्षण नहुने भन्न मिल्दैन । सरकारले आवश्यकताअनुसार उक्त घरजग्गा पहिले वडा प्रहरी कार्यालय, त्यसपछि सोसाईटी अफ आर्कीटेक्टलाई र हाल नेपाल व्यवस्थापन संघलाई भोगाधिकार दिएकोबाट निवेदकको कुनै पनि मौलिक हकमा असर परेको छैन । निवेदकले उक्त घरजग्गा आफूले उपभोग गर्ने उद्देश्यले सार्वजनिक सरोकारको विषय बनाएर रिट क्षेत्रमा आउने हकदैया नै हुँदैन । उक्त जग्गा सरकारले आफूले चाहेको बेला फिर्ता लिने गरी भोगाधिकारसम्म दिएको हो र त्यसरी दिँदा पनि सम्बन्धित विभिन्न निकायबाट तहगत निर्णय एवं सिफारिश हुँदै अन्त्यमा मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय भएको हुँदा गलत नियत र पदको दुरुपयोग गरेको भन्न मिल्दैन । तसर्थ उल्लिखित आधारहरूबाट प्रस्तुत रिट खारेज गरिपाऊँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

उल्लिखित निवेदन जिकीर, लिखित जवाफ लगायतका तथ्यहरूको अध्ययन गरी दुबै पक्षबाट प्रस्तुत गरिएको बहस समेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निम्न प्रश्नहरूमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो -

(१) प्रस्तुत विवाद सार्वजनिक सरोकारको विवाद भई यस्तो विवादमा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश छ छैन ? अर्थात् Public Interest Litigation) हो वा होइन ?

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

- (२) निवेदकको मागबमोजिम नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्)ले विवादित घर जग्गा नेपाल व्यवस्थापन संघलाई भोगाधिकार दिने गरी गरेको निर्णय निवेदन मागबमोजिम बदर गर्न पर्ने हो होइन ?

२. पहिलोतर्फ विचार गर्दा तत्कालीन संविधानको धारा ८८ (२) हेर्नपर्ने हुन्छ। ८८ (२) यस प्रकारछ: यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भएपनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ। सो प्रयोजनको लागि पूर्णरूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले वन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्नसक्नेछ। धारा ८८ (२) ले यस अदालतलाई सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक र कानूनी प्रश्न निरूपण गर्ने र कसैको व्यक्तिगत मौलिक वा कानूनी हक हनन् भएकोमा जो चाहिने आज्ञा वा आदेश जारी गरी पूर्ण न्याय प्रदान गर्ने अधिकार प्रदान गर्दछ। धारा ८८ (२) अन्तर्गत सार्वजनिक सरोकारको विवादमा भने त्यस्तो विवादमा संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश छ भने त्यस्तो अवस्थामा यस अदालतले असाधारण अधिकार ग्रहण गरी उपयुक्त आदेश जारी गर्दछ। संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश नभएको सार्वजनिक विवादमा वा विवाद सार्वजनिक सरोकारको भएपनि यदि त्यस्तो विवादमा कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश छैन भने त्यस्तोमा पनि यस अदालतले धारा ८८(२) को

अधिकार Exercise गर्न सक्तैन। धारा ८८(२) अन्तर्गत यस अदालतले हस्तक्षेप गर्न विवाद सार्वजनिक सरोकारको भै त्यसमा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको हुनुपर्छ। के कस्तो अवस्थामा धारा ८८(२) बमोजिम यस अदालतलाई प्राप्त असाधारण अधिकारअन्तर्गत हस्तक्षेप गर्न सक्छ र ८८(२) को प्रसंगमा के कस्तो विवादको विषय सार्वजनिक सरोकारको भई यस अदालतले हस्तक्षेप गर्न सक्छ भन्ने सम्बन्धमा निवेदक बालकृष्ण न्यौपाने विरुद्ध नेपाल सरकार (नेपाल वायुसेवा निगमसमेत) भएको संवत् २० ५६ सालको रिट नं. ४०२६ (नेकाप २०६५ अंक ९ पृष्ठ ११३६ नि.नं. ८०१६) र नीलहीरा समाजको तर्फबाट सुनीलवावु पन्त निवेदक विरुद्ध नेपाल सरकार समेत भएको २०६४ सालको रिट नं.९१७ (नेकाप २०६५, अंक ४, पृष्ठ ४८५, नि.नं. ७९५८) मा विस्तृत व्याख्या भई सिद्धान्त प्रतिपादित भएका छन्।

३. धारा ८८ (२) ले यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत सार्वजनिक सरोकारको विवादको नाममा उपचार माग्न जोसुकैले आउन सक्ने गरी Locus standi लाई Widen गरिएको भएतापनि विवाद सार्वजनिक सरोकारको र त्यसमा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको हुन अनिवार्य छ।

४. अतः यस प्रसंगमा हेर्दा प्रस्तुत विवाद का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३२ को कि.नं १ को क्षे.फ. ०-४-२-३ जग्गा र सो जग्गामा अवस्थित घर तत्कालीन प्रधानमन्त्रीले आफ्नो श्रीमती अध्यक्ष भएको नेपाल व्यवस्थापन संघलाई दिलाएको भन्ने देखियो। विवादित उक्त घर जग्गा सरकारको नाममा स्वामित्व भई सार्वजनिक सम्पत्ति भन्ने देखिन्छ। उक्त घर मिति २०६१।१।१९ को मन्त्रिपरिषद्को निर्णयअनुसार स्वामित्व सरकारकै नाममा रहने गरी नेपाल व्यवस्थापन संघलाई भोगचलन गर्न दिएको देखिन्छ। तत्कालीन संविधानको धारा ३५ (२) को कार्यकारिणी अधिकार

प्रयोग गर्ने प्रधानमन्त्रीले चाहिएको वेलामा फिर्ता लिने गरी उक्त घर व्यवस्थापन संघलाई दिएको निर्णय नियमित नीतिगत निर्णय हो । प्रधानमन्त्रीबाट हरेक दिन धेरै निर्णयहरू हुन्छन् । प्रधानमन्त्रीले गर्ने सबै निर्णय Public Interest Litigation को विषय वन्न सक्तैन । प्रधानमन्त्रीले विभिन्न निर्णय गर्न सक्छ । प्रचलित कानूनविपरीत नहुने र नागरिकहरूको हक हनन् नहुने बाहेक अन्य जुनसुकै विषयमा कार्यकारिणी अधिकार प्रयोग गरी प्रधानमन्त्रीले निर्णय गर्न सक्छ । यस्तो नीतिगत निर्णय गर्नसक्ने प्रधानमन्त्रीमा कानूनी अधिकारको अलावा अन्तर्निहित अधिकार समेत रहेको हुन्छ ।

५. सार्वजनिक सरोकारको विवादमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ र वर्तमान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ अन्तर्गत उपचारमा आउँदा व्यक्तिगत स्वार्थ नराखी समुदाय, ठूलो जनसमूह र आम जनसमुदायको सामूहिक र प्राकृतिक अधिकारअन्तर्गतको स्वार्थ गाँसिएको हुन्छ । आमसमुदायको स्वास्थ्य, वातावरणको संरक्षण, प्राकृतिक साधन स्रोतको उपयोग आदि जस्ता वृहत्तर हित गाँसिएका कुराहरू सार्वजनिक सरोकारको विषयअन्तर्गत पर्दछन् । त्यस्ता सार्वजनिक विषयमा जोसुकै नेपाली नागरिकले आम समुदायको हितको खातिर उपचारको लागि सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत आउन सक्छ । तर, प्रस्तुत निवेदनमा सार्वजनिक सरोकारको विषय पनि नदेखिएको र त्यस्तो कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको पनि नदेखिएको हुँदा प्रस्तुत निवेदनमा उठाइएको कुरा धारा ८८ (२) अन्तर्गत सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न संलग्न भएको निवेदन भन्न मिलेन ।

६. प्रस्तुत रिट निवेदनमा विवादित घरजग्गा निवेदक आफूले उपभोग गरिरहेको भन्ने कुरा निवेदन लेखबाटै देखिन्छ । निवेदकहरूले उक्त घरजग्गा उपयोग गरिरहँदा आमसमुदायलाई के कस्तो

फाइदा पुग्ने हो र आफैले उपभोग गर्न नपाउँदा आमसमुदायको के कस्तो सार्वजनिक सरोकारमा असर पर्ने हो भन्ने कुरा निवेदकले खुलाउन नसकी केवल आफूले उपयोग गर्नबाट बन्चित हुन नपरोस् र सरकारले अन्य कुनै संघ संस्थालाई दिन नपाओस् भन्ने मात्र उद्देश्य राखेको देखिन्छ । कराँते खेल सामाजिक क्रियाकलाप हुन सक्दछ र यसमा केही व्यक्तिहरू आवद्ध हुन सक्दछन् । तर त्यसो हुँदा सरकारी स्वामित्वमा रहेको घर जग्गा त्यस्तो संघ संस्थाले उपभोग गर्दा आमसमुदायको के कस्तो सरोकार रहने हो र उक्त घरजग्गा त्यस्तो संघ संस्थाले उपभोग गर्न नपाउदा र अन्य कुनै संस्थाले उपभोग गर्दा के कस्तो सार्वजनिक सरोकारको विषयमा असर पर्ने हो भन्ने कुरा प्रस्तुत रिट निवेदन तथ्यगतरूपमा खुलाउन तथा प्रमाणित गर्न सकेको देखिँदैन । तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदनलाई सार्वजनिक सरोकारको विवादको विषय पनि भन्न मिल्ने देखिएन र यसमा कुनै संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश भएको पनि भन्न मिलेन । प्रस्तुत रिटमा रिट निवेदकले सार्वजनिक सरोकारको विवाद र त्यसमा संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश छ भनी देखाउन र पुष्टी गर्न सकेको नदेखिएको अवस्थामा आफू र आफूसँग खेल समूहमा आवद्ध व्यक्तिहरू बसिरहेको अर्थात् उपभोग गरिरहेको सन्दर्भ देखाई आफूहरूले नै उपभोग गरिरहन पाउनु पर्ने दावी लिई आएको देखिन्छ । सार्वजनिक सरोकारको विवाद र त्यसमा संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश भएको जिकीर लिई उपचार खोज्न आउने व्यक्तिले निस्वार्थरूपमा सफा हात लिई आउनु पर्छ । तर, यहाँ आफू र आफ्नो संगठन वा समूहले उक्त घर जग्गा उपभोग गरिरहन पाउने स्वार्थबाट प्रस्तुत रिट निवेदन लिई आएको देखिँदा निवेदकहरूलाई यसरी आफ्नो स्वार्थ गाँसिएको प्रस्तुत विषयमा उजूरी गर्ने वा सार्वजनिक सरोकारको विवाद र त्यसमा संवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश भएको भन्ने जिकीर गरी उपचारको लागि असाधारणक्षेत्र अन्तर्गत आउने हकद्वारा (Locus

standi) नै हुन सक्दैन । धारा ८८(२) अन्तर्गत उपचार माग गर्न आउनेले विवाद सार्वजनिक सरोकारको र त्यसमा सवैधानिक र कानूनी प्रश्न समावेश भएको प्रमाणित गरी विशुद्ध सफा हात लिएर निस्वार्थ तरिकाले आउनु पर्छ तब मात्र धारा ८८(२) अन्तर्गत उपचार प्राप्त हुन सक्छ ।

७. अब दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा राज्यमा रहेका र कुनै निकायको स्वामित्वमा नरहेको सरकारी निकायको नाममा रहेका सबै सम्पत्तिहरू सरकारी सम्पत्ति हुन । त्यस्ता सम्पत्तिको संरक्षण, व्यवस्थापन सम्बर्द्धन गर्ने कर्तव्य र दायित्व पनि सरकारकै हो । त्यसैले सरकारले त्यस्ता सम्पत्तिको संरक्षण र व्यवस्था गर्न आवश्यक नीति (Policy) हरू बनाउन र लागू गर्न सक्षम हुन्छ र सो सम्बन्धमा आवश्यक निर्णय गर्न सक्छ । त्यस्ता नीतिहरूको कार्यान्वयन गर्न आवश्यकताअनुसार कार्यविधि निर्देशन, आदेश लगायत आवश्यक नियमहरू तर्जुमा गर्न, कुनै निकायलाई जिम्मा दिन, समन्वय गर्न र अन्य आवश्यक कार्यहरू गर्न सरकार सक्षम हुन्छ । त्यसको लागि सरकारले विभिन्न मन्त्रालयहरू, विभाग वा कार्यालयहरू गठन गरी त्यसअन्तर्गत कार्य विभाजन वा अधिकार प्रत्यायोजन गरी आफ्ना काम कारवाही र नीतिहरूलाई नियमितता दिन र जिम्मेवार बनाउन सक्छ । यसरी सरकारले आफूमा रहेको कार्यकारिणी अधिकारको प्रयोग गर्दछ । त्यस्तै सरकारले आफूमा रहेको कार्यकारी अधिकारअन्तर्गत आवश्यकताअनुसार कतिपय कार्यहरू कुनै एक व्यक्ति, निकाय, विभाग वा कार्यालयमार्फत मात्र नगरी तिनीहरू बीचको समन्वय, सिफारिश र सामूहिक निर्णयमार्फत सम्पादन गर्दछ ।

८. प्रस्तुत रिट निवेदनमा उठाइएको विवाद सरकारको स्वामित्वमा रहेको विवादित घरजग्गा उपभोग गर्न दिने निर्णय गर्दा उक्त घर जग्गाको व्यवस्थापन गर्ने भौतिक योजना मन्त्रालय मार्फत प्रस्ताव पेश भई सिंहदरवार सचिवालय पुनः निर्माण प्रोजेक्टबाट सहमतिसमेत लिई मन्त्रपरिषद्बाट

२०६१।९।१९ मा स्वामित्व सरकारकै नाममा रहने गरी र सरकारलाई आवश्यक परेका बखत फिर्ता लिने गरी विपक्षी नेपाल व्यवस्थापन संघलाई भोगाधिकारसम्म दिने निर्णय गरेको भन्ने देखिन्छ । यसरी प्रक्रियागत रूपमा कार्यकारिणी अधिकार प्रयोग गरी प्रधानमन्त्रीले मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय गरी सरकारी स्वामित्वमा रहने गरी र आवश्यक परेका बेला फिर्ता लिने गरी भोगाधिकार सम्म दिने गरिगरेको मन्त्रपरिषद्को उक्त निर्णयमा कुनै कानूनी त्रुटि नदेखिएकोले रिट निवेदकको मागबमोजिम उक्त निर्णय बदर गर्न मिलेन ।

९. तसर्थ उल्लिखित आधार प्रमाणहरूको आधारमा नेपाल व्यवस्थापन संघलाई का. जि. का. म. न. पा. वार्ड नं ३२ कि.नं १ को क्षे.फ. ०-४-२-३ जग्गा र सोमा बनेको घरसमेत भोगाधिकारको लागि दिने गरेको मन्त्रपरिषद्को निर्णय बदर गरिपाऊँ र उक्त निर्णय भ्रष्टाचारजन्य काम भएकोले कारवाही गरिपाऊँ भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा दिएको निवेदनमा कारवाही गर्न परमादेशसमेत जारी गरिपाऊँ भन्ने जिकीर लिएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । रिट निवेदन खारेज हुने ठहरेकोले यस अदालतबाट मिति २०६३।२।२९ मा जारी भएको अन्तरिम आदेश स्वतः निष्क्रिय हुने हुँदा निष्क्रिय गरिदिएको छ । तर, रिट निवेदन खारेज भए पनि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा पनि उजुरी गरेको हो भने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफूलाई प्राप्त अधिकार अन्तर्गत आफ्नो अधिकारक्षेत्रमा सीमित रही अनुसन्धान कार्य गर्न सक्दछ ।

१०. साथै उल्लिखित तथ्यहरू हेर्दा नेपाल सरकार (मन्त्रपरिषद्) ले नेपाल व्यवस्थापन संघलाई भोगाधिकार दिएको उल्लिखित कि.नं १ को जग्गा र सोमा बनेको घर हालसम्म नेपाल व्यवस्थापन संघले भोगै नगरी निवेदन गर्दाको अवस्थासम्म निवेदकले नै भोग गरिरहेको देखिँदा मन्त्रपरिषद्को निर्णय कार्यान्वयन हुन सकेको देखिएन । सरकारी

घर जग्गाको व्यवस्थापन गर्ने भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयलाई सरकारी भवनहरूको दुरुपयोग हुन सक्नेतर्फ ध्यानाकर्षण गराउन पर्ने देखिएकोले ध्यानाकर्षण गराइएको छ । सोको जानकारीको लागि यो आदेशको प्रतिलिपि विपक्षी भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयमा पठाई दिनु । प्रस्तुत रिटको दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गिरीशचन्द्र लाल

इति संवत् २०६५ साल फागुन ८ गते रोज ५ शुभम्
इजलास अधिकृत: उपेन्द्रप्रसाद गौतम

निर्णय नं. ८१३१

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा

माननीय न्यायाधीश श्री गिरीशचन्द्र लाल

संवत् २०६५ सालको रिट नं ९३५

आदेश मिति: २०६६।१।२२।३

विषय : उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक: राष्ट्रिय स्वतन्त्र कर्मचारी मिलन केन्द्रका

उपाध्यक्ष शालिग्रामप्रसाद हुंगेल

विरुद्ध

विपक्षी: लोकसेवा आयोग, केन्द्रीय कार्यालय,
कमलपोखरी काठमाडौं समेत

- प्रकाशित विज्ञापनअनुसारको क्षेत्रमा सेवा गर्ने मनसायले उम्मेदवार हुन आउने योग्यता पुगेका सम्भावित जोसुकै उम्मेदवारलाई सम्मिलित गराउन विपक्षी लोकसेवा आयोगलाई कुनै कानूनले बाधा पुग्न जाने नदेखिने ।
- प्रकाशित विज्ञापनअनुसारको परीक्षामा बढुवा भएपछि सम्बन्धित जिल्लामा गै कार्य गर्नुपर्ने कुरामा विवाद र शंका

गरिरहनु पर्ने अवस्था देखिदैन । यसरी प्रतिस्पर्धामा भाग लिन वन्देज लगाउने हो भने कानूनले गरेको व्यवस्थाको पालना हुन नसक्नुको अलावा योग्य उम्मेदवारको छनौट हुन नसक्ने अवस्थाको सिर्जना हुन जानेतर्फ पनि लोकसेवा आयोगको दृष्टि पुगनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.२)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री हरि उप्रेती
विपक्षी तर्फबाट:विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री राजेन्द्र
पोखरेल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- निजामती सेवा (संशोधन सहित) ऐन, २०४९ को दफा ७(१)(घ), ७(१)(६)
- निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ७(१)(घ), ७६(ख)(३)

आदेश

न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ एवं १०७ (२) बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ:

नेपाल सरकारले निजामती सेवामा रहेको श्रेणीविहीन पदलाई क्रमशः हटाउँदै लाने र सो पद नै नराख्ने नीति अवलम्बन गरेअनुरूप रा.प.अनं द्वितीय श्रेणीको पदपूर्ति गर्दा रिक्त पदमध्ये २० प्रतिशत पदहरू आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पूर्ति गर्ने र त्यसरी पूर्ति गर्दा श्रेणीविहीन पदमा कार्यरत् रहेको कुनै व्यक्तिको रा.प.अनं द्वितीय श्रेणीको पदमा सेवा प्रवेशको लागि तोकिएको न्यूनतम् शैक्षिक योग्यता र न्यूनतम् सेवा अवधि पुगेको भएमा त्यस्तो व्यक्तिले समेत उक्त प्रतियोगितामा भाग लिन पाउने व्यवस्था निजामती सेवा ऐन, २०४९ (दोस्रो संशोधन)

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

को दफा ७(१) को खण्ड (घ) र उपदफा (छ) मा समावेश गरी मिति २०६४।४।१ देखि लागू गरियो ।

यसै क्रममा माथि उल्लिखित प्रक्रियाद्वारा पदपूर्ति गर्न लोकसेवा आयोगको तथ्याङ्क तथा प्रकाशन शाखाबाट रा.प. अनंकित द्वितीय श्रेणीको १६७ पदहरूका लागि विज्ञापन प्रकाशन गरियो । जिल्लागत रूपमा पूर्ति गर्ने गरी प्रकाशन गरिएको उक्त पदको विज्ञापनमा लोकसेवा आयोगको सम्बन्धित कार्यालयले सम्बन्धित जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीबाहेक अरुको दरखास्त लिन नमानेको र म निवेदक काठमाडौं जिल्लाका लागि खुलेको प्रशासनतर्फको खरिदार पद १ का लागि दरखास्त दिन जाँदा नि.से.ऐन तथा नि.से.नि.ले रा.प. अनं पदका लागि केन्द्रस्तर र जिल्लास्तरलाई छुट्टाछुट्टै बढुवा क्षेत्र (Promotion Zone) मानेकोले म निवेदकलाई केन्द्रस्तरको कार्यालयमा कार्यरत रहेको भनी मेरो दरखास्तमा अस्वीकृत भन्ने व्यहोरा जनाई दरपीठ गरियो ।

यसै बीच रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणीको पद आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पूर्ति गर्दा जिल्लागत रूपमा गर्ने वा राष्ट्रिय रूपमा गर्ने भन्ने सम्बन्धमा नीतिगत निर्णय गर्न लोकसेवा आयोगले सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा लेखी पठाएकोमा सो मन्त्रालयले संभाव्य सबै उमेदवारले सहभागिता हुन पाउने भनी राय पठाइएको अवस्थामा उक्त रायको विल्कुलै वेवास्ता गरी जिल्लागत रूपमा नै पदपूर्ति गर्ने प्रक्रिया अधि बढाइयो । लोकसेवा आयोगको यस्तो गतिविधि सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले नरोकेको कारण योग्यता पुगेका म र म जस्तै योग्यता पुगेका धेरै कर्मचारीले वृत्तिविकासको अवसरवाट वंचित हुनु परेको छ ।

निजामती सेवा ऐनको दफा ७(१)(घ) र (६) मा भएको कानूनी व्यवस्था रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणीको पदको हकमा मात्र गरिएको विशेष व्यवस्था हो । उक्त व्यवस्था लोकसेवा आयोगले मनोगत र स्वेच्छाचारी रूपमा लागू गर्न मिल्दैन । नि.से.ऐनको दफा ७ बमोजिम प्रतिशत निर्धारण भएका रा.प.अनं.

पदको आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षा सम्बन्धित कर्मचारी कार्यरत रहेको तत्-तत् क्षेत्र वा अंचलमा सञ्चालन गर्ने भनी स्वयं लोकसेवा आयोगले आफ्नो नि.नं १८५ मिति ०६४।११।३० मा बोलिरहेको स्थितिमा आफ्नै निर्णयको उल्लंघन र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको रायसमेतको अवज्ञा गरी विपक्षी लोकसेवा आयोगले जिल्लागत रूपमा पूर्ति गर्ने गरी प्रकाशन गरिएको रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणीको आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाको विज्ञापन र सोसम्बन्धी आयोगका काम कारवाहीले अन्तरिम संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवं नि.से. ऐनद्वारा प्रदत्त कानूनी हकको हनन हुन गएकोले ती हकहरूको प्रचलनका लागि निवेदन लिइएको छु ।

अतः जिल्लागत रूपमा पदपूर्ति गर्ने गरी विपक्षी आयोगद्वारा प्रकाशित रा.प.अनं. द्वितीय श्रेणी पदको (आ.प्र) परीक्षाको विज्ञापन उत्प्रेषणको आदेशद्वारा वदर गरी योग्यता पुगेका म निवेदक समेतका सबै कर्मचारीले राष्ट्रिय रूपमा नै उम्मेदवार भई प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने विज्ञापन गरी पदपूर्ति गर्नु गराउनु भनी विपक्षी लोकसेवा आयोगका नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत प्रदान गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदकको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटोको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । अन्तरिम आदेशसमेतको माग भएको देखिँदा सो सम्बन्धमा छलफल गर्न २०६५।२।१२ गते उपस्थित हुन आउनु भनी विपक्षी लोकसेवा आयोग केन्द्रीय कार्यालय र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई सूचना पठाई नियमानुसार गर्नु भन्ने समेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको आदेश ।

यसमा निजामती सेवा दोस्रो संशोधन ऐन, २०६४ को दफा ७(१)(घ) ले राजपत्र अर्नकित द्वितीय श्रेणीको पदमा २० प्रतिशत आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था गरेकोमा सोही ऐनको दफा ७ (छ) ले उपदफा १ को खण्ड (घ) बमोजिम आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पदपूर्ति गर्ने पदमा राजपत्र अर्नकित द्वितीय श्रेणीको पदको लागि आवश्यक पर्ने न्यूनतम शैक्षिक योग्यता, न्यूनतम सेवा अवधि पूरा गरेका राजपत्र अर्नकित तृतीय श्रेणी र श्रेणीविहीन पदमा कार्यरत कर्मचारीबाट प्रतिस्पर्धा गराई पदपूर्ति गर्नुपर्ने छ भन्ने व्यवस्था भएको, जिल्लागत रुपमा मात्र प्रतियोगिता हुने भनी कानूनले स्पष्ट निर्देश नगरेको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम किनारा भएपछि ठहरेबमोजिम हुने गरी परीक्षा सञ्चालन गर्ने कार्य रोक्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ । प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तु मध्यनजर राख्दा अग्राधिकार दिनुपर्ने देखिँदा अग्राधिकार दिई लिखित जवाफ परेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेश ।

राजपत्र अर्नकित द्वितीय श्रेणीको पदमा आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पदपूर्ति गर्दा सो पदको लागि आवश्यक पर्ने न्यूनतम शैक्षिक योग्यता र न्यूनतम सेवा अवधि पूरा गरेका रा.प. अर्नकित तृतीय श्रेणी र श्रेणीविहीन पदमा कार्यरत कर्मचारीबाट प्रतिस्पर्धा गराई पदपूर्ति गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सोबमोजिम परीक्षा सञ्चालन गरी उपयुक्त उम्मेदवार छनौट गर्नेसम्बन्धी कार्य लोकसेवा आयोगमार्फत हुने र सोसम्बन्धी विषय यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भएकोले बिनाआधार र कारणवाट यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

यसमा विज्ञापन हुँदा सम्बन्धित जिल्लामा विज्ञापन भएको मितिसम्म कार्यरत रहेको हुनुपर्छ भन्ने सूचनामा उल्लिखित स्पष्ट शर्त विपरीत रा.प.अनं. द्वितीय श्रेणी खरिदार पदको आ.प्र. परीक्षामा रिट निवेदकले दरखास्त फारम पेश गरेकोले अस्वीकृत गरिएको, खरिदार पदमा आ.प्र.द्वारा पदपूर्ति गर्दा निजामती सेवा ऐनको दफा ७(१)(घ) र (६) ले केन्द्र वा जिल्लागत रुपमा प्रतिस्पर्धा गराउनु पर्ने भनी कहीं कतै उल्लेख नगरेको अवस्थामा कुन स्तरमा परीक्षा गराउन उपयुक्त हुन्छ भन्ने कुरा संविधानतः यस आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने भएकोले जिल्लास्तरमा प्रतिस्पर्धा गराउँदा न्यायोचित हुने ठानी जिल्लागत प्रतिस्पर्धाको लागि विज्ञापन एवं सूचना प्रकाशित गरिएको हो । यसका अतिरिक्त नि.से.नि. २०५० को नियम ७६(ख)(३) ले कार्यक्षमताको मुल्याङ्कनद्वारा बढुवा गर्दा रा.प. अर्नकित पदको लागि सो जिल्लास्थित सेवा समूह वा उप समूह सम्बन्धी सवै कार्यालयअन्तर्गत सेवा अवधि पुगेका एक श्रेणी मुनिका सवै कर्मचारी संभाव्य उमेदवार हुन पाउने भनी बढुवाको क्षेत्र (Promotion Zone) जिल्लास्तरीय हुने भनी स्पष्ट व्यवस्था गरिदिएकोले सोही आधारमा जिल्ला भित्र कार्यरत कर्मचारीमात्र उम्मेदवार हुन पाउने भनी स्पष्टरूपले शर्त उल्लेख गरी रा.प. अर्नकित द्वितीय श्रेणी खरिदार पदको लागि आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाको विज्ञापन गरिएको हुँदा कानूनसम्मत यस आयोगको काम कारवाहीउपर रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको लोकसेवा आयोग केन्द्रीय कार्यालय कमल पोखरी काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

यसमा विपक्षी लोकसेवा आयोगको लिखित जवाफको प्रकरण नं २ मा कुन स्तरमा प्रतिस्पर्धा गराउन उपयुक्त हुन्छ भन्ने कुरा संविधानतः यस आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने भन्दै सोहीबमोजिम आयोगले जिल्लास्तरमा प्रतिस्पर्धा गराउन न्यायोचित हुने ठानी विज्ञापन एवं सूचना प्रकाशित गरेको भन्ने

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

उल्लेख भएको तर, तत्सम्बन्धी निर्णय लिखित जवाफसाथ प्रेषित गरी पठाएको नदेखिँदा त्यस्तो निर्णय गरे भएको भए अविलम्ब त्यसको प्रतिलिपि पठाउनु भनी उक्त आयोगलाई लेखी पठाई जवाफ आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासको आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री हरि उप्रेतीले निजामती सेवा ऐन, २०४९(संशोधनसहित) ले राजपत्र अनंकित द्वितीय श्रेणीको पदपूर्ति गर्दा रिक्त पदको २० प्रतिशत पदहरू आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पूर्ति गर्ने र त्यसरी पूर्ति गर्दा श्रेणीविहीन पदमा कार्यरत् कुनै व्यक्तिको रा.प. अनंकित द्वितीय श्रेणीको पदका लागि सेवा प्रवेशको निमित्त तोकिएको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता र न्यूनतम सेवा अवधि पुगेको भएमा त्यस्तो व्यक्तिले समेत उक्त प्रतियोगितामा भाग लिन पाउने भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको र सो व्यवस्था अनुरूप रा.प. अनंकित द्वितीय श्रेणीको पदपूर्ति गर्न विपक्षी लोकसेवा आयोगले प्रकाशित गरेको विज्ञापनमा आफ्नो पक्षले दरखास्त दिन जाँदा निजामती सेवा ऐन तथा नियमावलीले रा.प. अनंकित पदका लागि केन्द्रस्तर र जिल्ला स्तर गरी छुट्टाछुट्टै Promotion Zone मानेकोले मेरो पक्ष केन्द्रस्तरको कार्यालयमा कार्यरत् रहेको भन्ने आधारमा दरखास्त अस्वीकृत गरिएको अवस्था छ। रा.प. अनंकित द्वितीय श्रेणीको वहुवासम्बन्धी विशेष व्यवस्था २०६४ सालमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा संशोधन भई आएको नयाँ व्यवस्था भएकोले नि.से.नि.को नियम ७६(३) आकर्षित हुन सक्दैन। ऐनमा भएको नयाँ व्यवस्थालाई नियमावलीको व्यवस्थाले काट्न नसक्ने हुँदा जिल्लागतरूपमा पदपूर्ति गर्ने गरी विपक्षी लोकसेवा आयोगद्वारा प्रकाशित विज्ञापन उत्प्रेषणको आदेशद्वारा वदर गरी रा.प. अनं द्वितीय श्रेणीको पदमा प्रतिस्पर्धा गर्न योग्यता पुगेका रिट निवेदक समेतका सबै व्यक्तिले

राष्ट्रिय रूपमा नै प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने गरी पदपूर्ति गर्नु गराउनु भनी विपक्षीको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी र विपक्षी लोकसेवा आयोग समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री राजेन्द्र पोखरेलले निजामती सेवा ऐन, २०४९ को पछिल्लो संशोधन, २०६४।१।२३ मा मात्र भएको हो। ऐनमा भएको वहुवासम्बन्धी व्यवस्थाको संकुचित व्याख्या गर्न मिल्दैन। राजपत्र अनंकित कर्मचारीको लागि वहुवा क्षेत्र (Promotion zone) भनेको सम्बन्धित जिल्ला मात्र हुन सक्छ। राजपत्रांकित कर्मचारी सरह रिट निवेदक समेतका श्रेणीविहीन कर्मचारीले रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणीको पदमा राष्ट्रिय रूपमा प्रतिस्पर्धा गर्न नपाउने भएर नै लोकसेवा आयोगले जिल्लाभित्र कार्यरत् सम्बन्धित कर्मचारीमात्र उम्मेदवार हुन पाउने भनी स्पष्ट शर्त तोकिएको पदपूर्तिको लागि सूचना प्रकाशित गरिएको अवस्था हुँदा र तोकिएको परिधिभित्र रिट निवेदकको दरखास्त नभएकोले दरखास्त अस्वीकृत गरिएको अवस्था हुँदा भूठा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निम्न प्रश्नहरूमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो -

- १) निजामती सेवा ऐनले राजपत्र अनंकित पदको वहुवाको लागि वहुवा क्षेत्र (Promotion Zone) तोकेको छ, छैन ?
- २) प्रकाशित विज्ञापनमा रिट निवेदक समेतका व्यक्ति उम्मेदवार हुन पाउने हुन होइनन् ?
- ३) विपक्षी लोकसेवा आयोगका काम कारवाही कानूनअनुरूपका छन्, छैनन् ?
- ४) निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन ?

२. अब पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा निजामती सेवा ऐन, २०४९ (संशोधन सहित) को दफा ७(१)(घ) मा राजपत्र अनंकित द्वितीय श्रेणीको

पदपूर्ति गर्दा खुल्ला प्रतियोगिताद्वारा ६० प्रतिशत, कार्यक्षमताको मुल्याङ्कनद्वारा २० प्रतिशत र आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा २० प्रतिशत पदपूर्ति गरिनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ। सोही ऐनको दफा ७(१)(६) मा आन्तरिक प्रतियोगिताका लागि छुट्याइएको २० प्रतिशत पदपूर्ति गर्दा राजपत्र अर्नकित द्वितीय श्रेणीको पदको लागि आवश्यक पर्ने न्यूनतम् शैक्षिक योग्यता र न्यूनतम् सेवा अवधि पूरा गरेको रा.प. अर्नकित तृतीय र श्रेणीविहीन पदमा कार्यरत् रहेका कर्मचारी मध्येबाट प्रतिस्पर्धा गराई पदपूर्ति गर्नुपर्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्थासमेत रहेको देखिन्छ। राजपत्र अर्नकित पदको बहुवाको लागि नि.से.नि. २०५० को नियम ७६(ख)(३) ले केन्द्रस्तर र जिल्ला स्तरलाई छुट्टाछुट्टै बहुवा क्षेत्र कायम गरेको भन्ने विपक्षी लोकसेवा जिकीरतर्फ कसो रहेछ भनी हेरिँदा नियम ७६(३) ले. रा.प.अनं. द्वितीय श्रेणीको पद आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पूर्ति गर्नलाई जिल्लास्तर र केन्द्रस्तरमा प्रतियोगिता गराई पूर्ति गर्ने भनी स्पष्टरूपमा उल्लेख गरेको देखिँदैन। रा.प.अनं द्वितीय श्रेणीको पद खुल्ला प्रतियोगिताद्वारा पूर्ति गर्न निजामती सेवा ऐनको दफा ७(१)घ ले Open Promotion Zone सीमित नगरेको अवस्थामा सो पदको आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षालाई सीमित गर्नुपर्ने कारण र औचित्य समेत देखिन नआएबाट रा.प. अर्नकित द्वितीय श्रेणी पदको पदपूर्ति गर्दा खुल्लाको लागि छुट्याइएका पद सरह नै आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पूर्ति गरिने पदमा समेत योग्यता पुगेको संभाव्य उम्मेदवार राष्ट्रियरूपमा सम्मिलित हुन पाउने रहेनछन् भन्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन।

३. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदक उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको कार्यालय सहयोगी रहेको र मिति २०६४ साल चैत २७ गते बुधवार प्रकाशित काठमाडौं जिल्लाका लागि खुलेको राजपत्र अर्नकित द्वितीय श्रेणी खरिदार पदमा दरखास्त दिन जाँदा नि.से.ऐन तथा नियमावलीले

जिल्लास्तर र केन्द्रस्तर गरी छुट्टाछुट्टै Promotion Zone मानेको र निवेदक केन्द्रस्तरमा कार्यरत् कर्मचारी रहेकोले निवेदकको दरखास्त अस्वीकृत गरिएको भन्ने रिट निवेदकको भनाइ र विपक्षी लोकसेवा आयोगको लिखित जवाफ समेतबाट देखिन आउँछ। रा.प. अर्नकित पदको आन्तरिक प्रतियोगिता जिल्लास्तरमा सीमित गर्नुपर्ने भनी नि.से.ऐन तथा नियमावलीले स्पष्ट रूपमा व्यवस्था नगरेको अवस्थामा आन्तरिक प्रतियोगितामा सफल उम्मेदवारलाई जुन क्षेत्रको लागि छुट्याइएको पद हो सो क्षेत्रमा सेवा गर्न लोकसेवा आयोगले पठाउन सक्ने नै हुँदा प्रकाशित विज्ञापनअनुसारको क्षेत्रमा सेवा गर्ने मनसायले उम्मेदवार हुन आउने योग्यता पुगेका संभावित जोसुकै उम्मेदवारलाई सम्मिलित गराउन विपक्षी लोकसेवा आयोगलाई कुनै कानूनले बाधा पुग्न जाने देखिएन। यसका अतिरिक्त लोकसेवा आयोग स्वयंले पनि यस्तै विषय समावेश भएको नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐनअन्तर्गतका राजपत्र अर्नकित पद आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा पदपूर्ति गर्दा सम्बन्धित क्षेत्र र अंचलमा कार्यरत् सम्बन्धित सेवाका कर्मचारीहरू तत्-तत् क्षेत्र र अंचलमा हुने परीक्षामा उम्मेदवार हुन पाउने व्यवस्था गर्ने भनी आयोगको निर्णय नं १८५ मिति २०६४/११/३० मा रा.प. अर्नकित कर्मचारीहरूको हकमा जिल्लास्तरमा सीमित नगरी क्षेत्रीयस्तरमा सञ्चालन गर्ने भनी निर्णय गरेको देखिन्छ। प्रस्तुत विषयमा सो निर्णयतर्फ ख्याल नगरी उम्मेदवार हुन चाहने निवेदक समेतका अन्य कर्मचारीको हकमा समेत भिन्न निर्णय गरी जिल्लागतरूपमा सीमित गर्ने भनी गरिएको निर्णय आफैमा पनि न्यायोचित र तर्कपूर्ण मान्न सकिँदैन। यसका अलावा त्यस्तो निवेदकसमेतका कर्मचारी प्रकाशित विज्ञापन अनुसारको परीक्षामा बहुवा भएपछि सम्बन्धित जिल्लामा गै कार्य गर्नुपर्ने कुरामा विवाद र शंका गरि रहनु पर्ने अवस्था देखिँदैन। यसरी प्रतिस्पर्धामा भाग लिन वन्देज लगाउने हो भने कानूनले गरेको व्यवस्थाको पालना हुन नसक्नुको अलावा योग्य उमेदवारको छनौट हुन नसक्ने अवस्थाको सिर्जना

हुन जानेतर्फ पनि विपक्षी लोकसेवा आयोगको दृष्टी पुग्न सकेको नदेखिँदा यी निवेदकसमेतका व्यक्ति आयोगद्वारा प्रकाशित रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणीको विज्ञापनमा उम्मेद्वार हुन पाउने रहेनछन् भन्न मिलेन ।

४. लोकसेवा आयोगको काम कारवाही कानूनसम्मत छन् छैनन् भन्ने तेश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा मिति २०६४।१२।२७ गते गो.प.मा प्रकाशित रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणीको पदका लागि प्रकाशित विज्ञापनमा आ.प्र. तर्फ सम्बन्धित जिल्लामा कार्यरत न्यूनतम शैक्षिक योग्यता र न्यूनतम सेवा अवधि पुगेका श्रेणीविहीन कर्मचारीले मात्र दरखास्त दिन पाउने गरी विज्ञापन भएकोमा यी निवेदक शालिकरामप्रसाद हुंगेल उपाध्यक्ष रहेको राष्ट्रिय स्वतन्त्र कर्मचारी मिलन केन्द्रले योग्यता र सेवा अवधि पुगेका देशभरिका कर्मचारी प्रकाशित विज्ञापनमा उम्मेद्वार हुनपाउने व्यवस्था गरिपाउँ भनी दिएको निवेदनमाथि आवश्यक व्याख्या र विश्लेषण गरी मागअनुरूप उम्मेद्वार हुन पाउने नपाउने सम्बन्धमा राय पठाई दिने भनी लोकसेवा आयोगले सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा लेखी पठाएकोमा सम्भाव्य सवै उम्मेद्वारले राष्ट्रिय रुपमा सहभागी हुन पाउने व्यवस्था हुन उपयुक्त हुने भनी सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले च.नं ४६१ मिति २०६५।१।८ को पत्रद्वारा आफ्नो रायसमेत पठाई सकेको भन्ने मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिएकोले उक्त रायको वेवास्ता गरी निजामती सेवा र नियमावलीले स्पष्टतः रा.प. अनं. द्वितीय श्रेणीको आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षामा राष्ट्रिय रुपमा भाग लिन नपाउने भनी सीमित नगरेको विषयमा लोकसेवा आयोग आफैले मनोगत निर्णय गरी निवेदकसमेतलाई उल्लिखित पदको विज्ञापनमा समावेश हुन नपाउने गरी गरिएको विज्ञापन र सोसम्बन्धी काम कारवाही कानूनसंगत रहेछन् भन्न मिलेन ।

५. चौथो तथा अन्तिम प्रश्नतर्फ विचार गर्दा रा.प.अनं. द्वितीय श्रेणीको पदको खुल्ला परीक्षालाई निजामती सेवा ऐन तथा नियमावलीले

जिल्लागत रुपमा लिनुपर्ने भनी सीमित नगरेको अवस्थामा आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षालाई जिल्लागत रुपमा सीमित गर्नुपर्ने कारण र औचित्य नदेखिएको तथा लोकसेवा आयोगले मागेको रायमा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले पनि सो परीक्षा जिल्लामा सीमित हुनुपर्ने नभनी न्यूनतम सेवा अवधि र योग्यता पुगेका सवै व्यक्तिले उम्मेद्वार हुन पाउने व्यवस्था हुन उपयुक्त हुने भनी राय पठाएको देखिएको, सो राय र निजामती सेवा ऐनको दफा ७(१)(घ) र ऐ.को दफा ७(६) को मनोगत व्याख्या गरी गरिएको रा.प.अनं. द्वितीय श्रेणीको आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षासम्बन्धी लोकसेवा आयोगद्वारा गरिएका काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने रहेनछन् भनी भन्न मिलेन अवस्था देखिन आएन ।

६. तसर्थ निजामती सेवा ऐनको दफा ७(१)(घ) र ऐ. को दफा ७(६) मा राजपत्र अर्नकित द्वितीय श्रेणी खरिदार पदको आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षामा श्रेणीविहीन कर्मचारीहरू समेत समावेश हुन पाउने व्यवस्था हुँदाहुँदै सो विपरीत उक्त परीक्षामा सम्मिलित हुन नपाउने भनी लोकसेवा आयोगबाट प्रकाशित विज्ञापन र सो सम्बन्धी काम कारवाही र निर्णय कानूनतः मिलेको नदेखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ । अब निजामती सेवा ऐनको दफा ७(६) अनुसार रिट निवेदक समेतका न्यूनतम सेवा अवधि र योग्यता पुगेका उम्मेद्वारलाई प्रकाशित विज्ञापन अनुसारको परीक्षामा समावेश गराउनु भनी विपक्षी लोकसेवा आयोगको नाममा परमादेशको आदेश समेत जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लोकसेवा आयोग केन्द्रीय कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कडा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.गिरीशचन्द्र लाल

इति संवत् २०६६ साल वैशाख २२ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृतः वासुदेव पौडेल

निर्णय नं. ८१३२

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रप्रसाद कोइराला
संवत् २०५९ सालको दे पु.नं. ... ९३८३
फैसला मिति: २०६५।१।२५।३

मुद्दा :- निर्णय दर्ता बदर जग्गा हक कायम
खिचोला ।

पुनरावेदक: कास्की जिल्ला कन्धनीडाँडा गा.वि.स.
हाल लेखनाथ न.पा. वडा नं. ४ बस्ने भुवानी
राजभाट

विरुद्ध

प्रत्यर्थी: ऐ. ऐ. लेखनाथ नगरपालिका वडा नं. ४
बस्ने प्यामबहादुर राजभाट

शुरु फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या.श्री टंकवहादुर मोक्तान
पुनरावेदन फैसला गर्ने:
मा.न्या. श्री ताहिर अली अन्सारी
मा.न्या.श्री हरिराम कोइराला

- हदम्यादको प्रश्न कानूनी प्रश्न भएकाले अदालतले यो बिषयलाई जहिले पनि उठाउन सक्ने ।
- कानूनले निर्धारित गरेको हदम्यादभित्र फिराद परे नपरेको हेरी हदम्यादभित्र परेको नदेखिएमा त्यस्तो हदम्याद नाघेको फिरादको आधारमा निर्णय दिन नसकिने भई सो फिराद खारेज गर्नुपर्ने ।
(प्रकरण नं.२)
- अचल सम्पत्तिमा रहेको आफ्नो हक स्वामित्वको संरक्षण सो सम्पत्तिको

स्वामित्व धारण गर्ने व्यक्ति स्वयंले गर्नुपर्ने र अरु कसैले सो हक अपहरण गरेको थाहा पाएको अवस्थामा नै कानूनी उपायको अवलम्बन गर्नुपर्ने ।

- कानूनले निर्धारण गरेको समयावधिभित्र कानूनी उपायको अवलम्बन नगरे सो समयावधिपश्चात् अर्थात हदम्याद नघाई कानूनी उपचार खोज्नेलाई अदालतले सहयोग गर्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.३)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री वसन्तराम
भण्डारी

प्रत्यर्थी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री विश्वप्रकाश
सिग्देल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- जग्गा पजनीको १७ नं.
- जग्गा मिच्नेको १८ नं.

फैसला

न्या.रामकुमारप्रसाद शाह: पुनरावेदन अदालत पोखराको २०५८।१।१७ को फैसलाउपर प्रतिवादीले मुद्दा दोहोर्‍याई हेरी पाऊँ भनी निवेदन दिई यस अदालतबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण र ठहर यस प्रकार छ:-

विपक्षी भुवानी राजभाट मेरा काका नाता पर्नु हुन्छ । विपक्षी काका भुवानी राजभाट तथा मेरा बाबु लटे राजभाट समेतका बीच सर्भे नापी हुनु भन्दा अगाडि नै व्यवहार प्रमाणबाट अंशवण्डा समेत भै आ-आफ्नो हिसावले अलग-अलग बसी काम व्यवहार गरिआएका छौं । बाबु लटे राजभाटका नाउँमा नापी दर्ता भै सेस्ता पूर्जा मात्र लिन बाँकी रहेको अवस्थामा विवादित साविक कन्धनीडाँडा गा. पं. वडा नं. ५ कि. नं. १०४ को क्षे. फ. ०-८-०-२ को

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

जग्गा गलत तथ्य उल्लेख गरी मालपोत कार्यालय कास्कीको मिति २०३९।१०।१७ को निर्णयानुसार विपक्षी भुवानी राजभाटले आफ्ना नाउँमा छूट जग्गा भनी दर्ता गर्नु भएको र हकको स्रोतको अभावमा विपक्षीले गराएको दर्ता आफैँमा दूषित एवं अमान्य मान्नुपर्ने हुँदा मालपोत कार्यालय कास्कीको मिति २०३९।१०।१७ को निर्णय र सो आधारमा विपक्षीले गराएको कि. नं. १०४ को दर्ता समेत बदर गरी उक्त कित्ता जग्गामा म फिरादीको हक कायम गरी मेरै नाउँमा दर्ता नामसारी दा. खा. गरी विपक्षीले गरेको खिचोला समेत मेटाई हक इन्साफ गरिपाऊँ भन्ने मिति २०५४।१२।२६ को वादी प्यामबहादुर राजभाटको फिराद पत्र ।

विपक्षी वादी प्यामबहादुर मेरा दाजु लटेका छोरा मेरा भतिजा नाता पर्ने हुन् । २०३२ सालमा कित्ताकाट हुँदा १०३, १०५, ९१ कि. नं.का जग्गा मेरा नाउँमा कि. का. र कि. नं. १०४ भूल भै दाजु लटेका नाउँमा कि. का. भएको हो । दाजु लटेका हक भोगको जग्गा होइन । सो जग्गा साविकदेखि मैले भोगचलन अमोदकमोद गर्दै आएको र हाल पनि मैले नै भोगचलन गर्दै आएको छु । मैले दूषित दर्ता गरेको होइन । दूषित दर्ता गरेको भनेको विपक्षीको भनाइ भूट्टा हो । प्रस्तुत जग्गा २०३९ सालमा दर्ता भएको कुरा विपक्षीलाई उसै बखत थाहा जानकारी भएकोले जग्गा पजनीको १७ नं. र जग्गा मिच्नेको १८ नं. को हदम्यादभित्र उजूर परेको छैन । हदम्याद नाघी दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाबाट इन्साफ गर्न नमिल्ने हुँदा फिराद दावी खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०५५।४।८ को प्रतिवादी भुवानी राजभाटको प्रतिउत्तर पत्र ।

यसै लगाउको यिनै वादीले यिनै प्रतिवादीउपर दिएको जालसाजी मुद्दामा आज यसै वेन्चबाट वादी दावी हदम्यादभित्र रहे भएको नहुँदा खारेज हुने ठहर्छ भनी फैसला भएकोले सोही आधार प्रमाणबाट प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीउपर वादी दावी लाग्न सक्ने अवस्था नहुँदा अ.वं. १८० नं. बमोजिम

फिराद खारेज हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको कास्की जिल्ला अदालतको २०५५।५।२५ को फैसला ।

जग्गा पजनीको २क नं., ज. मि. को १८ नं. तथा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ लगायत प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश समेतको प्रत्यक्ष प्रतिकूल रहेकोले कास्की जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । उक्त फैसला बदर गरी मेरो फिराद दावी तथा पुनरावेदन जिकीरबमोजिम विवादित कि. नं. १०४ को जग्गा विपक्षी काका भुवानी राजभाटका नाउँमा दर्ता गर्ने गरी भएको मालपोत कार्यालय कास्कीको निर्णय बदर गरी उक्त जग्गामा मेरै हक कायम गरी विपक्षीको खिचोला समेत मेटाई हक इन्साफ गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्यामबहादुर राजभाटको पुनरावेदन पत्र ।

दावीको विषयमा फिल्डवुकमा जग्गाधनी भनी देखाइएको व्यक्तिबाहेक अर्को अंशियारा भुवानी राजभाटले जग्गा दर्ता गराएको समेतका कुरालाई मध्यनजर राखी मुद्दाको औचित्यका आधारमा ठहरेबमोजिम फैसला हुन सक्ने देखिएकोले जो जे बुझ्नु पर्ने बुझी ठहरेबमोजिम इन्साफ गर्नु भनी उपस्थित पक्ष विपक्षीहरूलाई कास्की जिल्ला अदालतको तारेख तोकी शुरु मिसिल समेत पठाई दिनु भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत पोखराको २०५७।१२।७ को फैसला ।

विवादित जग्गा वादीकै पिताको हक भोगको देखिन आएको हुँदा कि. नं. १०४ को जग्गा प्रतिवादीको नाउँमा दर्ता गर्ने गरेको मालपोत कार्यालय कास्कीको मिति २०३९।१०।१७ को निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकोले फिराद दावीअनुसार विवादित कि. नं. १०४ को जग्गा प्रतिवादीको नाउँमा दर्ता गर्ने गरेको निर्णय बदर भै सो निर्णयको आधारमा प्रतिवादीको नाउँमा गर्ने गरेको दर्ता समेत बदर हुने र वादीको हक कायम भै वादीको नाउँमा दर्ता हुने साथै खिचोला मेटाई पाउने ठहर्छ भन्ने समेतको कास्की जिल्ला अदालतको फैसला ।

उक्त फैसलामा चित्त बुझेन । यी वादीले कि. नं. १०४ को जग्गा दाजुले भोगचलन गरेको जग्गा होइन । भूलबाट फिल्डबुकमा दाजुको नाममा उल्लेख भए पनि दाजुले नै मैले दर्ता गरी खान पाउने कुरा स्वीकार गर्नु भै चित्त बुझाई बस्नु भएको हो । उक्त जग्गा दाजुको अंश भागमा परेको होइन । त्यस्तो जग्गा मेरा नाउँमा दर्ता भएकोमा सो दर्ता समेत बदर गरी वादीको हक कायम गरी निजैका नाउँमा दर्ता गर्ने समेत गरेको शुरुको फैसला मिलेको नहुँदा सो फैसला उल्टी गरी मेरा नाउँमा भएको दर्तास्येस्ता सदर कायम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत पोखरामा परेको पुनरावेदन ।

कि. नं. १०४ को जग्गा मिति २०३२।२।२२ मा नापी हुँदा लटे राजभाटको नाउँमा नापी भएको देखिन्छ । एकै दिन तीन कित्ता जग्गा नापी भएकोमा कि. नं. १०३ र १०५ को जग्गा भुवानी राजभाटको नाउँमा नापी भएको अवस्थामा सोही मितिमा नापी भएको कि. नं. १०४ वादीका पिताका नाउँमा नापी भएबाट समेत उक्त जग्गामा पुनरावेदकको हक पुग्ने भन्न सकिने अवस्था छैन । साथै वादीले पेश गरेको २०३४।१।३० को रसिदमा उल्लिखित मनोरथ जिम्माको २९ सर्वजीत दर्ताको जग्गा नै नापीमा कि.नं. १०४ बाट नापी भएको अवस्थामा दावीको जग्गा पुनरावेदकको रहेछ भन्न नमिलेकोले कास्की जिल्ला अदालतको २०५८।३।१२ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पोखराको २०५८।९।१७ को फैसला ।

हामी तीन दाजुभाई अलग-अलग बसी आएको अवस्थामा २०३२ सालमा नापी हुँदा मेरा नाउँमा दर्ता हुनुपर्ने जग्गामध्ये कि. नं. १०४ भूलबाट दाजु लटे राजभाटको नाउँ उल्लेख हुन गएकोमा दाजुको सल्लाह र सहमतिबाट २०३९।१०।१७ मा मालपोत कार्यालयबाट निर्णय गराई मेरा नाउँमा दर्ता भएको हो । सो जग्गा दर्ता गर्दा विपक्षका वावु मेरा दाजु लटे राजभाटको सहमति थियो । जग्गा

दर्ता भएको १५ वर्षपछि दायर भएको फिराद हदम्याद नाघेको छ । विपक्षीको वावु लटे राजभाटले हक कायम नगराई मैले दर्ता गरी लिएको जग्गालाई नामसारी गराई माग्ने हक विपक्षलाई छैन । कास्की जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पोखराको फैसलामा अ.वं. ८२ नं., ज.प. को २ क तथा १७ नं. साथै प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ तथा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तको समेत त्रुटि हुन गएकोले मुद्दा दोहोर्न्याई हेरी उक्त फैसलाहरू उल्टी गरी न्याय पाऊँ भन्ने भुवानी राजभाटको यस अदालतमा परेको निवेदन पत्र ।

यसमा मालपोत कार्यालयको मिति २०३९।१०।१७ को निर्णयबाट विवादको जग्गा प्रतिवादीको नाममा दर्ता हुन जाँदा त्यसवेला जीवितै रहेका वादीको वुवा लटे राजभाटले आफ्नो हक कायम गराउन सकेको देखिँदैन । लटे राजभाटकै हकको सम्पत्तिमा वादीको हक पुग्ने हुँदा वादीको वावु लटे राजभाटले नै विवादित जग्गामा हक कायम गराउन नसकेको अवस्थामा प्रतिवादीको नाउँमा २०३९ सालको निर्णयबाट दर्ता भएको जग्गामा वादीले नालेस गर्ने हकद्वैया रहेको भन्न तथा २०५४ सालमा परेको फिराद हदम्यादभित्रको भन्न सकिने भएन । यसरी २०३९ सालको दर्ताका सम्बन्धमा हकै नपुग्ने वादीको २०५४ सालमा परेको फिरादबाट वादी दावीबमोजिम निर्णय दर्ता बदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा अ.वं. ८२ नं., जग्गा पजनीको १७ नं. र जग्गा मिचनेको १८ नं. समेतको व्याख्यात्मक त्रुटि हुनुको अतिरिक्त यस अदालतबाट ने. का. प. २०४४ अङ्क ५ पृष्ठ ५५६ मा प्रकाशित नि. नं. ३०९३ को नामसारी दर्ता बदर मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विपरीत हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) को आधारमा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०५९।२।१६ को आदेश ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक/प्रतिवादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री वसन्तराम भण्डारीले वादीका वावु जीवित रहेकै अवस्थामा निजको सहमतिबाटै प्रतिवादीको नाउँमा जग्गा दर्ता गराइएको हो। वादीका वावुको उजुरी परेको छैन। जग्गा दर्ता भएको धेरै समयपछि हदम्याद नघाई दायर हुन आएको फिरादबाट इन्साफ गर्न नमिल्ने भएकोले फिराद खारेज गर्नुपर्नेमा वादी दावी पुग्ने ठहर गरेको फैसला नमिलेको हुँदा उक्त फैसलाहरू उल्टी हुनुपर्छ भनी र प्रत्यर्थी/वादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री विश्वप्रकाश सिग्देलले विवादित जग्गा वादीको वावु लटे राजभाटको भएको र निजको नाउँमा नापी भएको छ। लटे राजभाटको हक खाने एक मात्र व्यक्ति यी फिरादी भएको अवस्थामा विवादित जग्गा वादीको कायम गर्ने गरेको फैसलाहरू अन्यथा नहुँदा सदर हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नु भएको बहस सुनी सम्पूर्ण मिसिलहरू अध्ययन गरी हेर्दा वादी दावी पुग्ने ठहर गरेको कास्की जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पोखराको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ सो सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो।

वादीले आफ्नो वावु लटे राजभाटको नाउँमा नापी भएको स्रेस्ता पूर्जा लिन मात्र बाँकी रहेको कि. नं. १०४ को जग्गा सम्बन्धमा गलत तथ्य उल्लेख गरी मालपोत कार्यालय कास्कीबाट मिति २०३९।१०।१७ मा निर्णय गराई विपक्षीले आफ्नो नाउँमा दर्ता गराएकाले सो दर्ता बदर गरी हक कायम दर्ता समेत गरिपाऊँ भन्ने वादी दावी भएकोमा भूलबाट लटे राजभाटको नाउँमा नापी भएको आफ्नो अंश भागको जग्गा वादीका वावुको जीवनकालमा नै निजको सहमतिमा दर्ता गराएको हुँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकीर रहेको पाइन्छ। शुरु कास्की जिल्ला अदालतले

फिराद दावी खारेज गरे उपर वादीको पुनरावेदन अदालत पोखरामा पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत पोखराबाट ठहरे बमोजिम इन्साफ गर्नु भनी फैसला भएकोमा कास्की जिल्ला अदालतले वादी दावीबमोजिम प्रतिवादीको नाउँमा दर्ता गर्ने गरेको मालपोत कार्यालय कास्कीको निर्णय बदर गर्ने फैसला गरेको र सो फैसलालाई पुनरावेदन अदालत पोखराले सदर गरेपछि प्रतिवादीको यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्‍याई पाऊँ भनी निवेदन परी दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भै निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको छ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी वादी प्यामबहादुर राजभाटका वावु लटे राजभाट र प्रतिवादी भुवानी राजभाट दाजुभाई नाताका व्यक्ति भएकोमा पक्ष विपक्षबीच विवाद छैन। वादी दावीको कि. नं. १०४ को जग्गा २०३२ सालमा सर्वे नापी हुँदा वादीका वावु लटे राजभाटको नाममा नापी भए पनि भुवानी राजभाटले सो जग्गा आफ्नो अंश हकको भनी मालपोत कार्यालय कास्कीमा दरखास्त दिई भुवानी राजभाटको नाउँमा मालपोत कार्यालय कास्कीको मिति २०३९।१०।१७ को निर्णयअनुसार दर्ता भएको देखिन्छ। लटे राजभाट र भुवानी राजभाट एकै वावुको छोरा भई २००५ सालको घरसारको वण्डापत्रबमोजिम निजहरूबीच वण्डा भएको कुरामा वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको मुख मिलेको छ। फिलडवुकमा लटे राजभाटको नाउँमा नापी भएको उक्त जग्गा लटे राजभाटको अंशियार भुवानी राजभाटले आफ्नो अंश हकको भनी निज लटे राजभाटको जीवनकालमा नै दर्ता गराएको देखिन्छ। उक्त जग्गा लटे राजभाटको हकभोगको जग्गा भएको भए निज स्वयंले आफ्नो जीवनकालमा नै दर्ता बदरतर्फ कारवाही गरी आफ्नो नाउँमा कायम गराई लिन सक्नुपर्नेमा वादीका वावु लटे राजभाटले सो गरेको देखिदैन। लटे राजभाटको मृत्यु २०४०।१७ मा भएको देखिन्छ। आफ्नो हकको जग्गा अरुले दर्ता गराएको भए जग्गा पजनीको १७ नं. को हदम्यादभित्र

निज जीवित रहेको अवस्थामा नै उजुरी दिनुपर्नेमा सो सम्बन्धमा निजको कुनै उजुरी परेको पाइदैन । निज लटे राजभाटको मृत्युपश्चात् लटे राजभाटका छोरा यी वादीले बाबुको नाउँको विभिन्न जग्गाहरू २०४३११४ मा नामसारी गराई लिएको देखिन्छ । सो अवस्थामा यी वादीले आफ्नो बाबुको नाउँको उक्त जग्गा समेत आफ्नो हो भन्न र नामसारी गरी पाउन निवेदन दिएको र नामसारी गराएको देखिदैन । आफ्नो बाबुको नाउँको जग्गा अरुले दर्ता गराइलिएको कुरा पहिला थाहा हुन नसके तापनि बाबुको मृत्युपछि निजको नाउँको जग्गा नामसारी गराउँदाका अवस्थामा भने सो जग्गा अरुले दर्ता गराई लिएको कुरा स्वाभाविकरूपमा थाहा हुने हुन्छ । त्यस कारणले नामसारी गराएको मितिलाई नै थाहा पाएको भनी तर्कसंगत रूपमा मान्नुपर्ने हुन्छ । तर, वादीले आफ्नो बाबुको नामबाट आफ्नो नाममा नामसारी गराएको २०४३११४ बाट मुलुकी ऐन जग्गा पजनीको १७ नं. र जग्गा मिच्नेको १८ नं. समेतको हदम्यादभित्र प्रस्तुत फिराद नपरी २०५४१२२६ मा मात्र परेको पाइन्छ । हदम्यादको प्रश्न कानूनी प्रश्न हुने भएकोले अदालतले यो विषयलाई जहिले पनि उठाउन सक्ने र कानूनले निर्धारित गरेको हदम्यादभित्र फिराद परे नपरेको भनी हेर्न सकिने हुन्छ र फिराद हदम्यादभित्र परेको नदेखिएमा त्यस्तो हदम्याद नाघेको फिरादको आधारमा निर्णय दिन नसकिने भई सो फिराद खारेज गर्नुपर्ने हुन्छ ।

३. अचल सम्पत्तिमा रहेको आफ्नो हक स्वामित्वको संरक्षण सो सम्पत्तिको स्वामित्व धारण गर्ने व्यक्ति स्वयंले गर्नुपर्ने र अरु कसैले सो हक अपहरण गरेको थाहा पाएको अवस्थामा नै कानूनी उपायको अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनले निर्धारण गरेको समयवधिभित्र कानूनी उपायको अवलम्बन नगरे सो समयवधि पश्चात् अर्थात् हदम्याद नघाई कानूनी उपचार खोज्नेलाई अदालतले सहयोग गर्न नसक्ने हुन्छ ।

४. यसरी वादीका बाबुका नाममा नापी भएको कि. नं. १०४ को जग्गा आफ्नो

जीवनकालमा नै अरुले दर्ता गराई लिएकोमा सो जग्गा आफ्नो हक भोगको रहेको भए आफू जीवित रहेको अवस्थामा नै यी वादीका बाबु स्वयंले आफ्नो हक कायम गराई लिनुपर्नेमा सो गराएको देखिएन । निजको मृत्युपछि यी वादीले पनि पिताको नामको जग्गा २०४३ सालमा नामसारी गराउँदा थाहा पाउनु पर्ने मनासिव र तथ्ययुक्त कारण र अवस्था हुँदाहुँदै सोही मितिदेखि ऐनको हदम्यादभित्र नालेश नगरी मालपोत कार्यालयको उक्त २०३९१०१७ को निर्णय बदर गरी पाउन हदम्याद नघाई २०५४ सालमा मात्र दावी गरेकोले त्यस्तो हदम्याद नाघेको फिरादको आधारमा सो निर्णय बदर गरेको कास्की जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पोखराको फैसला जग्गा पजनीको १७ नं. र जग्गा मिच्नेको १८ नं. को कानूनी व्यवस्थाको त्रुटि गरी भएको देखिँदा उक्त दुवै फैसलाहरू मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई बदर हुने र माथि विवेचना गरिएबमोजिम हदम्यादभित्र फिराद नपरी ऐनले तोकेको हदम्याद नघाई परेको वादीको फिराद खारेज हुने ठहर्छ । अरु तपसील बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएअनुसार कास्की जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत पोखराको फैसला उल्टी भै फिराद खारेज हुने ठहरेकाले कास्की जिल्ला अदालतको फैसलाको तपसिल खण्डको देहाय १ मा लेखिएअनुसार कि. नं. १०४ को जग्गाको प्रतिवादीको नामको दर्ता बदर गरी वादीका नाममा दर्ता गरी दिने भनी मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाई दिने भन्ने लगत कायम रहन नसक्ने हुँदा सो लगत कट्टा गर्नु भनी कास्की जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु-----१

फिराद दावी खारेज हुने ठहरेकोले शुरु फैसलाबमोजिम वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहरेको कोर्ट फी रु ३८४१- प्रतिवादीले पुनरावेदन गर्दा र.नं. १४८६ मिति २०५८।७।२० बाट पुनरावेदन

अदालत पोखरामा धरोट राखेको देखिँदा सो धरोटी रकम वादीले भरी नपाउने र प्रतिवादीले फिर्ता पाउने हुँदा सो रकम फिर्ता पाऊँ भनी प्रतिवादीको ऐनको म्यादभित्र रीतपूर्वकको निवेदन परे निजलाई फिर्ता दिनु भनी पुनरावेदन अदालत पोखरामा लेखी पठाउनु र प्रतिवादीले पुनरावेदन अदालत पोखरामा राखेको कोर्ट फी रु. ५८१- र यस अदालतमा राखेको कोर्ट. फी. रु. ५७५० समेत जम्मा रु. ११५१५० वादीबाट निजले भरी पाउने हुँदा सो कोर्ट फी भराईपाऊँ भनी प्रतिवादीले ऐन बमोजिम वादीको जेथा देखाई दरखास्त दिए भराई दिनु भनी शुरु कास्की जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ..२

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु -----३
उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.राजेन्द्रप्रसाद कोइराला

इति सम्बत २०६५ साल चैत २५ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृत - शिशिरराज ढकाल

निर्णय नं. ८१३३ साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णप्रसाद उपाध्याय
संवत् २०६३ सालको रिट नं. -- ०८४०
आदेश मिति: २०६५।१२।११।३

विषय:- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक: कास्की जिल्ला काँहु गा.वि.स. वडा नं. १
घर भई नेपाल बैंक लिमिटेड शाखा कार्यालय
वाग्लुङको सहायक पदबाट पद घटुवा
गरिएका सुवासचन्द्र आचार्य

विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल बैंक लिमिटेड, प्रधान कार्यालय, धर्मपथ,
काठमाडौँ समेत

- सजाय दिन पाउने अधिकारीले सजाय दिने सम्बन्धमा स्पष्टीकरण लिने निर्णय गरेपछि सो निर्णयबमोजिमको सूचना अन्य व्यक्तिले दिन मिल्ने ।

(प्रकरण नं.२)

- मातहतका कर्मचारीको गलत कार्यको नियन्त्रण गर्न नसक्नु र नक्कली बैंक ब्यालेन्स, स्टेटमेण्ट जारी गर्ने तथा ग्राहकको नाममा काल्पनिक रूपमा रकम जम्मा गरी त्यस्तो काल्पनिक खाताबाट आफ्नो खातामा रकम जम्मा गरी रकम भिक्नु फरक-फरक कसूर हुने भएकाले फरक-फरक कसूरमा कसूरको मात्रा अनुसार फरक फरक सजाय हुने ।

(प्रकरण नं.३)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री शैलेन्द्रकुमार दाहाल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी नियमावली, २०४८ को नियम ८.४(क) र (३)
- नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ को विनियम १२.१(३), १२.४(२), १२.११ र अनुसूची २४

आदेश

न्या.रामकुमारप्रसाद शाह: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२/१०७ अनुसार यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण र आदेश यस प्रकार छ:-

म निवेदक बैंकको शाखा कार्यालय वाग्लुङको सहायक पदमा कार्यरत रही

इमानदारीपूर्वक कामकाज गरिआएको छु । यसै बीचमा म बैंकको शाखा कार्यालय पोखरा कास्कीमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा आफ्नो पदको जिम्मेवारी अनुसारको आचरण नगरी बैंकका ग्राहकहरूलाई बैंक व्यालेन्स सर्टिफिकेट लिनको लागि रकम उपलब्ध गराई सोबापत निजहरूबाट रकम लिनको साथै कीर्ते कारोवार उल्लेख गरी व्यालेन्स स्टेटमेन्ट उपलब्ध गराउनसमेत संलग्न रहेको तथा खातावालाको खाताबाट खातावालाको निवेदनवेगार डेविट भौचरबाट रकमान्तर गराई भुक्तानी दिने कार्य गरी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा बैंकलाई हानि नोक्सानी पुऱ्याउने कार्य गरेको देखिएकोले नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी नियमावली, २०४८ (साविक नियमावली) तथा नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी विनियमावली, २०६२ (हालको विनियमावली) बमोजिम विभागीय कारवाही किन नगर्ने भनी १५ दिनभित्र स्पष्टीकरण पेश गर्नु भनी मिति २०६२।८।२ को पत्रद्वारा स्पष्टीकरण सोधिएकोमा त्यस्तो सजाय हुनु नपर्ने भनी आफ्नो जो भएको व्यहोरा उल्लेख गरी सो स्पष्टीकरणको जवाफ यथासमयमा नै पेश गरेको थिएँ । त्यसपछि बैंकको मिति २०६२।६।९ को पत्रबाट नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी नियमावली, २०४८ को (साविक नियमावली) नियम ८.४(क) र (घ) तथा नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी विनियमावली, २०६२ (हालको विनियमावली) को विनियम १२.४ (२) को कसूरमा साविक नियमावलीको नियम ८.१ (४) र हालको विनियमावलीको १२.१.(३) बमोजिम तल्लो पदको शुरु स्केलको तलव तथा सुविधा पाउने गरी तल्लो पद अर्थात एक तह मुनिको पदमा पद घट्टुवा किन नगर्ने भनी स्पष्टीकरण सोधिएकोमा मलाई त्यस प्रकारको विभागीय सजाय हुनु नपर्ने भनी स्पष्टीकरणको जवाफ समेत पेश गरेको थिएँ । यसरी मैले आफ्नो जो भएको यथार्थ व्यहोरा उल्लेख गरी आफूलाई कुनै प्रकारको विभागीय सजाय हुन नहुने भनी स्पष्टीकरण पेश गर्दागर्दै पनि बैंकको मिति २०६२।१०।१० को पत्रबाट तपाईंलाई मिति

२०६२।१०।९ को निर्णयानुसार शुरु स्केलको तलव तथा सुविधा पाउने गरी तल्लो पद अर्थात वहीरक्षक पदमा पद घट्टुवा गरिएको भन्ने व्यहोराको पत्र प्राप्त भएकोले सो निर्णयउपर मैले बैंकको हालको विनियमावलीबमोजिम बैंकको कार्यकारी अधिकृतज्यूसमक्ष मिति २०६२।११।२५ मा पुनरावेदन गरेको थिएँ ।

यसरी मलाई उक्त विभागीय सजायउपर गरेको पुनरावेदन विचाराधीन रहेकै अवस्थामा बैंकको मिति २०६३।१।२७ को पत्रबाट माथि उल्लेख गरेकै प्रकृतिका कसूर गरेको भनी बैंकको साविक नियमावली तथा हालको विनियमावलीबमोजिम विभागीय सजाय किन नगर्ने भनी स्पष्टीकरण सोधिएको र त्यस स्पष्टीकरणको जवाफ पेश गरी सकेपछि पुनः बैंकको मिति २०६३।६।२४ को पत्रबाट साविक नियमावलीको नियम ८.२(क) तथा हालको विनियमावलीको विनियम १२.२(३) र १२.१(१) बमोजिम नसिहत किन नदिने भनी स्पष्टीकरण सोधिएकोमा त्यस स्पष्टीकरणको जवाफ पनि पेश गरिसकेपछि बैंकको मिति २०६३।९।१६ को पत्रबाट तपाईंलाई मिति २०६३।९।३ को निर्णयानुसार नसिहत दिइएको छ भन्ने समेत व्यहोराको जानकारी गराइएको छ ।

यसरी माथि उल्लिखित बैंकको मिति २०६२।१०।१० को पत्रबाट तपाईंलाई मिति २०६२।१०।९ को निर्णयानुसार शुरु स्केलको तलव तथा सुविधा पाउने गरी तल्लो पद अर्थात वहीरक्षक पदमा पद घट्टुवा गरिएको भन्ने व्यहोराको पत्र प्राप्त भएकोले सो निर्णयउपर मैले बैंकको हालको विनियमावलीबमोजिम बैंकको कार्यकारी प्रमुखज्यूसमक्ष मिति २०६२।११।२५ मा पुनरावेदन गरेकोमा तपाईंलाई मिति २०६२।१०।९ मा तल्लो पदको शुरु स्केलको तलव तथा सुविधा पाउने गरी तल्लो पदमा पद घट्टुवा गर्ने गरी भएको निर्णयउपर तपाईंले दिनु भएको पुनरावेदन सम्बन्धमा श्री कार्यकारी प्रमुखज्यूबाट उक्त निर्णयलाई नै सदर

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

गरिएको व्यहोरा मिति २०६३३३८ को निर्णयानुसार जानकारी गराइन्छ भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको पाइएकोले उल्लिखित काम कारवाही र निर्णयमा चित्त नबुझेको हुँदा सम्मानित अदालतको शरणमा उपस्थित भएको छु ।

हालको विनियमावलीको विनियम १२.११ र अनुसूची २४ बमोजिम पनि म जस्तो सहायक तहको कर्मचारीलाई प्रमुख, मानवस्रोत वा उपकार्यकारी प्रमुखले मात्र पद घट्टुवाको सजाय गर्नसक्ने गरी तोकिएकोमा मलाई सजायको आदेश दिने र त्यसभन्दा अगाडिका स्पष्टीकरणहरू सोध्ने कार्यसमेत यस्ता अधिकारीबाट भएको छैन र त्यस्ता अधिकारीबाट निर्णय भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएको पनि छैन । कानूनले जे जस्तो अधिकारी तोकिएको छ सोही अधिकारीबाट सजाय हुनु पर्नेमा त्योभन्दा भिन्न दर्जाका अधिकारीबाट भएको विभागीय कारवाही र सजाय गैरकानूनी छ । एकातिर गैरकानूनी रूपमा ग्राहकहरूलाई बैंक व्यालेन्स सर्तिफिकेट बनाएको भन्ने आरोपमा पद घट्टुवा गर्ने सजाय गर्नु र अर्कोतिर त्यही आरोपमा सजाय भइसकेपछि नसिहत दिने सजाय गरिनुबाट मलाई पद घट्टुवा गर्ने गरी गरिएको सजाय स्वविवेकीय अधिकारको दुरुपयोग गरी चर्को सजाय गरिएको छ भन्ने प्रष्टै देखिएको छ ।

हालको विनियमावलीको विनियम १२.११ र अनुसूची २४ बमोजिम म जस्तो सहायक कर्मचारीलाई पद घट्टुवाको सजाय -गर्नसक्ने अधिकार मानव स्रोत प्रमुख वा उपकार्यकारी प्रमुखलाई मात्र रहेको छ । मलाई सजायको आदेश दिने र त्यसभन्दा अगाडिका स्पष्टीकरणहरू सोध्ने कार्यसमेत त्यस्ता अधिकारीबाट भएको छैन । कीर्ते व्यालेन्स सर्तिफिकेट बनाएको आधारमा नै विभागीय कारवाही गरिएका शाखा प्रबन्धक किरणकुमार श्रेष्ठलाई नसीहत तथा ग्रेड रोककासम्बन्धी सजाय मात्र गर्ने र सहायक प्रबन्धक नवराज पौडेललाई कुनै सजाय नगरी राजीनामा स्वीकृत गर्नुबाट म

उपर पूर्वाग्रह राखी सजाय गरिएको पुष्टि हुन्छ । म उपर लगाइएको आरोपहरू सही सत्य भएको अबस्थामा पनि मैले नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी विनियमावली, २०६२ विनियम १० अनुसार आचरण सम्बन्धी नियम उल्लंघन गरेको ठहर भै पहिलो पटक नसिहतमात्र हुन सक्ने हो । विपक्षीहरूले मलाई तल्लो पदमा घट्टुवा गर्ने गरेको निर्णयबाट मेरो नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२)(च), १३(१), १९(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक र कर्मचारी विनियमावलीद्वारा प्रदत्त कानूनी हक हनन हुन गएकोले विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडको मिति २०६२।१०।९ को निर्णय र सोबमोजिमको मिति २०६२।१०।१० को पत्र र सोही निर्णयलाई नै सदर गर्ने गरी विपक्षी कार्यकारी प्रमुखज्यूबाट मिति २०६३।३।२८ मा पद घट्टुवा गर्ने गरी गरेको निर्णय र सो बमोजिमको मिति २०६३।३।२९ को पत्रलगायत उक्त निर्णय र काम कारवाही भन्दा अधिपछि विपक्षीहरूबाट मलाई प्रतिकूल असर पार्ने गरी भए गरेको यावत कामकारवाहीलाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी म निवेदकलाई साविक बमोजिमकै पदमा कायम राखी मलाई सोही पदको हैसियतले कानूनबमोजिम पाउने तलब भत्ता लगायतका अन्य सुविधा समेत दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरी पूर्ण न्याय पाऊँ भन्ने सुवासचन्द्र आचार्यको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफै वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीलाई सूचना पठाई दिनु । लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६३।१२।१५ को आदेश ।

विपक्षी निवेदक नेपाल बैंक लिमिटेड बाग्लुङ शाखामा चल्ली विभागमा सहायक पदमा कार्यरत रहेका वखत निजले विभिन्न व्यक्तिहरूलाई बैंक व्यालेन्स तथा व्यालेन्स सर्तिफिकेट गलत बनाई आफू र आफ्नो श्रीमती प्रत्यक्ष संलग्न भई त्यस्तो कार्य गरेबापत रकम लिने दिने गरी तथा पटक-पटक तथ्य ढाँटी आएको सम्बन्धमा निजलाई विभागीय कारवाही शुरु गरिएको हो । यस सम्बन्धमा निजलाई सर्वप्रथम मिति २०६२।८।२ को पत्रबाट निरीक्षणको अवस्थामा प्राप्त प्रतिवेदनको सम्बन्धमा तथ्य व्यहोरा उल्लेख गरी सोमा निजले गरेको कसूरको व्यहोरा उल्लेख गरी स्पष्टीकरण पेश गर्न लेखिएकोमा निजले मिति २०६२।८।२४ मा पेश गरेको स्पष्टीकरण हेर्दा निजले कतिपय तथ्य कुराहरू लुकाई तर परोक्ष रूपमा आफूले कसूर गरेको स्वीकार गर्दै स्पष्टीकरण पेश भएको छ । जस्तै व्यालेन्स तथा सर्तिफिकेटको कभरीङ्ग चिठ्ठीहरू निजले आफ्नो स्वहस्ताले लेखेकोलाई स्वीकार गरेको पाइन्छ । यस सिलसिलामा निजले सो स्पष्टीकरणको विभिन्न स्थानमा तथ्यलाई समेत लुकाई अथवा आफ्नो कसूर अरुलाई सुम्पिन खोजेको र ठूलो सजाय नहोला भनी सजाय रोजेको समेत पाइन्छ । यसबाट पनि विपक्षीलाई बैंकले कसूरको मात्राअनुसार गरेको सजाय तथ्यबाट प्रमाणित भएको हुँदा ठीक र उचित छ ।

विपक्षीको स्पष्टीकरण प्राप्त भएपछि मिति २०६२।९।६ को मानव स्रोत व्यवस्थापन विभागको पत्र संख्या ७८२० बाट निजलाई आरोप र कसूर उल्लेख गर्दै सजाय प्रस्ताव गरी स्पष्टीकरण सोधिएकोमा त्यसको जवाफ पनि मिति २०६२।९।१२ मा प्राप्त भएको र त्यसमा पनि आफूले गरेको कसूरलाई विल्कुल नकार्न नसकी सजायबाट उम्किनको लागि तथ्यभन्दा फरक व्यहोरा उल्लेख गरी स्पष्टीकरण दिएको भए तापनि निजले अव आएर आफूबाट नवराज पौडेलले सापटी स्वरूप रु. ५० हजार मागेकोले सो सापटी दिएको हो र सापटी दिँदा मेरो पैसा भोलि पर्सिसमा नै चाहिन्छ भनी दिएको

हुँ र निज नवराज पौडेलसँग पटक-पटक माग्दा मैले तपाईंको खातामा अन्यत्र पार्टीबाट सापटी लिई जम्मा गराइदिएको छु भनेकाले खातामा हेर्दा सो रकम जम्मा भएको रहेछ भनी यसरी निजले कीर्ते भौचर खडा गरी रकम फिर्ता गरेको होलान् भन्ने कुरा म समेतले महसूस गरी रहेको छु भन्दै आफू सोही विभागमा कार्यरत रहेका व्यक्तिले सोही विभागमा रहेको आफ्नो खातामा रकम जम्मा गरेको थाहा थिएन भन्नु साथै आफ्नो श्रीमतीको खाताको बारेमा पनि आफैले खाताको रकम भिक्ने गर्ने गरी आएकोमा त्यसमा पनि अनभिज्ञता प्रकट गरी कारोवार गरी आएको व्यक्तिलाई चिनेको छैन भनेको जस्तो गलत र भ्रूडो व्यहोरा उल्लेख गरी स्पष्टीकरण पेश गरेको हुँदा बैंकको मिति २०६२।९।०।९ को निर्णयअनुसार निजलाई ने. बै. लि. कर्मचारी नियमावली, २०४८ को नियम ८.४ (क) र (घ) तथा हाल प्रचलित विनियमावली २०६२ को विनियम १२.४(२) को कसूरमा तल्लो पदको शुरु स्केलको तलव तथा सुविधा पाउने गरी तल्लो पद अर्थात वहीरक्षक पदमा पद घट्टा गरिएको हो जुन बैंकको कर्मचारी नियमावली तथा विनियमावलीअनुसार र निजले गरेको कसूरको मात्रा अनुसार ठीक दुरुस्त रहेको छ ।

सोउपर निजले मिति २०६२।९।१२।२५ मा बैंकको कार्यकारी प्रमुखसमक्ष पुनरावेदन गरेकोमा कार्यकारी प्रमुखबाट मिति २०६२।९।०।९ मा भएको निर्णय नै सदर गरी मिति २०६३।३।२८ मा निर्णय भएको हो । निजलाई सजाय गर्दा दुई वटा कानून अर्थात साविक कर्मचारी नियमावली, २०४८ तथा हालको विनियम २०६३ बमोजिम कारवाही र सजाय गरिएको भनी उल्लेख गरेको सम्बन्धमा निजलाई मिति २०६२।८।२ मा सर्वप्रथम स्पष्टीकरण माग हुँदा र त्यसभन्दा पछिको प्रत्येक स्पष्टीकरणमा सो दुवै नियमावली तथा विनियम उल्लेख गरिएको छ । सो दुवैमा उल्लिखित कसूरअनुसारको सजाय एउटै भएको हुँदा र कसूर गर्दाको अवस्थामा लागू रहेको

नियमावलीपछि कारवाही गर्दाको अवस्थामा नयाँ विनियम पनि आइसकेको हुँदा र कसूर अनुसारको सजाय एकै भएको हुँदा दुवै नियमावली तथा विनियम उद्घृत गरेको हो। यसबाट विपक्षीले गरेको सजायमा माफी पाउने वा सजाय गर्न नपर्ने कुनै कारण वन्न सक्दैन र विपक्षीलाई सजाय गर्नमा कुनै फरक पर्न जाने होइन।

कर्ते व्यालेन्स सर्तिफिकेट बनाएको आधारमा अरुलाई नसीहत तथा ग्रेड रोक्का भएकोमा मउपर पूर्वाग्रह राखी पद घटुवा गरिएको भन्ने व्यहोरा जुन छ त्यसबाट विपक्षीले आफूले कसूर गरेकोमा सावित भएको र सजाय आफूले रोजेअनुसारको नभएको भन्ने मात्र भनाई रहेको छ। विपक्षीउपर पूर्वाग्रही हुनुपर्ने वा भएको कुनै पनि कारण पेश हुन सकेको छैन र कसूरदारले सजाय रोज्न पाउने होइन।

विपक्षीलाई स्पष्टीकरण सोध्ने र सजाय गर्नसक्ने अधिकारीबाट नै विभागीय कारवाही भए गरेको हुँदा नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार भएको कार्यलाई अन्यथा भन्न मिल्ने होइन। सजाय गर्नसक्ने अधिकारी एकभन्दा बढी तोकिएको अवस्थामा त्यस्तो अधिकारीले विभागीय कारवाही गर्न मिल्ने हुँदा सोहीबमोजिम भए गरेको हो।

पद घटुवा गर्न र सजाय भई सकेपछि नसिहत दिने सजाय गरिनुबाट मलाई पद घटुवा गर्ने गरी गरिएको सजाय स्वविवेकीय अधिकारको दुरुपयोग गरी चर्को सजाय गरिएको भन्ने उल्लेख गरिएको सन्दर्भमा प्रस्तुत रिटमा उठाइएको पद घटुवासम्बन्धी विषयमात्र भएको हुँदा त्यसपछि भएको सजायको बारेमा यो रिटबाट हेर्न मिल्ने होइन र निजले पछिल्लो सजायलाई समेत स्वीकार गरिसकेको अवस्था भल्कने हुँदा प्रस्तुत रिटको विषयवस्तुको पद घटुवासम्बन्धी विषयमाथि उल्लेख गरेको आधारबाट कसूरको मात्राअनुसार सजाय गरिएको हुँदा अन्यथा हुनुपर्ने होइन र अधिकारको दुरुपयोग गरी चर्को सजाय भए गरेको छैन। रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने नेपाल

बैंक लिमिटेड प्रधान कार्यालय, ऐ. का प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, नेपाल बैंक लिमिटेड शाखा कार्यालय वाग्लुङ, नेपाल बैंक लिमिटेड मानव स्रोत व्यवस्थापन विभागका मुख्य प्रबन्धकसमेतको संयुक्त लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेतीले निवेदकलाई तल्लो पदमा घटुवा गर्ने कारवाही गर्दा समान विषयमा अन्य व्यक्तिलाई भन्दा असमान रूपले ठूलो सजाय गरिएको छ। सजाय गर्न पाउने अधिकार प्राप्त व्यक्तिभन्दा अर्को व्यक्तिबाट स्पष्टीकरण सोध्ने कार्य भएको छ। एकै किसिमको कार्यका सम्बन्धमा पहिला ठूलो र पछि सानो सजाय गरिएको छ। निवेदकलाई गरेको कारवाही कानूनविपरीत भएको हुँदा निवेदक मागबमोजिम रिट निवेदन जारी हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो। विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री शैलेन्द्रकुमार दाहालले निवेदकले गरेको गलत कार्यका सम्बन्धमा निजले गरेको कार्यको प्रकृतिअनुसार निजलाई नियमानुसार विभागीय कारवाही गरिएको छ। निजलाई विभागीय कारवाही गर्न पाउने अधिकारप्राप्त व्यक्तिबाट नै स्पष्टीकरण सोधी नियमले तोकेको प्रक्रिया पूरा गरी कारवाही भएको हुँदा रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन, खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो। दुवै पक्षका कानून व्यवसायीले पेश गर्नुभएको लिखित बहसनोट पनि मिसिल संलग्न रहेको छ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस सुनी सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदक मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने नपर्ने के हो ? सो सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो।

आज निर्णय सुनाउन तारेख तोकिएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकले आफूलाई सजाय दिन पाउने

अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट निर्णय नभै अन्य व्यक्तिबाट पद घटुवा गर्ने कारवाही गरेको तथा समान अवस्थाका समान कसूर गर्ने अन्य कर्मचारीलाई घटी सजाय गरी आफूलाई पद घटुवा गरी बढी सजाय गरेकोले उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी पद घटुवा गर्ने निर्णय बदर गरिपाऊँ भन्ने निवेदन जिकीर रहेको छ । निवेदकले आफ्नो पदीय मर्यादा तथा दायित्वविपरीत कार्य गरेको हुँदा निजले गरेको कामको प्रकृतिअनुसार अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट कारवाही गरिएको हो कारवाहीको निर्णय बदर हुनुपर्ने हैन भन्ने समेत विपक्षी बैंकका तर्फबाट लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ ।

२. निर्णयतर्फ विचारगर्दा यी निवेदक नेपाल बैंक लिमिटेड वाग्लुङ शाखामा कार्यरत रहेको र अधि बैंकको पृथ्वी चोक शाखा पोखरामा कार्यरत रहंदाका अवस्थामा भुवनभक्त पालिखे समेतका विभिन्न व्यक्तिहरूको खातामा काल्पनिक रूपमा रकम जम्मा गरेको देखाई ती खाताहरूबाट आफ्नो नामको खातामा रकम जम्मा गरी चेक काटी रकम भुक्तानी लिएको तथा बोधराज वराल समेतका विभिन्न चल्ती खातावाल पार्टीहरूलाई अनियमित व्यालेन्स सर्टिफिकेट तथा व्यालेन्स स्टेटमेन्ट जारी गर्ने कार्यमा निजको संलग्नता भई बैंकलाई हानि नोक्सानी पुग्ने कार्य गरेको देखिएको भनी साविकको कर्मचारी नियमावली, २०४८ तथा हाल लागू रहेको नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ बमोजिम विभागीय कारवाही किन नगर्ने भनी मिति २०६२।७।२२ को निर्णयानुसार मिति २०६२।८।२ को पत्रबाट स्पष्टीकरण माग गरी विभागीय कारवाहीसम्बन्धी प्रक्रियाको शुरुआत गरेको पाइन्छ । २०६२।८।२ को पत्रानुसार माग गरिएको स्पष्टीकरण यी निवेदकले पेश गरेपछि मिति २०६२।९।६ मा साविकको कर्मचारी नियमावली, २०४८ को नियम ८.४ (क) र (घ) तथा हाल लागू भएको नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ को विनियम १२.४(२)

को कसूरमा साविक नियमावलीको नियम ८.१(४) तथा हालको विनियमावलीको विनियम १२.१(३) बमोजिम एक तह मुनिको पदमा घटुवा गर्ने सजाय प्रस्ताव गरी २०६२।९।५ को निर्णयानुसार पुनः स्पष्टीकरण माग गरी यी निवेदकको स्पष्टीकरण पेश भएपछि मिति २०६२।१०।९ को निर्णयानुसार मिति २०६२।१०।१० को पत्रद्वारा निज निवेदकलाई तल्लो पदमा पद घटुवा गर्ने विभागीय कारवाही भएको देखिन्छ । यी निवेदकलाई भएको कारवाहीउपर निजको पुनरावेदन परेकोमा निजलाई गरिएको कारवाही सदर गर्ने गरी प्रमुख कार्यकारी अधिकृतबाट निर्णय भएको रहेछ । सो कारवाहीको सम्बन्धमा निवेदकले सजाय दिन नपाउने अधिकारीबाट स्पष्टीकरण माग भएको भन्ने कुराको जिकीर लिएकोले सो सम्बन्धमा बैंकका कर्मचारीको सेवासम्बन्धी नियमावली हेर्दा निजलाई कारवाही गर्नसक्ने अधिकारी को हो भनी हेर्नुपर्ने हुन आयो । सो सम्बन्धमा हेर्दा साविकमा बहाल रहेको नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी नियमावली, २०४८ को सट्टामा २०६२ सालमा नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ लागू भएको पाइन्छ । हाल लागू रहेको नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ को विनियम १२.११ र अनुसूची २४ बमोजिम मुख्य प्रबन्धक, सो सरह वा सो मुनिका सम्पूर्ण कर्मचारीलाई तल्लो पदमा घटुवा गर्ने सजाय दिने अधिकार “प्रमुख मानव स्रोत व्यवस्थापन विभाग वा महाप्रबन्धक” लाई तोकिएको देखिन्छ । निवेदकलाई गरिएको उक्त कारवाही निर्णयसम्बन्धी सक्कल फाइल हेर्दा मिति २०६२।७।२२ मा मानव स्रोत प्रमुखबाटै स्पष्टीकरण माग गर्ने निर्णय भएको र सो निर्णयअनुसार भनी कृष्णराज लामिछानेको दस्तखतबाट सूचना दिई स्पष्टीकरण माग गरेको देखिन्छ । सजाय दिन पाउने अधिकारीले सजाय दिने सम्बन्धमा स्पष्टीकरण लिने निर्णय गरेपछि सो निर्णय बमोजिमको सूचना अन्य व्यक्तिले दिन नमिल्ने भन्न मिल्दैन । स्पष्टीकरण

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

माग गर्ने भनी निर्णय गर्न पाउने अधिकारीले निर्णय गरेपछि सो निर्णयको कार्यान्वयन निज मातहतको कुनै अन्य अधिकारीले गरेकोमा अन्यथा भन्न मिल्ने हुँदैन र यस्तोमा सजाय गर्न नपाउने असम्बन्धित व्यक्तिले स्पष्टीकरण माग गरेको भनी सम्भन मिल्ने नहुनाले निवेदकको कथन तथ्ययुक्त र कानूनसंगत देखिन आएन । बैंकको कार्य र सेवाको प्रकृति तथा बैंकको ख्याति (Goodwill) मा समेत प्रतिकूल असर पर्ने कार्य निवेदकले गरेको भनी निजलाई बैंकको सेवा सम्बन्धी नियमबमोजिम विभागीय कारवाही गरिएकोलाई अधिकारक्षेत्रविहीन भन्न मिल्ने हुँदैन ।

३. यी निवेदकले समान कार्य अर्थात् कीर्ते व्यालेन्स सर्टिफिकेट बनाएको विषयमा किरण कुमार श्रेष्ठलाई नसीहत तथा ग्रेड रोक्कासम्बन्धी सजाय मात्र गरी सोही कार्यको विषयमा आफूलाई तल्लो पदमा घटुवा गर्ने सजाय गरी पूर्वाग्रह राखी असमान सजाय गरिएको भन्ने अर्को जिकीर पनि लिएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा हेर्दा किरणकुमार श्रेष्ठ बैंक शाखाका उपप्रबन्धक रहेको र निज अन्तर्गत यी निवेदक सहायक पदमा कार्यरत रहेको अवस्थामा नक्कली बैंक व्यालेन्स, स्टेटमेण्ट जारी गरेको र ग्राहकको खातामा काल्पनिक रूपमा रकम जम्मा गर्ने, ग्राहकको खाताको रकम आफ्नो खातामा जम्मा गरी रकम भिक्केको आरोप निज निवेदक स्वयंउपर रहेको छ भने आफ्नो मातहतका कर्मचारीको गलत कार्यको नियन्त्रण गर्ने गरी सुपरीवेक्षण गर्न नसकेको भन्ने आरोप निज किरण कुमारउपर रहेको अवस्था छ । मातहतका कर्मचारीको गलत कार्यको नियन्त्रण गर्न नसक्नु र नक्कली बैंक व्यालेन्स, स्टेटमेण्ट जारी गर्ने तथा ग्राहकको नाममा काल्पनिक रूपमा रकम जम्मा गरी त्यस्तो काल्पनिक खाताबाट आफ्नो खातामा रकम जम्मा गरी रकम भिक्नु फरक-फरक कसूर हुन् । त्यसकारण यी निवेदकले नक्कली बैंक व्यालेन्स स्टेटमेण्ट जारी गर्ने लगायतका कार्य गरेको

कसूर र उपप्रबन्धक किरण कुमारले आफ्नो मातहतका कर्मचारीले गरेको यस्तो कार्यको नियन्त्रण र सुपरिवेक्षण गर्न नसकेको भन्ने कसूर समान नभइ फरक-फरक रहेको देखिन्छ । फरक-फरक कसूरमा कसूरको मात्रा अनुसार फरक-फरक सजाय हुनु स्वाभाविक नै हुन्छ । कसूर फरक-फरक भएको र सोहीअनुसार कसूरको मात्राबमोजिम सजाय पनि फरक-फरक भएको देखिँदा निवेदन जिकीरबमोजिम पूर्वाग्रह राखी समान कसूरमा असमान सजाय गरेको भन्ने यी निवेदकको जिकीर तथ्यबाट समर्थित भएको देखिन आएन ।

४. तसर्थ यी निवेदकलाई नेपाल बैंक लिमिटेड कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ को विनियम १२.११ र अनुसूची २४ बमोजिम प्रमुख मानवस्रोत विभागबाट पद घटुवासम्बन्धी कारवाही र सजाय गर्न पाउने गरी तोकिएबमोजिम सजाय गर्न पाउने सोही अधिकारीबाट २०६२।७.२२ मा निर्णय भै स्पष्टीकरण माग गरेको देखिएकोले सो निर्णयबमोजिम भनी अन्य कसैले पत्र लेखेको देखिँदा त्यस्तोमा सोही सजाय गर्न पाउने अधिकारीबाट नै स्पष्टीकरण माग गरेको सम्भन पर्ने साथै असमान आरोपमा असमान रूपमा कसूरको मात्राअनुसार यी निवेदकलाई पद घटुवा गर्ने सजाय गरेकोलाई कानूनविपरीत भएको मान्न नमिल्ने हुनाले बैंकको कर्मचारी सेवासम्बन्धी विनियमबमोजिम गरिएको काम कारवाहीबाट निवेदकको संविधान र कानूनप्रदत्त हक हनन भएको सम्भन नमिल्ने हुँदा निवेदन जिकीरअनुसारको आदेश जारी गर्न मिलेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.कृष्णप्रसाद उपाध्याय
इति सम्बत २०६५ साल चैत ११ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृत: शिशिरराज ढकाल

निर्णय नं. ८१३४

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
माननीय नयायाधीश श्री मोहनप्रकाश सिटौला
संवत् २०६५ सालको फौ.पु.नं. -८२८
फैसला मिति: २०६६।१।३०।४

मुद्दा :- कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : रामेछाप जिल्ला, डडुवा
गा.बि.स. वडा नं.२ घर भई हाल कारागार
शाखा नखबुमा थुनामा रहेको सुकलाल
तामाङ

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: रामकुमार थिङको जाहेरीले नेपाल
सरकार

शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतमा फैसला गर्ने:-

मा.जि.न्या. श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.मु.न्या. श्री रणबहादुर बम

मा.न्या. श्री हरिप्रसाद घिमिरे

- पूर्व रिसइवीले माने योजना नभएर सामान्य बिवादको परिणाममा तत्काल उठेको रिसबाट कर्तव्य गरी मृत्यु भएको स्थिति प्रमाणहरूबाट खुल्ला आउनुका साथै प्रतिवादीले घटना दवाउने वा प्रमाण लोप गर्ने जस्तो काममा नलागी स्पष्ट र साँचो कुरा भनेर अनुसन्धानमा र न्यायिक प्रक्रियामा सहयोगसमेत पुऱ्याएको अवस्था भएकाले प्रतिवादीले ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(३)

नं. को कसूर गरेको ठहरे तापनि निजको उमेर घटनाको प्रकृति र पारिवारिक अवस्थासमेत हेर्दा निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्दा चर्को पर्ने देखिएकोले अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय हुने ।

(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री रामकृष्ण
काफ्ले र श्री बद्रीप्रसाद भुषाल

प्रत्यर्थी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(३)
- अ.बं. १८८ नं.

आदेश

न्या.ताहिर अली अन्सारी: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकारछ ।

मिति २०६२/१/११ गते दिउँसो ल.पु.जि.ल.पु.उ.म.नं.पा. वडा नं. २ सानेपा स्थित चम्पा डंगोलको घरमा डेरा गरी बस्ने महिला मानिस कोठामा नै मृत अवस्थामा छन् भन्ने जानकारीअनुसार उक्त स्थानमा पुग्दा सुकलाल तामाङको श्रीमती शान्ति तामाङ मृत अवस्थामा निजको डेरा कोठामा नै फेला परेकी र निजको श्रीमान उक्त स्थानमा फेला नपरेको र मृतकको लाशउपर कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्ने प्रहरी प्रतिवेदन ।

ल.पु.जि.ल.पु.उ.म.नं.पा.वडा नं.२ सानेपा स्थितपूर्वमा चम्पा डंगोलको घर,पश्चिम चम्पा डंगोलको घर,उत्तर सुरेन्द्र नेपालीको र दक्षिण चम्पा डंगोलको टहरो यति चार किल्लाभित्र चम्पा डंगोलको दक्षिण मोहोडा भएको भुइतले टहरो भएको, सो

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

टहरोभित्र प्रवेश गर्ने खुल्ला ढोका रहेको, सो टहराको उत्तरतर्फको कुनामा विस्तारासहितको खटियामा पूर्व टाउको पश्चिम खुट्टा भई उतानो अवस्थामा शान्ति तामाङको मृतक अवस्थामा लाश फेला परेको, मृतकको दुवै आँखा बन्द भएको, मुखबाट तरल फिज जस्तो पदार्थ निस्किएको, मृतकको घाँटीमा दाहिने कानको तलको भागदेखि देब्रे कानको तलको भागसम्म सी.अंग्रेजी आकारको डोरीको जस्तो डाम भएको, लाशले लगाएको कपडा खोली हेर्दा मृतक फुले जस्तो भएको अवस्थामा पाइएको भन्ने घटनास्थल लाश मुचुल्का ।

ल.पु.जि.सानेपा स्थित चम्पा डंगोल घरमा सुकलाल तामाङ डेरा कोठा गरी बस्दै आएको टहरा सो कोठाभित्र उत्तरतर्फको कुनामा काठको खटिया भएको, सो काठको पूर्वपट्टिको कुनामा लुगाहरू भुण्डाएको, सो खटियाको नजिकै कपडाहरूमा निलो रङको कुर्ता सुरुवालमा ओडने सलको टुक्राको लम्बाई दुई फीट सात ईञ्च भएको, सो सलको टुक्राको चौडाई दुई फीट ५ ईञ्च भएको, एकातर्फको भाग बटारिएको अवस्थामा भएको, अर्कोतर्फको भाग सिएको अवस्थामा अपराधसँग सम्बन्धित चीजवस्तु फेला पारेकोले प्रहरीले वरामद गरी लगेको भन्ने समेत व्यहोराको खान तलासी मुचुल्का ।

२०६२/१/११ गते शान्ति तामाङको मृतक अवस्थामा डेरा कोठामा लाश फेला परेको अवस्थामा अनुसन्धान हुँदा वारदातपछि भागी फरार रहेको प्रतिवादी सुकलाल तामाङलाई पक्राउ गरी सोधपुछ गर्दा आफ्नो श्रीमती शान्ती तामाङलाई पहिला शल र पछि हातले घाँटी थिची कर्तव्य गरी मारेको भनी बताएकोले, तत्काल निजलाई साथमा लिई गई निजको डेरा कोठा कानूनबमोजिम खानतलासी गर्दा निज सुकलाल तामाङले आफ्नो श्रीमतीलाई कर्तव्य गरी मार्दा प्रयोग गरेको निलो रङको सल देखाएकोले वरामद गरी वरामदी मुचुल्का वरामदी सल र प्रतिवादी सुकलाल तामाङलाई आवश्यक कारवाहीको

लागि दाखिला गरेको भन्ने प्र.नि.तुल्सीबहादुर राउतको प्रतिवेदन ।

मेरो बहिनी वर्ष १९ की शान्ति तामाङ र सुकलाल तामाङको बीच पाँच वर्ष अगाडि विवाह भई एक छोरा र एक छोरीको जायजन्म भै निजहरू ल.पु.जि.ल.पु.उ.म.नं.पा.वडा नं.२ सानेपामा डेरा गरी बस्दै आएका थिए । मिति २०६२/१/११ गते मेरो बहिनी शान्ति तामाङ आफ्नो डेरा कोठामा मृत अवस्थामा भएको र घाँटीमा निलो डाम थियो । हाल बुभ्दा ज्वाइँ सुकलाल तामाङले मेरो बहिनीलाई २०६२/१/११ गते घाँटी कसी कर्तव्य गरी मारेको थाहा जानकारी हुन आएको हुँदा सुकलाल तामाङउपर कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रामकुमार थिङ (तामाङ) को जाहेरी दरखास्त ।

२०६२/१/१० गते बेलुका खाना खाए पछि बत्ती बाल्ने बिषयमा वादविवाद भगडा भई राखेकोमा सुत्नका लागि म खटियामा पल्टेको र मेरा श्रीमतीले मलाई सरापको शब्द प्रयोग गर्नुका साथै गालीगलौज गरेकाले मलाई रिस उठी श्रीमतीको घाँटी पहिले हातले च्यापेको, पछि सोही खटिया नजिक भएको हाल वरामद भइआएको सलको टुक्रा घाँटीमा कसी त्यसपछि पनि घाँटीमा हातले च्यापी निज शान्ति तामाङलाई मैले कर्तव्य गरी मारेको हुँ भन्ने प्रतिवादी सुकलाल तामाङको प्रहरीमा गरेको बयान ।

सुकलाल तामाङ र निजको श्रीमती शान्ति तामाङ करिव एक वर्ष अगाडिदेखि मेरो घरको टहरामा डेरा गरी बस्ने गरेको र निजहरू भै भगडा कुटपीट समेत गर्ने हुँदा कोठा छाडी जान भनेकोमा २०६२/१/११ गते सुकलाल तामाङको कोठा ढोकाको चुकुल लगाएको थियो, दिउँसो ११ बजेतिर शान्ति तामाङको दिदी आयो ढोका खोली हेर्दा शान्ति तामाङ भित्र कोठामा मृत अवस्थामा फेला परेको र बुभ्दा सुकलाल तामाङले आफ्नो श्रीमतीलाई कर्तव्य गरी मारेको र घटनापछि निज भागेको रहेछन । निज शान्ति तामाङलाई सुकलाल तामाङले कर्तव्य गरी

मारेकोमा विश्वास लाग्छ भनी तारा डंगोलले घटना विवरण कागज ।

घाँटी थिचिएको कारणबाट शान्ति तामाङको मृत्यु भएको भन्ने समेत व्यहोराको पाटन अस्पतालबाट प्राप्त हुन आएको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

२०६२/१/११ गते दिउँसो ११ बजे ज्वाइँ सुकलाल तामाङ बच्चाहरू लिई मेरो होटलमा आएकोले बहिनी कहाँ गइन् भनी सोध्दा बत्ती बाल्न गएको भनी होटलमा पल्टेकोले शंका लागी मेरो नन्द गंगालाई हेर्न पठाउँदा गंगा मेरो बहिनीको कोठामा गई हेरी आएपछि मलाई सुनाउँदा शान्ति तामाङ खटियामा सुतेको र बोलाउँदा नबोलेको भन्दा ज्वाइँ सुकलाल तामाङ बच्चाहरू त्यहीं छाडी भागेपछि म तत्काल गई हेर्दा मेरो बहिनी शान्ति तामाङलाई मृत अवस्थामा फेला परेको हुँदा मेरो बहिनी शान्ति तामाङलाई ज्वाइँ सुकलाल तामाङले नै घाँटी थिची मारेकोमा विश्वास लाग्छ भनी पूर्णिमा तामाङले गरेको कागज ।

म काममा जान लाग्दा सुकलाल तामाङले बच्चा बोकी हिडेको देखी बच्चाको आमा कहाँ गइन भनी सोध्दा स्वयम्भूमा बत्ती बाल्न गएको भनी बताएको र दिउँसो १२ बजेतिर तारा डंगोल मैले काम गर्ने ठाउँमा गैँ सुकलाल तामाङले आफ्नो श्रीमतीलाई कर्तव्य गरी मारेको भनी बताएकोले बुभ्दा निज सुकलाल तामाङले नै कर्तव्य गरी मारेकोमा विश्वास लान्छ भन्ने समेत व्यहोराको टीका लामाले गरिदिएको कागज ।

बहिनी शान्ति तामाङले के गरिराखेको छ, हेरेर आउनु भनी शान्ति तामाङको कोठामा जाँदा चुकल लगाएको,खोली हेर्दा खटियामा सिरकले मुख छोपी सुतेको अवस्थामा रहेकीले सोल्टीनी भनी बोलाउँदा नबोलेको कारण सिरक हटाई हेर्दा मुखमा तरल पदार्थ निस्किएको र नबोलेकोले मैले तत्काल गई भाउजूलाई सोही कुरा बताएको हुँ । निज शान्ती तामाङलाई निजको श्रीमान सुकलाल तामाङले घाँटी

थिची कर्तव्य गरी मारेको हुन भनी गंगा तामाङले गरिदिएको कागज ।

सुकलाल तामाङ मेरो छोरा हो । २०६२/१/११ गते बिहान आफ्नो छोरा छोरीलाई लिई नास्ता खुवाई गएको थियो । बुहारी खोई भन्दा स्वयम्भू बत्ती बाल्नको लागि गएको भनेकोमा निजले बुहारीलाई मारी भागेका रहेछन् । शान्ति तामाङ मृत अवस्थामा कोठामा भएको कुरा थाहा पाएपछि गई हेर्दा मृत अवस्थामा भएको निजको घाँटीमा समेत च्यापेको जस्तो देखिएकोले निज छोरा सुकलाल तामाङले बुहारीलाई कर्तव्य गरी मारेकोमा विश्वास लाग्छ भनी संजयमाया तामाङले गरेको घटना विवरण कागज ।

मेरो डेरा नजिक चम्पा डंगोलको घरमा डेरा गरी बस्दै आएको सुकलाल तामाङको कोठा अगाडि पूर्णिमा तामाङ रोई कराई रहेको र चम्पा डंगोलको छोरी तारा डंगोलले मलाई दाई दाई भनी बोलाएकोले म तत्काल सुकलाल तामाङ कहाँ गई हेर्दा शान्ति तामाङ खटियामा मृत अवस्थामा देखेपछि अस्पताल लैजान पच्यो भनी अरुले भनेकोमा शान्ति तामाङको मृत्यु भइसकेको रहेछ । प्रहरीलाई खबर गर्नुपछि भनी मैले नजिकको प्रहरीमा खबर गरेको हुँ । सुकलाल तामाङलाई खोजतलास गर्दा भागी फरार रहेको र मृतक शान्ति तामाङको लाश जाँच हुँदा घाँटीमा च्यापेको जस्तो नीलडाम भएकोले शान्ति तामाङलाई सुकलाल तामाङले कर्तव्य गरी मारेकोमा विश्वास लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको भूमकबहादुर महतले खुलाई गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

२०६२/१/१० गते म आफ्नो डेरा कोठामा नै थिएँ । ऐ.११ गते बेलुका मेरो दाई रामकुमार थिङ मेरो कोठामा गई सुकलाल तामाङले बहिनी शान्ति तामाङलाई घाँटी थिची कर्तव्य गरी मारेको रहेछ भनेपछि मात्र घटना बारेमा थाहा पाएको हुँ शान्ति तामाङ मेरो दिदी हो शान्ति तामाङलाई भिनाजु सुकलाल तामाङले गाली गर्ने र दिदीलाई घाँटी थिची कर्तव्य गरी मारेकोमा विश्वास लाग्छ भन्ने

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

समेत व्यहोराको अजय लामाले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

शान्ति तामाङ मेरो छोरी हो, सुकलाल तामाङ ज्वाइ हुन् । छोरी ललितपुर सानेपामा डेरा गरी बस्दै आएकोमा २०६२/१/११ गते छोरीलाई स्वयम्भूमा बत्ती बाल्न आउनु भने पछि म स्वयम्भूमा गई दिउसो ४ बजेसम्म बसे छोरी नआएपछि म फर्की छोरीको कोठामा गएँ । उक्त दिन राति आफ्नै डेरा कोठामा ज्वाइ सुकलाल तामाङले घाँटी थिची कर्तव्य गरी मारेको कुरा छोरा रामकुमार थिङ मार्फत थाहा पाएको हुँ । ज्वाइ सुकलाल तामाङले छोरी शान्ति तामाङलाई कर्तव्य गरी मारेकोमा विश्वास लाग्छ भनी मीठुदेवी लामाले गरेको घटना विवरण कागज ।

अनुसन्धानको क्रममा संकलित सबुत अध्ययन गरी मिति २०६२/१/११ गते सानेपा स्थित चम्पा डंगोलको घरमा डेरा गरी बस्ने शान्ति तामाङ मृत अवस्थामा फेला परेको र निजको श्रीमान उक्त स्थानमा फेला नपरेकोले मृतकको श्रीमान सुकलाल तामाङले सलले घाँटी कसी कर्तव्य गरी मारेको उल्लिखित आधार प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएकोले यी प्रतिवादी सुकलाल तामाङलाई मुलुकी ऐन , ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३(३) नं. को कसूरमा सोही १३(३) नं. अनुसार सजाय हुन माग दावी लिई दायर भएको अभियोग पत्र ।

मलाई शान्ति तामाङले नाना किसिमका गाली गरी भगडा गर्ने र मलाई हात हालिन । मैले निजलाई तर्साउन सलले बेरेको थिएँ । भुईमा लडिन । मैले पानी खुवाई पेटमा थिचेको थिएँ । म विहान उठ्दा उसको साँस गैसकेको रहेछ । त्यसपछि म बल्खु चोकमा गै स्वास्नी मारेर आएको भनेपछि मलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ल्याएको हो भनी सुकलाल तामाङले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी सुकलाल तामाङ मेरो ज्वाइ हुन् । शान्ति तामाङ छोरी हुन् । निजलाई ज्वाइ सुकलाल तामाङले मिति २०६२/१/११ गते कर्तव्य गरी मारेको हुँदा शान्ति तामाङको हत्या गरी मार्नेमा अरु कोही

छैनन् । यी सुकलाल तामाङमात्र हुन् । निजलाई हदैसम्म सजाय हुनुपर्छ भनी मीठुदेवी लामाले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले अभियोग पत्र माग दावीबमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिमको कसूर अपराध गरेको देखिँदा निजलाई सोही नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद सजाय हुने ठहर्छ । तर, मिसिलबाट निज प्रतिवादीले आफ्नै स्वास्नीलाई मार्नुपर्ने सम्मको कुनै पूर्व रिसइवी योजना आदि केही रहे भएको देखिँदैन । स्वयम्भूमा बत्ती बाल्न जाने कुरामा राति १.४५ बजेसम्म दुवै लोग्ने स्वास्नीबीच बाढविवाद भगडा हुँदा रिस थाम्न नसकी यी प्रतिवादीले आफ्नी स्वास्नीलाई घाँटी थिची मारेको भनी आफ्नो भएको साँचो व्यहोरा अदालतमा र मौकामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष समेत अभिव्यक्त गरेर अदालती प्रक्रियामा समेत सघाएको हुँदा यी प्रतिवादीलाई दावीअनुसारको सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने चित्तमा लागेकोले निज प्रतिवादीलाई १० वर्ष कैदको सजाय तोक्दा व्यावहारिक हुने र ऐनको मनसाय पनि पूरा हुने हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनसमक्ष साधक जाहेरी गरिएको भन्ने समेत व्यहोराको शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३/४/२९ मा भएको फैसला ।

मेरो मृतकलाई मार्ने उद्देश्य नभएको, यस मुद्दामा म फरार हुन र मृतकको मृत्युको कारणसँग सम्बद्धता फैसलामा उल्लेख छैन । बुभुनु पर्ने प्रमाणलाई नबुझी जाच्नु पर्ने प्रमाणको यथोचित परीक्षण नगराई घटनावलीको परिवेश र अभियुक्तको अवस्थाको समग्र विश्लेषण र विवेचना नगरी, न्यायिक मनको प्रयोग नगरी प्रत्यक्षदर्शीको अभावमा १० वर्ष कैद हुने रायसहितको शुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सफाई दिलाइ पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

मिसिल सामेल रहेको सबूद प्रमाणहरूको विवेचना र मूल्याङ्कन गरी प्रतिवादी सुकलाल तामाङलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३)नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद सजाय हुने ठहर्‍याई कैद वर्ष १० हुन मनासिव देखी अ. बं. १८८ नं. बमोजिम राय व्यक्त गरेको समेत शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६२/४/२९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६४/८/१६ को फैसला ।

मृतक मेरी श्रीमती हुन् । मैले निजलाई मार्ने मनसाय थिएन । मसँग भगडा गर्न थालेकी कारण तर्साउनलाई मात्र मैले घाँटीमा सल बेरेको हुँ । अपराध शंकारहित तवरले पुष्टि गर्न वादी पक्षले सकेको छैन । मलाई सजाय ठहर गर्दा मनसाय, आर्थिक, सामाजिक, मानसिक अवस्था, अपराधबाट पीडित र आस्रितप्रति अभियुक्तको दायित्व हेरिनु पर्नेमा सो नहेरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्ने प्रतिवादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ आज यस इजलाससमक्ष पेश भएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्रसहितको मिसिल अध्ययन गरियो । पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री रामकृष्ण काफ्ले र श्री बन्नीप्रसाद भुषालले अभियोजन पक्षले लिएको दावी प्रमाण र कानूनद्वारा पुष्टि हुन सक्ने खालको छैन । घटना परिस्थितिले यस वारदातलाई भवितव्य देखाएको छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको मृतकसँग पूर्व रिसइवी पनि छैन र मार्नेसम्मको मनसाय पनि विद्यमान छैन । तसर्थ पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला उल्टी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपर्युक्त विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला मिलेको छ, छैन ? प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्ने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०६२/१/१० गते राति स्वयम्भूमा बत्ती बाल्ने कुरामा विवाद हुँदा प्रतिवादी सुकलाल तामाङले आफ्नी श्रीमती शान्ति तामाङलाई घाँटीमा सलले कसी कर्तव्य गरी मारेको देखिँदा निजलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने अभियोग दावी भएको प्रस्तुत मुद्दामा शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा प्रतिवादी सुकलाल तामाङलाई अभियोग दावी अनुसार सर्वश्वसहित जन्मकैद सजाय हुने गरी घटनाको परिस्थिति विचार गरी अ.बं.१८८ नं. अनुसार १० वर्ष कैद हुनुपर्ने राय व्यक्त गरेको शुरु फैसलामा चित्त नबुभी प्रतिवादी पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन जिकीर लिई जाँदा सो अदालतले पनि शुरु इन्साफ सदर हुन ठहर्‍याए उपर प्रतिवादीको यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश भएको देखिन्छ ।

३. प्रतिवादी सुकलाल तामाङ र शान्ति तामाङ लोग्ने स्वास्नी भएकोमा विवाद छैन । मृतक शान्ति तामाङको बुवा परलोक भएको दोस्रो वर्ष पुगेको तिथिमा स्वयम्भूमा बत्ती बाल्न जाने कुरामा यी पुनरावेदक प्रतिवादी र मृतक श्रीमती शान्ति तामाङबीच भगडा हुँदा रिसले यी पुनरावेदकले आफ्नै श्रीमती मृतक शान्ति तामाङको घाँटीमा सलले कसेको भन्ने देखिन आयो । यी पुनरावेदक प्रतिवादी सुकलाल तामाङले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानमा मिति २०६२/१/१० गतेको बेलुका खाना खाएपछि मृतकको श्रीमती शान्ति तामाङसँग बत्ती बाल्ने विषयमा विवाद भई मेरो श्रीमतीले मलाई गालीगलौज गरेकाले रिस उठी श्रीमतीको घाँटीमा पहिले हातले च्यापेको र तत्पश्चात् सुत्ने खटिया नजिक रहेको सलको टुकाले श्रीमतीको घाँटी कसी खटियामा पल्टाई श्रीमतीको खुट्टामा बसेको र सो पश्चात् समेत घाँटीमा हातले च्याप्दा श्रीमती बोल्न छटपटाउन छाडेकोले श्रीमती मरेको भनी थाहा पाएको हुँ भनी वारदातको स्पष्ट चित्रण खुलाई मृतकको मृत्यु आफ्नो कर्तव्यबाट

भएको हो भनी सावित्री बयान दिएको पाइन्छ।

४. पुनरावेदक प्रतिवादीको अदालतमा भएको बयान हेर्दा घटनाको दिन हामी श्रीमान् श्रीमतीको एकआपसमा झगडा पत्थो। उनले मलाई हात हालिन। उनीलाई तर्साउन सल बेरेको थिएँ। उनी भुईँमा लडिन। मैले पानी खुवाएर पेट थिच्ची हेरेँ। त्यसबेला सास गएको थिएन। म सुते र बिहान उठी हेर्दा उनको सास गैसकेको रहेछ, भनी गरेको सावित्री बयानबाट समेत मृतक शान्ति तामाङको मृत्यु यी पुनरावेदक प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट भएको देखिन्छ।

५. पुनरावेदक प्रतिवादीको उपरोक्त सावित्रीलाई वस्तुस्थिति मुचुल्का, मौकामा कागज गर्नेहरूको अदालतसमक्षको बकपत्र लास प्रकृति मुचुल्का र पोष्टमार्टम रिपोर्टसमेत बाट पुष्टि हुन आएको देखिन आयो। मृतकको पोष्टमार्टम रिपोर्ट "The cause of death could be due to legature strangulation" भनी चिकित्सकको रायले दिएको देखिन्छ। जाहेरवालाको किटानी जाहेरी दरखास्त र प्रहरीमा कागज गर्ने मीठुदेवी लामाको अदालतमा भएको बकपत्रले समेत घटनाको पुष्टि भएको पाइन्छ। पुनरावेदकको कर्तव्यबाट शान्ति तामाङ मरेकी होइन अर्कैको कर्तव्यबाट वा आत्महत्या गरी निजको मृत्यु भएको भन्ने पुनरावेदन जिकीर पनि छैन। यस्तो अवस्थामा पुनरावेदक प्रतिवादीको कर्तव्यबाटै शान्ति तामाङको मृत्यु भएकोले पुनरावेदन जिकीरअनुसार आरोपित कसूर अपराधबाट सफाई पाउन सक्ने अवस्था देखिन आएन। पुनरावेदक प्रतिवादी सुकलाल तामाङलाई अभियोग दावीअनुसार नै मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३)नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद सजाय हुने ठहर्छ।

६. तर घटनाको अवस्था र परिस्थिति नियाल्दा मृतक प्रतिवादीकी श्रीमती नाताकी रहेकी, बाबुको वार्षिकीमा स्वयम्भूमा बत्ती बाल्ने जस्तो सामान्य विषयमा विवाद भएको मात्र देखिन्छ। पूर्व रिसइवी केही देखिएको छैन। पहिलादेखि भैँभगडा भइरहने वा प्रतिवादीले आफ्नी श्रीमतीलाई सधैं

प्रताडीत गरी रहने वा दुःख दिई रहने वा कुनै आर्थिक वा पारिवारिक कारणले पहिलादेखि मार्ने उद्देश्य लिएको वा प्रयास गरेको अवस्थासमेत देखिएको छैन। श्रीमतीले गालीगलौज गरेको कारणबाट श्रीमतीबाट आफू अपमानित भएको अनुभव गरेर त्यसबाट उठेको तत्कालको रिस थाम्न नसकी प्रतिवादीले सलले मृतकको घाँटी थिचेर मारेको देखिन्छ। यसरी पूर्व रिसइवीले मार्ने योजना नभएर सामान्य विवादको परिणाममा तत्काल उठेको रिसबाट कर्तव्य गरी प्रतिवादीकी श्रीमती शान्ति तामाङको मृत्यु भएको स्थिति मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट खुल्न आउनुका साथै प्रतिवादीले घटना दवाउने वा प्रमाण लोप गर्ने जस्तो काममा नलागी स्पष्ट र साँचो कुरा भनेर अनुसन्धानमा र न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग समेत पुऱ्याएको अवस्था छ। त्यसो हुनाले यी प्रतिवादीले ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(३) नं. को कसूर गरेको ठहरेतापनि निजको उमेर घटनाको प्रकृति र पारिवारिक अवस्थासमेत हेर्दा निजलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्दा चर्को पर्ने देखिएकोले पुनरावेदक प्रतिवादीलाई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय गर्न राय व्यक्त गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको राय मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ।

उपरोक्त आधार र कारणबाट पुनरावेदक प्रतिवादी सुकलाल तामाङलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने ठहराई अ.बं. १८८ नं. अनुसार कैद वर्ष १० सजाय हुन राय व्यक्त गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४/८/६ गतेको फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। सफाई पाउनु पर्छ वा भवितव्य ठहर हुनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुन सक्दैन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी नियमानुसार गर्नु। उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या. मोहनप्रकाश सिटौला

इति संवत् २०६६ साल वैशाख ३० गते रोज ४ शुभम्
इजलास अधिकृत -परशुराम भट्टराई

निर्णय नं. ८१३५

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कृष्णप्रसाद उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीशचन्द्र लाल
संवत् २०६५ सालको फौ.पु.नं.०७०८
फैसला मिति: २०६५।१।२।२।४
मुद्दा :- कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक: बालसुधार गृह, सानो ठिमीमा थुनामा
रहेकी ख कुमारी

बिरुद्ध

प्रत्यर्थी: क बहादुरको जाहेरीले नेपाल सरकार

शुरु फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या.: श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या. श्री कृष्णप्रसाद बस्याल

मा.न्या.श्री बुद्धिप्रसाद रेग्मी

- कानूनबमोजिम बाहेक कसैले कुनै मानिसको ज्यान मार्न, मार्न लगाउन वा मार्नको लागि उद्योग गर्न नहुने भन्ने व्यवस्था भएबाट आपसी सहमतिमा विष सेवन गरी मृत्यु हुन गएमा आपराधिक दायित्वबाट कसैलाई उन्मुक्ति दिन कानूनतः नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- मर्नुअघि होस छँदै मृतकले आफ्नो मृत्युको कारणका सम्बन्धमा व्यक्त गरेको कुरा र कुनै घटनाका सम्बन्धमा सो घटनाबाट पीडित मानिसले मौकामा व्यक्त गरेको कुरा प्रमाण

ऐन, २०३१ को दफा १० र ११ अनुसार प्रमाणमा लिन मिल्ने ।

(प्रकरण नं.५)

- उमेर नपुगेका बालबालिकाको पूर्णरूपमा शारीरिक एवं मानसिक विकास भइसकेको नहुने र उनीहरूमा वयष्क मानिस सरह आपराधिक मस्तिष्क (Mens Rea) को विकास समेत नहुने हुँदा उनीहरूलाई वयष्क मानिस सरह सजाय नगरी उनीहरूको शारीरिक र मानसिक अपरिपक्वता उपर विचार गरी उनीहरूको सर्वोत्तम हित (Best Interest) का लागि आवश्यकताअनुसार उन्मुक्ति, छुट वा सुविधा प्रदान गरी तुलनात्मक रूपमा कम सजाय गरिनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री हरिकृष्ण कार्की र श्री विनोद श्रेष्ठ

प्रत्यर्थी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री युवराज सुवेदी

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- ज्यानसम्बन्धी महलको १, १३(२)
- बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३)
- अ.बं. १८८
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० र ११

फैसला

न्या.कृष्णप्रसाद उपाध्याय: विशेष प्रकृतिका मुद्दाहरूको कारवाहीमा पक्षको गोपनीयता कायम राख्नेसम्बन्धी कार्यविधि निर्देशिका, २०६४ बमोजिम प्रस्तुत मुद्दाका मृतक, जाहेरवाला, प्रतिवादी र प्रतिवादीकी आमासमेतको वास्तविक नाम परिवर्तन गरिएको छ ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६४।८।२० को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन परी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :-

मेरो छोरा वर्ष १६ को अ कुमार ज्ञानेन्द्रप्रसादको घरमा डेरा गरी कन्चन मा.वि. (बोर्डिङ्ग स्कूल) मा कक्षा १० मा अध्ययन गरी बसेका थिए । मिति २०६२।६।६ गते बेलुकी मेरो छोरा डेरामा छटपटाई रहेको मलाई विष पत्थो कागती ल्याऊ भनी कराएको गोडाको तल्लो भागमा काटे विष जान्छ भनी चिरेछ, सो कुरा घर धनी समेतले स्कूलका पाले र सरहरूलाई खबर गरेपछि स्कूलका सरहरूले छोरोलाई उपचारको लागि पाटन अस्पतालमा ल्याएको र मलाई गाउँमा खबर गरेकोमा म पाटन अस्पतालमा जाँदा छोराको मृत्यु भइसकेको रहेछ । मेरो छोरोले विष आफैँ खाएको हो वा खुवाइएको हो सो सम्बन्धमा आवश्यक अनुसन्धान गरी कारवाही गरिपाऊँ भन्ने समेतको क बहादुरको जाहेरी दरखास्त ।

पूर्वमा कन्चन मा.वि., पश्चिममा बज्रबाराही रेञ्च पोष्ट, उत्तरमा ज्ञानेन्द्रप्रसाद घिमिरेको गोठ, दक्षिणमा सार्वजनिक चौर यति चार किल्लाभित्र रहेको ज्ञानेन्द्रप्रसाद घिमिरेको घरमा पहिलो तलामा अ कुमारको काँठा रहेको सो काँठाभित्र टी टेबुलमाथि स्टीलको गिलास भरी रहेको फिक्का चिया जस्तो देखिने तरल पदार्थ रहेको काँठाको पलङ नजिक स्टीलको गिलासमा चिया खाई सकेको चिया पत्तिको छोक्रा फेला परेको टेबुलमा रहेको एउटा कापीको पानामा रातो मसीको अक्षरले “मलाई ख कुमारीले चियामा विष मिसाएर खुवाएर घर गएको” भन्ने लेखिएको कापी फेला परेकाले सोसमेत प्रहरीले उठाई बरामद गरी लगेको भन्ने व्यहोराको खानतलासी बरामदी मुचुल्का ।

मृतक अ कुमारको कपाल कालो भएको हल्का कपाल तान्दा नआउने आँखा दुबै अर्ध खुल्ला रहेको, मुख खुल्ला रहेको, मृतकको शरीरमा घाउ

चोटपटक नीलडाम नभएको दुबै खुट्टाको पैतालाको भागमा रगत लागेको, दाहिने खुट्टाको कान्छी औँलामा थोरै काटिएको घाउ भएको मृतकको हात खुट्टाका नडहरू निलो पहेलो देखिएको पाइएको भन्ने समेतको लाश जाँच मुचुल्का ।

मेरो छोरा वर्ष १६ को अ कुमार ज्ञानेन्द्रप्रसाद घिमिरेको घरमा डेरा गरी कन्चन मा.वि.बोर्डिङ्ग स्कूलमा कक्षा १० मा अध्ययन गरी बसेका थिए । मिति २०६२।६।६ गते दिउँसो स्कूलमा कक्षा १० मा पढ्ने ख कुमारीले मेरो छोरा र कक्षा १० मा नै पढ्ने सुभाष घिमिरेलाई पनि मार्छु म पनि मर्छु भनी धम्काई सोही ६ गते बेलुका मेरो छोरा अ कुमार डेरामा कपडा धोई कोठामा आई कोठा खोली निजसँग नबोली कोठामा गएकोमा निज ख कुमारी पनि छोरोसँगै कोठामा गएकी, त्यसको ५,७ मिनेटपछि मेरो छोरोले कागती छ भनी आफूसँग पढ्ने रामचन्द्र घिमिरेसँग मागेकोमा कागती नपाएपछि दुई ओटा चिया खाने गिलास लिई कोठामा गएको त्यसको ४, ५ मिनेटपछि कागती माग्न आउँदा ख कुमारी कोठामा नभएको, त्यसको ४, ५ मिनेटपछि छोरोले मलाई विष पत्थो भनी कागती मागेको र निजलाई तत्काल त्यहाँ भएका मानिसहरू समेत भई उपचारको लागि पाटन अस्पतालमा ल्याएको थाहा भएको हुँदा मेरो छोरोलाई विष मिसाई खुवाई कर्तव्य गरी मार्ने निज ख कुमारीउपर कानूनी कारवाही गरिपाऊँ भन्ने समेत बहादुरको जाहेरी दरखास्त ।

अनुसन्धानकै सिलसिलामा मृतक अ कुमार बस्ने गर्दैआएको डेरा कोठामा फेला परेको फिक्का चिया जस्तो देखिने तरल पदार्थ गिलासको पीँधमा रहेको चियापत्ति जस्तो देखिने वस्तुसहितका तरल पदार्थ स्टील गिलाससमेत परीक्षण गर्दा किटनाशक (अर्ग्यानोफोस्फोरस, अर्ग्यानोक्लोरिन, पाइरेथ्रोइड तथा कार्बामेट), फ्युमिगेन्ट र मुसा मार्ने विषादी पाउन सकिएन भन्ने व्यहोराको केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशाला काठमाडौँबाट प्राप्त हुनआएको परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६२।६।६ गतेका दिन हामी स्कूलमा रहेको अवस्थामा हामीसँग अध्ययनरत ख कुमारीले मलाई बोलाएकीले निज भएको ठाउँमा जाँदा निजले साथी अ कुमारलाई बोलाउ भनेकीले मैले बोलाई निज भएको ठाउँमा लगें । तिमीले के मेरो बेइज्जत गर्न खोजेको मेरो अटो डायरी कसलाई देखाएको थियौ भनी धम्काएकी थिइन् । अ कुमारले मैले डायरी कसैलाई पनि पढ्न दिएको छैन भनेकोले त्यसो भए मेरो फोटो ल्याउ भनेपछि अ कुमारले फोटो सम्झनाको लागि पनि हुन्छ म दिन्न भने । त्यसपछि तिमी दुबैलाई पनि मारु र म पनि मर्छु भनी धम्काई पठाएकी थिइन् । सोही दिन बेलुकी अ कुमारको विष सेवनबाट मृत्यु भएकोले निज ख कुमारीले नै चियामा विष मिसाई खुवाई कर्तव्य गरी मारेकोमा विश्वास लाग्दछ भन्ने व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका सुभाष घिमिरेले गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६२।६।६ गते बेलुकी अं.१८:२० बजेको समयमा म दूध दोएर वाल्टीनमा राखी घरतर्फ गइरहेको अवस्थामा ख कुमारीले अ कुमार खोइ दाई भनी सोधेकीले मैले कपडा धुन गएको छ भनी बताएँ । निजले चावी तपाईसँग छ भनी सोधेकोमा मैले छैन भनें । सोही ठाउँमा बसिरहेकी थिइन् । रामचन्द्र र अ कुमार कपडा धोएर कोठामा आएपछि रामचन्द्र कपडा सुकाउन गए र अ कुमारले चावी खोली कोठाभित्र ख कुमारी र अ कुमारसँग सँगैको डेरामा गएको भित्रबाट चुक्कुल समेत लगाएका थिए । केही समयपछि रामचन्द्रका कोठामा अ कुमार कागती माग्न आएका थिए । म त्यसवेला रामचन्द्रको कोठामा बसिरहेको थिएँ । त्यसको केही समयपछि पनि दुईओटा गिलास माग्न आए र लिएर गए । त्यसपछि म आफ्नो कोठामा गई टी.भी.मा समाचार हेरी बसिरहेको थिएँ । त्यसको केही समयपछि रामचन्द्र चिच्याउँदै अ कुमारलाई के भयो ठूला वा भनेपछि म तत्काल अ कुमारको कोठामा आएँ । पुष्पा थिङ्गले अ कुमारलाई कागती खुवाउँदै रहिछन् ।

के भो भनी सोझा चियामा विष राखी दिई ख कुमारी गइछन् भनेपछि मसमेत भई गाडी खोजी गरी तत्काल उपचारको लागि पाटन अस्पताल ल्याउँदा निजको मृत्यु भएको हो । अ कुमारलाई ख कुमारीले चियामा विष राखी खान दिई कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका ज्ञानेन्द्रप्रसाद घिमिरेले गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६२।६।६ गते स्कूलबाट आएपछि अ कुमारले र म भई कपडा धुन गएकोमा कपडा धुने क्रममा मलाई साथी अ कुमारले म आज धेरै खुसी छु किनभने मेरो जग्गा पनि पास भयो, ख कुमारीसँग विछोड भयो । त्यसैले आज मेरो कोठामा बसी खाना खाने भनी भनेको र कपडा धोइ सकेपछि हामी कोठामा आउँदा ख कुमारी आइरहेकी रहिछन् । म कपडा सुकाउन गएँ । अ कुमारले कोठा खोलेपछि अ कुमार र ख कुमारी कोठाभित्र पसी ढोका लगाएका थिए । कपडा सुकाई कोठामा आई घरबेटी ठूला बासँग कुराकानी गरिरहेको अवस्थामा अ कुमार कागती माग्न आएकोले मैले छैन भनी पठाई दिएँ । त्यसपछि फेरि गिलास माग्न आएकोले दुईवटा गिलास दिएर पठाएँ । फेरि पनि चियामा राखी खानको लागि भनी कागती माग्न आए । कोठामा आफैले खोजे फेला नपरेपछि फर्की गए । त्यसको ३, ४ मिनेटपछि ख कुमारी अ कुमारको कोठाबाट निस्किएर गएपछि अ कुमारले ढोकामा आई तिमी पसल जाने भए कागती ल्याई दिनु भनेकोले म विस्तारै पसलतर्फ गएकोमा पुष्पा थिङ्ग हतारले पसलमा पुगी कागती किनी मलाई छिटो आऊ भनिफर्किइन् । म विस्तारै कोठामा आउँदा टि टेबुलमाथि रहेको कापी हेर्न लाग्दा अ कुमारले मलाई विष पत्थो छिटो अस्पताल लैजाउ भनेकोले तत्काल मसमेत भई उपचारको लागि अस्पताल ल्याउँदा निजको मृत्यु भएको हो । निजलाई ख कुमारीले नै चियामा विष मिसाई खान दिई कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका रामचन्द्र घिमिरेले गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६२।६।६ गते म कोठाबाट बाहिर निस्की बसिरहेको अवस्थामा अ कुमारको कोठाबाट ख कुमारी निस्की गएको थिइन् । त्यसको केही समयपछि अ कुमार कोठाबाट निस्किएर मलाई विष पत्थो मलाई कागती ल्याइदिनु भनेकोले म तत्काल पसलमा गई कागती किनी रामचन्द्रलाई पनि बोलाई अ कुमारको कोठामा आउँदा निज सुतिरहेका रहेछन् । त्यहाँ पुग्नासाथ टेबुलमाथि मलाई ख कुमारीले चियामा विष मिलाई खुवाएको भनी लेखी सहीसमेत गरी छटपटाई रहेको अवस्थामा मैले किनी लगेको कागती समेत काट्न नपाउँदै हातबाट नै लिई सिङ्गै मुखमा हाली चपाएर रस निलेका थिए । त्यसपछि निजलाई उपचारको लागि अस्पताल ल्याएकोमा निजको मृत्यु भएको हो । निजलाई ख कुमारीले चियामा विष मिलाई खान दिई कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका पुष्पा थिङ्गले गरेको घटना विवरण कागज ।

अनुसन्धानको सिलसिलामा मृतक अ कुमारको डेरा कोठामा फेला परेको मलाई ख कुमारीले चियामा विष मिसाएर खुवाएको र घर गएको भन्ने लिखत र मृतक अ कुमारले अधि पछि लेख्ने गरेको हस्तलिपिसँग मेल खाएको हुँदा उक्त फेला परेको लिखत अ कुमारले लेखेको हो भन्ने व्यहोराको केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशाला काठमाडौँबाट प्राप्त भएको परीक्षण प्रतिवेदन ।

□ ५ र अ कुमारको भिषेरा नमूनाहरूमा किटनाशकहरू (अर्गानोफोस्फोरस, अर्गानोक्लोरिन, पाइरेथ्रोइड तथा कार्बामेट), फ्युमिगेन्ट र मुसा मार्ने विषादी पाउन सकिएन भन्ने व्यहोराको केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशाला काठमाडौँबाट प्राप्त भएको परीक्षण प्रतिवेदन ।

मृतक अ कुमार र म एउटै स्कुलमा कक्षा १० मा अध्ययन गर्ने हुँदा निज र मेरो बीचमा मायाप्रेम रहेको थियो । यस्तैमा मिति २०६२।६।६ गते बेलुका अ कुमारले मलाई बोलाएकोले म स्कुलबाट घरमा गै कपडा बदली निजको कोठामा जाँदा निज

कोठामा नभई कपडा धुन गएको रहेछ । म त्यहाँ केही समय बसेपछि अ कुमार आई कोठाको ढोका खोलेपछि हामी दुबै जना कोठामा गयौं । कोठाभित्र गई बसेपछि किन मलाई बोलाएको भनी सोध्दा निजले मलाई यस पाली विवाह गर्नको लागि दवाव दिइरहेका छन्, यस पाली विवाह गर्नु पर्दछ, भनेको मैले अहिले हाम्रो विवाह गर्ने समय भएको छैन, हाम्रो जात पनि मिल्दैन, इन्टरकास्ट त्यसमाथि पनि अहिले कलिलै उमेर छ, पछि हाम्रो उमेर पुगेपछि म विचार गरूँला भन्दा निजले हुँदैन तिमी र म कि विवाह गर्ने कि विष खाएर दुबै सँगसँगै मर्ने भनेकोले त्यसको जवाफ केही नदिई म चुप लागी बसेकोमा निजले विष सेवन गर्नको लागि स्वीकृति पाएको भन्ने सोचेछन् । त्यसपछि हामी दुबै जना मिली चिया बनायौं । अ कुमारले चियामा निजले लगी राखेको विष निकाली मिलाएपछि मैले एक घुटको खाँदा तीतो भएको र घरमा केहि पनि नभनेकोले मलाई मर्नदेखि डर लागेको हुँदा मैले खाइन । निजले २, ३ पटक खाए । मैले तिमी पनि नखाऊ भनी मेरो गिलासको विष मिसाएको चिया पनि निजको गिलासमा खनाई दिई त्यहाँबाट आफ्नो घरमा गएकोमा म लडेपछि आमाले के भयो भनी सोध्दा मैले विष खाएको भने पछि मलाई तत्काल उपचारार्थ पाटन अस्पतालमा ल्याएकोले म वचन सफल भएको हुँ भने निज अ कुमारको सोही विषसेवन गरेका कारण उपचारार्थ अस्पताल ल्याउने क्रममा नै मृत्यु भएको हो । मैले निजलाई चियामा विष मिसाई दिई मारेको होइन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी ख कुमारीले गरेको बयान कागज ।

मिति २०६२।६।६ गते साँझ मेरी छोरी ख कुमारी साथी भएको ठाउँमा गई कापी लिएर आउँछु भनी गएकोमा नआएपछि छोरीको खोजी गरिरहेको थिएँ । मेरो घरबाट पाँच मिनेटको दूरीमा छोरीलाई फेला पारेपछि राति कहाँ गएकी भनी दुई थपड हिर्काई हातमा समाती घरमा ल्याएकोमा निजले विष सेवन गरेको कुरा बताई । किन कुन ठाउँमा

विष खाएको भनी सोझा निज वेहोस भई सकेकीले निजलाई उपचारको लागि पाटन अस्पताल ल्याएकोमा उपचारपश्चात् ठीक भएको हो। भोलिपल्ट अ कुमारको विष सेवनबाट मृत्यु भएको भन्ने सुनी थाहा पाएको हो। सुनेअनुसार अ कुमार र मेरी छोरी ख कुमारीले संगै विष सेवन गरेकोमा अ कुमारको मृत्यु भएको रहेछ भन्ने व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएकी ग कुमारीले गरेको घटना विवरण कागज।

प्रतिवादी ख कुमारीले ककुरलाई मार्ने विष खुवाई अ कुमारलाई मारेकोमा विश्वास लाग्दछ। निज प्रतिवादीकी आमाले ५, ६ महिना अगाडि नङ्करप्रसाद दुलालको ककुरलाई समेत विष खुवाई मारेको हो भन्ने व्यहोराको नङ्करप्रसाद दुलाल, कृष्णप्रसाद दुलाल समेतले गरेको घटना विवरण कागज।

२०६२।६ गते प्रतिवादी ख कुमारीले आफू अध्ययनरत् स्कूलका सुभाष घिमिरे र अ कुमारसंग अटो डायरीको बिषयलाई लिई वादविवाद गर्दा दुवैलाई मारी आफू पनि मर्ने भनी धम्काएको र सोही साँझ १८:३० वजेको समयमा अ कुमारको कोठामा गई कोठामा बसी दुवैले चिया बनाई अ कुमारलाई चियामा विष मिसाई खान दिई कर्तव्य गरी मारी मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं.विपरीत १३(२) नं.बमोजिम कसूर गरेको देखिँदा निज प्रतिवादी ख कुमारीलाई सोही ऐनको ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(२) नं.अनुसार हुने सजाय हुन माग दावी लिई दायर भएको अभियोग पत्र।

मृतक अ कुमारलाई मैले विष खुवाई मारेको होइन। हामी दुवैको सहमतिमा खाएकोमा निजको मृत्यु भयो। विष निज अ कुमारले ल्याएका थिए। निजले नै चियामा मिसाएका हुन्। मेरो कसैसंग पनि वादविवाद नभएको र मैले कसैलाई मार्ने धम्की दिएको थिइन। खानतलासी मुचुल्कामा उल्लिखित कापीको पानामा रातो मसीले लेखिएको मलाई ख कुमारीले चियामा विष मिसाएर खुवाएको र घर

गएको भन्ने लेखिएको निजको हस्ताक्षर होइन जस्तो लाग्छ। तर सोको मुनि भएको सहिछाप निज अ कुमारको हो जस्तो लाग्छ। अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयान मैले भने बमोजिम लेखिएको हो र सहिछाप समेत मेरो हो। मैले विष खुवाई अ कुमारलाई मारेको होइन। घटनास्थलमा बुझिएका मानिसले किन त्यस्तो कागज लेखाई दिए मलाई थाहा छैन। म वेकसूर भएकोले अभियोग दावीबाट मैले सफाइ पाउनु पर्दछ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी ख कुमारीले शुरु अदालतमा गरेको वयान।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट यी प्रतिवादी कसूरदार होइन रहिछन् भन्ने अवस्था विद्यमान नभएकोले पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाललाई अ.व.११८ नं. को देहाय २ बमोजिम सम्बन्धित कारागार शाखामा थुनामा राखिनु पर्नेमा अधिकारप्राप्त अधिकारी र अदालतमा वयान गर्दा समेत प्र.ले आफ्नो उमेर १५ वर्षको उल्लेख गरेको र प्रतिवादीका कानून व्यवसायीले प्रतिवादी ख कुमारीले जिल्लास्तरीय परीक्षा बोर्ड ललितपुरको सर्टिफिकेटको प्रतिलिपि पेश गरेको र सोमा निज प्रतिवादीको जन्म वि.स.२०४६।१०।१२ भनी उल्लेख भएको देखिएको हुँदा प्रतिवादी नावालिका देखिएकोले बालवालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ बमोजिम बाल सुधार गृहमा पठाउने गरी शुरु अदालतबाट भएको आदेशानुसार निज प्रतिवादी ख कुमारी बाल सुधार गृह सानोठिमी भक्तपुरमा रही मुद्दा पुर्पक्ष गरी आएकी रहिछन्।

अ कुमारले मलाई विष पत्थो कागती ल्याई दिनु पत्थो भनेर म कागती लिन गएँ। कागती लिन जाँदा रामचन्द्रलाई पसलमा भेटें। रामचन्द्रलाई छिटो आऊ भनें। आफू चाहिँ कागती लिएर दौडँदै आएँ। त्यसपछि अ कुमारले आफ्नो कापीको पानामा ख कुमारीले मलाई चियामा विष हाली दिएको भनी लेखेको रहेछ। कागती काटेर दिन्छु भन्दा मैले काट्न र दिन पनि भ्याइन। सिङ्गै चपाएपछि रामचन्द्रले कागती ल्याइदिए। सो पनि सिङ्गै चपाए। त्यसपछि

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

छटपटिदै लुगा धुने सावुन पनि चपाए र पछि मलाई धेरै गाह्रो भयो अस्पताल लगिदेऊँ भने । त्यसपछि घरबेटी ज्ञानेन्द्र दाई अन्य रामचन्द्र घिमिरे स्कूलका पाले दाईसमेत भई अस्पताल लगेको हो । प्रहरीमा गरेको कागजको व्यहोरा सहिछाप समेत मेरो हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने पुष्पा थिङ्गले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

ख कुमारी र मृतक अ कुमार एउटै कक्षामा पढ्थे । ख कुमारीले चाहिँ अ कुमारसँग विवाह गर्न खोजेको वा प्रेम गर्न खोजेको अ कुमारले पढाईको कारणले गर्दा निजसँग प्रेम गर्न इन्कार गरेको कारण ख कुमारीले आवेशमा आएर चियामा विषादि प्रयोग गरी हत्या गरेको हुनु पर्दछ । प्रहरीमा भएको कागज र सोमा लागेको सहिछाप समेत मेरो हो भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मानिस रामकृष्ण हुमागाईले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

मृतकले मलाई ख कुमारीले चियामा विष राखी खुवाई भागी भनी लेखी सही गरेको चिठी जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरमा देखेको हो । अ कुमार मेरो साथी हो । ऊ सोभो कहिले केटीको कुरा गर्ने सँगै हिड्ने आदि गर्दैन थियो । मिति २०६२।६।६ गते बेलुका उक्त घटना घटेको थियो । उक्त दिन ख कुमारी अ कुमारको कोठामा आई बसेकी र चिया खाऊँ भनी चिया पकाई अ कुमारलाई कागती लिन पठाई अ कुमारको चियामा विष राखी आफ्नो चिया गिलासमा विष नराखी चिया खुवाई गएकी हुन् । सोही कारणले निजको मृत्यु भएको हो । प्रहरीमा भएको कागजमा लेखिएको व्यहोरा र सोमा भएको सहिछापसमेत मेरो हो भन्ने व्यहोराको किरण खड्काले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

ख कुमारीले अ कुमारलाई विष सेवन गराएकोले निजलाई अस्पतालमा उपचारको लागि लगिएकोमा निजको मृत्यु भइसकेको रहेछ । छोराको मृत्यु भएपछि निजका बुवा क बहादुरलाई फोन गरेपछि उनीहरू अस्पताल गई क बहादुरले मलाई पनि फोन गरी बोलाए । म अस्पताल गएँ । डाक्टरलाई

मैले हाम्रो बिरामीको के कारणले मृत्यु भएको हो भनी सोध्दा विष सेवनको कारणबाट मृत्यु भएको हो भनी जानकारी दिए । घटना भै सकेपछि अरुले भनेअनुसार ख कुमारीले अ कुमारलाई विष सेवन गराई मारेको हो । घटनास्थल मुचुल्काको कागजमा लागेको सहिछाप मेरो हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रायः एकै मिलानको कृष्णबहादुर खड्का र नवराज महतसमेतले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

मिति २०६२।६।७ गते पाटन अस्पतालमा सुरक्षाकर्मीले लास बुझनुस् भनी ख कुमारीले विष खुवाई घर गई भनी लेखिएको एउटा निजकै हस्ताक्षर भएको कापी देखाई विष सेवनबाट अ कुमारको मृत्यु भएको हो भनी आधार प्रमाणहरू देखाएपछि हामीले लास बुझेको हो । अन्य कुरा थाहा छैन । लास जाँच मुचुल्कामा लागेको सहिछाप मेरो हो भन्ने व्यहोराको रामकाजी खड्काले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

उनीहरूको मनसाय के थियो थाहा भएन । अ कुमार ज्ञानेन्द्र घिमिरेको घरमा डेरा कोठा लिई बसेको र उक्त दिन ख कुमारीले विष खुवाएकी हुन् । अ कुमारको घर र मेरो घर सँगै हो । अ कुमारलाई अस्पताल लैजाँदा लैजाँदै बाटोमा मृत्यु भएको भनी फोन आएपछि हामी राती आयौँ । केटो अति सोभो थियो । भोलिपल्ट सबैले भनेपछि हामी पुग्दा उक्त जानकारी पायौँ । घटना विवरण कागज मेरो रोहवरमा भएको हो र सोमा लागेको सहिछाप समेत मेरो हो भन्ने व्यहोराको भरत बस्नेतले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

ख कुमारीले अ कुमारलाई विष खुवाएको र सो कारणबाट निजको मृत्यु भएको भन्ने कुरा सुनेको हो । म पहिल्यै ललितपुर पाटनमा बस्थेँ । पुलिसले लास मुचुल्कामा भनेकोले मात्र थाहा पाएको हो । दुई जनामा अ कुमारको मात्र मृत्यु भएको हो । घटनास्थल मुचुल्कामा भएको सहिछाप मेरो हो भन्ने व्यहोराको सानु घिमिरेले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

मिति २०६२।६।७ को जाहेरी दरखास्त मिति २०६२।६।७ को लास जाँच मुचुल्का र मिति २०६२।६।९ को किटानी जाहेरी दरखास्तसमेतको व्यहोरा सत्य तथा ठीक साँचो हो किनकी मेरो छोराले चिठी लेखेको आधारबाट पनि प्रष्ट हुन्छ। साथै उक्त कागजहरूमा भएको सहिछापसमेत मेरो हो भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला क बहादुरले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र।

पोष्टमार्टम रिपोर्टमा लेखिएको कुरा ठीक साँचो हो। मृतकको पेट फुटेको छ। पेटभित्र ट्याब्लेट पनि भेटिएको थियो। सो धेरै सेवन भएबाट पेट फुटेको हुनसक्छ। पेटमा पहिलेदेखि अल्सर भएर, खाना पोइजन, कोरोसिभ पोइजन भएर पेटमा धेरै एसिडको निर्माण गर्ने खाने कुरा सेवन भएमा पनि त्यस्तो हुन सक्छ। ओभर डिस्टेन्सन भएर पनि हुनसक्छ भन्ने समेत व्यहोराको शव परीक्षण गर्ने डा. चन्द्रशोभा अमात्यले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र।

मिति २०६३।७।३ को परीक्षण थिनलिएर क्रोम्याटोग्राफी प्रविधिबाट परीक्षण गरेको हो तर पछि थप नमूना र विवरणको आधारमा परीक्षण गरी पठाइएको हो। उक्त परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लिखित व्यहोरा सत्य साँचो हो भन्ने समेत व्यहोराको विषादी परीक्षण गर्ने वैज्ञानिक प्रहरी निरीक्षक उद्धव बलामीले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र।

मिति २०६२।६।१६ गतेको प्रतिवेदन म समेतबाट बिभिन्न वैज्ञानिक उपकरणको मद्दतले कम्प्यारीजन म्याथडबाट परीक्षण गरि प्रतिवेदन प्रस्तुत गरी पठाइएको हो। मिति २०६२।६।१४ को हस्ताक्षर परीक्षण प्रतिवेदनको व्यहोरा सत्य हो र सोमा भएको सही समेत मेरो हो भन्ने समेत व्यहोराको हस्ताक्षर परीक्षण गर्ने विशेषज्ञ अम्बिकाप्रसाद धितालले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र।

प्रतिवादी ख कुमारी पढ्ने विद्यार्थी भएको र निजले त्यस्तो खराब काम गर्ने जस्तो लाग्दैन। निजको बानी व्यहोरा आचरण राम्रो थियो। निजले मृतकलाई विष खुवाउने कारण पनि थिएन। निजले

खुवाएको भन्ने कुरामा मलाई विश्वास लाग्दैन। निजहरू बीच सामान्य प्रेम बसेको भन्ने कुरा सुनेको हो। अन्य कुरा मलाई थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ख कुमारीको साक्षी शंकरप्रसाद लामिछानेले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र।

ख कुमारी मेरो छिमेकी भएको हुनाले निजलाई मैले सानैदेखि चिनेको हो। निजको र मेरो घर तल्लो र उपल्लो घर हुँदा निजको बानी व्यहोरामा त्यस्तो खराब बानी व्यहोरा नभएको र निज लगनशील र पढाइमा ट्यालेन्ट भएको हुँदा निजले त्यस्तो विष सेवन गराउने कार्य तथा अपराध गर्छिन् तथा गरे जस्तो लाग्दैन। निज प्रतिवादीले मृतक अ कुमारलाई विष सेवन गराई मारुपर्ने कुनै कारणसमेत नभएको र निजले त्यस्तो अपराध नगरेको हुँदा अपराध नै नगरेका मानिसलाई सजाय हुनुपर्ने होइन। निजले अभियोग दावीबाट सफाई पाउनु पर्दछ। निज मृतक र प्रतिवादीबिच घटना घटनुअघि कुनै वादविवाद भएको मैले थाहा पाएको छैन। मृतकको पिताले आफ्नो छोराको मृत्यु भएको कारणले सो कुरा उल्लेख गरेको होला। तर अन्य घटनास्थलमा बुझिएका मानिसले आफ्नो जातिगत तथा रिसइवीका कारण त्यसो भनेका हुन्। तर मलाई निजले विष खुवाई मारेको भन्ने कुरामा विश्वास लाग्दैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ख कुमारीको साक्षी कपिलदेव न्यौपानेले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र।

मिति २०६२।६।६ गते बेलुकी लगभग ८:०० बजेतिर पसलमा गई म फर्किँदा उँदा ख कुमारीको घरमा रुवावासी चलेको सुनी केटाकेटी रोएका होलान् भनी भित्र छिर्न लाग्दा दुई चार जनाकै रुवावासी सुनेकोले के भएछ भनी हेर्न जान लाग्दा सोही घरका दाई गोविन्द्रहरि पोखरेलले मलाई छिटो आइज भनी बोलाउनु भयो। जाँदा निज ख कुमारीलाई बोकेर तल ल्याउन लाग्नु भएको थियो। के भयो भन्दा विष खाई भनेको सुने पछि कपिल दाईको घरमा बोलाउन गएँ। त्यसपछि त्यहीँबाट बज्रवाराही हेल्थपोष्टमा फोन गरी एम्बुलेन्स बोलाई त्यहाबाट

पाटन अस्पताल ल्यायौं । त्यहाँ आएपछि केही बेरपछि दुवै जनाले विष खाएको भन्ने थाहा पाइयो । ख कुमारीको बानी व्यहोरा चालचलन हेर्दा उसले विष खुवाउनु पर्ने कारण देखिँदैन । उसले पनि दुवै जनाको सहमतिमा खाएको हो भन्ने सुनेको हो । दुई चार दिनअगाडि घरका आइमाईहरूबाट उनीहरू बीच प्रेम सम्बन्ध भएको कुरा थाहा थियो । त्यस विषयलाई लिएर घरमा विवाद पनि भएको थियो । त्यसभन्दा पहिले केटाकेटीको विचमा भैँभगडा भएको थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ख कुमारीका साक्षी पुरुषोत्तम न्यौपानेले शुरु अदालतमा गरेको वकपत्र ।

प्रतिवादी ख कुमारीले आफू अध्ययनरत रहेको स्कूलको अ कुमार र सुभाष घिमिरेसँग अटो डायरीको विषयलाई लिई वादविवाद गर्दा दुवैलाई मारी आफू पनि मर्ने भनी धम्काएको र सोही दिन साँझ अ कुमारको कोठामा गई प्रतिवादीले साथमा ल्याएको विष चियामा हाली आफूले पनि सेवन गर्ने र अ कुमारलाई पनि खुवाउने कार्य गरी आफू नै प्रेमी अ कुमारलाई विष खुवाई कर्तव्य गरी ज्यान मारेको ठहर्छ । निजलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धीको १३(२) नं.बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुन्छ । साथै प्रतिवादीलाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा २ (क) बमोजिम नाबालिग रहेकी देखिँदा बालबालिकासम्बन्धी ऐनको दफा ११(३) नं.बमोजिम उमेर पुगेकालाई हुने सजायको आधा सजाय गर्दा चर्को पर्ने भएकाले अपराध हुँदाको अवस्था र परिस्थितिलाई विचार गर्दा निजलाई ६ वर्षको सजाय गर्न उचित हुँदा अ.व.१८८ नं.बमोजिम राय व्यक्त गरिएको भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६३।१२।२९ को ललितपुर जिल्ला अदालतको फैसला ।

मृतक र म प्रेमिका भएको कुरामा विवाद नरहेको र निजलाई मैले मारु पर्नेसम्मको कारण कहीं कतैबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा म निर्दोष व्यक्तिलाई हचुवाको भरमा कसूरदार ठहर गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी

अभियोग दावीबाट सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ख कुमारीको पुनरावेदन-पत्र ।

प्रतिवादी ख कुमारीको उमेर वैज्ञानिक तवरबाट परीक्षण गरी चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थान महाराजगंजले दिएको रिपोर्टअनुसार निज नाबालक नभएको अवस्थामा सुरु जिल्ला अदालतले प्रतिवादीलाई नाबालक मानेर फैसला गरिसकेपछि बालबालिका ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं.बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा उक्त ऐनबमोजिम सजाय गर्दा चर्को पर्ने जाने भनी नाबालिकालाई हुने सजाय नगरी घटनाको अवस्था र परिस्थिति बमोजिम भनी ज्यादै न्यूनतम सजायको राय व्यक्त गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो हदसम्म बदर गरी अभियोग दावीबमोजिम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

मृतक र प्रतिवादीसमेत दुवैबाट विष प्रयोग गरेको भन्ने उल्लेख भएको अवस्थामा पुनरावेदकले नै विष खुवाएको र निजकै कर्तव्य थियो भन्ने यकीन नभएको अवस्थामा शुरु फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.व.२०२ नं.तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय पाटनलाई जानकारी दिई पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६४।८।६ गतेको आदेश ।

प्रतिवादी ख कुमारीले आफू नै प्रेमी अ कुमारलाई विष खुवाई कर्तव्य गरी ज्यान मारेको कुरामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा पहिले दुवैलाई खान भनी तयार पारेको चियामा आफूले एक घुटको मात्र खाई अरु सबै मृतक अ कुमारको गिलासमा खन्याई आफू घर गएको र पछि सोही विष सेवन गरेको कारणबाट अ कुमारको मृत्यु भएको भनी स्वीकारेको र अ कुमारले लेखेको मृत्युकालीन घोषणापत्रमा “मलाई चियामा विष मिसाएर खुवाई घर गएको” भनी उल्लेख गरेको र सो नोट (घोषणा) मृतक अ कुमारकै भएको कुरा अधि पछिको हस्ताक्षरबाट समेत पुष्टि भइरहेको

अवस्थामा अन्य कारणबाट र अरु कसैको संलग्नता बिना प्रतिवादी ख कुमारीकै कर्तव्यबाट मृतक अ कुमारको मृत्यु भएको कुरा प्रमाणित र सिद्ध हुन आएको देखिनाले ज्यानसम्बन्धीको १३ (२) नं.बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्ने र बालबालिकासम्बन्धी ऐनले आधी अर्थात् १० वर्ष कैद सजाय गर्ने गरेको ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६३।१२।२९।५ को इन्साफ मुनासिव हुँदा सदर हुने ठहर्छ। त्यसतर्फ प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन। अ.व.१८८ नं.बमोजिम भवितव्यको अवस्था दर्शाई वर्ष ६ मात्र कैद गर्ने भनी शुरुवाट व्यक्त गरिएको रायतर्फ विचार गर्दा चियामा विष हाली खुवाई पछि मर्न सक्छ भन्ने कुरा जानी-जानी घरतर्फ हिडेको र सोही जरियाबाट मृतक अ कुमारको मृत्यु भएको देखिँदा प्रतिवादीको सो कार्यलाई भवितव्य भन्न नमिली माथि उल्लिखित कारण र परिवन्धबाट कर्तव्य नै देखिएबाट उक्त राय अप्रासागिक भै न्यायोचित नदेखिँदा सो राय हटाई दिने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६४।८।२० को फैसला।

मैले विष लगी मृतकलाई खुवाएको होइन। मृतककै उक्साहटमा मैले समेत विष सेवन गरेको हो। मैले सानो उमेरमै प्रेम गर्नु, विवाहको कुरालाई लिएर भावावेशमा आई प्रेमी अ कुमारले विषय खाई दुवै साँगसँगै मरौं भन्दा सम्झाई बुझाई विष खानबाट रोक्न नसकी निजको उक्साहटमा आई आफू स्वयंले विष खानु र तत्काल मर्न हुँदैन भन्ने विचार आई डर लागेकोले आत्तिएर घर जाँदा विष खाएको कुरा आमा बुवाले थाहा पाई समयमै मलाई अस्पताल पुऱ्याई उपचार भएको कारण बाँच्न सफल हुनुबाट नै अभियोग दावीबमोजिमको आपराधिक दायित्व मैले व्यहोर्नु पर्ने होइन। विष खान खुवाउनमा मेरो कुनै भूमिका नभई मृतक प्रेमीकै उक्साहटमा लागी विष खानसमेत सरिक हुनु, मर्न डर लागी निजलाई त्यहीं छाडी घर जानु मेरो जानी बुझिकनको दोष नभई कच्चा उमेर अर्थात् बालापनको परिणति हो

भन्ने स्पष्ट हुँदाहुँदै मलाई कसूरदार ठहर गरी सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ तथा बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि १९८९ को मर्म र भावना समेत विपरीत छ। अतः सो फैसला बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाई दिलाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी ख कुमारीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

प्रतिवादी नाबालक भन्ने देखिएको, प्रतिवादीले मृतक अ कुमारलाई मार्नुपर्नेसम्मको कुनै कारण नदेखिएको र पुनरावेदक/प्रतिवादी ख कुमारीको बयानअनुसार अ कुमार र आफू संयुक्त रूपले आत्महत्या गर्न एकैसाथ बिष खाई पुनरावेदकसमेत अस्पताल भर्ना भई उपचार गराएको देखिएकोले प्रतिवादीलाई १० वर्ष कैद गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६४।८।२० को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.व.२०२ नं.बमोजिम महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेशीको सूचना दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६५।१०।८ को आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन सहितको सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरियो।

यसमा प्रतिवादी ख कुमारीले चियामा विष मिसाई खान दिई कर्तव्य गरी अ कुमारको ज्यान मारेको वारदात स्थापित भएकाले प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(२) नं.को कसूरमा सोही १३(२) नं.अनुसार सजाय गरिपाऊँ भन्ने अभियोग मागदावी भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले आरोपित कसूर गरेको ठहऱ्याई निजलाई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं.बमोजिम आधा सजाय गर्दा समेत चर्को पर्ने भनी अ.व.१८८ नं.बमोजिम ६ वर्ष कैद गर्ने गरी शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट राय व्यक्त भई फैसला भएकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६४।८।२० मा शुरुवाट व्यक्त भएको राय हटाई

प्रतिवादीलाई अभियोग पत्र माग दावी बमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(२) नं.अनुसार सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्‍याई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) अनुसार वयष्कलाई हुने सजायको आधा अर्थात् १० वर्ष कैद सजाय गरेको शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको इन्साफ सदर गरेको फैसलाउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन परी पेश हुन आएको देखियो ।

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री हरिकृष्ण कार्की र श्री विनोद श्रेष्ठले प्रतिवादीले विष खुवाएको भन्ने तथ्य मिसिलबाट प्रमाणित हुँदैन । मृतकले नै विष सेवन गरौं भनी विष हाली बनाएको चिया दुबैले सेवन गरेको अवस्था छ । तत्कालै उपचार पाएरमात्रै प्रतिवादी पनि बच्न सफल भएकी हुन् । प्रतिवादीले आरोपित कसूर गरेको ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ भनी बहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह-न्यायाधिवक्ता श्री युवराज सुवेदीले प्रतिवादीले आरोपित कसूर गरेको ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

उल्लिखित बहससमेत सुनी पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६४।८।२० को फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी ख कुमारीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष र अदालतमा बयान गर्दा समेत मलाई मृतक अ कुमारले बोलाएकोले म निजको कोठामा गएकोमा निजले विवाहको प्रस्ताव राखेको र मैले अहिले हाम्रो विवाह गर्ने समय भएको छैन पहिला क्यारियर बनाउनु पर्छ, भनेपछि मृतकले त्यसो भए हामी दुबै जना विष खाई मरौं भनी चिया बनाई चियामा विष मिसाई मलाईसमेत दिए निजले पनि खाए, मैले एक घुटकी खाएपछि तीतो भएको र मर्न डर लागेकोले दुबै गिलासको चिया एउटैमा खन्याई कोठाबाट निस्की घर गएकी हुँ, उपचारपश्चात् म बाँच्न सफल भएँ अ कुमारको मृत्यु भएछ, मैले चियामा

विषय मिसाई अ कुमारलाई खान दिएको होइन भनी आरोपित कसूरमा इन्कार रही बयान गरेको देखिन्छ ।

३. मृतकको Autopsy Report मा मृत्युको कारणमा Rapture of Stomach भन्ने उल्लेख भएको छ । घटनास्थल मुचुल्कामा देखिएको मृतकको कोठाको टेबलको ग्लासमा रहेको चिया जस्तो तरल पदार्थ र चियाको छेक्रामा तथा मृतकको भिसेरामा Alkaloid Strychnine Sulphate) नामक विषादि फेला परेको भन्ने केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशाला महाराजगञ्जको मिति २०६२।७।३ को पत्रबाट देखिएको छ । उक्त परीक्षण गर्ने वैज्ञानिक उद्धव बलामीले अदालतमा बकपत्र गर्दा फेला परेको उक्त Alkaloid गुणभित्र कुकुर मार्न प्रयोग गरिने विषादि पर्दछ भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ । त्यस्तै शवपरीक्षण गरी Autopsy Report दिने विशेषज्ञ डा.चन्द्रशोभा अमात्यले नस्ट Strychnine Sulphate को सेवनबाट Stomach Rapture हुनसक्छ भनी बकपत्रसमेत गरेको देखिँदा उक्त Strychnine Sulphate नामक विषादिको सेवनबाट अ कुमारको मृत्यु भएको कुरा सिद्ध हुन आएको छ ।

४. मृतक अ कुमार र प्रतिवादी ख कुमारी एउटै कक्षा १० मा पढ्ने विद्यार्थी भएको र निजहरूबीच प्रेम सम्बन्ध रहेको भन्ने कुरा प्रतिवादी स्वयंको बयान र मिसिलसंलग्न अन्य प्रमाणहरूबाट देखिन्छ । घरवेटी ज्ञानेन्द्रप्रसाद घिमिरेको बकपत्रबाट मृतक र प्रतिवादी बारदातका समयमा कोठाभित्र चुक्कुल लगाई बसेको देखिन्छ । प्रतिवादी ख कुमारी र पुष्पा थिङको अभिकथनको मूल्याङ्कनबाट मृतक अ कुमारलाई निजको परिवारतर्फबाट विवाह गर्न दवाव आएकोमा निज मृतक अ कुमार र प्रतिवादी ख कुमारी आफूहरूबीच विवाह हुन नसक्ने निष्कर्षमा पुगी आपसी सल्लाह र सहमतिबाट चियामा विष हाली सेवन गरेको कारणबाट प्रस्तुत वारदात घटन गएको छ । मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धीको १ नं.मा कानूनबमोजिम बाहेक कसैले कुनै मानिसको ज्यान मार्न, मार्न लगाउन वा मार्नको लागि उद्योग गर्न हुँदैन भन्ने व्यवस्था भएबाट आपसी सहमतिमा विष सेवन गरी

मृत्यु हुन गएमा आपराधिक दायित्वबाट कसैलाई उन्मुक्ति दिन कानूनतः मिल्दैन ।

५. प्रतिवादीले अनुसन्धानका क्रममा र अदालतमा समेत मृतकले नै विष निकाली चियामा मिसाएको भनी बयान गरेको देखिए तापनि मिसिल संलग्न घटनास्थल मुचुल्का हेर्दा प्रतिवादीले बयान गरेअनुसारको विष राखिएको कुनै भाँडो, प्याकेट वा खोल मृतकको कोठामा रहे भएको देखिँदैन । प्रथम जाँचबाट चिया र चियाको पत्तीमा विष नभेटिएपछि विशेष प्रविधिबाट पुनः जाँच गर्दा कुकुर मार्न प्रयोग हुने विषादि पाइएको भन्ने विशेषज्ञको राय रहेको छ । सोही प्रकृतिको विषादिको सेवनबाट मृतकको मृत्यु भएको भन्ने कुरा शव परीक्षण प्रतिवेदन र विशेषज्ञको बकपत्रबाट देखिएको छ । त्यस्तो विषादि प्रतिवादी ख कुमारीकी आमाले छिमेकीको कुकुरलाई खुवाई मारेको भन्ने गाऊँ समाजमा विवाद उठेको मिसिल संलग्न प्रमाणबाट देखिएकोले आफ्नो घरमा रहेको सोही विषादि यी प्रतिवादीले ल्याएकी होइनन् होला भन्ने स्थिति छैन । प्रतिवादीकै बयानअनुसार पनि मृतक कोठाबाहिर निस्किएको भन्ने देखिँदैन । यसबाट अभियोग दावीअनुसार प्रतिवादीले नै विष लिई गई चियामा मिसाई मृतकलाई खान दिएको र आफूले एक घुटकीमात्र खाई दुबै ग्लासको विषयुक्त चिया एउटैमा खन्याई अ कुमारलाई एकलै छाडी प्रतिवादी कोठाबाट निस्कई आफ्नो घरतर्फ गएको भन्ने देखिन्छ । त्यस्तै मृतकको कोठाबाट बरामद भएको कपीमा रातो मसीले मलाई ख कुमारीले चियामा विष मिसाएर खुवाएको र घर गएको भनी लेखिएको व्यहोरा र हस्ताक्षर मृतक अ कुमारकै हो भन्ने विशेषज्ञको राय र अदालतसमक्ष भएको विशेषज्ञको बकपत्रबाट देखिएको छ । घटना विवरण कागज गर्ने रामचन्द्र घिमिरे र पुष्पा थिङको व्यहोराबाट मृतकले “मलाई विष पऱ्यो” भनी निजहरूसँग कागती मागेको र निजहरूले मृतकलाई कागती दिने क्रममा कापीमा लेखिएको उक्त व्यहोरा हामीले देखेका हौं भनी अदालतमा बकपत्रसमेत

गरेको देखिएबाट मृतकले होसहवासमै उक्त व्यहोरा कापीमा लेखेको भन्ने देखिन आयो । मर्नु अघि होस छँदै मृतकले यसरी आफ्नो मृत्युको कारणका सम्बन्धमा व्यक्त गरेको कुरा र कुनै घटनाका सम्बन्धमा सो घटनाबाट पीडित मानिसले मौकामा व्यक्त गरेको कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० र ११ अनुसार प्रमाणमा लिन मिल्ने नै हुँदा सो समेतलाई प्रमाणमा लिई प्रतिवादीले आरोपित कसूर गरेको ठहऱ्याई निजलाई अभियोग मांग दावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको १३(२) नं.अनुसार सर्वश्वसहित जन्मकैद गर्ने ठहऱ्याएको शुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला अन्यथा भएको देखिएन ।

६. प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष र अदालतमा बयान गर्दा समेत आफ्नो उमेर १५ वर्ष भनी लेखाएको देखिन्छ । चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थान महाराजगंज क्याम्पस फरेन्सिक मेडिसिन विभागले प्रतिवादीको उमेर जाँच गरी दिएको रिपोर्टमा निजको उमेर १५ देखि १७ वर्षबीचको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । मिसिल संलग्न District Level Examination Board Lalitpur Mark-Sheet मा प्रतिवादी ख कुमारीको जन्म मिति २०४६।१०।१२ हो भन्ने उल्लेख भएको देखिएको छ । यसरी वैज्ञानिक जाँचबाट खुलाइएको निजको उमेरको सम्भावित तल्लो हदसँग प्रतिवादीको बयान र उल्लिखित मार्कसिटको व्यहोरा मिल्न आएको देखिँदा मार्कसिटमा उल्लिखित जन्ममिति नै प्रतिवादीको आधिकारीक जन्म मिति मान्नुपर्ने देखियो । त्यसका आधारमा वारदात हुँदा प्रतिवादीको उमेर १५ वर्ष ७ महिना २४ दिन रहेको देखिन आई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा २(क) तथा ११(३) बमोजिम निजलाई उमेर पुगेको मानिसलाई हुने सजायको आधा सजाय गर्नुपर्ने हुँदा सो अनुसार आधा अर्थात् १० वर्ष कैद सजाय गर्ने ठहऱ्याएको शुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला समेत अन्यथा देखिएन ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

७. माथि गरिएको विवेचनाबमोजिम प्रतिवादीले आरोपित कसूर गरेको देखिए तापनि मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट प्रतिवादी र मृतक एउटै स्कूलमा एउटै कक्षामा पढ्ने विद्यार्थी भएको र निजहरूबीच प्रेम सम्बन्ध रहे भएको भन्ने समेत देखिन्छ। मिसिलबाट प्रतिवादीले मृतक प्रेमीलाई मार्नु पर्नेसम्मको कुनै रीसङ्घी वा कारण रहे भएको भन्ने पनि देखिँदैन। प्रतिवादीको बयान व्यहोराबाट पनि दुवै जनाले सहमतिमा चियामा विष हाली सेवन गरेको देखिन्छ भने प्रतिवादीलाई पनि Poisoning को सिकायतमा पाटन अस्पतालमा भर्ना गरी उपचार गराएको देखिन्छ। मृतकको उमेर १६ वर्ष र प्रतिवादीको उमेर १५ वर्ष रहेको देखिन्छ। यस्तो पृष्ठभूमिमा घटन गएको प्रस्तुत मुद्दाको वारदातलाई वास्तवमा मनसायपूर्वक गरिएको जघन्य हत्याको वारदात नभई अपरिपक्व किशोर किशोरी प्रेमी प्रेमिकाले भावावेशमा आएर गरेको बिज्याइँ मान्नु पर्ने देखिन आएको छ। उमेर नपुगेका बालबालिकाको पूर्णरूपमा शारीरिक एवं मानसिक विकास भइसकेको नहुने र उनीहरूमा वयष्क मानिससरह अपराधिक मस्तिष्क (Mens Rea) को विकास समेत नहुने हुँदा उनीहरूलाई वयष्क मानिस सरह सजाय नगरी उनीहरूको शारीरिक र मानसिक अपरिपक्वताउपर विचार गरी उनीहरूको सर्वोत्तम हित (Best Interest) का लागि आवश्यकताअनुसार उन्मुक्ति, छूट वा सुविधा प्रदान गरी तुलनात्मक रूपमा कम सजाय गरिनु पर्दछ भन्ने बालविधिशास्त्रको स्थापित विश्वव्यापी मान्यताअनुरूप प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी ख कुमारीलाई ५ (पाँच) वर्ष कैदको सजाय गर्दा बालविधिशास्त्रको मकसद समेत पूरा हुने भएकोले अ.व.१८८ नं.अनुसार निजलाई वर्ष ५(पाँच) कैद सजाय हुने ठहर्छ। अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसील

८. माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी ख कुमारीलाई पाँच वर्ष

कैद सजाय हुने ठहरी फैसला भएकोले पुनरावेदन अदालतको फैसलाले राखेको लगत कट्टा गरी प्रतिवादी प्रहरी हिरासतमा रहेको मिति २०६२।६।९ देखि पाँच वर्ष अर्थात् मिति २०६७।६।८ सम्मको कैद लगत कायम गरी असूल गर्नु भनी शुरु ललितपुर जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु --१

शुरु फैसलाले राखेको सर्वश्वतर्फको लगत समेत कट्टा गर्नु भनी ललितपुर जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु---२

मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु-----३

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या.गिरीशचन्द्र लाल

इति संवत् २०६५ साल चैत १२ गते रोज ४ शुभम्-
इजलास अधिकृत : मातृकाप्रसाद आचार्य

निर्णय नं. ८१३६

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
संवत् २०६१ सालको स.फौ.पु.वे.नं. ३६६१
फैसला मिति: २०६५।१२।१७
मुद्दा: ज्यान मार्ने उद्योग।

पुनरावेदक/वादी:- विनोदकुमार शाहको जाहेरीले
नेपाल सरकार।

विरुद्ध

जिल्ला धनुषा दुवरकोट हथलेटवा गा.वि.स.वा.नं. ६
बस्ने ठकहर मुखियाविन समेत।

फैसला गर्ने न्यायाधीश:-

मा.मु.न्या. बट्टीकुमार बस्नेत

मा.न्या. श्री विष्णुप्रसाद ढकाल

- कर्तव्य गरी ज्यान मारेको वा मार्नमा उद्योग गरेको भन्ने कसूरमा मनसाय तत्व प्रमुख रहन्छ। मनसायवेगर कसैले कसैको हत्या गर्दैन त्यसकारण मनसाय पत्ता लगाउनु आवश्यक

हुन्छ । मनसायको निर्धारण कसूर वारदातसंग सम्बन्धित काम कारवाहीहरूबाट गर्नुपर्ने हुन्छ । बन्दुक फायर हुनु नै ज्यान मार्ने मनसाय हो भनी भन्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.४)

- कुनै पनि वारदात कुटपीटभित्र पर्ने वा कर्तव्य ज्यानको हुने भन्ने भिन्नता छुट्ट्याउने मापदण्ड भनेको वारदातको प्रकृति एवं त्यसमा संलग्न व्यक्तिहरूको मनसाय हुने ।

(प्रकरण नं.६)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद पौडेल

प्रत्यर्थी तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता विश्वनाथ उपाध्याय

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

फैसला

न्या.ताहिर अली अन्सारी: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पु.वे.अ. जनकपुरको फैसलाउपर पर्न आएको प्रस्तुत पुनरावेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ:

जिल्ला धनुषा दुवरकोट हथलेटवा गा.वि.स.वा.नं. ६ स्थित रामजतन मुखियाको घरको दक्षिणमा कोवी खेतीमा टाटी तोडफोड भएको कोवीका बोट विरुवाहरू टुक्राटुक्रा भई मडारिएर भाँचिएको जमिनको माटो लिइएको, कोवी खेती भित्र कुकुर एकलाई गोलीको छर्लगी लागी घाइते भई मृत्यु अवस्थामा रहेको सो मृतक कुकुरदेखि अं. १० मीटर दूरीमा १२ बोर टोटावाला गोलीको खाली खोका फेला परेको भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

जिल्ला धनुषा दुरकोट हथलेटवा गा.वि.स. वा. नं. ६ स्थित घटनास्थल नजिक उत्तर दक्षिण जाने आउने बाटोको छेउमा रहेको भारपातहरू माथि अंग्रेजी अक्षर र अंकमा स्पेशल यम यम ३० ग्राम के यफ १२ लेखिएको रातो रंगमा कडावाला कागजले पित्तल धातु राखी बनाइएको टोटावाला गोलीको खाली खोका बरामद भएको बरामदी मुचुल्का ।

जालसाजी समेत मुद्दा परेको रिसइवीलाई लिएर भालु साह समेत जना ११ प्रतिवादीहरू रामजतन घरमा नभएको मौका मिलाई यही २०५६।१०।६ गते बिहान ९ बजेको समयमा बन्दुक, फर्सा र लाठीसमेतले सुसज्जित भै गोपाल मुखियाको आदेशलाई मानी महेश साहले बन्दुकले विनोदकुमार साहलाई घाइते बनाएको, रामदेव साहले बन्दुकले फायर गरी ओपिन्दर दासलाई घाइते बनाएको, वैद्यनाथ मुखियाले प्रहार गरेको बन्दुकले सजुकुमारी र रामबहादुर घाइते भएको, विनोदकुमारलाई पुनः ठकहर मुखिया विनले गोली प्रहार गरेको, चन्देश्वर पुखिया र विनले प्रहार गरेको बन्दुकद्वारा परिथिचन मुखिया घाइते भएको, शिवजी मुखियाले फर्साको बीएलाल मुखियाको टाउकोमा प्रहार गरी काटिएको, सुकलाल मण्डलले लाठीले दुलारी देवीलाई घाइते बनाएको र रघुनाथले दुलारीदेवीलाई लाठी समेतले हानी घाइते बनाई मरणसन्न बनाएकोमा तत्कालै उपचार गरे पश्चात ज्यानसम्म बाँचेकाले ज्यान मार्ने उद्योगमा कारवाही गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

२०६५।१०।६ गते बिहान ९ बजेको समयमा जुगेश्वर साह, रामदेव साह चन्देश्वर मुखिया, वैद्यनाथ मुखिया, रघुनाथ साह, सुकलाल धानुक, महेश साह, गोपाल मुखिया शिवजी मुखिया र मसमेत ११ जना मिली आ-आफ्नो घरमा रहेको एकनलिया कटुवावाला बन्दुक र टोटा वाला १२ बोर गोली लिई योजनाबद्ध तरिकाले रामजतन मुखियाको घर तोडफोड गर्न गई टाटीहरू तोड्न लाग्दा जाहेरवाला विनोदकुमार

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

साहसमेतका मानिसहरू हामीहरू भएका ठाउँमा आई हामीहरूको आक्रमण रोक लगाएको देखी मैले हातमा लिएको एकनलिया कटुवा बन्दुकद्वारा गोली फायर गर्दा सो गोली जाहेरवालाको खुट्टामा लागेकोले जाहेरवाला विनोद करमार भुइँमा लडेको देखी मलाई डर भयो र म घटनास्थलबाट भागेको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्र. ठककर मुखियाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको वयान कागज ।

२०५६।१०।६ गते बिहान ९ बजेको समयमा भालु साहले मसँग आई आज रामजतन मुखियाको घर तोडफोड गरी त्यसलाई गाउँबाट भगाई त्यसको जग्गा खानु पर्दछ भनी मेरो घरमा आई आक्रमण गर्न जाऊँ भनी मद्दत मागेको हुँदा गोपाल मुखिया, रामदेव साह, रघुनाथ साह, शिवजी मुखिया, सुकलाल धानुक, युगेश्वर साह, वैद्यनाथ मुखिया, ठकहर मुखिया, महेश साह सुडी समेतका हामी ११ जना मानिस भएर जाऊँ भनी भालु साहले भनेकाले मैले आफ्नै घरमा रहेको एकनलिया कटुवा बन्दुक वोकेर गएको हुँ र मैले पनि हातमा लिएको बन्दुकद्वारा गोली फायर गर्दा परिचित मुखियालाई गोली लागेकोले पिरथिचनको खुट्टाको पैतालाको भागमा गोलीको छर्ला लागी निज भुइँमा लडे र सोही गोलीले पछि-पछि आइरहेको कुकुरलाई लाग्न गै कुकुरको मृत्यु भएछ । त्यसमा मलाई डर भई म घटना स्थलबाट भागेको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्र. चन्द्रेश्वर मुखिया विनले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज ।

२०६५।१०।६ गते बिहान ९ बजेको समयमा भालु साहसमेत ११ जना मानिसहरू र म भई रामजतन मुखियाको घर तोडफोड गर्न आएको र निजहरूको आक्रमणमा रोक लगाउदा मसमेतका मानिसहरूले थाहा पाई भेला जम्मा भई अगाडि बढ्दै जाँदाका वखतमा जाहेरवाला विनोदकुमार साह समेतका ८ जना मानिसहरूलाई एकनलिया कटुवा बन्दुकद्वारा गोली फायर गरी तथा फर्सा, लाठी र हात लात्तीसमेत प्रहार गरी ज्यान मार्ने उद्योग गरेको मैले देखेको हु भन्ने समेत संजय कुमार साहले प्रहरीमा गरेको कागज ।

२०६५।१०।६ गते बिहान ९ बजेको समयमा भालु साहसमेतका ११ जना मानिसहरूले एकनलिया बन्दुक, फर्सा, लाठी समेत लिई रामजतन मुखियाको घर तोडफोड गर्न आएका र घरको टाटी समेत तोडफोड गर्दा जाहेरवालासमेतले थाहा पाई तत्काल उक्त आक्रमण रोक्न बढ्दा निजहरूले चलाएको गोली, फर्सा, लाठीसमेतबाट जाहेरवाला विनोदकुमार समेत ८ जना मानिसहरूलाई गोली लागेकोले निजहरूको कार्य ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. र १५ नं. को कसूर अपराध हुँदा सोही १५ नं. बमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने अभियोग पत्र ।

२०५६।१०।६ गते बिहान ७ बजे नै सिमरापटी ससुराको साली तितरीदेवीको घरमा भेटघाट गर्न गएको थिए । त्यहाँबाट ४ बजेतिर फर्की घर आउँदा प्रहरीले पक्काउ गरेका हुन् । म समेत भै जाहेरवाला समेतबाट फर्सा, लाठी तथा गोलीसमेत प्रहार गरी ज्यान मार्ने उद्योग गरेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्र. ठकहर मुखिया विनले अदालतमा गरेको वयान ।

२०६५।१०।६ गते बिहान म विरामी भएकोले घरमै थिए । सोल्फी मंडल आई गाउँमा पंचायती छ, जाऊँ भनेकाले गएको थिएँ त्यहीबाट प्रहरीले पक्काउ गरेका हुन् । जाहेरवालासमेतका मानिसहरूलाई ज्यान मार्ने नियतले गोली, लाठी तथा फर्सा आदि प्रयोग गरेको छैन म निर्दोष छु भन्ने समेत प्र. चन्द्रेश्वर मुखिया विनले अदालतमा गरेको वयान ।

२०५६।१०।६ गते मेरो ससुराली सिरहाको मखनाहा भन्ने ठाउँमा गै ऐ ७ गते घरमा आएको छु । २०५६।१०।६ गते म आफ्नो गाउँ घरमा नभएकोले विनोदकुमार साहसमेतलाई ज्यान मार्ने उद्योगले कुटपीट गरेको छैन । मउपरको अभियोग भूठा भएकोले सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत प्र. सुकलाल मण्डलले अदालतमा गरेको वयान ।

२०५६।१०।६ गते गाउँ घरमा नभै २०५६।१०।५ गते नै लादो मामाको घरमा गै ऐ ७ गते फर्किआएको छु । जाहेरवालालगायत घाइते

भनिएका संजुकुमारी, रामबहादुरसमेत कसैलाई पनि ज्यान माने उद्देश्यले बन्दुक चलाएको कुटपीट गरेको आदि केही छैन । अभियोग दावीअनुसार सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत प्र. वैद्यनाथ मुखियाले अदालतमा गरेको वयान ।

२०५६।१०।६ गते म गाउँ घरमा छैन २०५६।१०।५ गते महुवा १ मा बस्ने साहु भाई रामलोचनको घरमा गै ऐ ७ गतेमात्र घरमा आएको छु । जाहेरवाला तथा अन्य घाइते भनिएका वौएलालसमेतका व्यक्तिहरूलाई सो दिन मैले घटना घटाएको समेत छैन ज्यान माने उद्देश्यले कुटपीट गरेको समेत छैन मउपरको पोल उजूर भूठा भएकोले दावीअनुसार सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत प्र.शिवजी मुखियाले अदालतमा गरेको वयान ।

२०५६।१०।६ गते बिहान छोराका ससुराली घर जदुकुवामा गै ऐ ७ गते नातिको उपचार गराउन जनकपुर आएको छु । २०५६।१०।६ गते म गाउँ घरमा छैन । जाहेरवाला लगायतका घाइतेलाई कुटपीट गरेको छैन म घटनामा सामेल थिइन मलाई अभियोग दावीअनुसार सजाय हुनु पर्ने होइन भन्ने समेत प्र. रघुनाथ साहले अदालतमा गरेको वयान ।

२०५६।१०।५ गते भैसी खोज्न लवटोलीतर्फ गएको सञ्चो नभएकोले ऐ. ६ गते लवटोली सव हे.पो.मा उपचार गराई ऐ ७ गते साभमा मात्र भैसी लिई घर फर्केको छु । वारदात भनेको २०५६।१०।६ गते म गाउँ घरमा नभएकोले मैले कसूर गरेको छैन । जाहेरवाला तथा अन्य घाइतेलाई के कसरी घाउ चोट भएको हो मलाई थाहा छैन, म उपरको पोल उजूरी भूठा हो म निर्दोष भएकोले दावीबाट फुर्सद पाऊँ भन्ने समेत प्र. युगेश्वर साहु सुडीले अदालतमा गरेको वयान ।

२०५६।१०।६ गते जनकपुर आई ऐ ८ गते म गाउँ घरमा गएकोले मैले वचन दिएको भन्ने जाहेरी भूठा हो । मैले कसूर गरेको छैन पोल उपर

भूठा भएकोले सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने समेत प्र. गोपाल मुखिया विनले अदालतमा गरेको वयान ।

सिरहा मिर्चैयामा दिदी सीतादेवी विरामी भएको भन्ने खबर आएकोले २०५६।१।५ गते गै ऐ ९ गते मात्र घरमा आएको छु । २०५६।१०।६ गते म गाउँ घरमा नभएकोले नभएकोले जाहेरी अनुसारको कुनै कार्य गरेको छैन । जाहेरवाला तथा अन्य घाइतेलाई कसरी चोट लाग्यो मलाई थाहा छैन । म निर्दोष भएकोले दावीबाट फुर्सद पाऊँ भन्ने समेत प्र. रामदेव साहले अदालतमा गरेको वयान ।

प्र. महेश साह सुडी र प्र. भालु साह तेलीका नाउमा मिति २०५७।२।१० मा तामेल भएको म्यादमा निजहरू हाजिर नभै गुजारी बसेका ।

प्रतिवादीहरूको वयान जिकीरलाई समर्थन जनाउँदै प्र. हरूको साक्षी सुरेन्द्र साह, रामदयाल साह, किसिन साह, सहदेव साह मण्डल, रामलोचन मुखिया, उचित मुखिया, भरत मण्डल, दहाउ कवारी, वेचन मुखिया, राजपति मुखिया, नथुनी मुखिया, रामस्वार्थ मुखिया, विजयकुमार पजियार, मनोहर यादव, उमाकान्त भ्ना, जमुना मुखिया समेतले गरेको वकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

प्र. महेश साह र भालु साहको २०५८।१।२२ गते डोरबाट अंश रोक्काको मुचुल्का भै मिसिल सामेल रहेको ।

वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस जगदीश साफी, प्रकाश मुखिया, र जाहेरवाला विनोदकुमार साहसमेतले अदालतमा उपस्थित भै गरेका वकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

प्र. भालु साह तेली र महेश साह सुडीको हकमा अ.व. १९० नं. बमोजिम मुलतवी राखी दिने ठहर्छ । प्र. ठकहर मुखिया विनलाई मु.ऐ. ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम तजवीज गरी ७ वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर्छ । प्र. चन्देश्वर मुखिया विनलाई मु. ऐ. ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं.

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

बमोजिम तजवीजी ५ वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्छ । प्र. गोपाल मुखिया विन, प्र. युगेश्वर साह तेली, रामदेव साह तेली, प्र. वैद्यनाथ मुखिया विन, प्र. शिवजी मुखिया विन, प्र. सुकलाल मण्डल धानुक र प्र. रघुनाथ साह तेलीले आरोपित कसूर दावीबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको समेत शुरु धनुषा जिल्ला अदालतको फैसला ।

म पुनरावेदक ठकहर मुखिया विनले ज्यान मार्ने उद्योग गरेको भनी ठहर गर्दै मलाई सात वर्ष कैद गर्नु बिल्कुलै अन्यायपूर्ण र आत्मनिष्ठ इन्साफ गरेकोले यस्तो अनियमित तथा गैरकानूनी फैसला बदर वातिल गरी वादी दावीबाट सफाई पाऊँ भन्ने समेतको ठकहर मुखिया विनको पुनरावेदन पत्र ।

किटानी जाहेरी दरखास्त वरामदी मुचुल्का, अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको सावित्री वयान घा जाँच केश फारम, मौकामा बुझिएका मानिसहरूको कागज र अदालतमा गरेको किटानी वकपत्र समेतबाट सम्पूर्ण प्रतिवादीहरूको संलग्नता रहेको देखिँदा देखिँदै ठकहर र चन्देश्वर मुखिया विन बाहेक अरु प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिने गरी गरिएको शुरु फैसला सो हदसम्म नमिलेको हुँदा शुरु अभियोग दावीबमोजिम सजाय पाऊँ भन्ने व्यहोरा समेतको श्री ५ को सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पीडितको किटानी जाहेरी दरखास्त र सोहीबमोजिम अदालतमा भएको वकपत्र सह अभियुक्तको पोलसमेतको आधार प्रमाणबाट प्र. रामदेव साह तेलीसमेत आरोपित कसूरबाट सफाई पाउने ठहरी भएको शुरुको फैसला विचारणीय हुँदा अ.व. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्था भिकाई ठकहर मुखिया विनको पुनरावेदनको प्रतिलिपि साथै राखी पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालयलाई सूचना दिई पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको आदेश ।

कुटपीटका ९ नं. ले पनि बन्दुक फायर गरी परेको चोटका सम्बन्धमा कुटपीटकै महल

अन्तर्गत सजायको स्पष्ट व्यवस्था भएको छ । यदि ज्यान मार्ने उद्योग नै प्रतिवादीले गरेको भए तेस्रो मान्छेको हस्तक्षेपबाट निजहरू भागेको हुनुपर्नेमा आफू प्रतिवादीहरू भागेको कुरा स्वयं व्यक्त गरेका छन् र स्वयं वादीका साक्षीले प्रतिवादीहरू भागी गएको कुरा भनेको बाट प्रस्तुत वारदात ज्यानसम्बन्धीको १५ नं. र सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तबाट ज्यान मार्ने उद्योगको परिभाषाभित्र पर्ने अवस्था देखिएन । दुईथरी बीचमा टाटीसम्बन्धी भगडाबाट आपसमा भएको कुटपीटको वारदातमा जाहेरवाला पनि एक पक्षको मद्दतगार भएको कारणबाट निजलाई बन्दुकको छेरा लाग्न गएको सम्म अवस्था देखिएकाले वारदातको रूपबाट प्रस्तुत मुद्दा ज्यानसम्बन्धी महल १५ नं. अन्तर्गतको वारदात नभै कुटपीटको महलको अन्तर्गतको वारदात देखिन आएकोले जिल्ला अदालतले ज्यान मार्ने उद्योगतर्फ ठहर गरेको इन्साफ मिलेको देखिएन । प्रस्तुत मुद्दा कुटपीटको महलअन्तर्गत कार्यवाही गर्नुपर्ने मुद्दा भएकोले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा २७ ले व्यवस्था गरेमुताबिक प्रस्तुत मुद्दालाई सरकारवादी मुद्दाबाट दुनियावादी मुद्दामा परिणत गरिदिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६०।२।२१ को फैसला ।

बन्दुक जस्तो जोखिमी हतियार प्रयोग गरिएको वारदातलाई कुटपीटमा परिणत गर्ने गरी भएको फैसला मिलेको छैन । बन्दुक प्रहार गर्नुले नै ज्यान मार्ने मनसाय प्रमाणित गर्दछ । प्रतिवादीहरूले बन्दुक प्रहार गर्दा ज्यान बचाउन छलिएको अवस्थामा खुट्टामा गोली लाग्नु नै प्रतिवादीको वचाउको आधार हुन नसक्ने हुँदा पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला बदर गरी शुरु अभियोग मागदावीबमोजिम होस् भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

नियमानुसार पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीको तर्फबाट विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद पौडेल र प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूको तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता विश्वनाथ उपाध्यायले बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ताले बन्दुक जस्तो घातक हतियार प्रयोग गरी घाइते पारिएको छ । बन्दुक चलाउने कार्यले नै कसूर प्रमाणित गर्दछ । अनुसन्धानको क्रममा प्रतिवादीहरूले कसूर स्वीकार गरी वयान गरेको अवस्था छ । बन्दुकबाट गोली हानेपछि मानिस मर्न सक्छ भन्ने कुराको स्वतः पूर्वानुमान गर्नुपर्ने हुन्छ । यस अवस्थामा कुटपीटको वारदातमा परिणत गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग दावीबमोजिम होस् भन्ने समेत बहस गर्नुभयो ।

त्यसैगरी प्रत्यर्थीतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले मान्छे मर्ने गरी बन्दुक हानेको भन्ने प्रमाणित छैन । यसमा ज्यान मार्ने मनसाय तत्व छ भन्ने कुरा स्थापित छैन । बन्दुक हानेको भए पनि गोली हानी मानिस मार्नु पर्नेमा छर्काको मात्र प्रयोग भएको खुट्टामा मात्र चोट लागेबाट ज्यान मार्ने मनसाय थिएन भन्ने प्रमाणित हुन्छ । कथित वारदात ज्यान मार्ने उद्योगको नभएको हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला परिवर्तित गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा सदर होस भन्ने समेत बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्त बमोजिमको बहस तथा पुनरावेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी यसमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६०।२।२९ को फैसला मिले नमिलेको के रहेछ निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. यसमा मिसिल अध्ययन गर्दा प्रतिवादीमध्येका भालु साहको राम जतन मुखियासँग जग्गाको विवादको रिस्इवी साधने मनसायले घातक हतियार लिई आक्रमण गरी प्रतिवादीहरूले

जाहेरवालासमेतलाई घाइते पारेको र तत्कालै अरु गाउलेहरू आएबाट उनीहरू भागेका पीडितलाई तत्काल उपचार गराएबाट ज्यान मर्न नपाएको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं., १५ नं. को कसूरमा ऐ. १५ नं. बमोजिम सजाय होस् भनी अभियोग पत्र दायर भएकोमा प्रतिवादी ठकहर मुखिया विन र चन्द्रेश्वर मुखिया विनले आरोपित कसूर गरेको, प्रतिवादी महेश शाह, भालु शाहको हकमा मुलतवी राखेको र अन्य प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने ठहर्‍याएको शुरुको फैसला उल्टी गरी वारदात सरकार वादी मुद्दाभित्रको नपरेकोले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २७ अनुसार दुनिया वादीमा परिणत गर्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परी यस अदालतबाट प्रत्यर्थीहरूलाई भिकाउने आदेश भई निर्णयार्थ पेश भएको रहेछ ।

३. यसमा पीडितहरूको केश फाराम हेर्दा शरीरको विभिन्न भागहरूमा चोटहरू रहेकोबाट दुई पक्षबीच वारदात भएको तथ्यमा कुनै विवाद नरहे पनि उक्त वारदात ज्यान मार्ने उद्योगको हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विश्लेषण गर्नुपर्ने देखियो ।

४. पीडितहरूको केश फारम अध्ययन गर्दा टाउको, घाँटी, छाती, पेट जस्ता शरीरको मर्म स्थानमा चोट परेको भन्ने देखिँदैन । बन्दुकबाट गोली हानिएको भए पनि ज्यान मार्ने उद्देश्यबाट टाउको वा घाँटीमा ताकेर हानेको भन्ने नदेखिई हवाई फायर मात्र गरिएको भन्ने देखिन्छ । पीडितलाई सामान्य छर्मात्र लागेको अवस्था देखिन्छ । पीडितमध्ये कसैको घुँडामुनि मात्र सामान्य घाउ लागेको अवस्था छ । कर्तव्य गरी ज्यान मारेको वा मार्नमा उद्योग गरेको भन्ने कसूरमा मनसाय तत्व प्रमुख रहन्छ । मनसायवेगर कसैले कसैको हत्या गर्दैन त्यसकारण मनसाय पत्ता लगाउनु आवश्यक हुन्छ । मनसायको

निर्धारण कसूर वारदातसँग सम्बन्धित काम कारवाहीहरूबाट गर्नुपर्ने हुन्छ। बन्दुक फायर हुनु नै ज्यान मार्ने मनसाय हो भनी भन्न सकिने हुँदैन।

५. प्रस्तुत वारदात टाटी उखेल्लेन लागिएको भन्ने विषयबाट उब्जेको वादविवाद बढ्दै गई घटेको देखिन्छ। सो घटना देख्ने रामशरण विनले वकपत्र गर्दा ५ मिनेटसम्म मारपीटको वारदात भएको भन्ने उल्लेख गरेबाट यसमा दुई पक्षका बीचमा जग्गा जमिनको विषयलाई लिएर दोहोरो कुटपीट भएको अवस्था देखिन आउँछ।

६. जोखिमी हतियार प्रयोग भएको वारदात भए पनि त्यस्ता सबै वारदात ज्यानको भन्ने हुँदैन। मुलुकी ऐन कुटपीटको महलमा पनि ज्यान मर्न सक्ने जोखिमी हतियार प्रयोग गरिएको अवस्थामा कुटपीटको वारदात हुने गरी विभिन्न नम्बरहरूमा व्यवस्था गरिएको पाइन्छ। कुटपीटको ९ नं. मा बन्दुकको प्रयोग भएको अवस्थामा पनि कुटपीटको वारदातमा सजाय गर्न सकिने गरी व्यवस्था भएको समेत पाइन्छ। कुनै पनि वारदात कुटपीटभित्र पर्ने वा कर्तव्य ज्यानको हुने भन्ने भिन्नता छुट्टयाउने मापदण्ड भनेको वारदातको प्रकृति एवं त्यसमा संलग्न व्यक्तिहरूको मनसाय नै हो। प्रस्तुत मुद्दाको समग्र विश्लेषण गर्दा ज्यान लिने उद्देश्यबाट पीडितहरू माथि आक्रमण गरिएको भन्ने कुराको पुष्टि हुन सकेको देखिएन। त्यसकारण त्यस्तो वारदातको सम्बन्धमा ज्यानसम्बन्धीको महल नभई मुलुकी ऐन कुटपीटको महल आकर्षित हुने अवस्था देखिन आउँछ।

७. कुटपीटको महलअन्तर्गत सजाय हुने अपराधमा अंगभंगको अवस्थाबाहेक अरु अवस्थामा दुनिया वादी भै मुद्दाको कारवाही चलाउनु पर्ने हुन्छ। अंगभंगको वारदात सरकार वादी भै चल्ने भएबाट प्रस्तुत वारदात अंगभंगको अवस्था छ कि भनेर पीडितहरूको घा जाँच फाराम हेर्दा सो अवस्था पनि देखिएन।

८. अतः दुनियावादी भै कुटपीटको महलअन्तर्गत कारवाही गर्नुपर्ने वारदातको मुद्दा देखिएकोले सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २७ बमोजिम दुनियावादीमा परिणत हुन सक्ने हुँदा सोबमोजिम मुद्दाको कारवाही र किनारा हुन दुनियावादी मुद्दामा परिणत गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन। फैसलाको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०६५ साल चैत १७ गते रोज २ मा शुभम्।
इजलास अधिकृत : राजेन्द्रकुमार आचार्य

निर्णय नं. ८१३७

साउन, २०६६

सर्वोच्च अदालत, एक न्यायाधीशको इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
सम्बत २०६५ सालको रिट.नं. WO..०६१३
आदेश मिति: २०६५।१२।२४।२
विषय: उत्प्रेषणयुक्त परमादेश।

निवेदक: जिल्ला भापा गरामुनी गा.वि.स वडा नं. ६
घर भै हाल पद्मकन्या क्याम्पस वागवजारमा
वि.वि.एस. प्रथम वर्षमा अध्ययनरत रही
स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनको चुनावमा अखिल
(क्रान्तिकारी), अनेरा स्ववियु (एकिकृत) को
संयुक्त प्यानलको तर्फबाट सभापति पदको
उम्मेदवार मेनुका बराल
विरुद्ध

विपक्षी: स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन निर्वाचन परिचालन समितिका संयोजक तथा त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर काठमाडौंका शिक्षाध्यक्ष प्रा.सूर्यलाल अमात्य समेत

- निवेदकले निवेदनमा निर्वाचनमा उल्लेख भएका व्यहोरा निवेदकको भनाई सिवाय अन्य कुराबाट पुष्टि हुन सकेको अवस्था छैन। निवेदकले उल्लेख गर्नु भएको नियम ३५२ को कानूनी व्यवस्था विपरीत के कस्तो कारण निर्वाचन भएको निवेदक स्वयमले भन्न नसकेको समेतबाट प्रथम दृष्टिबाट नै निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी हुनसक्ने पर्याप्त आधार कारण नदेखिँदा लिखित जवाफ मागी रहनु नपर्ने।

(प्रकरण नं. ३)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री सोमनाथ सापकोटा

विपक्षी तर्फबाट:

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- त्रिभुवन विश्वविद्यालय संगठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०५० को परिच्छेद ८३ नियम ३५२ र ३५२(क)(ख)(ग)(घ)

आदेश

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ अन्तर्गत धारा १०७(२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदन यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने हुँदा निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ:-

निवेदक २०६५।१।२६ गते तोकिएको स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनको निर्वाचनमा पदमकन्या क्याम्पसमा अखिल क्रान्तिकारी, अनेरास्ववियु, अनेरास्ववियु (एकिकृत) को तर्फबाट संयुक्त प्यानल बनाई सभापति पदको उम्मेदवार थिए। निर्वाचन धाँधलीसहितको हुने क्रियाकलाप विपक्षीले देखाएकोले हाम्रो प्यानलको आवाजमा अनिश्चितकालीन समयको लागि निर्वाचन स्थगित भयो। धाँधलीरहित ढंगबाट निर्वाचन गर्ने वातावरण भएपछि निर्वाचन गर्ने, सो सम्बन्धमा विद्यार्थी संगठनहरू, निर्वाचन समितिसमेतको छलफल भएको र पछि मिति तोक्ने कुरा तय भएकोमा २०६५।१।२।१२ मा क्याम्पस प्रमुखले बैठक बोलाए। सवैको सहमतिबाट निर्वाचन मिति तय गर्ने भनिएता पनि २०६५।१।२।१४ मा क्याम्पस प्रमुखले निर्वाचन संयोजक हेमचन्द्र नेपाललाई पत्र लेखी त्रि.वि.वि. केन्द्रीय कार्यालयको २०६५।१।२।१९ को निर्णयअनुसार स्थगित निर्वाचन २०६५।१।२।१७ मा सम्पन्न गर्नु भन्ने पत्र जवर्जस्त रूपमा पठाइयो। सवैको सहमतिमा निर्वाचन तय गर्ने भन्ने ज्ञापनपत्र दिई आश्वासनसमेत पाएकोमा एकाएक एकपक्षीय रूपमा निर्वाचन मिति तय गरी म एंव मेरो प्यानललाई निर्वाचनमा भागै लिन नसक्ने वातावरण बनाइयो। हाम्रो पक्षकालाई कुट्ने पिट्ने, बाहिरबाट मानिस ल्याउने, नक्कली परिचयपत्र वितरण गर्ने, टिपेक्स प्रयोग गरी मतपत्रमै धाँधली गरी निर्वाचन गरियो। निर्वाचन अधिकृतका सहिछाप नभएका मतपत्रसमेत प्रयोग गरी एकलौटी रूपमा निर्णय परिणाम घोषणा गरियो। आमनिर्णयको मान्यता विपरीत रहेको निर्वाचन, त्यसको परिणाम एवं विपक्षीको कार्य अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३(१)(२)(३) त्रि.वि. संगठन तथा शैक्षिक प्रशासन नियमावली, २०५० को परिच्छेद ८३ नियम ३५२ समेतको त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त गैरकानूनी निर्वाचन बदर गरी पुनः अर्को

नेपाल कानून पत्रिका, २०६६, साउन

निर्वाचन गर्नु भन्ने विपक्षीका नाममा उत्प्रेषणलगायतका परमादेशको आदेश जारी गरिपाऊँ । निवेदनको अन्तिम टुंगो नलागेसम्म गैरकानूनी रूपमा निर्वाचित घोषित गरिएका पदाधिकारीलाई स्ववियूमा कार्य आरम्भ नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेश समेत जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री सोमनाथ सापकोटाले निवेदक समेतका विद्यार्थी संगठन एवं विपक्षी क्याम्पस प्रशासनबीच सहमति भई रोकिएको निर्वाचन सबैको सहमतिमा मिति तोक्यो निर्वाचन गरिने भन्ने सहमति भएकोमा एकपक्षीय रूपमा क्याम्पसको छापै नलागेको प्याडमा निर्वाचन समितिका संयोजकलाई मिलेमतोमा राखी निर्वाचन मिति कायम गरिनु नै त्रुटिपूर्ण छ । मतपत्र निर्वाचन अधिकृतका सही वेगरका छन् । क्रान्तिकारी विद्यार्थीलाई निर्वाचनमा वञ्चित गराउने ध्येयबाट मारपीट भएको छ । पत्रपत्रिकाले सो कुरा लेखेका छन् । यस्तो अवस्थामा एकपक्षीय रूपमा निर्वाचन परिणाम घोषणा गरिएको छ । त्यस्तो निर्वाचनले मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने हुँदा बदर हुनु पर्दछ भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्तबमोजिम विद्वान अधिवक्ताको बहस समेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भनी निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदक २०६५।१२।६ मा हुने भनिएको स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनको चुनावमा अखिल क्रान्तिकारीको तर्फबाट सभापतिको उम्मेदवार रहेकोमा निवेदकसमेतको प्यानललाई हराउन विपक्षीबाट कुट्ने पिट्ने धम्काउने

कार्य भएको हुँदा हाम्रो ज्ञापन पत्र समेतको कारणबाट निर्वाचन स्थगित भएको थियो । सबै विद्यार्थीको सहमतिमा निर्वाचन मिति तय गरिने सहमति भएकोमा सो विपरीत २०६५।१२।१७ मा निर्वाचन मिति तोक्यो धाँधली गरी हामीलाई निर्वाचनमा वञ्चित गरी एकलौटी निर्वाचन परिणाम घोषणा गरिएको विपक्षीको कार्य गैरकानूनी हुँदा सो निर्वाचन परिणाम नै बदर हुन पर्दछ भन्ने निवेदन रहेको पाइयो ।

३. यसमा स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनको निर्वाचन सम्बन्धमा निवेदकले त्रिभुवन विश्वविद्यालय संगठन तथा शैक्षिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली, २०५० को परिच्छेद ८३ नियम ३५२ बाहेक अन्य कानून देखाउन सकेको छैन । नियम ३५२ (क) ले युनियन निर्वाचनका लागि क्याम्पस प्रमुखले १ निर्वाचन अधिकृत र सहयोगीहरू आवश्यकताअनुसार तोक्यो, (ख) ले निर्वाचन अधिकृतले निर्वाचनसम्बन्धी कार्यविधि तर्जुमा गरी निर्वाचन गराउने, (ग) ले मत बराबर भएमा निर्वाचन अधिकृतले गोलाप्रथाद्वारा निर्णय गर्ने र (घ) ले निर्वाचनमा विद्यार्थीहरूले आफ्नो संगठन वा स्वतन्त्र वा व्यक्तिगत रूपमा उम्मेद्वारी दिन सक्ने व्यवस्थासम्म गरेको देखिन्छ । निवेदकले निवेदनमा निर्वाचनमा उल्लेख भएका व्यहोरा निवेदकको भनाई सिवाय अन्य कुराबाट पुष्टि हुन सकेको अवस्था छैन । निवेदकले उल्लेख गर्नु भएको नियम ३५२ को कानूनी व्यवस्था विपरीत के कस्तो कारण निर्वाचन भएको निवेदक स्वयम्ले भन्न नसकेको समेतबाट प्रथम दृष्टिबाट नै निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी हुनसक्ने पर्याप्त आधार कारण नदेखिँदा लिखित जवाफ मागिरहनु पर्ने अवस्था देखिन आएन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । मिसिल नियमबमोजिम बुझाई दिनु ।

इति संवत् २०६५ चैत २४ गते रोज २ शुभम्
इजलास अधिकृत: कविप्रसाद न्यौपाने